

**T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**İRAN'IN DENGELEME MOTİVASYONLARI VE STRATEJİLERİ
ÇERÇEVESİNDE IRAK KÜRTLERİYLE İLİŞKİLERİ**

Doktora Tezi

**Hazırlayan
Muhammet Fatih
ÖZKAN**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Gürol BABA**

Çanakkale – 2019

TAAHHÜTNAME

Doktora Tezi olarak sunduğum “İran’ın Dengeleme Motivasyonları ve Stratejileri Çerçevesinde Irak Kürtleriyle İlişkileri” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını, özgünlüğünü ve bir başka mecraya sunulmadığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu ve yararlandığım kaynak ve verilerde hiçbir bir çarpıtma yapmadığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

23.08/2019

Muhammed Faah ÖZKAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Muhammet Fatih ÖZKAN'a ait İran'ın Dengeleme Motivasyonları ve Stratejileri Çerçevesinde Irak Kürtleriyle İlişkileri adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı DOKTORA TEZİ olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Üyeler

İmza

Prof. Dr.
Mehmet Bülent
ULUDAĞ

Doç. Dr.
Gürol BABA
(Danışman)

Doç. Dr.
Soner KARAGÜL

Dr. Öğr. Üyesi
Cemre PEKCAN

Dr. Öğr. Üyesi
Muzaffer ŞENEL

Tez No : **10285070**
Tez Savunma Tarihi : 29.07.2019

ONAY

Prof. Dr. Şerif KORKMAZ
Enstitü Müdürü

23.08.2019

ÖZET

İRAN'IN DENGELEME MOTİVASYONLARI VE STRATEJİLERİ ÇERÇEVESİNDE İRAK KÜRTLERİYLE İLİŞKİLERİ

İran'ın Irak Kürtleriyle ilişkileri, Uluslararası İlişkiler disiplininin güç dengesi ile ilgili tanımlamaları ve kuramsal açıklamalarıyla uygunluk göstermektedir. Kuramsal olarak, güç dengesini korumak isteyen ve bunu bir dış politika stratejisi olarak benimseyen devletlerin, diğer aktörlerin gücünü farklı dengeleme yöntemleriyle sınırlandırdığı iddia edilebilir. Çalışma boyunca, güç dengesi kuramı ve dengeleme davranışının önergelerinden yararlanarak İran'ın Irak Kürtleriyle ilişkilerinin açıklanabileceği savunulmaktadır. İran'la Iraklı Kürtler arasındaki ilişkilerde en belirleyici faktörün Irak merkezi hükümetini temsil eden aktörlerin siyasi ve mezhepsel kimliği olduğu çalışmada ileri sürülen savlardan birisidir. Bu nedenle, taraflar arasındaki ilişkiler iki ayrı dönemde ele alınmıştır.

İrak'ta Baas rejiminin iktidarda olduğu yıllarda, İran'ın Kürtler üzerinden merkezi hükümeti dengelemeye çalıştığı, Bağdat'ta Şii ağırlıklı bir hükümetin kurulmasından sonra ise, Kürtlerin merkezi hükümetin aleyhine güçlenmesinin önüne geçecek şekilde dengeleme hamleleri yaptığı tespit edilmiştir. Irak'ta iki ayrı yönetim anlayışının olduğu bu dönemlerde İran'ın, Irak Kürtleriyle ilişkiler üzerinden daha farklı aktörleri de dengeleme arayışı içinde olduğu varsayılmaktadır. Bunların başında Irak Kürt bölgesinde etkinliğini artırmak isteyen Amerika Birleşik Devletleri, İsrail ve Türkiye gibi ülkeler gelmektedir. Ayrıca Tahran'ın İranlı Kürtlere, birbirlerine karşı Iraklı Kürt gruplara ve bazı terör örgütlerine karşı başvurduğu farklı dengeleme stratejileri ortaya koyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güç Dengesi, Dengeleme, İran Dış Politikası, Irak Kürtleri

ABSTRACT

IRAN'S RELATIONS WITH THE IRAQI KURDS IN THE FRAMEWORK OF BALANCING MOTIVATIONS AND STRATEGIES

Iran's relations with Iraqi Kurds fits into the definitions and theoretical explanations of the discipline of International Relations. Theoretically, it is claimed that states which aim to preserve balance of power as a foreign policy strategy limit other actors' power via different balancing methods. It is argued that Iran's relations with the Iraqi Kurds can be explained clearly via the theory of balance of power and balancing through the study. One of the arguments put forward in the study is that the most determinant factor in the quality of the relations between Iran and Iraqi Kurds is the political and ideological identity of the actors representing the Iraqi central government. Therefore, the relations between the parties were examined in two periods.

When the Baas regime in power in Iraq, it was understood that Iran tried to balance the central government through the relations with the Kurds. After the establishment of a Shiite-dominated government in Baghdad, Iran used balancing to forestall the strengthening of Kurds against the central government. It is also assumed that Iran has also tried to balance different actors like the United States, Israel and Turkey, which want to increase their efficiency in the Iraqi Kurdish region, through the relations with the Iraqi Kurds in the periods of different regimes in Iraq. It is revealed that Tehran also resorted to different balancing strategies against the Iranian Kurds, Iraqi Kurdish groups against each other and some terrorist organizations.

Key Words: Balance of Power, Balance, Foreign Policy of Iran, Iraqi Kurds.

ÖNSÖZ

İran'ın Irak Kürtleriyle kurduğu ilişkilerin dengeleme motivasyonları ve stratejileri çerçevesinde açıklanabileceğini öne süren bu çalışmada ilk olarak, güç dengesinin farklı düşünür ve teorik okullar tarafından nasıl ele alındığı konusu asli kaynaklarından incelenmiştir. İran'ın Irak Kürtleriyle ilişkilerinin anlatıldığı bölümlerde ise Türkçe ve İngilizce metinlere ek olarak, Farsça makale, haber ve yorumlardan da yararlanılmıştır. Genel olarak Kürt meselesiyle ilgili olarak, referans kaynakların yanı sıra arşiv belgelerinden de faydalanılmıştır. Bu anlamda, 2015 yılında on üç cilt halinde ve yaklaşık sekiz bin sayfalık bir metin olarak Cambridge Üniversitesi tarafından basılan *Records of the Kurds: Territory, Revolt and Nationalism, 1831-1979* isimli yayın oldukça dikkat çekicidir. Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde görev yapan İngiliz diplomatların yazışmalarına konu olan olayları, gazete haberlerini, istihbarat raporlarını ve askeri brifingleri içeren bu eser, aktardığı anekdotlarla çalışmaya önemli bir katkı sağlamıştır.

Beni bu kaynağa yönlendiren ve tezin geneline yaptığı kritik dokunuşlardan dolayı öncelikle danışman hocam Doç. Dr. Gürol BABA'ya; kolaylaştırıcı ve çözüm odaklı yaklaşımları sebebiyle bölüm başkanımız Doç. Dr. Soner KARAGÜL'e; tezi okuyarak yaptıkları güzel değerlendirmeler için tez savunma jürisi hocalarıma ve doktora sürecinin tamamında aynı yolları dayanışma içinde daha kolay aştığımız Otabek OMONKULOV'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Dr. Öğr. Üyesi arkadaşım İbrahim Tanju AKYOL'a ise tezle ilgili verdiği teknik destek ve çalışma sürecindeki motive edici katkılardan ötürü değil gerçek bir dost olduğunu gösterdiği için teşekkür ederim.

Kendilerine fazla vakit ayıramama rağmen maddi ve manevi desteğini benden hiçbir zaman esirgemeyen anne, baba ve kardeşlerime de teşekkürü bir borç bildiğimi söylemem gerekir. Yoğun bir çalışma temposu gerektiren doktora tezi sürecinde adayın araştırmalarını gönül rahatlığıyla yapabilmesi için küçük bir kız çocuğunun da bulunduğu bir evde işlerin yolunda gittiğinden emin olması gerekir. Ayrıca, yapması gereken işlerin çokluğu karşısında yaşadığı duygusal boşluğu da doldurma ihtiyacı hisseder. Sevgili eşim Enise hem öğretmenlik mesleğini sürdürüp hem de karnında taşımakta olduğu ikinci yavrumuzla bu iki sorunun üstesinden gelmeyi başardı. Kendisine minnettarım.

Muhammet Fatih Özkan
Çanakkale, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	v
HARİTA VE TABLOLAR	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜÇ DENGESİ VE Dengeleme Davranışı

1.1. Sistem ve Dış Politika Stratejisi Arasında Güç Dengesi	5
1.1.1. Güç Dengesi Kavramı	5
1.1.2. Realist Teorilerin Güç Dengesine Yaklaşımı	11
1.1.3. Diğer Kuramların Güç Dengesine Yaklaşımı.....	15
1.1.4. Güç Dengesi: Sistem mi? Dış Politika Stratejisi mi?	18
1.2. Dengeleme Davranışı ve Farklı Dengeleme Yöntemleri	23
1.2.1. Bir Dış Politika Stratejisi Olarak Dengeleme	23
1.2.2. İçsel ve Dışsal Dengeleme.....	29
1.2.3. Asimetrik ve Karşı Dengeleme Stratejileri	32
1.2.4. Yumuşak Dengeleme Yöntemi	34
1.2.5. Bütünsel ve Pozitif-Negatif Dengeleme	39
1.2.6. Diğer Dengeleme Türleri.....	41

İKİNCİ BÖLÜM MODERN ORTADOĞU'DA KÜRT HAREKETLERİN TARİHSEL SEYRİ

2.1. Bölge Siyasetinde Kürt Faktörü	45
2.1.1. Bölgesel Ayaklanmalardan PKK'ya Türkiye'de Kürt Meselesi	46
2.1.2. Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nden Günümüze İran Kürtleri	57
2.1.3. Suriye Kürtleri: Var Olma Mücadelesinden Kanton Siyasetine.....	69
2.2. Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin Oluşumu	80
2.2.1. Irak'ın Kuruluşundan Barzani'nin Liderliğine Kürt Siyasi Hareketi	81
2.2.2. İki Savaş Arasında Irak Kürtleri ve Bölgesel Yönetimin Kurulması	91

2.2.3. ABD'nin Irak İşgalinden DAESH Saldırılarına Kürt Bölgesi.....	98
2.2.4. Bağımsızlık Referandumu'na Giden Süreç.....	105

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İRAK'TA BAAS REJİMİNİN İKTİDAR OLDUĞU DÖNEMDE İRAN'IN KÜRTLER ÜZERİNDEN Dengeleme Arayışı

3.1. İran İslam Devrimi Öncesi ve Sonrasında Irak Kürtleriyle İlişkiler	116
3.1.1. Bağdat'la Kürtler Arasında Çatışma Dönemi	117
3.1.2. İran-Irak Savaşı Yılları.....	126
3.2. Körfez Savaşı Sonrası'nda Iraklı Kürtlerle İlişkiler.....	138
3.2.1. Bölünme Tehlikesine Karşı Bölgesel İşbirliği Girişimi	138
3.2.2. KDP-KYB Rekabetine Yaklaşım.....	148
3.2.3. İslami Kürt Gruplara Karşı Belirsiz Tutum	156

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İRAK'TA Şİİ AĞIRLIKLI BİR YÖNETİMİN İKTİDARINDA KÜRTLERLE İLİŞKİLERDE Dengeleme Stratejisi

4.1. ABD'nin Irak İşgaliyle Birlikte Ortaya Çıkan Yeni Dengeler.....	164
4.1.1. Irak'ta Şii Ağırlıklı Hükümetlerin Kurulması.....	165
4.1.2. PKK-PJAK'a Karşı Türkiye-İran İşbirliği	172
4.1.3. İKBY'nin İran'ı Rahatsız Eden İkili İlişkileri.....	177
4.1.3.1. ABD ile İlişkiler.....	177
4.1.3.2. Türkiye ile İlişkiler.....	181
4.1.3.3. İsrail ile İlişkiler.....	188
4.2. Arap Baharı'yla Birlikte İlişkileri Etkileyen Temel Parametreler.....	195
4.2.1. Kürt Partiler Arasındaki Rekabet ve Liderlik Krizleri.....	196
4.2.2. DAESH Saldırılarının Kürt Bölgelerine Yoğunlaşması.....	199
4.2.3. İran Kürt Bölgesinde Hareketlenme.....	205
4.2.4. Bölgesel Yönetimin Bağımsızlık Hedefi.....	209
4.2.5. Bağımsızlık Referandumu Sonrası Gelişmeler.....	214
SONUÇ.....	221
KAYNAKÇA	233
ÖZGEÇMİŞ	260

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
A.g.e.	: Adı Geçen Eser
BDP	: Barış ve Demokrasi Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
CIA	: Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Teşkilatı)
Çev.	: Çeviren
DAEŞ	: Ad Davla al-Islamiya fil'İrak ve eş-Şam (İrak Şam İslam Devleti)
DEP	: Demokrasi Partisi
DEHAP	: Demokratik Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
DTP	: Demokratik Toplum Partisi
Ed.	: Editör
HADEP	: Halkın Demokrasi Partisi
HDP	: Halkların Demokrasi Partisi
HEP	: Halkın Emek Partisi
HMÖ	: Halkın Mücahitleri Örgütü
İİDYK	: İrak İslam Devrimi Yüksek Konseyi
İKBY	: İrak Kürt Bölgesel Yönetimi
İKP	: İrak Komünist Partisi
İMTP	: İrak Milli Türkmen Partisi
İKP	: İran Komünist Partisi
İ-KDP	: İran Kürdistanı Demokrat Partisi

KDP	: Kürdistan Demokratik Partisi
KDP-S	: Suriye Kürdistan Demokrat Partisi
KİH	: Kürdistan İslami Hareketi
KİS	: Kitle İmha Silahları
KUK	: Kürt Ulusal Konseyi
KYB	: Kürdistan Yurtseverler Birliği
MC	: Milletler Cemiyeti
Md.	: Madde
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
No.	: Number
OHAL	: Olağanüstü Hal
OPEC	: Organization of Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)
PJAK	: Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê (Kürdistan Özgür Yaşam Partisi)
PKK	: Partiya Karkerên Kurdistanê (Kürdistan İşçi Partisi)
PYD	: Partiya Yekîtiya Demokrat (Demokratik Birlik Partisi)
SDG	: Suriye Demokratik Güçleri
SOFA	: Status of Forces Agreement (Kuvvetlerin Statüsü Antlaşması)
SUK	: Suriye Ulusal Konseyi
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Aralığı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
Trc.	: Tercüme
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri

- Vd.** : Ve Diğerleri
Vol. : Volume
YPG : Yekîneyên Parastina Gel (Halk Savunma Birlikleri)
YTP : Yeni Türkiye Partisi

HARİTA VE TABLOLAR

Numara	Ad	Sayfa
Harita 2.1.	Ortadoğu ve Sovyetler Birliği'nde Kürt Bölgeleri	46
Harita 2.2.	Ortadoğu'da Kürt Nüfusun Dağılımı	56
Harita 2.3.	İran Eyalet Haritası	57
Harita 2.4.	Mahabad Kürt Cumhuriyeti ve Azerbaycan Milli Hükümeti	61
Harita 2.5.	Arap Baharı Öncesinde Suriye'de Etnik Dağılım	70
Harita 2.6.	31 Temmuz 2019 İtibariyle Suriye Topraklarının Kontrol Durumu	79
Tablo 2.1.	Bölge Ülkelerinde Ön Plana Çıkan Kürt Siyasi Parti ve Örgütler	80
Harita 2.7.	1962 Yılı İtibariyle Kürt Nüfus Yoğunluğu	86
Harita 2.8.	Körfez Savaşı Sonrası Kürt Bölgesi	96
Harita 2.9.	Irak Kürt Bölgesel Yönetimi	99
Harita 2.10.	Bağımsızlık Referandumu Öncesi Irak Kürt Bölgesi	111
Tablo 2.2.	Ortadoğu'da Kürtlerle İlgili Gelişmeler	114
Harita 3.1.	1975 Yılında Irak Kürt Bölgesinde Siyasi Durum	125
Harita 3.2.	İran-İrak Savaşı Karşılıklı İşgal Bölgeleri	129
Tablo 3.1.	İran'ın Dengeleme Motivasyonları ve Stratejileri-1	137
Harita 3.3.	Irak'ta Uçuşa Yasak Bölgeler	140
Harita 3.4.	Kuzey Irak'ta Kontrol Bölgeleri	151
Tablo 3.2.	İran'ın Dengeleme Motivasyonları ve Stratejileri-2	163
Harita 4.1.	2010 Yılı İtibariyle IKYB'nin Resmi Kontrol Bölgeleri	171
Tablo 4.1.	İran'ın Dengeleme Motivasyonları ve Stratejileri-3	195
Harita 4.2.	Merkezi hükümetin kontrolüne geçen tartışmalı bölgeler	217
Tablo 4.2.	İran'ın Dengeleme Motivasyonları ve Stratejileri-2	220

GİRİŞ

Ortadoğu coğrafyası birbiriyle bağlantısız gibi görünen ancak tarihin belli dönemlerinde birbirini neden sonuç ilişkisi içinde etkileyen birçok olaya tanıklık etmiştir. 2010 yılının son aylarında başlayan Arap Baharı da bu olaylardan biri olup, yol açtığı siyasal süreçler bölge ülkelerini farklı sebeplerle derinden etkilemiştir. Nitekim bu sürecin başında Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölge ülkelerinde, Kürtlerle bağlantılı olarak ciddi bir siyasi değişime rastlanmazken, sonraki dönemde en dinamik gelişmeler bu bölgelerde yaşanmıştır. Söz konusu gelişmeleri Arap Baharı'yla doğrudan ilişkilendirmek mümkün olmasa da, her bir ülkede yaşanan gelişmeler, Ortadoğu'nun karmaşık ilişki ağı nedeniyle söz konusu süreçle veya birbiriyle irtibatlı hale gelebilmektedir.

DAEŞ¹ (*Ad Davla al-Islamiya fil'Irak ve eş-Şam*, Irak Şam İslam Devleti) terörünün ortaya çıkardığı sonuçlar bu anlamda oldukça dikkat çekicidir. Nitekim bu örgütün Suriye ve Irak'ta yaşanan otorite boşluğunda gücünü artırarak Kürt bölgelerine saldırması, bu ülkelerde Kürt grupların DAEŞ'le mücadele kapsamında başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere Batılı ülkeler ve bazı bölge ülkeleriyle işbirliği yapmalarına neden olmuştur. Bu işbirliği neticesinde dış yardımlarla Kürtler lehine değişen bölgesel konjonktür, İranlı Kürt örgütlerin İran güvenlik güçlerine yönelik saldırılarını yeniden başlatmasına neden olan etkenlerin başında gelmiştir. Aynı konjonktür, Türkiye'de ise, PKK'nın (*Partiya Karkerên Kurdistanê/Kürdistan İşçi Partisi*) silah bırakması için başlatılan çözüm sürecinin sonunu getiren faktörlerden biri olmuştur.

İran'ın DAEŞ'le mücadele kapsamında Irak Kürtlerine verdiği destek, bu dönemde dikkat çeken bir başka gelişme olup bu tez çalışmasının da çıkış noktalarından birini oluşturmaktadır. Zira 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgaliyle bu ülkede Şii ağırlıklı bir hükümetin iktidara gelmesinden sonra İran, daha önce Saddam Hüseyin'e karşı işbirliği yaptığı Iraklı Kürtlerle daha mesafeli bir ilişki geliştirmeye başlamıştı. Dolayısıyla DAEŞ saldırıları sonrasında İran'ın Irak Kürtlerine böyle bir destek vermedeki motivasyonu ve bu desteğin yöntemi iki aktör arasındaki uzun yıllara dayanan ilişkilerin niteliğini ortaya koymayı gerekli kılmıştır.

¹ Tam adı ve kısaltmasının kullanımı için bakınız: Willem Theo Ossterveld ve Willem Bloem, "The Rise and Fall of ISIS: From Evitability to Inevitability", *The Hague Centre for Strategic Studies: Annual Report*, 2017, s. 5; Kadri Gürsel, "'DEAŞ' yanlısının anlam ve önemi", 06.11.2014, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/kadri-gursel/-deas--yanlisinin-anlam-ve-onemi-1965616/> Erişim Tarihi: 16.12.2018).

Uluslararası ilişkilerde aktörler arası ilişkiler açıklanırken genellikle olayları birbiriyle ilişkilendirerek, bunlar arasında nedensellik kuran anlatılar yoluyla açıklama yapılması anlamına gelen anlatsal-açıklamacılık yöntemi kullanılır². Bu tez çalışmasında da, Kürt nüfusun yoğun olduğu Türkiye, Suriye, İran ve Irak'ta Kürtlerle bağlantılı olayların, neden sonuç ilişkisi içinde İran'ın Iraklı Kürt gruplara yönelik geliştirdiği politikaya etkisi incelenmiştir. Yapılan araştırma neticesinde, İran'ın bölgede yaşanan gelişmeler karşısında, Kürtlerle kurduğu ilişkiler üzerinden Irak'ta ve genel olarak bulunduğu coğrafyada güç dengesini koruma gayreti içinde olduğu görülmüştür.

Bölgedeki güç dengesini korumak isteyen İran'ın başvurduğu tek yöntem bu değildir. Söz gelimi savunma sanayine ve nükleer teknolojiye dönük yaptığı yatırımlar da kendi aleyhine bir güç dengesinin ortaya çıkmasını önleme amacı taşır. Nitekim çalışmanın sonraki bölümlerinde de detaylandırılacağı üzere ülkelerin iç kapasitelerini geliştirmeye dönük yaptığı yatırımlar içsel dengeleme kapsamına girer. Şunu da belirtmek gerekir ki İran, Irak'taki güç dengesini yalnızca Kürtler üzerinden muhafaza etme çabası göstermez. Şiilerle kurduğu yakın ilişkiler aracılığıyla da aynı hedefe ulaşmak için uğraşır. Ancak bu çalışmanın konusu, İran'ın Şah döneminden itibaren Kürtler üzerinden güç dengesini korumadaki motivasyon ve yöntemlerini anlama doğrultusunda şekillenmiştir.

İran'ın bu yöndeki çabalarını anlamlandırmak ve doğru bir çerçevede analiz etmek için Uluslararası İlişkiler disiplininin oldukça eski bir referans kaynağı olan güç dengesi kavramına daha yakından bakmak gerekmiştir. Güç dengesi, ilk olarak devletler veya devlet grupları arasında belli bir eşitliğe dayalı güç ilişkilerinin olduğu durumlara temas eder³. Birbiriyle irtibat halindeki bağımsız hükümetlerin devamlı bir arada olma durumuna dikkat çektiği için bu yönüyle statik bir anlama sahiptir. Dinamik anlamda ise güç dengesini devam ettirmek isteyen hükümetlerin benimsediği dış politikayı karakterize eder⁴. Zira güç dengesinin devamı ulusal güvenliğin sağlanmasındaki en temel esaslardan biridir⁵. Bu tezde de güç dengesi kavramı bir dış politika davranışı olarak ele alınacaktır. Nitekim İran, komşusu Irak'taki dengelerin kendi aleyhine bozularak ulusal güvenliğini

² Ersel Aydınlı vd., *Yöntem Kuram Komplo: Türk Uluslararası İlişkilerinde Vizyon Arayışları*, Küre Yayınları, İstanbul 2015, ss. 95-96

³ Inis L. Claude, *Power and International Relations*, Random House, Inc., New York 1962, s. 13.

⁴ Quincy Wright, *A Study of War*, (Third Impression), The University of Chicago Press, Chicago and London 1970, s. 116.

⁵ Michael Sheean, *The Balance of Power: History and Theory*, Routledge, London and New York 1996, s. 204.

tehdit edecek noktaya gelmesinden çekinmekte ve Iraklı Kürt gruplar üzerindeki nüfuzunu artırarak ülke siyasetinde etkin olan farklı aktörlerin gücünü dengelemek istemektedir.

Bu tez çalışması dört bölümden oluşacak olup birinci bölümde güç dengesi kavramı kapsamlı bir şekilde analiz edilecektir. Burada ilk olarak kavramın tarihsel süreçteki kullanımına ve farklı düşünürlerin güç dengesi tanımlarına yer verilecektir. Sonrasında Realist gelenek içinde güç dengesinin nasıl ele alındığı ve diğer kuramların güç dengesi olgusuna yaklaşımları ayrı alt başlıklar altında toplanacaktır. Birinci bölümün ilk kısmında son olarak, güç dengesinin bir sistem mi yoksa dış politika stratejisi mi olduğu konusu tartışılacaktır. Bu bölümün ikinci kısmına, güç dengesinin devletlerin bilinçli eylemleri sonucu oluşan bir dış politika stratejisi olduğu varsayımıyla geçilecektir. Çalışmanın bu kısmında, devletlerin bu dış politika stratejisini uygularken diğer aktörlerin güçlerini dengelemek için başvurduğu yöntemler yer alınacaktır. Bu dengeleme türleri de içsel ve dışsal dengeleme, asimetrik ve karşı dengeleme, yumuşak dengeleme, bütünsel ve pozitif-negatif dengeleme ve diğer dengeleme türleri şeklinde sıralanarak anlatılacaktır.

Tez çalışmasının ikinci bölümü, Ortadoğu'daki Kürt hareketlerin tarihsel seyrine odaklanacaktır. Zira İran'ın Irak Kürtleriyle ilişkileri, bölgenin yoğun bir Kürt nüfusa sahip dört önemli ülkesindeki iç gelişmelerden bağımsız olarak değerlendirilemez. Nitekim farklı idari birimler altında yaşasalar da Kürtler arasında dikkate değer bir etkileşim olup, içlerinden bazı örgütler aynı anda birkaç ülkede faaliyet gösterebilmektedir. Tezin üçüncü ve dördüncü bölümleri de bu tarihsel arka plan üzerine inşa edilecektir. Dolayısıyla ikinci bölümün ilk kısmında sırasıyla, Türkiye'deki Kürt siyasal hareketinin seyrine, 1946 yılındaki Mahabad Kürt Cumhuriyeti deneyiminden itibaren İran Kürtlerine ve Suriye Kürtlerinin statü arayışlarına değinilecektir. Bu bölümün ikinci kısmında ise, Irak Kürtlerinin Barzani ailesi liderliğinde geçirdiği evreler ve bu dönemde, başta İran'la olmak üzere, kurmaya başladığı sınır ötesi ilişkilere dikkat çekilecektir. Ayrıca, Körfez Savaşı ve ABD'nin Irak işgali sonrasında Kürt bölgesinin durumu ve 2017 yılının Eylül ayında yapılan bağımsızlık referandumuna giden süreçte yaşanan gelişmelere temas edilecektir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde İran'ın, Irak'ta Baas rejiminin yönetiminde olduğu yıllarda Kürtler üzerinden yürüttüğü dengeleme arayışlarına değinilecektir. Bu bölümün birinci kısmında ilk olarak Şah döneminde, her iki ülkenin karşılıklı dengeleme davranışlarına odaklanılacaktır. Sonrasında ise İran-Irak Savaşı yıllarında Tahran'ın Kürtler aracılığıyla Bağdat'ın gücünü dengelemek için yaptığı hamleler ele alınacaktır. Bu

bölümün ikinci kısmında, Körfez Savaşı sonrasında güçlenen Kürt siyasi hareketlerini dengelemek için İran'ın Suriye ve Türkiye ile yaptığı işbirliği girişimi, Tahran'ın Irak Kürt bölgesindeki iki büyük partinin rekabetine yaklaşımı ve Iraklı İslami Kürt gruplara yönelik belirsiz tutumu değerlendirilecektir. İran'ın tüm bu adımlarının farklı dönemlerde ve farklı yöntemlerle Washington, Ankara, Bağdat, Riyad ve Erbil gibi aktörlerin yanı sıra kendi içinde Kürt grupları birbirine karşı ne şekilde bir dengeleme hedefi taşıdığı da ortaya konmaya çalışılacaktır.

Dördüncü bölümde ilk olarak, ABD'nin 2003 müdahalesi sonrasında Irak'ta, İran'a yakın Şii grupların merkezi hükümette yer almasıyla İran'ın Kürtlerle ilişkilerine eklenen yeni denge unsurları işlenecektir. Diğer yandan, bu dönemde Kuzey Irak üzerinden hem İran hem de Türkiye'ye dönük düzenlenen terör saldırılarına karşı iki ülkenin işbirliğine temas edilecektir. Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin (IKBY/Hikûmeta Herêma Kurdistâne) ABD, Türkiye ve İsrail'le geliştirdiği ve İran'ı rahatsız eden ikili ilişkilerine de bu bölümün ilk kısmında değinilecektir. İkinci kısımda ise, ABD'nin Irak'tan çekilmesi ve Arap Baharı sürecinde iç savaşa sürüklenen Suriye'deki olayların etkisiyle İran'ın IKBY ile ilişkilerini zorlayan temel parametreler değerlendirilecektir. Bu kapsamda, Kürt gruplar içindeki ayrışma, DAESH saldırıları, İran Kürdistanı'ndaki hareketlilik, öncesi ve sonrasında Irak Kürt bölgesindeki bağımsızlık referandumu ve tüm bu süreçlerde İran'ın yaptığı dengeleyici hamleler ele alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜÇ DENGESİ VE Dengeleme Davranışı

Güç dengesi, uluslararası ilişkiler araştırmalarında sıkça kullanılmasına rağmen, üzerinde net bir kavramsal ve teorik uzlaşıya varılamamıştır. Kavram, sistemik güç dağılımı, bir devlet stratejisi veya bir uluslararası politika teorisi olarak kullanılabilir. Kavramın teorik oluşumu için gerekli olan temel varsayımlar veya önermeler konusunda ortak bir kanaat oluşmamıştır⁶. Buna rağmen güç dengesinin ne anlama geldiği veya ondan ne anlaşıldığı açıkmiş gibi davranılır ve kavram herhangi bir tanımlama veya açıklamaya gerek duyulmadan kullanılır⁷. Aynı şekilde dengeleme davranışı çalışmaları, uluslararası ilişkilerde derin köklere sahip olmakla birlikte, kavramsal belirsizlikler ve birbiriyle rekabet halindeki teorik ve ampirik iddialarla doludur⁸. Bu yüzden çalışmanın bu ilk bölümünde güç dengesi ve dengeleme davranışı kavramlarıyla ilgili bu tür belirsizliklerin giderilmesi hedeflenmiştir.

1.1. Sistem ve Dış Politika Stratejisi Arasında Güç Dengesi

Bu bölümde ilk olarak güç dengesi kavramının tarihsel süreçte nasıl ele alındığı, günümüze kadar gelen kullanımı ve farklı tanımlarına odaklanılacaktır. Ayrıca başta Realist ekol olmak üzere diğer kuramların güç dengesine yaklaşımlarına detaylı bir şekilde temas edilecektir. Son olarak da güç dengesinin bir sistem mi yoksa bir dış politika stratejisi mi sorusuna cevap aranacaktır.

1.1.1. Güç Dengesi Kavramı

Güç dengesi kavramı, 15-16. yüzyıldan itibaren modern Avrupa tarihinin, 20. yüzyılın küresel deneyiminin ve 21. yüzyılın erken dönemlerinin bir ürünüdür. Kavram modern öncesi dönem ve Avrupa dışı bir bağlam için sistematik ve kapsamlı bir biçimde çalışılmamıştır. Ciddi bir akademik ilgiye mazhar olan güç dengesi kavramı, dış politika

⁶ Jack S. Levy, "What Do Great Powers Balance Against and When", *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, (Ed. Thazha Varkey Paul, James Wirtz, Michel Fortmann), Stanford University Press, Stanford and California 2004, s. 29.

⁷ Inis L. Claude, 1962, a.g.e., s. 11-12.

⁸ Keir A. Lieber ve Gerard Alexander, "Waiting for Balancing: Why the World Is Not Pushing Back?", *International Security*, Vol. 30, No. 1, 2005, ss. 110-111.

analist ve uygulamacılarının söylemlerinde kendisine yer bulmuştur⁹. Kavramın yüksek politika kullanımlarına bariz bir örnek George W. Bush yönetiminin Eylül 2002 tarihli Ulusal Güvenlik Stratejisi'dir¹⁰. Yaygın kullanımına rağmen kavramın teorik sınırları hala netliğe kavuşmamıştır¹¹. Bunun en önemli sebebi, devletlerin değişen çıkarları, ihtiyaçları, beklentileri ve uluslararası sistemin değişken kurallarıdır¹².

Tarihsel süreçte ele alındığında uluslararası politikadaki güç dengesi fikrinin Rönesans döneminde belirginlik kazanmaya başladığı görülür. Güç dengesi; etik, sanat, felsefe, hukuk, tıp, iktisat ve diğer bilimlerden ödünç alınan bir kavramdır¹³. Güç dengesi hakkında dönem boyunca dillendirilen fikirlerden bazı temel varsayımlar ortaya çıkmıştır. Birinci varsayım, bir devletin güvenlik ve bağımsızlığı son tahlilde onun fiziki gücüne bağlıdır. İkincisi, güç görecelidir ve bir devletin gücü onu çevreleyen ülkelerin gücüne göre ölçülebilir. Bu yüzden, üçüncü varsayıma göre, bir devletin gücündeki bir artış, komşuların gücünde bir düşüş anlamına gelir ve bu devlet onların güvenlik ve bağımsızlığı için bir tehdit teşkil eder¹⁴.

Bu düşünceleri ayrıntılı bir şekilde ele almak için kavramın kullanımı ve ne anlama geldiği konusunda ileri sürülen farklı görüşlere odaklanmak gerekir. Örneğin güç dengesi hakkındaki iddiasını 18. yüzyılın ortalarında yazdığı bir kitapta dile getiren David Hume meseleye şu soruyla giriş yapar: Güç dengesi fikri modern siyasete özgü bir şey midir yoksa bu tabir son dönemlerde mi keşfedilmiştir? Buradan Eski Yunan'a referans verir ve Atina'ya karşı oluşturulan ve Peloponez Savaşı'na neden olan lige dikkat çeker¹⁵. 19. yüzyılın hemen başında güç dengesi konusuna değinen ve meselenin duayen isimlerinden biri haline gelen Richard Cobden, kavramın yüzyıllardır kralların konuşmalarının ana fikri, devlet adamlarının gündemi, kutsal antlaşmaların zemini ve savaşların nedeni olduğunu

⁹ William C. Wohlforth vd., "Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems", *The Balance of Power in World History*, (Ed. Stuart J. Kaufman, Richard Little, William C. Wohlforth), Palgrave Macmillan, New York 2007, s. 1.

¹⁰ The National Security Strategy of the United States of America, 17.09.2002, <https://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf> (Erişim Tarihi: 14.12.2018).

¹¹ Philip A. Streich, *The Failure of the Balance of Power: Warring States Japan, 1467-1590*, The State University of New Jersey, Graduate School-New Brunswick Rutgers, Unpublished PhD Thesis, New Jersey, 2010, s. 8.

¹² Paul W. Schroeder, "The Nineteenth Century System: Balance of Power or Political Equilibrium?", *Review of International Studies*, Vol. 15, No. 2, Apr., 1989, s. 141.

¹³ Randall L. Schweller, *Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power*, Princeton University Press, Princeton 2008, s. 4.

¹⁴ Per Maurseth, "Balance-of-Power Thinking from the Renaissance to the French Revolution", *Journal of Peace Research*, Vol. 1, No. 2, 1964, ss. 120-121.

¹⁵ David Hume, *Essays: Moral, Political and Literary*, (Revised Edition), (Ed. Eugene F. Miller), , Liberty Fund, Indianapolis 1987, s. 332-333.

belirtir. Ona göre güç dengesi, aynı zamanda, karada ve denizlerdeki muazzam askeri harcamalar için bir bahane olup uğruna milyonların harcandığı bir kuruntudur¹⁶. Cobden, tarihçi Robertson'a referans vererek kavramın, İtalya'da Floransa Cumhuriyeti'nin müreffeh zamanlarında Makyavelci devlet adamlarınca keşfedildiğini ve 16. yüzyılın başlarında Batı Avrupa'ya ihraç edilerek "moda" olduğu bilgisini de paylaşır¹⁷.

Richard Cobden'den yaklaşık 40 yıl sonra, 1875'te güç dengesinin belli bir hedefi olduğu varsayımından hareket eden Henry Reeve, bu hedefin bir savaştan zafer elde ederek değil, barış şartlarının devamı için ortak bir çıkar ve yükümlülük alanının inşa edilmesiyle savaştan kaçınarak sağlanabileceğini savunur. Savaş ilan edildiğinde kamu hukuku askıya alınır ve her bir devlet kendi çıkar ve yükümlülükleri doğrultusunda hareket etmeye başlar. Güç dengesi teorisinin hiçbir değerinin olmadığı bir zaman dilimi varsa, o da kan ve şiddetin had safhada olduğu, ülkelerin kaderinin savaş meydanlarında belirlendiği zamanlardır. Güç dengesinin ancak şiddetli çekişmeleri sonlandıran, savaşan tarafların temsilcilerini pozitif adımlar atma amacıyla bir araya getiren ve yeni felaketlerin tekrar ortaya çıkmasını önleyen müzakerelerin yapılabildiği bir ortamda anlamı vardır¹⁸. Güç dengesi tanımıyla ilgili başka iddialara bakıldığında, mesela Friedrich von Gentz'in bu kavramı birbiriyle az ya da çok ilişkili komşular arasında oluşmuş bir anayasa olarak tanımladığı görülür. Buna göre, hiçbir devlet belli direnişle bir karşılaşma ve tehdidin kendisini bulma riskini almadan, diğerinin egemenliğini ihlal edemez¹⁹.

1953 yılında yaptığı çalışmada Ernst B. Haas, güç dengesiyle ilgili daha önce yapılan tanımları ele almıştır. Bu tanımlardan yola çıkan Haas, kavramın öncelikle uluslararası sahnedeki güç dağılımına vurgu yaptığına dikkat çeker. Haas ayrıca, güç dengesinin dış politika yapımında yol gösterici bir teorik ilke olduğunu ifade eder²⁰. İkinci boyutuyla, yani bir kılavuz olarak güç dengesi, devlet adamlarına basitçe başka bir devletin büyümesinin önüne geçme telkininde bulunur. Zira söz konusu devlet artan gücüyle, diğerlerini işgal etme ya da sınırlama potansiyeline sahiptir²¹. Bölgesel veya küresel bir

¹⁶ Richard Cobden, "The Balance of Power", *Theory and Practice of Balance of Power 1846-1914: Selected European Writings*, (Ed. Moorhead Wright), J.M. Dent & Sons Ltd, London 1975, s. 110.

¹⁷ A.g.e., s. 114.

¹⁸ Henry Reeve, "Balance of Power", *Theory and Practice of Balance of Power 1846-1914: Selected European Writings*, (Ed. Moorhead Wright), J.M. Dent & Sons Ltd, London 1975, ss. 120-121.

¹⁹ Friedrich von Gentz, "True Concept of A Balance of Power", *Theory and Practice of Balance of Power 1846-1914: Selected European Writings*, (Ed. Moorhead Wright), J.M. Dent & Sons Ltd, London 1975, s. 94.

²⁰ Ernst B. Haas, "The Balance of Power: Prescription, Concept, or Propaganda", *World Politics*, Vol. 5, No. 4, Jul., 1953, s. 446.

²¹ A.g.e., s. 457.

hakimiyet arayışında olan saldırgan bir devlet karşısında, diğer devletleri dengeyi korumak için ittifak yapmaya zorlayan unsur da hayatta kalma kaygısıdır. Bu anlamda denge, hayatta kalmanın kurallarını dikte eden bilinçli bir yol göstericidir. Sistemin kendisi üyelerinin bağımsızlığını esas alır. Ancak bu üyelerden biri hegemonya arayışı içinde olursa, sistem içinde ona karşı ortak bir direnç gösterilir. Burada güç dengesi, sistemin kendisiyle özdeşleşmiş olup, hegemonya oluşumuna engel olmak için gereken doğru politikaları dayatan bir kurallar bütünü olarak iş görür. Dolayısıyla bir kılavuz niteliğine sahiptir²².

Ernst B. Haas'tan iki yıl sonra 1955'te Avrupa'daki klasik güç dengesi hakkında temel bir eser kaleme alan Edward V. Gullick de güç dengesinin en temel amacının devletlerin bekasını temin etmek olduğunu dile getirir. Gullick'e göre, bu klasik güç dengesinin en asli unsuru olup barış ve statükoyu koruma gibi ikincil durumdaki hedeflerden ayrılır²³. "Dengeyi tutma" (*holding the balance*) şeklinde isimlendirilebilecek olgu da güç dengesinin teori ve pratiğindeki en bilinen davranışlardan biridir. Burada üçüncü bir tarafın iki ayrı güç veya güç bloğu arasındaki dengeyi koruma durumu söz konusudur. Bir taraf diğerinin güvenlik ve bekasını tehdit ediyorsa, üçüncü taraf daha güçsüz olanın yanında duracak şekilde adımlar atar ve günün sonunda bağımsız aktörler arasındaki güç dengesi tesis edilmiş olur²⁴.

Kelime anlamı olarak herhangi bir uluslararası denklik durumunun bir güç dengesini temsil ettiğini savunan Morton A. Kaplan'a göre, bu kavram literatürde, 18. ve 19. yüzyıllardaki ve 20. yüzyılın ilk dönemlerindeki uluslararası sistemi tanımlamada kullanılmıştır. Güç dengesi sisteminde ulusal aktörler bireysel olarak ancak güç dengesinin evrensel niteliğe sahip belli kuralları çerçevesinde davranır²⁵. Nitekim bu sistemde, tüm önemli aktörler sınırlı hedefler peşinde olursa, her bir ulusal aktör tehlikesiz bir biçimde kısa vadeli çıkarlarını koruyabilir. Aktörlerden birinin izlediği politikalar onun kabiliyetlerinde dikkate değer bir artışa neden olabilir. Sistem içindeki diğer etkili aktörler, güçlenen bu aktörü zayıflatmak için onunla ittifak halindeki diğer aktörlere bu ittifaktan ayrılmaları için birtakım mükafatlar vaat edilebilir. Bazen müttefik aktörler için bu vaade

²² A.g.e., ss. 468-469.

²³ Edward Vose Gullick, *Europe's Classical Balance of Power: A Case History of Theory and Practice of One of the Great Concepts of European Statecraft*, W.W. Norton and Company, New York 1955, s. 30.

²⁴ A.g.e., s. 65.

²⁵ Morton A. Kaplan, *System and Process in International Politics*, John Wiley & Sons, Inc., New York 1957, ss. 22-23.

bile gerek yoktur zira güçlenen aktörün kendileri için bir tehdit oluşturabileceğini fark edebilirler. Makyavelli de prensine kendisinden güçlü bir prensle komşusuna karşı ittifak kurmamasını tavsiye eder. Bu tavsiyenin bazı istinasları olmakla birlikte, güç dengesi sisteminde yer alan devletlerin çoğu, herhangi bir ulusal aktörün hâkim güç olmasına izin verilmesinin doğru olmadığını düşünürler²⁶.

1970’li yılların hemen başında konuya eğilen Nicholas John Spykman, güç dengesinin büyüyen devletleri sınırlandırma amacı taşıdığını ve bu politikanın tüm başarılı devletlerin diplomalarında önemli bir yeri olduğunu savunur. Yaşanan deneyimler göstermiştir ki dengelenmiş bir güç, iyi niyet beyanlarından daha güvenlidir. Dengeyi korumak için yalnızca çok güçleneceğinden endişe edilen komşu bir devlete değil uzaktaki bir devlete yönelik de adımlar atılabilir. Nitekim bu politikayı uygulamanın en doğru zamanı, gücünü genişleyerek artıran bir devletin komşu haline gelmesinden önceki dönemdir. Güç dengesi politikası, ilk etapta bir Büyük Güçler politikasıdır. Küçük devletler, bir araya gelmeyi başaramazlarsa, dengenin sağlanmasında diğerleri tarafından kullanılan bir ağırlık aracına dönüşürler. Küçük bir devletin kendi kısıtlı imkanlarıyla bekasını sürdürmesi imkansızdır. Ancak, hiçbir ülkenin gözü onun topraklarında olmayabilir veya bir tampon bölge vazifesi görmesinden ötürü korunabilir ya da güç dengesinde oluşturduğu ağırlık büyük bir devletin çıkarlarıyla örtüşmektedir. Denge kaybolduğunda ise genellikle bundan olumsuz etkilenirler.²⁷

Spykman’dan kısa bir süre sonra 1972 yılında Partha Chatterjee, literatürün bize sunduğunu ifade ettiği klasik güç dengesi sisteminin temel karakteristiklerini sıralamıştır. Chatterjee ilk olarak sistemde bağımsız aktör olarak yer alabilecek ulus-devletlerin gerekliliğine dikkat çeker. Bu ulus-devletlerin yöneticileri, ulusal kimliklerini ve egemenliklerini koruma ve ülkelerinin güç kapasitesini artırma gibi meselelerle ilgilenirler. Nitekim bir aktör olarak bu devletlerin öncelikli hedefi de bağımsızlıklarını ve ulusal statülerini korumaktır. Bu yüzden tek bir aktör veya koalisyonun baskın olmadığı bir sisteme girmeye ya da bu sistemi kurmaya karar verirler. Bu sistem aynı zamanda söz konusu aktörlere, ikinci hedefleri olan kendi kabiliyetlerini artırma olanağı da sağlar²⁸.

²⁶ A.g.e., s. 30.

²⁷ Nicholas John Spykman, *America’s Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, (Second Edition), Harcourt, Brace & World, New York 1970, s. 20.

²⁸ Partha Chatterjee, “The Classical Balance of Theory”, *Journal of Peace Research*, Vol. 9, No. 1, 1972, s. 52.

Bu dönemin bir diğer dikkat çeken ismi Stanley Hoffmann ise, güç dengesinin Raymond Aron'un tabiriyle bir "stratejik-diplomatik davranış" modeli olduğunu ifade eder. Hoffman'a göre, uluslararası ilişkiler özünde, devletlerin bir satranç tahtası üzerindeki rekabeti olup, oyuncular diğerinin aleyhine kendi güçlerini maksimize etmek için uğraşırlar. Böyle bir satranç oyununun oynanabilmesi için bazı denge koşulları ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, birbirine yakın güce sahip ikiden fazla -genelde beş ya da altı- büyük aktörün varlığıdır. Bir diğer koşul, güç dengesi sisteminin fonksiyonlarını sürdürebilmesi için merkezi bir denge mekanizmasının varlığıdır. Nitekim geçmişte, birkaç büyük aktör, diğerlerinin koalisyon şeklinde veya kendi başlarına yayılmalarının önüne geçmek için birlikte hareket ederek böyle bir denge oluşturmuşlardır²⁹.

Güç dengesinin ne anlam ifade ettiği noktasındaki görüşler daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. Bu görüşlerden biri de 1992 yılında konuyu ele alan Paul W. Schroder'e aittir. Ona göre güç dengesi, gücü elinde bulunduran devletlerin sistem içindeki diğer güçler tarafından kontrol edilmesi ve dengelenmesidir. Tüm büyük aktörler, sistem içindeki bu sınırlamaya uymalı ya da en azından karşı bir güç bloğunun oluşumundan çekinmelidir. Yine bu aktörler, diğer devletlerin dengeyi saldırı, tehdit ve normalden fazla bir kabiliyet kazanma yoluyla bozmaları ihtimalini hesaba katmalıdır. Bir güç dengesi sisteminde, ittifak esnekliği ve göreceli olarak eşit güce sahip iki ya da daha fazla aktörün var olması gerekir. Güç kullanma olasılığı ve tüm devletlerin varlıklarını sürdürme ve bağımsızlıklarını devam ettirme arzusu da bir güç dengesi sisteminin temel gereklilikleri arasındadır. Güç dengesinin söz gelimi barış ve istikrar veya sadece sistemdeki devletlerin bağımsızlıklarının korunması gibi hedeflerine yakın güçlere sahip karşı bir dengenin oluşturulmasıyla ulaşılabilir³⁰.

R. Harrison Wagner da bir gücün dengelenmesi ifadesiyle kastedileninin onun aşağı yukarı eşit bir biçimde dağılması olduğunu söyler. Bu yüzden bir devlet, genişleme düşüncesi içerisinde olduğu takdirde muhtemelen kendisiyle hemen hemen eşit bir güce sahip başka bir devlet tarafından dengelenir. İki den fazla devletin olduğu bir dünyada, devletler arası kurulacak muhtemel koalisyonlar, güç dengesi sistemindeki ittifak değişimlerini de beraberinde getirir. Wagner, gücün eşit bir şekilde dağılmış olduğu güç dengesi sisteminin en istikrarlısı olduğuna dair yaygın bir inancın bulunduğunu da belirtir.

²⁹ Stanley Hoffmann, "Weighing the Balance of Power", *Foreign Affairs*, Vol. 50, No. 4, 1972, ss. 620-621.

³⁰ Paul W. Schroeder, "Did Vienna Settlement Rest on a balance of Power?", *The American Historical Review*, Vol. 97, No. 3, Jun. ,1992, s. 685.

Ancak, bu inancın devletlerin bağımsızlığının korunması anlamında bir istikrar mı yoksa barışın sağlanması anlamında bir istikrar mı olduğuna dair belirsizlik vardır³¹.

Güç dengesini bir denklik veya iki rakip güç arasında gücün eşit dağılımı olarak ele alan Arnold Wolfers, güç dengesiyle ilgili farklı teorileri yukarıda yapılan tanımlamaların bir özeti şeklinde bir araya getirmiştir. Bu teorilerden ilkinde göre güç dengesi, gücün ideal bir dağılımıdır. İkincisi, güç dengesi, çok sayıda aktörün bulunduğu bir sistemdeki gelişmelerin otomatik sonucudur. Üçüncüsü, güç dengesi karar vericilerin uygulanmasında fayda gördükleri bir dış politika hedefidir³². Bu çalışmada güç dengesi, ulaşılması gereken bir dış politika hedefi olarak ele alınacaktır. Zira İran, komşusu Irak'taki güç dengesinin kendi aleyhine bozulmasını ulusal güvenliğine bir tehdit olarak algılamıştır. Bu yüzden, Iraklı Kürtlerle kurduğu ilişkiler aracılığıyla farklı zamanlarda farklı aktörlerin gücünü dengelemeye çalışmıştır. Devletlerin genel olarak güç dengesini hangi koşullarda ve ne şekilde sağladığı konusuyla ilgili olarak da başta Realizm olmak üzere, diğer uluslararası ilişkiler kuramlarının yakından incelenmesi gerekir.

1.1.2. Realist Teorilerin Güç Dengesine Yaklaşımı

Güç dengesinin Realist uluslararası ilişkiler teorisinin en temel unsurlarının başında yer aldığı görülür. Ancak, Realizm ile güç dengesi arasındaki ilişkiyi açıklamak kolay değildir. Nitekim literatürde “tüm güç dengesi teorileri Realist teoriler olsa da tüm Realist teoriler güç dengesi teorileri değildir” şeklinde bir ifade yer bulmuştur³³. Realist düşünce açısından üst bir otoritenin yokluğu dolayısıyla bir devlet, bugünün müttefikinin yarının düşmanı olup olmayacağından emin olamaz. Ayrıca, uluslararası politika ulusal kabiliyetlerin ülkeler arasındaki dağılımını yansıtır ve güç dengesi sürekli kendini yenileyen ve yeniden ortaya çıkan bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle tek kutupluluk da sadece geçici bir dönemle sınırlıdır ve yerini yeni bir güç dengesine bırakır³⁴.

Genel olarak Realistler, devletlerin sistem düzeyinde güvenlik ve istikrarı büyük ölçüde dengeleme yoluyla sağladığını iddia ederler. Bu bakış açısına göre, modern

³¹ R. Harrison Wagner, “Peace, War, and the Balance of Power”, *The American Political Science Review*, Vol. 88, No 3, Sep., 1994, ss. 601-602.

³² Arnold Wolfers, *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*, (Ninth Printing), The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London 1991, s. 117.

³³ Jack S. Levy, “Balances and Balancing: Concepts, Propositions, and Research Design”, *Realism and Balancing of Power: A New Debate*, (Ed. John A. Vasquez, Colin Elman), Prentice Hall, New Jersey 2003, s. 128.

³⁴ Namrata Goswami, “Power Shifts in East Asia: Balance of Power vs. Liberal Institutionalism”, *Perceptions*, Volume XVIII, Number 1, Spring 2013, s. 9.

uluslararası sistemin geçmişi boyunca dengeleme, büyük güçlerin güvenlik hedeflerine ulaşmada tercih ettiği bir strateji olmuştur. Realizm’de geleneksel güç dengesi teorisi, dört temel önerme üzerine kurulur. Bunlardan ilki, uluslararası sistem anarşiktir ve devletlere münferit olarak koruma sunan bir merkezi otorite yoktur. İkincisi, devletler bağımsız varlıklar olarak hayatta kalma arayışı içindedirler. Üçüncüsü, güç rekabeti uluslararası politikanın bir gerçeği olup ekonomik ve teknolojik gelişmeler, devletlere askeri avantajlar sağlar. Sonuncu önermeye göre ise, bir devlet baskın olma girişiminde bulunduğu, tehdit algılayan devletler, savunma amaçlı koalisyonlar kurma ve silahlanma yoluna gitme seçeneklerinden birine ya da aynı anda her ikisine başvurabilir. Devletler nadiren de olsa, bu yükselen güce karşı bir denge sağlama maksadıyla önleyici savaş şeklinde bir hamle de yapabilirler³⁵.

Bu genel yaklaşımları detaylandırmak için ilk olarak Klasik Realizm’in öncü ismi Hans J. Morgenthau’nun fikirlerine yakından bakmak gerekir. Morgenthau, güç dengesinin iki ayrı modeli olduğunu yani uluslararası sahnedeki güç mücadelesinin iki tipik model üzerinden gerçekleştiğini iddia etmiştir. Bunlardan ilki, “doğrudan karşıtlık modeli” (*the pattern of direct opposition*) şeklinde adlandırılmakta olup, iki ulus arasında birinin diğeri üzerinde hakimiyet kurmak istediği, diğerrinin ise buna boyun eğmeyi reddettiği durumdur. Ancak üçüncü bir ülke üzerinde güç için verilen mücadele, doğrudan karşıtlık modeli kapsamında değil de bir “rekabet modeli” (*the pattern of competition*) olarak değerlendirilmelidir. Nitekim burada A ülkesi, C ülkesine yönelik emperyalist bir politika izleyebilir, C de bunu kabullenir ya da karşı koyabilirken, B ülkesi C ile ilgili olarak emperyalist arzulara ya da statükonun korunması ile kaygılara sahip olabilir. Bu olayda, A’nın hedefi C üzerinde otorite sağlamaktır. Diğer yandan B, A’nın bu politikasına karşıdır zira ya statükoyu korumak ya da C üzerinde kendi hakimiyetini tesis etmek arzusundadır. Dolayısıyla hedef C üzerinden şekillenir ve C, A ile B arasında yapılan güç mücadelesine ev sahipliği yapar³⁶.

Doğrudan karşıtlık modelinde güç dengesi, bir ülkenin kendi politikalarını diğeri üzerinde üstün kılma gayretleri neticesinde ortaya çıkar. Böyle bir durumda A, B’nin kararlarını bir ölçüde de olsa kontrol edebilmek için gücünü artırmaya çalışırken, B de A’nın baskılarına direnebilmek ve kendi üzerindeki hesaplarını bozmak için kendi gücünü

³⁵ Thazha Varkey Paul, “Soft Balancing in the Age of U.S. Primacy”, *International Security*, Vol. 30, No. 1, Summer 2005, s. 51.

³⁶ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, (Sixth Edition), Alfred A. Knopf, Inc., New York 1985, ss. 192-193.

artırma çabası içinde olur. Bu dengeleyici hamleler, taraflar bundan vazgeçene kadar ya da biri diğeri üzerinde bariz bir üstünlük kazanana veya kazandığına inana kadar devam eder. Son tahlilde ise ya daha güçsüz taraf güçlü olana boyun eğer ya da savaş meseleyi kökten çözer. Güç dengesi, benzer bir durumda başarılı bir şekilde çalıştığı takdirde iki fonksiyonu yerine getirir. Bunlardan biri, ülkeler arasındaki ilişkilerde kırılğan ve her an alt üst olma tehlikesiyle karşı karşıya bir istikrar oluşturmasıdır. İkincisi ise, bu şartlar altında oluşturulan başarılı bir güç dengesinin, bir ülkenin başka bir ülke tarafından hakimiyet altına alınmasını engellemesidir³⁷.

Uluslararası ilişkiler teorileri içinde hakim bir konuma sahip olan Neo-realizm de, güç geçişleri (*power transitions*) ve küresel güç dengesindeki değişimlerle ilgili ana akım akademik ve politik tartışmaları etkilemiştir³⁸. Neo-realist kuramın öncü ismi Kenneth N. Waltz, uluslararası politikanın ayırt edici bir teorisi varsa, onun güç dengesi olduğunu savunur fakat bu kuramın genel olarak kabul gören bir anlatımı olmadığını da ifade eder³⁹. Waltz'a göre, güç dengesi sistemi, birimlerin eylemleri ve etkileşimleri tarafından oluşturulurken, teori de bunların davranışları konusundaki varsayımlara dayanır. Bölünmez bir aktör olarak devletlerin kendi varlıklarını korumak istediği varsayımı bunların başında gelmektedir. Bu, devletler için asgari bir hedeftir. Azami bir hedef olarak ise evrensel bir hakimiyet kurma arzusu gösterilebilir. Hedeflenen amaçlara ulaşılabilmesi için içsel ve dışsal bazı araçlar vardır. Bunların ilki, ekonomik ve askeri kabiliyetleri artırma ve akıllı stratejiler geliştirme gibi adımlar iken, bir diğeri kendi ittifakını güçlendirip genişletme veya karşı tarafın ittifakını zayıflatma gibi faaliyetlerden oluşmaktadır⁴⁰.

Waltz'ın dikkat çektiği ikinci nokta, devletlerin güç dengesini koruma güdüsünde olduklarına dair teorideki yaygın anlatımdır. Bu noktada Waltz, aktörlerin davranışlarının sonuçlarından aktörler için kural çıkarma yani hedef ile neticeyi birlikte değerlendirme hatası olduğunu iddia eder. Son olarak, güç dengesi teorisine devletlerin dış politikalarını açıklamadığı için yapılan eleştirileri ele alan Waltz, genellik düzeyindeki bir teorinin başka bir genellik düzeyindeki meseleler hakkındaki sorulara cevap veremeyeceğini savunur. Bu

³⁷ A.g.e., ss. 193-194.

³⁸ Namrata Goswami, a.g.e., s. 8.

³⁹ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, Reading, Massachusetts 1979, s. 117.

⁴⁰ A.g.e., s. 118.

bağlamda uluslararası politika teorisinin bir dış politika teorisi olarak değerlendirilmesini de bir hata olarak görür⁴¹.

Realist teorinin başka bir damarı da devletlerin yalnızca kaba güce karşı değil, algılanan tehditlere karşı dengeleme yaptığı düşüncesini taşır⁴². Bu yaklaşımı ilk ortaya koyan isim olan Stephen M. Walt, analizine dengelemenin peşine takılma davranışından daha yaygın olduğu vurgusuyla başlar ve geleneksel güç dengesi teorisyenlerinin aksine dengeleme amacıyla yapılan ittifakların yalnızca güce karşı değil tehditlere karşı yapıldığını savunur. Bu bakış açısından gücün dağılımı önemli bir faktör olsa da, tehdit düzeyi; coğrafi yakınlık, saldırı kapasitesi ve algılanan niyetlere göre şekillenir. Bu yüzden, tehdit dengesi teorisini (*balance of threat theory*), güç dengesi teorisinden daha iyi bir alternatif olarak önerir⁴³.

Bir diğer Realist yaklaşım Neo-klasik teori ise, Realizm'in devletlerin yekpare bir aktör olduğu varsayımı karşısında farklı bir yaklaşım sergiler. Neo-klasik Realistler'e göre, politika yapım sürecine ve devlet-toplum ilişkilerine daha yakından bir bakış, Realizm'in öngörülerini daha bilimsel bir noktaya taşır⁴⁴. Zira devletler dış politika tercihlerini, ülkenin siyasal ve toplumsal yapısından ve iç siyasi gelişmelerden bağımsız olarak belirleyemezler.⁴⁵ Başka bir aktörü dengeleme maksadıyla bir adım atılacağı zaman da iç politikada doğurabileceği muhtemel sorunları hesaba katmak zorundadır⁴⁶. Neo-klasik Realist ekol içindeki önemli isimlerden biri Ilai Z. Saltzman'dır. Güvenlik dengesi olarak adlandırdığı teoride Saltzman, politika yapıcılarının tehdit algılarına ve kaynakları kullanımına odaklanır. Ona göre, liderler uluslararası sistemdeki güç dağılımında bir değişim gözlemlendiğinde, statükoya ilişkin bu değişiklikten kaynaklanan tehdidin düzeyini ölçmeyi ve yükselen güce karşı yeterli olabilecek kaynaklar üzerinde çalışmayı gerektiren ikili bir süreç yürütürler. Bu sürecin sonunda, sert dengeleme, yumuşak dengeleme, peşine takılma veya sorumluluğu başkasına yükleme gibi bir strateji belirlemiş olurlar⁴⁷.

⁴¹ A.g.e., ss. 119-121.

⁴² Keir A. Lieber ve Gerard Alexander, a.g.e., s. 112.

⁴³ Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, New York 1987, s. 5.

⁴⁴ Randall L. Schweller, "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing", *International Security*, Vol. 29, No. 2, Fall 2004, s. 161.

⁴⁵ A.g.e., s. 164.

⁴⁶ A.g.e., s. 169.

⁴⁷ Ilai Z. Saltzman, *Securitizing Balance of Power Theory: A Polymorphic Reconceptualization*, Lexington Books, Lanham 2011, ss. 19- 20.

Güç dengesi, Realist teorilerle özdeşleşmiş olmakla birlikte, uluslararası ilişkileri açıklama çabası içinde olan diğer teorilerin de hakkında fikir beyan ettiği bir kavram olmuştur. Bu yaklaşımların tamamı İran'ın Irak Kürtleriyle ilişkilerini anlamlandırmak adına yol gösterici olmasa da, güç dengesiyle ilgili alternatif ve eleştirel bakış açılarını göstermesi nedeniyle ayrı bir başlık altında özet olarak ele alınmıştır.

1.1.3. Diğer Kuramların Güç Dengesine Yaklaşımı

Tüm uluslararası ilişkiler teorileri, devletlerin kendi çıkarlarına yönelik tehdit algıladıklarında bir dengeleme arayışı içinde olduklarını kabul etmekle birlikte, dengelemenin hangi koşullarda yapıldığı konusunda farklı yaklaşımlara sahiptir. Örneğin Liberal teoriler, dengelemenin saldırgan devletlere karşı yapıldığı varsayımında bulunur, Kurumsalcı teoriler kurumların içinde, İnşacı teoriler yararlı olduğu kanaatine varıldığında yapıldığı öngörüsünde bulunur⁴⁸. İnşacılar ayrıca, güç dengesiyle ilgili yapılacak değerlendirmelerin algıya, fikirlere ve inançlara bağlı olduğunu düşünürler⁴⁹.

İdealist Uluslararası İlişkiler düşüncesinin öncü ismi Woodrow Wilson, güç dengesinin şeytani bir ilke olduğunu savunur. Zira Wilson'a göre güç dengesi, devlet adamlarını, başka ülkeleri -onların halkının iradesini dikkate almadan- peynir gibi küçük parçalara ayırmaya teşvik eder. Wilson ayrıca güç dengesinin savaşa neden olduğunu düşünür. Bu noktada, güç dengesi savunucuları bu politikanın istikrar ürettiğini savunsalar da barış ve istikrarın aynı kavramlar olmadığına dikkat çekmek gerekir. Nitekim beş yüzyıllık modern Avrupa devletler sisteminde büyük güçler çok sayıda savaş yapmışlardır. Zaten devletler diğerlerini barışı sağlamak için değil bağımsızlıklarını korumak için dengelerler. Bu anlamda güç dengesi, ayrı devletlerin oluşturduğu anarşik sistemin korunmasına yardım eder. On sekizinci yüzyılın sonunda ve İkinci Dünya Savaşı'nın hemen başında farklı devletler arasında bölüşülen Polonya örneğini de unutmamak gerekir ki bu sistemde her devlet korunmamaktadır. Özetle, güç dengesi, barışı ve ayırım yapmaksızın tüm devletlerin bağımsızlığını korumaktan çok anarşik devletler sistemini korumaktadır⁵⁰.

⁴⁸ Jeffrey W. Legro ve Andrew Moravcsick, "Is Anybody Still a Realist?", *International Security*, Vol. 24, No. 2, Fall 1999, ss. 36-37.

⁴⁹ Andrew Heywood, *The Key Concepts in Politics and International Relations*, (Second Edition), Palgrave Macmillan, London 2015, s. 12.

⁵⁰ Joseph S. Nye, *Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History*, (Seventh Edition), Pearson Longman, New York 2009, ss. 60-61.

Liberaller de genel olarak güç dengesi meselesine eleştirel bir şekilde yaklaşmışlardır. Bu bakış açısına göre, güç dengesi, uluslararası rekabeti ve güç eksenli politikaları meşrulaştırıp yaygınlaştırır. Liberaller, diğer devletlerin ve devletler koalisyonunun güvenliğe bir tehdit teşkil ettiği, bu tehdidin üstesinden de yalnızca bir gücün inşasıyla ve rakip bir ittifakın oluşturulmasıyla gelineceği şeklindeki güç dengesi anlayışının savaşı önlemekten çok ona neden olacağını savunurlar⁵¹. Neo-liberal Uluslararası İlişkiler ekolünün önemli temsilcilerinden Joseph S. Nye, güç dengesinin, gücün dengeli bir dağılımı anlamında kullanıldığında bazı belirsizlikler doğurabileceğini düşünür. Nitekim güç ölçümündeki belirsizlikler de söz konusu dağılımın dengeli olup olmadığının tespit edilmesini zorlaştırmaktadır. Dünya politikasındaki büyük sorunlar da daha çok bu güç eşitsizliklerinden, özellikle de eşit olmayan güç dağılımındaki büyük değişikliklerden ortaya çıkmaktadır⁵².

Neo-liberal perspektiften güç dengesini ele alan bir diğer isim Paul A. Papayoanou'dur. Farklı düzeylerdeki ekonomik karşılıklı bağımlılığın güç dengesi üzerindeki etkilerine dikkat çeken Papayoanou, devletlerin kurduğu ekonomik ilişkilerin dengeleme tercihlerinde belirleyici olduğunu düşünür. Uluslararası sistemde dengeyi devam ettirmesi beklenen statükocu güçler arasında yoğun ekonomik ilişkiler varsa ve bu güçlerin sistem için tehdit olarak görülen aktörlerle ekonomik bağları zayıfsa, bu aktörlere karşı katı dengeleme politikaları devreye sokulur. Statükocu güçlerin karşılıklı ekonomik bağımlılığının fazla olmadığı veya bu güçlerin tehdit algılanan aktörlerle sağlam ekonomik ilişkilere sahip olduğu durumlarda ise, dengeleme davranışının maliyetlerine katlanmak yerine uzlaştırıcı bir tutum takınılır⁵³.

Genel olarak İngiliz Okulu teorisyenleri de güç dengesini, uluslararası toplumun varlığıyla ilişkilendirirler. Onların yaklaşımı materyal faktörler kadar düşünsel faktörleri de dikkate almayı gerekli kılar. Bu düşünsel faktörlerden biri, uluslararası toplumdaki düzeni sürdürme sorumluluğu taşıyan ve güç dengesini bu şekilde kurup devam ettiren büyük güçler tarafından tanınmadır. İngiliz Okulu teorisyenleri bu düşüncenin kurumsallaşmasının çağdaş uluslararası toplumu koruduğunu ve böylece bu toplumu dünya

⁵¹ Andrew Heywood, a.g.e., ss. 11-12.

⁵² Joseph S. Nye, *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, Basic Books, New York 1990, s. 37.

⁵³ Paul A. Papayoanou, "Economic Interdependence and the Balance of Power", *International Studies Quarterly*, Vol. 41, Issue 1, 1997, ss. 114-115.

tarihi boyunca ortaya çıkmış önceki uluslararası toplumlardan ayırdığını iddia ederler⁵⁴. Hedley Bull örneği üzerinden bakıldığında, Bull'un uluslararası toplum kavramının, "uluslararası ilişkilerde düzen, hukuk veya anayasanın değil siyaset ve etîğin konusudur" şeklindeki Realist varsayımın bir yansıması olduğu görülür. Buna ek olarak, Bull'un iki önemli varsayımı vardır. İlki, güç dengesi uluslararası toplumun bir kurumu olup, sadece uluslararası sistemin bir mekanizması değildir. İkincisi, devletler sıklıkla sosyal aktörler gibi davranırlar ve uluslararası toplumun değerlerine, kurallarına ve kurumlarına saygı duyarlar. Bu yüzden, güç dengesinin uygulanma süreci, yalnızca ulusal çıkarlara veya geçici ittifak çıkarlarına değil uluslararası topluma yönelik yükümlülükler üzerinden de şekillenir⁵⁵.

Devletlerin dengeleme davranışlarını İnşacı kuram çerçevesinden inceleyen Mark L. Haas, liderlerin tehdit algısı ve dış politika tercihlerinde ideoloji ve kimliğin rolüne odaklanmıştır. Haas'a göre, hangi devletlerin diğerlerinin güvenlik çıkarlarına öncelikli tehdit olduğu konusunda liderlerin ideolojik perspektifleri kritik bir öneme sahiptir. Devlet liderlerini bölen ideolojik farklılıklar ne kadar çok olursa algılanan tehdit o kadar yüksek olur. Liderlerin ideolojik benzerlikler ne kadar fazlaysa, temel çıkarlara yönelik algılanan tehlike de o ölçüde azalır. İdeolojik kutupluluk liderler üzerinde, tehditlere karşı çoğunlukla ittifak oluşturmama gibi bir etkiye de sahiptir. Haas bu savlarını, İnşacı kuramın dünyanın algılanmasında ve çıkarların belirlenip bir politika haline dönüştürülmesinde liderlerin kimliklerinin kritik bir rolü olduğu şeklindeki argümanına dayandırmaktadır. Nitekim Haas, politika yapımcıların genel olarak iç kimlikleri ve özel olarak ideolojik inanışlarının onların uluslararası güvenlik tercihlerinde merkezi bir öneme sahip olduğunu savunur. İç kimlikler, bunlarla sınırlı olmamakla birlikte ortak dil, din, değerler ve etnisiteyle ilişkilendirilir. Ancak Haas, örneğin bir etnik gruba bağlı liderlerin yönetim anlayışlarında bu aidiyetlerini ön plana çıkarmadığı durumlarda, iç kimlikle dış politika tercihleri arasında bağlantı kurmanın mümkün olmadığını düşünür⁵⁶.

Güç dengesine dönük tüm bu tanım ve yaklaşımların ardından bu kavramın bir sistem mi yoksa bir dış politika stratejisi mi olduğu sorusuna cevap aranacaktır. Bu

⁵⁴ Richard Little, *The Balance of Power in International Relations: Metaphors, Myths and Models*, Cambridge University Press, New York 2007, ss.11-12.

⁵⁵ Ronnie Hjorth, "Hedley Bull's Paradox of the Balance of Power: A Philosophical Inquiry", *Review of International Studies*, Vol. 33, No. 4, 2007, s. 612.

⁵⁶ Mark L. Haas, "Ideological Polarity and Balancing in Great Power Politics", *Security Studies*, Vol. 23, No. 4, 2014, ss. 717-718.

meseleye üst satırlarda bir şekilde temas edilmişse de bu başlık altında konuyla ilgili analizler, kapsamlı ve karşılaştırmalı bir biçimde ele alınmıştır. Bu sorunun cevabı, çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde benimsenecek olan temel yaklaşımı gösterecektir.

1.1.4. Güç Dengesi: Sistem mi? Dış Politika Stratejisi mi?

Güç dengesi teorisyenleri birçok konuda farklı düşünürler fakat neredeyse tamamı, iki konuda hem fikirdirler. Bunlardan ilki, uzun ömürlü hegemonyaların çok sayıda aktörün bulunduğu sistemlerde nadiren var olabileceği ya da hiçbir zaman var olamayacağıdır. İkincisi ise, diğer devletlere kendi iradesini dayatacak bir hegemonik pozisyon arayışında olan ülkelere karşı dengeleyici bir koalisyonun oluşacağıdır. Devletlerin dengeleme niyetiyle yapmadıkları eylemlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkabilen dengelenmiş sonuçlar ve kasıtlı olarak benimsedikleri dengeleyici stratejiler analitik olarak farklı olmakla birlikte biri olmadan diğerinin olması da mümkündür. Zira devletler dengeleme yapabilir fakat bu adım dengelenmiş bir sonuç üretmekte ve bir hegemonya arayışını engellemekte yeterli olmayabilir. Ya da hiçbir devlet sisteme hakim olma uğraşı içinde olmayabilir, diğer devletler de herhangi bir tehdit hissetmeyebilir. Böylece dengeleme davranışı olmadan dengelenmiş bir sonuç ortaya çıkmış olur⁵⁷. Yine de Uluslararası İlişkiler teorisyenleri güç dengesinden söz ederken sıklıkla bir uluslararası siyasi sonuç olarak denge ile bir devlet davranışı olarak dengeleme arasındaki farka dikkat çekerler⁵⁸. İlkinde gücün mevcut dağılımına yani statükoya referans varken, ikincisinde güç dengesine, dengelemenin bir politikası olarak referans verilir⁵⁹.

Bir sistem olarak güç dengesi, hegemonik arzuları frenlendiği, tek bir aktörün diğerleri üzerinde baskın olmadığı ve devletler arasında genel bir dengenin ortaya çıktığı durumu ifade etmektedir. Bir politika olarak ise, herhangi bir devletin uluslararası ortamda baskın bir aktör haline gelmesini engellemek için diplomasi ya da savaş yöntemleri aracılığıyla bir güç dengesi geliştirmeyi hedefleyen planlı bir strateji şeklinde değerlendirilebilir⁶⁰. Yine başka bir ayırım, güç dengesi teorisi geleneğinin içinde iki ayrı damar olduğuna dikkat çeker. İlki, sistemik güç dengesi teorisi olup uluslararası sistem içinde güç dengelerinin tekrarlayan bir şekilde ortaya çıktığı durumlara referans verir. Thucidides'in gücün dağılımındaki değişimin Atina ve Sparta arasında savaşa nasıl yol

⁵⁷ Jack S. Levy, 2004, a.g.e., s. 35.

⁵⁸ John A. Vasquez ve Colin Elman (Ed.), *Realism and Balancing of Power: A New Debate*, Prentice Hall, New Jersey 2003, s. 8.

⁵⁹ Joseph S. Nye, 2009, a.g.e., ss. 65-66.

⁶⁰ Andrew Heywood, a.g.e., s. 11.

açtığı konusundaki anlatımı buna örnek olarak verilir. İkincisi ise güç dengesi teorisini bir devlet davranışının açıklaması veya bu davranışa bir rehber şeklinde ele alır. Bu damar daha çok dış politika meselelerine ve devletlerin bir güç dengesi ortaya çıkarmak için çaba gösterip göstermeyeceğine odaklanır⁶¹.

Hedley Bull da güç dengesinin ortaya çıkmasında rastlantısal olanla kasıtlı olan arasında bir ayrım yapmaktadır. İlki, tarafların kendi çabasıyla ortaya çıkan bir durum değilken, ikincisi taraflardan en az birinin bilinçli politikalarının neticesidir. Rastlantısal güç dengesinde mutlak kazanımlarını çoğaltmayı hedefleyen iki büyük gücün rekabeti söz konusudur. Kasıtlı yapılan güç dengesinde ise taraflardan en az biri, gücünü salt olarak artırmak yerine, diğerinin gücünü sınırlamanın yollarını arar. Karşı tarafın askeri gücü hakkında belli bir kanaat edinir ve bunu veri olarak ya bir derece üstü ya aynı düzey ya da bir seviye aşağısında kendi askeri kuvvetini biçimlendirir. Güç politikası sisteminin içinde rasyonel hareket eden her devlet için bu oldukça normal bir tutumdur. Dolayısıyla iki büyük gücün ön plana çıktığı kasıtlı güç dengesinde taraflardan biri diğerinin askeri üstünlük sağlamasını engelleyebilecek şekilde bir politika benimser. Üç ayrı aktörün varlık gösterdiği daha gelişmiş bir kasıtlı güç dengesi sisteminde ise aktörlerden biri, diğerlerinden birinin üstünlüğü ele geçirmemesi için yalnızca kendi askeri gücünü kuvvetlendirmekle kalmaz aynı zamanda daha güçsüz olanla birlikte hareket eder⁶².

Güç dengesinin kendiliğinden olan bir şey olmadığı, aktif bir şekilde istenen ve sürdürülen bir şey olduğu vurgusu yapan Quincy Wright, silahlanma veya silahsızlanma, ilhak veya çekilme, ittifak veya karşı ittifak, müdahale veya başka devletlerin iç işlerine karışmama siyaseti gibi tercihlerin çoğunlukla güç dengesini koruma niyeti taşıdığını belirtir. Güç dengesi politikaları bazen tek tek devletler, bazen bir grup devlet bazen de uyum içindeki tüm devletler tarafından takip edilir. Bazı devletler güç dengesini diğerlerinden daha çok kendi politika hedefleri haline getirirken, bazıları da diğerlerinden daha çok güç dengesinden etkilenir. Güç dengesinin devamı, bir ülkenin politika yapımında yol gösterici bir unsur haline gelmişse, bu ülkenin devletler topluluğunun istikrarındaki çıkarı kendi iç çıkarlarının üstünde olma eşiğine gelmiş ve ülkenin bekası

⁶¹ Susan B. Martin, "From Balance of Power to Balancing Behavior: The Long and Winding Road", *Perspectives on Structural Realism*, (Ed. Andrew K. Hamani), Palgrave Macmillan, New York and Hampshire 2003, s. 62.

⁶² Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, (Second Edition), Macmillan Press Ltd. London 1995, ss. 100-101.

için uluslararası istikrarın olmazsa olmaz bir unsur olduğu kabullenilmiştir⁶³. Dolayısıyla güç dengesi burada devletlerin bu niyeti taşımayan eylemleri sonucunda ortaya çıkmış bir durum değil, bu sonucun ortaya çıkması için bilinçli bir şekilde tercih edilen bir politikadır.

Jack S. Levy, konuya Wright'tan daha farklı yaklaşır. Ona göre, tüm devletlerin amacı kendi varlıklarını -toprak bütünlükleri ve bağımsızlıklarını koruyarak- sürdürmek olup bu gayelerine zarar verebilecek en önemli unsur sistemde bir hegemonun ortaya çıkmasıdır. Bunu engellemek için bir yandan potansiyel hegemonlara karşı dengeleyici koalisyonlar kurulabilirken, diğer yandan sistemde, gücün yaklaşık olarak eşit bir dağılımı için gayret sarf edilebilir. Tüm bunlar devletlerin sistemin devamı uğruna kendi güçlerini sınırladığı ve hedeflerinden vazgeçtiği anlamına gelmez. Devletler, kendi güçlerini veya güvenliklerini maksimize ederken, gücün diğerleri arasında eşit dağılımı için uğraşır ve onlara daha sınırlı hedefler takip etme çağrısında bulunarak statükoyu desteklemeye devam ederler. Dengeleme stratejilerine ise dengeyi sürdürme adına değil, kendi güvenlik ve bağımsızlıklarının devamlılığı için diğerlerinin güçlerini sınırlama maksadıyla angaje olurlar. Dolayısıyla, sistemin devamı birçok devletin planlanmamış eylemlerinin bir sonucudur zira her biri mevcut sınırlandırmalar altında kendi çıkarlarını maksimize etmekle meşguldür⁶⁴.

Glenn H. Snyder, güç dengesinin planlanmış veya planlanmamış bir denklik durumu olup olmadığını yani devletlerin dengeyi sağlamaya yönelik kasıtlı politikalarını mı gerektirdiği yoksa kendi çıkarlarının peşinde koşan devletlerinin eylemlerinin otomatik bir sonucu olarak mı görüleceği tartışmalarını tarihsel bir örnekle açıklamıştır. Buna göre, Birinci Dünya Savaşı öncesinde iki ittifak yapısı arasında neredeyse eşit bir denge oluşmuştur. Ancak burada ittifaklara katılan devletler, böyle bir tablo oluşması için özel bir planlama yapmamışlardır. Onlar genel olarak üstünlük kurma, kendilerine karşı gelecekte oluşacak dengesizliğin önüne geçme, karşıtlarını ikna etme veya ittifak müzakerelerinden faydalanarak spesifik diplomatik hedeflere ulaşmayı amaçlamışlardır⁶⁵.

Örneğin Bismark'ın kurduğu ittifakların amacı bir güç dengesi oluşturmak değil Almanya'nın hakimiyetini tesis etmektir. Bunun için Fransa'yı dışarda bırakıp diğer ülkeleri Almanya'ya bağlayarak kıtadaki denge durumunu bozmuştur. Bundan sonra oluşan Fransa-Rusya ittifakı ise açık bir şekilde dengeleyici bir hamledir fakat burada da

⁶³ Quincy Wright, a.g.e., ss. 118-119.

⁶⁴ Jack S. Levy, 2003, a.g.e., s. 131.

⁶⁵ Glenn H. Snyder, *Alliance Politics*, Cornell University Press, Ithaca and London 1997, s. 157.

dengeleme farklı tehditlere karşı yapılmış, her iki taraf da ittifakın olanaklarını kendi rakibine karşı değerlendirme arzusu içinde olmuştur. Nitekim Fransa'nın hedefinde Almanya varken Rusya'nın derdi daha çok İngiltere'yledir. Sonuç olarak, Snyder açısından Birinci Dünya Savaşı öncesinde yaşanan deneyim, güç dengesinin ortaya çıkışının devletlerin planlı eylemlerinin bir sonucu olmadığını, her bir devletin kendi çıkarlarını takip etmesinin otomatik bir sonucu olduğunu göstermiştir⁶⁶.

Benzer bir yaklaşım sistemin idamesinin, Adam Smith'in görünmez elinin işleyişini andırır bir şekilde, yani kendi ilerlemesini sağlamak isteyen devletlerin planlanmamış eylemleri sonucunda gerçekleştiğini savunan Robert Jervis'de görülmüştür. Jervis, devletlerin uluslararası toplumu koruma kaygısıyla hareket etmediklerine veya denge sağlansın diye özel bir tutum takınmadıklarına da dikkat çekmiştir⁶⁷. Morgenthau da, devletlerin güç mücadelesine dengeyi sağlamak için değil üstünlük sağlamak için girdiğini düşünür. Maksimum güce ulaşma konusunda sınırsız bir arzuya sahip olan devletler, bu anlamda rakipleri üzerinde bir avantaj elde ettiklerinde, güç dağılımını kendi lehlerine kalıcı bir şekilde değiştirme hamlesi yaparlar. Bu hamlenin yöntemlerinden biri savaş ise, diğeri diplomatik baskıyla diğer devletlere kendi üstünlüklerini kabul ettirecek tavizler verdirmek olabilir⁶⁸.

Inis L. Claude, güç dengesinin bir sistem olarak, üç farklı versiyonu olduğunu düşünür. Bunlar denklik durumunun oluşması için gereken bilinçli eylemin derecesine göre farklılık gösterir. İlki otomatik sistem olup burada devletlerin karşılıklı etkileşimi sonucu planlamadan ortaya çıkan bir denklik durumu vardır. Yarı-otomatik sistemde ise önemli bir dengeleyici devletin tek başına denklik hedefinin takipçisi olduğu varsayılır. Son olarak, manuel olarak işleyen bir sistemden bahsetmek mümkündür. Burada da birçok devlet, politikalarını rasyonel bir şekilde bu hedef doğrultusunda biçimlendirir. Tüm bu sistemlerin ortak özelliği, devletlerin merkezi bir otoritenin rızasına gerek duymadan faaliyet gösterebilmesi ve güç dağılımını etkileme arayışında olmasıdır⁶⁹. Yaptığı bu sınıflandırmada Claude, güç dengesini bir sistem olarak ele almış fakat bunun bilinçli bir şekilde takip edilen bir politika olduğunu düşünen yaklaşımı da bu sınıflandırmaya dahil ederek dışarıda bırakmamıştır.

⁶⁶ A.g.e.

⁶⁷ Robert Jervis, *System Effects: Complexity in Political and Social Life*, Princeton University Press, Princeton and New Jersey 1997, s. 132.

⁶⁸ Hans J. Morgenthau, a.g.e., ss. 227-228.

⁶⁹ Inis L. Claude, 1962, ss. 50-51.

Inis L. Claude, yaklaşık çeyrek asır sonra yaptığı başka bir çalışmada, güç dengesinin bir sistem olarak yeniden ön plana çıktığını ifade etmiştir. Bunun gerekçesi, uluslararası ilişkilerin düzenlenmesi noktasında güç dengesinin rakibi olan kolektif güvenlik ve dünya hükümeti yaklaşımlarının uygulamada karşılığının pek olmamasıdır. Güç dengesi ise, devletlere güçlü komşuları konusunda temkinli olmaları, hırslı olanların yükselişini kontrol etmeleri, düşmanca niyetlerle bir araya gelenlere karşı koalisyon kurmaları ve provokasyondan kaçınarak ılımlı bir tavır takınmaları gibi konularda makul yaklaşımlar sunar⁷⁰. Morgenthau da güç dengesinin bir ideoloji olarak kullanımına dikkatleri çeker. Söz gelimi bir devlet uluslararası toplum nezdinde kendi adımlarını haklı göstermek için bunların güç dengesini koruma veya restore etme maksadıyla atıldığına vurgu yapar. Ya da başka bir devlet tarafından izlenen politikalardan rahatsızlık duyulduysa, bunların güç dengesine bir tehdit olduğu veya onu bozmaya yönelik politikalar olduğu propagandası yapılır⁷¹.

Birinci Dünya Savaşı örneği üzerinden güç dengesini açıklamaya çalışan Peter Gellman'a göre, kavramın farklı anlamları, bu kavramın bir dış politika olarak kullanılabilirliğini gösterir. Nitekim devlet davranışlarıyla yakından ilişkilendirildiğinde, güç dengesinin onların tercihleri neticesinde ortaya çıkmış bir durum olduğu kabul edilir⁷². Son dönemlerde güç dengesiyle ilgili kapsamlı çalışmaları yapan isimlerden biri olan Kai He de kavramı anarşik uluslararası sistemde bir politika olarak veya devletler için bir strateji olarak ele almıştır. Burada bağımlı değişken, devlet davranışı yani farklı dengeleme stratejileridir⁷³. Bu noktada dengeleme nedir ve bir strateji olarak nasıl işlevsel hale gelebilir soruları önem kazanmaktadır. Geleneksel olarak, askeri ittifaklar ve silahlanma ile özdeşleştirilen dengelemenin, devletlerin kendi güvenlik hedeflerine odaklanmak için birbirinden farklı taktik ve stratejiye itimat ettiği gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, yalnız bu iki unsurla sınırlandırılmayacak bir niteliğe sahip olduğu anlaşılır. He'nin çalışmasında da dengeleme, bir devletin güvenliğini sağlamak için kendi gücünü veya

⁷⁰ Inis L. Claude, "The Balance of Power Revisited", *Review of International Studies*, Vol. 15, No. 2, Special Issue on the Balance of Power, April 1989, s. 83.

⁷¹ Hans J. Morgenthau, a.g.e., s. 232.

⁷² Peter Gellman, "The Elusive Explanation: Balance of Power 'Theory' and the Origins of World War I", *Review of International Studies*, Vol. 15, No. 2, April 1989, s. 158.

⁷³ Kai He, "Undermining Adversaries: Unipolarity, Threat Perception, and Negative Balancing Strategies after the Cold War", *Security Studies*, Vol. 21, No. 2, 2012, s. 158.

rakibinin gücünü kendi avantajına olacak şekilde değiştirmeye yönelik bir strateji olarak kavramsallaştırılır⁷⁴.

Görüldüğü üzere güç dengesinin bir sistem mi yoksa bir dış politika stratejisi mi olduğu konusunda iki farklı yaklaşım vardır. Bunlardan ilki güç dengesini uluslararası sistem içinde kendi çıkarları peşinde koşan devletlerin planlanmamış eylemleri sonucunda ortaya çıkan bir durum olarak görür. Yani devletlerin böyle bir sonuca ulaşma kaygısı taşımadan benimsediği politikalar güç dengesinin sağlanmış olduğu bir sistemi ortaya çıkarabilmektedir. İkincisinde ise böyle bir sonuca devletlerin bu maksatla yapılmış eylemleri sonucunda ulaşıldığı düşünülür. Yani devletler güç dengesinin korunmasını, devam ettirilmesini veya yeniden tesis edilmesini bir dış politika davranışı olarak benimserler. Bunu sağlamak için de mevcut güç dengesini kendi aleyhine veya bir müttefikinin aleyhine bozduğunu düşündükleri bir aktörü farklı yöntemlerle dengeleme arayışı içinde olurlar.

İran'ın Irak Kürtleriyle ilişkilerini açıklama çabasında olan bu tezde de güç dengesi bir dış politika stratejisi olarak ele alınacaktır. Zira İran, Kürtlerle kurduğu ilişkiler aracılığıyla farklı aktörleri dengeleme ve Irak üzerinden bölgedeki güç dengesinin kendi aleyhine değişmesini önleme gayreti içinde olmuştur. Dolayısıyla Irak'ta güç dengesinin İran tarafından bilinçli bir şekilde korunmaya çalışıldığı ve İran'ın dengeleme davranışını bir dış politika stratejisi olarak benimsediği görülmüştür.

1.2. Dengeleme Davranışı ve Farklı Dengeleme Yöntemleri

Bu çalışmanın konusu güç dengesi kavramını bir devletin bilinçli bir eylemi olarak ele almayı gerektirdiğinden bu bölümün ikinci kısmında ilk olarak dengeleme davranışının ne anlama geldiği, hangi amaçlarla ve hangi aktörler tarafından yapıldığına değinilecektir. Sonrasında dengeleme yöntemleri olarak sırasıyla içsel ve dışsal dengeleme, asimetrik ve karşı dengeleme, yumuşak dengeleme, bütünsel ve pozitif-negatif dengeleme ile diğer dengeleme türleri üzerinde durulacaktır.

1.2.1. Bir Dış Politika Stratejisi Olarak Dengeleme

Dengeleme, bir yabancı güç veya koalisyonun işgal ya da hakimiyetinin önüne geçmek için, askeri bir güç birikimi yahut ittifak oluşturma davranışdır. Devletlerin siyasi bir tahakküm altına girmekten endişe duyduğu veya topraklarının ele geçirilmesi

⁷⁴ A.g.e., ss. 159-161.

tehlikesiyle karşılaştığı durumlarda ortaya çıkar. Topraklarına yönelik tehdit doğrudan kendi anayurtlarında olabileceği gibi ülke dışındaki devamlı kullanılan deniz rotaları, müttefiklerle ilgili konular ve koloniler gibi hayati çıkarları ilgilendiren meselelerde de olabilir⁷⁵. Burada dengeleme kuramı, tekil bir davranış kalıbı öngörmemekle birlikte, sistemdeki büyük güçlerin veya bölgesel alt sistemlerdeki devletlerin bunu yapmak zorunda olduklarında dengelemeye dönük güçlü bir eğilim gösterdiklerini öne sürer. Devletlerin bekalarını sürdürmek için farklı stratejileri denemesi normaldir. Dengeleme davranışının da yeniden ortaya çıkışı ve bunun ürettiği belli davranış kalıpları, bu teoriyi destekleyen etkileyici bir kanıt olarak görülmelidir⁷⁶.

Dengelemeyi açıklarken ne olmadığı konusuna da değinmek gerekir. Randall L. Schweller'a göre, iki devletin üçüncü bir tarafa karşı bağımsız bir eylem amacıyla silahlanmaya gitmesi, dengeleme anlamı taşımamaktadır. Schweller, A devletinin B devletini hedefleyen bir askeri güç inşasını dahi dengeleme olarak görmemiş, A'nın genel yeteneklerini B ile eşitlemeye çalışmasını, B devleti tarafından gerçekleştirilebilecek bir işgalin veya hayati çıkarların tehdidinin önlenmesi olarak değerlendirmiştir. Yani A devletinin buradaki amacı B ile pazarlık gücünü artırmak için zorlayıcı bir diplomasi tesis etmek olabilir. Son olarak, bir devlet davranışının dengeleme olup olmadığı bir tehdide verdiği reaksiyonun zamanlamasıyla da ilgilidir. Bu anlamda, bir saldırıya ivedilikle karşılık verilmesi dengeleme değildir⁷⁷. Bir devletin saldırgan bir devlet tarafından doğrudan tehdit edildiği durumda aldığı önlemler de dengeleme davranışına bir örnek teşkil etmez. Ancak, aynı devleti uzun dönemli güvenlik çıkarlarını koruma amacıyla alınan dengeleme kararı bu kapsamda değerlendirilir⁷⁸. Burada benzer bir düşüncüyü savunan Jack S. Levy'e göre ise, bir saldırgan tarafından doğrudan gerçekleştirilen bir saldırı aracılığıyla potansiyel bir dengeleyici devletin savaşa sürüklenmesi de dengeleme değildir⁷⁹.

Başka bir bakış açısından dengeleme, devletler arasında tekdüze bir davranış kalıbı değildir. Sistemdeki büyük güçlerin veya bölgesel alt sistemlerdeki ülkelerin, dışardan bir

⁷⁵ Randall L. Schweller, 2008, a.g.e., s. 9.

⁷⁶ Kenneth N. Waltz, "Structural Realism after the Cold War", *International Security*, Vol. 25, No. 1, Summer 2000, ss. 38-39.

⁷⁷ Randall L. Schweller, 2004, a.g.e., ss. 166-167.

⁷⁸ Randall L. Schweller, "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In", *International Security*, Vol. 19, No. 1, Summer 1994, s. 83.

⁷⁹ Jack S. Levy, 2003, a.g.e., s. 135.

tehdide göğüs germek zorundu oldukları zaman başvurdukları bir davranış biçimidir⁸⁰. Dengeleme, bir çatışmayı caydırabilme özelliğinden dolayı dünya politikasında önemlidir. En azından destekçi ve teorisyenlerine göre durum böyledir. Nitekim dünya üzerinde henüz diplomasi veya şiddeti kullanarak saldırganlığı önleyecek uluslararası bir koalisyon yoktur⁸¹. Walt da, dengelemenin ittifaklar için ideolojiden daha güçlü bir motivasyon faktörü olduğunu ve görünürde ideolojik olan ittifakların aslında dengeleme davranışının bir türü olduğunu ifade eder⁸².

Herhangi bir dengeleme stratejisinin amacı, güçlü bir devletin veya tehdit ihtiva eden bir aktörün kabiliyetlerini azaltmak veya benzerlerine sahip olacak adımları atmaktır. Bu anlamda devletler, askeri güçlerini artırma veya ittifaklar oluşturmanın yanında başka yöntemlere de başvurur⁸³. Kai He de, dengelemenin devletlerin anarşi altında güvenliklerini sağlamak için başvurdukları yegane strateji olmadığını düşünür. He, devletlerin hatta büyük güçlerin peşine takılma, sorumluluğu başkasına yükleme ve yumuşatma gibi diğer stratejileri seçebilme ihtimallerini göz ardı etmez. Sadece uluslararası sistemin anarşik doğasının, devletleri, kendilerini koruma stratejisi olarak büyük olasılıkla dengelemeye sevk ettiğini ileri sürer⁸⁴.

Zayıf devletler, potansiyel veya mevcut düşmanlarının kendi aleyhlerinde bir adım atmasını önleyemeye yetecek bir caydırıcı koalisyon kurma arayışı içindedirler. Baskın bir gücün hakimiyetine karşı dengeleme gerekli ve yararlı görülür. Zira zayıf devletler bir hegemonun yükselişini sadece izlemekle yetinirse günün sonunda kendi egemenlik ve bağımsızlıklarını kaybedebilirler. Yine bu devletler, kuvvetli olanların kendilerine gereken saygıyı göstermeme ihtimaline binaen daha ziyade kendi aralarında ittifak kurma eğilimindedirler. İstikrar, dengeleme davranışıyla ulaşılmak istenen temel bir hedeftir. Nitekim güç dengesinin sağlanmasıyla ortaya çıkan tüm birimlerin varlığını sürdürmesi, hiçbir devletin tek başına baskın olmaması ve büyük ölçekli savaş yaşanmaması gibi durumlar bir uluslararası istikrar haline işaret eder. Bazı güç dengesi teorisyenlerine göre

⁸⁰ Namrata Goswami, a.g.e., s. 10.

⁸¹ James J. Wirtz, "The Balance of Power Paradox", *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, (Ed. Thazha Varkey Paul, Jábmes Wirtz, Michel Fortmann), Stanford University Press, Stanford and California 2004, s. 127.

⁸² Stephen M. Walt, 1987, a.g.e., s. 5.

⁸³ Thazha Varkey Paul, "Introduction: The Enduring Axioms of the Balance of Power Theory and Their Contemporary Relevance", *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, (Ed. Thazha Varkey Paul, James Wirtz, Michel Fortmann), Stanford University Press, Stanford and California 2004, s. 3.

⁸⁴ Kai He, 2012, a.g.e., s. 157.

de, sisteme değer katan en önemli özellikler, küçük veya büyük tüm devletlerin bekalarını sürdürmesi ve belli bir düzenin devam ettirilmesidir⁸⁵.

Kavramı daha işlevsel hale getirmek için Kai He, dengelemeyi kendi çalışmasında dört ayrı unsurla özdeşleştirir. Birincisi, devlet-dışı aktörler 11 Eylül sonrasında dünya politikasında artan bir öneme sahip olsa da dengeleme bir devlet davranışıdır. İkincisi, dengelemenin amacı güvenliği sağlamaktır. Tartışmaya açık bir kavram olan güvenlik, bir devletin hayati çıkarları olarak tanımladığı tüm değerlere dışardan gelebilecek tehditlerin önlenmesiyle ilişkilendirilir. Devletler içsel veya dışsal tehditlerle karşılaşabilir fakat dengeleme stratejileriyle birlikte tanımlanan güvenlikte, yalnızca dışsal olanlara odaklanılır. Geleneksel olarak bir devletin dışsal güvenlik anlayışı, egemenliğini yani toprak bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını korumayı esas alır. Farklı ülkeler farklı değerleri hayati çıkarları olarak görebilir. Bazıları için güvenli bir petrol arzı bazıları için de iklim değişikliği hayati bir önem arz edebilir. Ancak bir devletin örneğin bir ittifaka girişi, güvenlik arayışının sonucu değil de ekonomik bir çıkar sağlama amacı taşıyorsa bu dengeleme değildir⁸⁶.

Kai He, dengelemenin üçüncü unsuru olarak da, bu davranışın bir devletin rakibi karşısındaki göreceli gücünü artırmayı hedefliyor olmasını görür. Uluslararası İlişkilerdeki bir diğer tartışmalı kavram olan güç, He'ye göre, materyal ve düşünsel boyutlara sahiptir. Bu mesele ele alınırken, askeri kabiliyetler ve ekonomik varlıklar gibi gücün sadece materyal kaynakları değil etkileme ve meşruiyet gibi düşünsel biçimleri de hesaba katılmalıdır. Bu yüzden dengeleme, tek başına askeri kabiliyetlerin artırılmasına dönük askeri bir strateji değildir. Bunun yerine, dengelemeyi materyal ve materyal olmayan kabiliyetlerini değiştirmek isteyen ve bunları kendi isteklerini yerine getirmesi noktasında rakiplerini zorlamak yahut ikna etmek için kullanan bir devlet stratejisi olarak ele almak gerekir. Ayrıca bir devlet, dengeleme stratejisini kendi gücünü artırma yoluyla uygulayabileceği gibi rakibinin gücüne zarar vererek de uygulayabilir. Dengelemenin son unsuru da belirli bir hedef olması gerekliliğidir. Bu hedef en tehdit edici ülke veya en güçlü olabilir ya da potansiyel bir tehdit hatta geleneksel bir rakip olabilir. Devletlerin gün içinde yürüttüğü onlarca diplomatik ve askeri eylemin hepsi dengeleme stratejileri kapsamında değerlendirilmez. Zira bir devlet stratejisinin dengeleme olarak

⁸⁵ Thazha Varkey Paul, 2004, a.g.e., s. 6.

⁸⁶ Kai He, 2012, a.g.e., ss. 161-162.

adlandırılabilmesi için açık bir hedef olması gerekir. Sonuç olarak, bu dört unsurdan herhangi biri olmazsa He'nin perspektifinden dengeleme de yoktur⁸⁷.

Yukarıda da görüldüğü üzere, dengeleme daha çok devletlerin bir dış politika davranışı olarak düşünülür. Ancak, devlet-dışı aktörlerin de genel olarak uluslararası politikada oynadığı aktif rol göz ardı edilemez. İş dünyası temsilcileri, sosyal hareketlerin öncüleri ve uzmanlar uluslararası etkileşimlerin oluşmasına ve dış politika hedeflerinin belirlenmesine katkıda bulunur. Dolayısıyla etnik gruplar, mafya, paralı askerler ve terörist grupları hesaba katmadan devlet sınırları ve ulusal güvenlik gibi meseleleri ele almak pek mümkün değildir⁸⁸. Dengeleme açısından bakıldığında da günümüz dünyasında devletler, devlet-dışı aktörler ve hatta bireylerin dahi güç dengesi teorisinin geleneksel yaklaşımlarına meydan okuyabildiği görülür. Küreselleşme destekçileri, demokratik barış teorisi ve kurumsallaşmanın bazı formları derin güçlerin uluslararası ilişkileri dönüştürmekte olduğunu ve geleneksel güç politikasını ulusal gündemlerin merkezinden uzaklaştırdığını savunmaktadırlar⁸⁹.

Başka bir çalışmada da modern egemen devletler gibi belli bir toprak parçasına, sınırlara ve tanınmaya sahip olmayan etnik muhalif hareketlerin bir dış politikalarının olup olamayacağı meselesi tartışılmıştır. Realist ve Liberallerin, dış politika yapım ve uygulamasında devleti tek aktör olarak kabul etmeleri, bu sorunun cevabının bu ekoller içinden bulunamayacağını gösterir. Benzer bir biçimde, Marxistler ve İngiliz Okulu teorisyenleri hatta İnşacılar da bu muhalif yapıları onların dış politikaları bağlamında ele almamıştır. Yalnızca, Feminizm, Post-yapısalcılık ve Post-kolonyalizm gibi eleştirel teoriler, bu meseleyi ciddiye almış ve söz konusu grupların dış politika performanslarına kendi çalışmalarında yer vermişlerdir. Burada benimsenen temel yaklaşım, dış politikanın mevcut güç ilişkilerinin inşasında, konsolidasyonunda, yıkımında ve yeniden inşasında söylemsel bir strateji olduğu ve siyasi öznelliklerin oluşumunda kurucu bir rolü olduğu şeklindedir. Dolayısıyla bu yaklaşıma göre, sadece hegemonik devlet otoritesi değil, etnik veya dini muhalif hareketler de iktidar mücadelesinde dış politika pratiklerine başvurabilir. Böylece, dış politika analiz sahası, diğer devletler veya hareketlerle ticaret, antlaşma,

⁸⁷ A.g.e., ss. 162-163.

⁸⁸ Daphné Josselin ve William Wallace (Ed.), *Non-state Actors in World Politics*, Palgrave Macmillan, New York 2001, s. 251.

⁸⁹ Thazha Varkey Paul, 2004, a.g.e., s. 1.

ittifak, karşılıklı ziyaret ve iş birliği gibi resmi ilişkilere sahip olmayan etnik muhalif hareketlere de açılmış olur⁹⁰.

Türkiye’de yazılan bir tezde⁹¹, güç dengesi teorisinin sınırlarının günümüz çok merkezli dünyasını da kapsayacak şekilde genişletilmesi ve devlet-dışı aktörlerin de etkili bir aktör olarak ele alınması önerilmiştir. Buna göre, bugüne kadar farklı geleneklerden gelen bir çok akademisyen güç dengesini devlet-merkezli ele almıştır. Bu teorisyenlerden hiçbiri yaptığı araştırmalarda, bu devlet-merkezli sınırı aşma gereği duymamış ve devlet-dışı aktörleri güç dengesi dinamiklerinin dışında tutmuştur. Ancak, dünya politikasındaki dinamik değişimlerin bizi sürüklediği yeni dönemde devletler, birbirinden farklı aktörlerle bir arada var olmak durumundadır. Dolayısıyla devlet-dışı aktörler de bundan böyle güç dengesi teorisine dahil edilmelidir zira onlar da devletlere karşı dengeleme yapabilme kabiliyet ve motivasyonuna sahiptirler. Devlet-dışı aktörlerin güç dengesi dinamiklerinin dışında bırakılması, bu teorinin açıklayıcı gücünü zayıflatır. Dolayısıyla bu tezde de El-Kaide’nin ABD’ye yönelik eylemlerine odaklanılmış ve bu eylemler bir devlet-dışı aktörün büyük bir devlete karşı dengeleme davranışını ne şekilde sergilediğine örnek olarak gösterilmiştir⁹².

Görüldüğü gibi bir dış politika stratejisi olan dengelemeyi yalnızca devletlerin yapabileceği şeklindeki yaklaşım, devlet-dışı aktörlerin uluslararası politikada oynamaya başladıkları rol ve artan dengeleme kabiliyetleri dikkate alınarak sorgulanmaya başlanmıştır. Ayrıca etnik hareketlerin de bir dış politikası olabileceğine dikkat çekilir. Bu çalışmanın, odak noktalarından Irak Kürtleri, IKBY kapsamında değerlendirildiğinde devlet benzeri bir yapıyla karşılaşılr. IKBY statüsü gereği, başka ülkelerle yaptığı antlaşmalar ve kurduğu diplomatik ilişkilerle dengeleyici adımlar atabileceğini göstermiştir. Iraklı Kürt gruplar, IKBY statüsü dışında, bir devlet-dışı aktör veya etnik bir hareket olarak değerlendirilse dahi, günümüz uluslararası ilişkiler dünyasında hem birbirlerine hem başka ülkelere hem de Irak merkezi hükümetine karşı dengeleyici hamleler yapabilmektedirler. Her ne kadar bu çalışma, İran’ın dengeleme stratejilerine

⁹⁰ Ali Balcı, *The PKK-Kurdistan Worker’s Party’s Regional Politics: During and the After the Cold War*, Palgrave Macmillan, Cham 2017, ss. 1-3.

⁹¹ Aytaç Denk, *Balance of Power Theory Meets Al-Qaeda: Dynamics of Non-State Actor Balancing in Postinternational Politics*, Bilkent University, Department of International Relations, Unpublished Master Thesis, Ankara, 2008.

⁹² A.g.e., ss. 3-5.

odaklansa da Irak Kürtlerinin gerek İran'la birlikte gerekse İran'a karşı attığı adımlara da dengeleme davranışı doğrultusunda temas edilecektir.

1.2.2. İçsel ve Dışsal Dengeleme

Devletler, kendinden güçlü olanlara karşı etkili bir direnç ortaya koyabilmek için kendi kabiliyetlerini diğerleriyle birleştirerek dışsal bir şekilde veya kaynaklarını mobilize ederek içsel bir şekilde dengeleme yapabilirler. Bu iki dengeleme türü ayrı ayrı yapılabileceği gibi birlikte de yapılabilir⁹³. Teknolojik buluşlar, yeni kaynakların keşfi, nüfus artışı, yeni becerilerin kazanımı, iletişim ve ulaşımdaki gelişmeler⁹⁴ içsel mobilizasyon kapsamında görülebilecek diğer unsurlardır. Neo-realistler'e göre, büyük güçler başkalarına olan bağımlılığı minimize ettiği için daha çok içsel dengelemeye güvenirlir. Bu yüzden her fırsatta ve devamlı olarak emsallerinin artan kabiliyetleri karşısında kendi silahlı güçlerine yatırım yaparlar. Dışsal dengeleme başkalarına bağımlı olmayı gerektirdiğinden bu yönüme güvenmezler ve ittifaklara nadiren girerek onlara şüpheyle yaklaşır⁹⁵. Ancak, savaş zamanlarında çok fazla seçenekleri olmadığından ittifaklara girmek durumunda kalırlar⁹⁶. Dolayısıyla bu bakış açısından denge, normal dönemlerde yalnızca kendi başının çaresine bakma yoluyla sağlanırken savaş zamanları ittifaklara da ihtiyaç duyulur.

Neo-realistlerin bu çekincesine rağmen uluslararası ilişkilerde dengeleme denildiğinde akla ilk gelen dışsal dengeleme olur. Bu dengeleme türü, bir devletin üstün bir konuma gelmesini önlemek için diğer devletlerin bir araya gelmesi durumuna atfen kullanılır. İttifaklar aracılığıyla devletler, uluslararası ekonomik politikaların karşılıklı yarar sağlayan yönlerinden faydalanarak daha başarılı ve askeri olarak daha güçlü duruma gelebilirler. Dışsal dengeleme bu şekilde ittifaklarla özdeşleştirilirken, içsel dengeleme daha çok silahlanmayla ilişkilidir. İçsel dengelemede, diğerleri üzerinde hakimiyet kurma arayışı içinde olan devletlerin, dışsal vasıtalarla büyük bir güç elde etmelerinin pek mümkün olmadığı ima edilir. Dolayısıyla bir ülkenin gücü iç kaynakları doğrultusunda

⁹³ Stephen M. Walt, *Taming American Power: The Global Response to U.S. Primacy*, W.W. Norton & Company, New York and London 2006, s. 120.

⁹⁴ Morton A. Kaplan, a.g.e., s. 32.

⁹⁵ Joseph M. Parent ve Sebastian Rosato, "Balancing in Neorealism", *International Security*, Vol. 40, No. 2, Fall 2015, s. 54.

⁹⁶ A.g.e., s. 85.

şekillenir⁹⁷. Dışsal dengeleme, daha az kalıcı bir biçimde olsa da güç dağılımını hızlıca değiştirebilirken, içsel dengeleme, bu değişimi daha uzun bir sürede gerçekleştirir⁹⁸.

Dışsal dengelemenin etkili bir şekilde uygulanmasının önündeki en mühim engellerden biri kolektif eylem sorunudur. Bu sorun devletler arasındaki işbirliği uğraşlarını boşa çıkarabilir. Zira her muhtemel dengeleyici maliyetleri ve riskleri minimize eden ve kendi çıkarlarına odaklanan bir aktördür. Hatta dengeleme maksadıyla ittifak kuran devletler, sorumluluğun paylaşımı, liderlik ve strateji noktasında fikir ayrılığı yaşayabilir. Çok az ittifak, bir hegemonu nitelikli bir stratejik koordinasyon olmadan dengeleyebilir. Etkin ittifaklar, üyelerinden ulusal güvenliklerini kolektif amaçlar doğrultusunda şekillendirmesini talep eder⁹⁹.

Devletlerin dengeleme davranışını analiz edenler daha çok ittifaklara odaklanma eğilimindedirler fakat bu iki sebeple yeterli değildir. Bu sebeplerden ilki, dengelemenin başka yöntemleri olması ve yalnızca ittifakları öne çıkaran bir yaklaşımın diğer dengeleme davranışı örneklerini dışarda bırakmasıdır. İkincisi, ittifakların genellikle dengelemeden daha kapsayıcı olmasıdır. Nitekim ittifaklar birçok sebeple hatta devletlerin güvenliğine hayati bir tehdit olmadığı durumlarda da oluşabilir. İttifak oluşumu için gerekli motivasyonlar dengeleme davranışıyla her zaman uyumlu olmayabilir. Dolayısıyla ittifaklar ile dengeleme birbirine eş tutulduğu durumlarda dengeleme kaygısıyla yapılmayan eylemler de bu davranış kalıbı içine alınmış olabilir. Bu yüzden belirli bir ittifakın bir dengeleme davranışı olarak değerlendirilebilmesi için bu dengeleme kavramının tanım olarak sınırları iyi belirlenmiş olmalıdır¹⁰⁰.

Glenn H. Snyder, ittifakların güç dengesi fikriyle yakından ilişkili olduğunu kabul etse de bu iki konunun çeşitli noktalarda birbirinden ayrıldığını savunur. Şöyle ki, güç dengesi anarşiyle bağlantılı bir sistemik eğilim iken, ittifak oluşumu devlet idaresinin bir aracıdır. İttifak yapma, maksatlı bir eylem iken dengeleme planlanmamış olabilir. Bu iki mefhum belli bir davranış aralığında kesişir ve birbirine paralel yol alır. Örneğin ittifak kalıpları devletlerin hususi çıkarlarına bakmaksızın kısmen güç denkliliğine yönelik sistemik eğilimler kısmen de belirli çatışmalar, ortak çıkarlar ve kuvvet eşitsizlikleri

⁹⁷ Mark R. Brawley, "The Political Economy of Balance of Power Theory", *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, (Ed. Thazha Varkey Paul, James Wirtz, Michel Fortmann), Stanford University Press, Stanford and California 2004, s. 81.

⁹⁸ Ag.e., s. 82.

⁹⁹ Stephen G. Brooks ve William C. Wohlforth, *World out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy*, Princeton University Press, Princeton and Oxford 2008, s. 36.

¹⁰⁰ Susan B. Martin, a.g.e., ss. 68-69.

tarafından şekillenir. Bu anlamda, güç dengesi ittifakların sistemik nedenidir. Ancak, güç dengesi otomatik bir sistemik eğilim olarak değil de kasıtlı bir dengeleme olarak tanımlandığında başka karşılaştırmalar ortaya çıkar. Nitekim ittifak yapımı dengelemeden hem daha geniş hem daha dardır. Daha geniştir zira söz gelimi ittifaklar daha saldırgan amaçlarla kurulabilirken dengeleme daha savunma amaçlı bir düşüncedir. İttifaklar, dengelemeden farklı olarak içe dönük bir hedefe sahip olmanın yanında bir tehdidi dengelemekten ziyade etkisizleştirmeyi de amaçlayabilir. Diğer yandan ittifaklar daha dardır zira dengeleme askeri hazırlık, savaş veya düşmanın yatıştırılması gibi vasıtalarla da yapılabilir¹⁰¹.

Tek başına bir tehdidin üstesinden gelmenin zor olacağından ve gücün yine güçle dengeleneceği prensibinden hareketle bir devlet müttefik bulma arayışı içinde olur fakat güç dengesi sisteminde ittifaklar esnek ve geçici olabilir. Zaten hedefe ulaşıldığında müttefik devletleri bir arada tutan bağ çözülür ve ittifak dağılır. Bu gerçekleşme de devletler, yeni bir yakınlaşma dengeye fayda sağlayacaksa eski müttefiklerini terk edip yenilerine yönelebilir. Unutulmaması gerekir ki, tüm potansiyel müttefikler, bir devlete diplomatik, ekonomik ve askeri anlamda her şeyi sunamaz. Bu sebeple bu devlet, rakiplerinin ve müttefiklerinin güçlerine karşı bir denge sağlanmasına katkıda bulunabilecek müttefikler arar ve kendi kabiliyetlerine tamamlayıcı bir katkı yapacak olan müttefikleri bulmaya çalışır. Dolayısıyla bu sistemde devletler -bilhassa bir tehdit karşısında- kendi güçlerini ittifak kurdukları devletlerin güçleri aracılığıyla artırmak isterler¹⁰².

Spykman, devletlerin ittifak sistemlerini dinamik bir gücün büyümesini kontrol amaçlı kullandığını savunur. Devletler, bir tehlikeyi kendinden uzaklaştırmada en az maliyetli ve bu yüzden de en çok tercih edilen yöntem olan üçüncü tarafları ittifak kurmaya teşvik etme adımından genellikle istediği sonucu almazlar. Bu nedenle bir ittifakın parçası olarak pozitif bir katkıda bulunmak mecburiyetinde kalırlar. Bir ittifak, sabit miktarda para, belli bir sayıda gemi veya asker gibi katkıların sunulmasını şart olarak öne sürebilir. İttifakın devamı bir devletin güvenliği için fazlasıyla önemliyse, yapılan yardım daha önce sözü verilen minimum sınırları rahatlıkla aşar. İttifakın amacı, tüm güç mücadelesinin amacı gibi faaliyet gösterilen sahada belli bir güvenlik marjına ulaşmaktır. Ancak, söz konusu güvenlik marjı, diğer bir devlet için bir tehlike marjı anlamına gelebilir.

¹⁰¹ Glenn H. Snyder, a.g.e., s. 156.

¹⁰² Michael Sheean, a.g.e., ss. 56-57.

Bu yüzden, bir ittifaka karşı bir ittifakla ve bir silahlanmaya karşı bir silahlanma ile cevap verilerek sonu olmayan bir mücadele başlatılmış olur¹⁰³.

Devletlerin ülke içindeki gücünü oluşturan temel unsurları geliştirerek sağladığı dengeleme türü bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Bu İran'ın içsel dengeleme yapmadığı anlamına gelmez. Aksine nükleer teknolojiye uzun yıllardır yatırım yapan, silahlanmaya büyük bütçeler ayıran ve diğer askeri teknolojiler konusunda farklı yatırımlar yapan bir ülkenin içsel dengeleme yapmadığını iddia etmek mümkün değildir. Ancak bu çalışmada, İran'ın Irak Kürtleriyle ittifak yaparak benimsemiş olduğu dışsal dengeleme yöntemi ön plana çıkarılmıştır.

1.2.3. Asimetrik ve Karşı Dengeleme Stratejileri

Asimetrik dengeleme, ulus-devletlerin kendileriyle konvansiyonel askeri kabiliyet ve stratejilerle mücadele edemeyen terörist gruplar gibi ulus-altı aktörleri dengelemeye dönük çabaları olarak tanımlanabilir. Diğer yönüyle ise ulus-altı aktörlerin arkasındaki devletlerle birlikte başka bir devlete terörizm gibi asimetrik araçlarla meydan okuma ve onu zayıflatmaya dönük çabalarıdır¹⁰⁴. Terörist örgütler basitçe materyal kabiliyetler anlamındaki yetersizliklerinden dolayı dengelemeye giremezler. Ancak, bu tarz örgütlerin bazı davranışları, dengelemenin birtakım temel özelliklerini taşır. Dengeleme, karşı ağırlık fikrinin de ötesinde, bir hegemonu karşı muhalefeti veya direnişi ifade eder. Terör grupları, bir hegemonu dengeleyemezler fakat onu siyasi olarak sarsabilecek veya hegemon pozisyonunu sürdürmesinin maliyetlerini artıracak eylemlere imza atabilirler. Açık bir şekilde tanımlanmış siyasi hedeflere ulaşmak için bir devlete veya aynı anda birkaç devlete karşı silahlı şiddete başvurabilmeleri, uluslararası politikada bu tarz örgütlerin bir tür siyasi davranışı olarak tanınır hale gelmiştir¹⁰⁵.

Asimetrik dengeleme, daha çok devlet ve devlet-dışı aktör etkileşimlerini kapsar. Aynı zamanda güçsüz bir devletin, göreceli olarak kendisinden daha güçlü bir devleti zayıflatmak için ayaklanma veya terörizmi kullanması da bu kapsamda değerlendirilebilir. Terörist gruplar gibi hegemonik devletin gücünü asimetrik araçları kullanarak azaltma girişiminde bulunan devlet-dışı aktörlerden ülke güvenliğine gelen tehditlerin üstesinden

¹⁰³ Nicholas John Spykman, a.g.e., ss. 23-24.

¹⁰⁴ Thazha Varkey Paul, 2004, a.g.e., s. 3.

¹⁰⁵ Christopher Layne, "The War on Terrorism and Balance of Power: The Paradoxes of American Hegemony", *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, (Ed. Thazha Varkey Paul, James Wirtz, Michel Fortmann), Stanford University Press, Stanford and California 2004, s. 107.

gelmek için uluslararası bir çabadan söz etmek mümkündür. Burada şu sorular gündeme gelmektedir: Örneğin devlet-dışı aktörler tarafından intihar saldırıları gibi asimetrik yöntemler kullanılarak oluşturulan ortak tehdit karşısında, ABD'nin terörizme karşı koymak için kurduğu koalisyonlar, ulus-devletlerin geleneksel dengeleme davranışını yansıtır mı? Ya da bu koalisyon girişimleri, “yabancı” bir tehdide verilen bir cevap mıdır? İkinci sorunun olumlu cevabı bizi asimetrik dengeleme davranışına götürür zira burada dengeleme, devlet sisteminin bizzat kendisini hedef alan kuvvetli bir devlet-dışı tehdide karşı yapılır¹⁰⁶.

Bir diğer dengeleme stratejisi de karşı dengelemedir. Nitekim herhangi bir devlet ya da ittifak tehlike oluşturacak şekilde güçlenirse veya yayılmacı bir politika izlerse diğerleri silahlanma veya ittifaklar aracılığıyla ona karşı bir denge oluşturur¹⁰⁷. John M. Owen, karşı dengelemeyi, bir devletin belirli bir devlet veya ittifaka göre askeri yeteneklerini arttırmak için içsel veya dışsal ya da her iki önlemi birden alması olarak tanımlar. Karşı dengeleme, bir devlete ya da koalisyona yöneltilir ve güç artışı bu bağlamda yapılır. Öyle ki, B'nin A karşısında gücünü artırmasında iki faktör ön plana çıkar. Bunlardan biri zamanlamadır ve B'nin güç artışı A'nın bu minvaldeki adımlarını takip eder. İkincisi sözlü beyanlar olup B'den resmi yetkililer, bu güç artışının karşı dengeleme niyeti taşıdığına değinirler¹⁰⁸.

Güç dengesini yalnızca hegemon karşıtı ittifaklarla ilişkilendirmenin yeterli olmayacağını düşünen Richard Little ise, devletlerin güvenliklerini sağlamak ve çıkarlarını desteklemek üzere diğer güçlerle birliktelik oluşturmasını da güç dengesi fikriyle bağlantılı olarak ele alır. Güç dengesi tezinin öngörüsü şu doğrultuda yol alır: Eğer bir grup devlet, ortak çıkarlarını gerçekleştirmek için ittifak kurarsa, diğer devletler bu ittifakın potansiyel kurbanları olma endişesine kapılır ve karşı bir ittifakı şekillendirirler. Bu durumda, hegemonya arayışındaki bir güce karşı oluşturulacak baskın bir ittifak yerine, birbirine rakip iki ittifak oluşumu güç dengesini kurmuş olmaktadır¹⁰⁹. Böylece tek bir hegemonu karşı bir araya gelme biçiminde değil de rakip ittifaklar biçiminde bir güç dengesi sağlanmış olur.

¹⁰⁶ Thazha Varkey Paul, 2004, a.g.e., s. 16.

¹⁰⁷ Glenn H. Snyder, a.g.e., s. 17.

¹⁰⁸ John M. Owen, IV, “Transnational Liberalism and U.S. Primacy”, *International Security*, Vol. 26, No. 3, Winter, 2001-2002, s. 119.

¹⁰⁹ Richard Little, *The Balance of Power in International Relations: Metaphors, Myths and Models*, Cambridge University Press, New York 2007, s. 4.

Stephen G. Brooks ve William C. Wohlfort'a göre, karşı dengelemenin bir devletin toprakları tehdit altında olduğu dönemlerle mi yoksa güvenlikle ilgili veya ilgisiz diğer çıkarlarla mı bağlantılı olduğu konusunda bir belirsizlik vardır. Büyük bir gücün diğerinin bekasına yönelik bir tehdit oluşturmadığı sürece karşı dengelemenin olmayacağına dair yaygın bir kanaat vardır. Ancak, tarihi tecrübeler, karşı dengelemenin bir devletin varlığını sürdürmesinden daha az önemdeki çıkarlara yönelik tehditlere bir cevap olarak da ortaya çıktığını gösterir. Kabiliyetlerin sistemik dağılımını dönüştürme potansiyeline sahip öncü bir güç için karşı dengeleme bir sınırlamadır. Bu sınırlama tek bir devletin, hegemonun sahip olduğu güce eşdeğer bir güce ulaşmaya dek kuvvetini artırmasıyla yapılabileceği gibi, toplamda hegemonla kabaca orantılı bir kabiliyete sahip olabilecek askeri bir ittifak ya da işbirliği yoluyla da yapılabilir. Sonuç olarak, karşı dengeleme, diğer bir devletin kendi güvenlik çıkarlarını geliştirme yönündeki kabiliyetlerini kontrol etmek veya engellemek için gerçek kaynaklar ve yetenekler inşa etmenin yollarını arar¹¹⁰.

Christopher Layne, zincirlerinden kurtulma (*leash-slipping*) olarak tanımlanabilecek karşı dengelemenin başka bir şekline odaklanmıştır. Bu tür bir strateji benimseyen devletler, bir hegemon tarafından saldırıya uğramaktan kokmazlar ve daha bağımsız bir dış politika yürütmek için askeri yeteneklerini geliştirirler¹¹¹. Michael Sheean ise, özellikle küçük veya güçsüz devletler için çekici olduğunu düşündüğü peşine takılmayı karşı dengeleme stratejilerinden biri olarak görür¹¹². Walt da küçük ve güçsüz devletleri, peşine takılmanın en muhtemel adayları olarak değerlendirir. Zira bu devletler, bir saldırının ilk kurbanları olma endişesi taşır, potansiyel müttefikleri az veya uzakta olabilir ve yalnız başlarına direnme veya dengeyi değiştirme imkanına sahip olmayabilirler. Dolayısıyla büyük bir güce yaklaşmak bazı durumlarda daha mantıklı olabilir¹¹³.

1.2.4. Yumuşak Dengeleme Yöntemi

Yumuşak dengeleme, genellikle sert dengeleme ile karşılaştırılarak açıklanır. Konuyu bu şekilde ele alanlardan biri olan Thazha Varkey Paul'a göre, devletlerin yoğun rekabete girdikleri bir ortamda benimsedikleri strateji sert dengelemedir. Bu davranışı benimseyen devletler rakipleriyle aynı düzeye gelebilme hedefiyle hem resmi ittifaklar

¹¹⁰ Stephen G. Brooks ve William C. Wohlfort, a.g.e., ss. 24-25.

¹¹¹ Christopher Layne, "The Unipolar Illusion Revisited: The Coming End of the United States' Unipolar Moment", *International Security*, Vol. 31, No. 2, Fall 2006, s. 9.

¹¹² Michael Sheean, a.g.e., s. 203.

¹¹³ Stephen M. Walt, "Alliance Formation and Balance of World Power", *International Security*, Vol. 9, No. 4, Spring 1985, s. 18.

kurma hem de askeri kabiliyetlerini artırma yönünde adım atarlar. Geleneksel Realist ve Neo-realist dengeleme anlayışları ağırlıklı olarak sert dengeleme ile sınırlıdır. Yumuşak dengeleme, resmi ittifaklardan uzak üstü kapalı bir dengelemeyi gerektirir ve genellikle devletlerin potansiyel olarak tehdit algıladığı veya yükselen bir güce karşı ortaya çıkar. Bu strateji, bölgesel veya uluslararası kurumlarda sınırlı bir silahlanmaya ve buna mahsus bir işbirliğine dayanır. Bu politikalar, güvenlik rekabetinin yoğun ve güçlü devletin tehditkar olması halinde sert dengeleme stratejilerine dönüşebilir. Diğer yandan sert dengeleme davranışının günümüz dünyasındaki uygulama sınırlılıkları sebebiyle kavram genişletilmelidir. Uluslararası sistemde, geçmişte olduğu kadar sert dengeleme deneyimi yaşanmamakta buna karşın değişen düzeylerde yumuşak dengeleme yapıldığına tanık olunmaktadır¹¹⁴.

Yumuşak dengelemenin makro ve mikro düzeylerde örneğine en belirgin biçimde 11 Eylül sonrası dönemde rastlanmıştır. ABD'nin Irak'ı işgal planlarına Almanya, Fransa ve Rusya gibi güçlü aktörlerin yanı sıra bölgesel güçler de karşı çıkmıştır. Bush yönetimi liderliğinde Washington'un benimsediği tek taraflı dış politikaya verilen uluslararası cevap bu kapsamda değerlendirilir¹¹⁵. Burada bölgesel boyutuyla bakıldığında zayıf aktörlerin hegemonu karşı sert dengeleme yapmaları oldukça maliyetli olduğu görülür. Ayrıca, böyle bir büyük gücün vereceği ters bir tepki, ekonomik ve askeri olarak ağır tahribata yol açıp eskisinden daha güvensiz bir ortamın oluşmasına sebebiyet verebilir¹¹⁶. Bu yüzden yumuşak dengeleme, özellikle bu tür aktörler açısından daha tercih edilebilir bir davranıştır.

Walt'un bakış açısından ise sert dengeleme, bütünsel anlamda güç dengesine odaklanıp, hakim gücü kontrol altında tutmak için karşı ağırlığı sağlayabilecek kuvvette bir koalisyonu oluşturmanın yollarını arar. Buna karşın yumuşak dengeleme, mevcut güç dengesini kabul edip toplam kabiliyet dağılımını değiştirmeyi hedeflemez fakat bu dengenin içinde daha iyi sonuçlar elde etmeye çalışan bir stratejidir¹¹⁷. Ekonomik küreselleşme, ortak düşman olarak sınır aşan terörizmin yükselişi ve ekonomik gücü askeri güce kanalize etmede yaşanan zorluk gibi unsurlar geleneksel sert dengeleme stratejisini benimsemeyi zorlaştırır. Değişen miktarda yumuşak dengeleme ve asimetrik dengeleme

¹¹⁴ Thazha Varkey Paul, 2004, a.g.e., s. 3.

¹¹⁵ Murat Yeşiltaş, "Soft Balancing in the Turkish Foreign Policy: The Case of the 2003 Iraq War", *Perceptions*, Vol. XIV, Spring-Summer 2009, ss. 25-26.

¹¹⁶ Thazha Varkey Paul, 2004, a.g.e., s. 3.

¹¹⁷ Stephen M. Walt, 2006, a.g.e., s. 126.

davranışı hemen her yerde görülse de eldeki veriler, bölgesel düzeyde özellikle de yüksek seviyelerde çatışma olan, kalıcı rekabetin sürdüğü veya sürüncemede kalmış çekişmelerin bulunduğu yerlerde sert dengelemenin devam ettiğini gösterir¹¹⁸. Ortadoğu, Güney ve Doğu Asya söz konusu nitelikleri taşıyan ve zayıf bir biçimde olsa da sert dengelemenin yapıldığı bölgelerin başında gelir¹¹⁹.

Geleneksel sert dengeleme, Robert A. Pape'ye göre, askeri birikim, savaş ittifakı veya askeri teknolojinin bir müttefike transferi gibi tedbirler doğrultusunda zayıf olan tarafa katkı yaparak aktüel veya daha çok da potansiyel bir çatışmadaki askeri dengeyi değiştirmeyi hedefler. Buna karşın yumuşak dengeleme askeri olmayan araçları kullanır fakat onun amacı da -doğrudan olmasa da- daha üstün bir devletin askeri hedeflerini etkilemektir. Yumuşak dengelemenin büyük devletleri dizginlemeye yarayan bazı mekanizmaları vardır. Bunlardan ilki, üçüncü tarafların topraklarından karadaki güçleri için ya da deniz ve hava yollarından transit geçiş için faydalanan bu devletlerin, söz konusu imkanlardan yararlanmasını minimuma indirecek engellemeler yapmaktır. İkincisi, ne kadar güçlü olursa olsun, hiçbir ülkenin önemli uluslararası örgütlerin kural ve prosedürlerini veya kabul görmüş diplomatik pratikleri görmezden gelemeyeceğini hesaba katmaktır. Bu yüzden, diğer devletler gereken durumlarda özellikle de bir savaşın engellenmesi noktasında diplomasiyi kullanarak söz konusu kurumlara ve birtakım diplomatik manevralara başvurabilirler¹²⁰.

Yumuşak dengelemenin büyük devletleri frenlemeye yarayan mekanizmalarından bir diğeri ekonomik anlamda güçlenmedir. Zira askeri olarak kuvvetli olup tehdit oluşturan devletler, bu güçlerini devasa ekonomilerinden almaktadır. Söz konusu devletleri dışarıda bırakacak şekilde oluşturulacak bölgesel ticaret blokları, katılımcıların ticaretlerinde artış ve ekonomilerinde büyümeye sebep olurken, üye olmayanlarda da tam tersi bir duruma yol açabilir. Dolayısıyla her ne kadar uzun vadedeli olsa da bu adımlar, tehdit algılayan ülkelerin lehine bir denge oluşturmaya başlar. Sonuncusu, dengelemeye dönük birlikte hareket etme kararlılığıdır. Daha çok ikincil büyüklükteki güçler, bir süper güce karşı kolektif bir tavır sergilemek isterler fakat bu her zaman bir eyleme dönüşemeyebilir. Yumuşak dengeleme, bu davranışın koordineli bir biçimde yürütülmesini sağlar. Devletler

¹¹⁸ Thazha Varkey Paul, 2004, a.g.e., s. 4.

¹¹⁹ A.g.e., s. 14.

¹²⁰ Robert A. Pape, "Soft Balancing against the United States", *International Security*, Vol. 30, No. 1, Summer 2005, s. 36.

bahsi geçen önlemleri alma noktasında bir işbirliği gerçekleştirebilirlerse, büyük devletlerin hırslarını frenleme noktasında birbirine olan güvenleri de artacaktır¹²¹.

Ilai Z. Saltzman, yumuşak dengelemenin, geleneksel anlamda denkliği sağlamanın tek başına güvenliğin garantörü olmadığı ve farklı yollarla da güvenliğin elde edilebileceği fikrine dayandığını savunur¹²². Yumuşak dengeleme, arzu edilmeyen veya öngörülme-yen bir devlet eyleminden ziyade uluslararası kuruluşlar, iktisadi yöntemler ve diplomatik düzenlemeler gibi doğrudan veya dolaylı vasıtalarla yükselen bir gücü sınırlamayı hedef alan maksatlı ve koordineli bir stratejidir. Yumuşak dengeleme, karar vericilere sert dengeleme, peşine takılma ve sorumluluğu başkasına yükleme gibi stratejilere başvurmaya gerek duymadan bir tehditle başa çıkabilme olanağı sağlar. Doğası itibariyle kalıcı bir nitelik taşımayan yumuşak dengeleme, sert dengelemenin gerisinde kalsa da sorumluluğu başkasına yükleme ve peşine takılma stratejilerinden daha pro-aktiftir. Saltzman, kavramı eleştirenlerin haklı olarak yumuşak dengelemeyi tanımlamanın zorluğuna dikkat çektiklerini söyler. Ancak, kendisi güç, çıkar hatta dengeleme gibi kavramlarla karşılaştırıldığında yumuşak dengelemeyi tanımlamanın zannedilenden daha kolay olduğunu savunur¹²³.

Saltzman, son zamanlarda yapılan çalışmalarla yumuşak dengelemenin ne olduğu konusunun netleşmesine rağmen, iki temel unsurun dikkatten kaçtığına işaret eder. İlki, yumuşak dengeleme kavramının güç dengesi teorisinden ve onun temel mantığından ayrıştırılmış bir tanımının ortaya konmasındaki eksikliklerdir. İkincisi, Soğuk Savaş dönemi öncesindeki yumuşak dengeleme kalıplarına veya ABD dışındaki ülkelere karşı yapılan yumuşak dengeleme pratiklerine yönelik analizlerdeki yetersizliklerdir. Saltzman buradan yola çıkarak kendi çalışmasında, yumuşak dengelemenin kavramsal duruşunu geliştirmek için onu güç dengesi teorisinden ayırdığını ifade eder. Ayrıca, yumuşak dengelemenin ayrı bir dış politika stratejisi olduğunu göstermek için Soğuk Savaş öncesindeki bir olayı bu bağlamda incelemiştir. Saltzman'a göre, sonuç olarak yumuşak dengeleme, yalnızca Soğuk Savaş sonrasındaki Amerikan üstünlüğüne karşı verilen küresel tepkileri tanımlamayla sınırlandırılmayacak bir kavramdır¹²⁴.

¹²¹ A.g.e., s. 37.

¹²² Ilai Z. Saltzman, 2011, a.g.e., s. xxiii.

¹²³ Ilai Z. Saltzman, "Soft Balancing as Foreign Policy: Assessing American Strategy toward Japan in the Interwar Period", *Foreign Policy Analysis*, Vol. 8, No. 2, 2012, s. 147.

¹²⁴ A.g.e., s. 132.

Yumuşak dengelemeyle ilgili literatürde, iki ayrı yaklaşım olduğunu ifade eden Beth Elise Whitaker, bu fikrin destekleyicilerinin zayıf bir devletin güçlü bir devlet karşısında etki kazanmak için gerçekleştirdiği her eylemi yumuşak dengeleme olarak yorumlama eğiliminde olduğunu belirtir. Diğerlerinin ise yumuşak dengelemeyi daha az güçlü devletlerin kendi aralarındaki koordineli eylemleri ve hegemonun güvenlik tehditlerine yanıt verme yönündeki eylemleriyle sınırlandırdığını ifade eder. Whitaker, bu literatürü ikna edici bulmakla beraber bazı boşlukları olduğunu savunur. Bu boşlukların başında zayıf devletlere muhtemelen hegemonu meydan okumalarının zor olması nedeniyle fazla önem verilmemesi gelmektedir. Nitekim yumuşak dengelemeyle ilgili tartışmalar başta Avrupa olmak üzere ikinci kademe güçlere ve Çin ve Hindistan gibi yükselen güçlere odaklanmıştır. Güç dengesi literatürü de kendilerine ekonomik teşvikler sunulduğunda zayıf devletlerin, büyük güçlerin peşine takılacağı öngörüsünde bulunur. Ancak, Whitaker'a göre, yumuşak dengeleme sert dengelemeyle aynı düzeyde askeri veya ekonomik güce sahip olmayı gerektirmediğinden zayıf devletler için daha uygun bir stratejidir¹²⁵.

He ve Feng, yumuşak dengeleme karşıtı argümanları inceledikleri ve mevcut yumuşak dengeleme teorisini yeniden ele aldıkları çalışmada, yapılan eleştirileri entelektüel olarak faydalı bulmakla birlikte, yumuşak dengelemenin varlığını görmezden gelen ve inkar eden bir yaklaşımı, teorik olarak yanıltıcı ve analitik olarak sorunlu bulurlar. Onlar açısından yumuşak dengeleme, devletler arasındaki güç farklılığı ve ekonomik bağımlılık gibi sistemik değişkenler tarafından şekillendirilen rasyonel bir devlet davranışdır. Sert dengeleme, bir devletin göreceli gücünü, kudretli ve tehditkar bir devlete karşı içerde askeri adımlar ve dışarda farklı yakınlaşmalarla artırmayı amaçlar. Yumuşak dengeleme ise, söz konusu devletin göreceli gücünü, diğer devletler arasında oluşturulacak ikili ve çok taraflı bir koordinasyon aracılığıyla sarsmaya odaklanır. Anarşik uluslararası sistem güvenlik için dengelemeye yöneltirken, devletler arasındaki ekonomik bağımlılığın derinleşmesi geleneksel, askeri tabanlı sert dengelemenin maliyetini artırır. Yumuşak dengeleme bu yüzden, anarşi ve ekonomik bağımlılık koşulları altında, güvenlik arayışında olan devletler için rasyonel bir alternatif stratejidir¹²⁶.

¹²⁵ Beth Elise Whitaker, "Soft balancing among weak states? Evidence from Africa", *International Affairs*, Vol. 86, No. 5, 2010, ss. 1110-1111.

¹²⁶ Kai He ve Huiyun Feng, "If Not Soft Balancing, Then What? Reconsidering Soft Balancing and U.S. Policy Toward China", *Security Studies*, Vol. 17, No. 2, 2008, ss. 364-365.

1.2.5. Bütünsel ve Pozitif-Negatif Dengeleme

Güç dengesinin uluslararası ilişkilerdeki en yaygın teori olduğunu ifade eden Steven R. David, böyle olmasına rağmen Üçüncü Dünya devletlerinin ayırıcı özelliklerini dikkate almaması dolayısıyla güç dengesinin bu kategoriye giren ülkeler arasındaki yakınlaşmaları açıklamada yetersiz kaldığını savunur. David açısından, Üçüncü Dünya'yı anlamak uluslararası politikanın seyrini anlamada kritik önemde olduğu için bir teorinin Üçüncü Dünya'nın niteliklerini hesaba katması ihmal edilemeyecek bir gerekliliktir. Nitekim bütünsel dengeleme teorisi de bu ihtiyacı karşılar. Bu yaklaşım, güç dengesinin bazı anahtar varsayımlarını, Üçüncü Dünya'ya uygulanamayacak olanlar üzerinde bazı düzenlemeler yaparak kullanır. Örneğin, bütünsel dengeleme, tehditlere karşı bir direnç olacağı şeklindeki güç dengesi teorisinin temel bir öngörüsünü kabul eder. Ancak, bu tehditler doğrultusunda devletlerin bir araya gelme yönünde irade gösterdiğini savunan güç dengesinden farklı olarak bütünsel dengeleme, Üçüncü Dünya liderlerinin diğerleriyle bizzat kendi liderliklerine yönelik iç ve dış tehditler doğrultusunda yakınlaştığı düşüncesi üzerine şekillenir¹²⁷.

Üçüncü Dünya'da işbirliği konusundaki en güçlü belirleyici, bu devlet liderlerinin iktidarda kalmak için hangi dış güçle yakınlaşmaları gerektiğine dair yaptıkları rasyonel hesaptır. Böyle bir durumun oluşmasının temelinde Üçüncü Dünya'yı karakterize eden uluslararası ve iç siyasi çevrenin istikrarsız, tehlikeli ve bir o kadar ölümcül doğası vardır. Üçüncü Dünya'nın bu şartları, yalnızca bu bölgedeki işbirliklerini açıklayacak şekilde güç dengesi teorisinin yeniden ele alınmasını gerekli kılar. Buna göre öncelik, tehdit veya gücü dengelemekten ziyade kaynakları asli düşmana yoğunlaştırmak için ikincil düşmanlarla yakınlaşmaya verilir¹²⁸. Diğer yandan Üçüncü Dünya ülkeleri kendilerine karşı oluşturulan birliktelikleri bölmeye çalışır ve enerjilerini daha çok içerdeki muhalefet odaklarına harcar. Burada özellikle, içerdeki muhaliflerin dış müttefiklerini yatıştırma politikası ön plana çıkar. Son olarak, Üçüncü Dünya liderlerinin en belirgin hedefleri iktidarda kalmak olduğundan, bazen ülke çıkarları aleyhine de olsa kendi pozisyonlarına koruyacak adımlar atmaktan geri durmazlar. Devletlerin diğerleriyle yakınlaşma kararları alırken benimsedikleri bu tür bir dengeleme davranışı geleneksel güç dengesi teorisinin kapsamı

¹²⁷ Steven R. David, "Explaining the Third World Alignment", *World Politics*, Vol. 43, No. 2, 1991, s. 233.

¹²⁸ A.g.e., s. 235.

içinde yer almaz. Bütünsel dengeleme de bu gözlemler neticesinde ortaya çıkmış olup çoğunlukla Üçüncü Dünya'ya uygulanır¹²⁹.

Bütünsel dengeleme, güç dengesinden farklı bir yerde tasarlınsa da onun Realist temelleri üzerine şekillenir ve Realizm'e uygun bir biçimde uluslararası politikanın güç, çıkarlar ve rasyonaliteye odaklandığını ileri sürer. Bütünsel dengeleme, dünyanın uluslararası anarşi tarafından karakterize edildiği ve devlet başkanlarının güç kullanımına başvurabileceği şeklindeki Realist argümanları da kabul eder. Bunlarla da kalmaz, Realizm'in konular arasındaki hiyerarşi argümanını örneğin hayatta kalma olgusuna verilen önceliği benimser. Son olarak, Üçüncü Dünya liderlerinin iktidarda kalma arzuları örneğinde de görüleceği üzere, Realizm'in insan doğasına yönelik varsayımlarını paylaşır¹³⁰.

Diğer yandan pozitif ve negatif dengeleme skalası üzerinde yer alan Kai He'nin kavramsallaştırdığı dört çeşit dengeleme stratejisi bulunmaktadır. Bir devlet bu dengeleme çeşitleri arasında tercihini algılanan tehdidin niteliği doğrultusunda yapar. Nitekim yüksek dozda bir tehdit algısı, bir devleti pozitif dengeleme yapmaya sevk eder zira özellikle de silahlanma ve askeri ittifakları içeren pozitif askeri dengeleme yakın tehditlerle başa çıkmada diğerlerine nazaran daha etkili bir yoldur. Bir devletin güvenliğini teminat alması için kendi gücünü artırması, rakip bir devletin gücünü zayıflatmasından daha kolaydır. Diğer yandan negatif dengeleme stratejilerine özellikle de negatif askeri olmayan dengelemeye, bir devlet düşük düzeyde bir tehditle karşılaştığında başvurulur. Devletler, normalde mecbur kalmadıkça askeri yolları kullanarak rakiplerini kışkırtmak istemezler. Bu yüzden, negatif askeri olmayan dengeleme, devletin rakibi karşısındaki göreceli gücünü değiştiren oldukça makul bir strateji olur. Provokatif etkisi ve maliyeti de az olan bu dengeleme türünde yakın bir tehdit karşısında etkili sonuç almak pek mümkün olmayabilir¹³¹. Zira bu dengeleme türü yalnızca ekonomik yaptırımlar, ambargo, işbirliği yapmama ve bir takım kurumsal kısıtlamaları içerir¹³².

Bu iki uç arasında devletler, orta düzeyde bir tehdit algıladıklarında ise, kendi güvenliklerinin devamını sağlamak için negatif askeri dengelemeyi ya da pozitif askeri olmayan dengelemeyi seçebilirler. İkincisinde amaç bir devletin gücünü, müttefiklerine

¹²⁹ A.g.e., s. 236.

¹³⁰ A.g.e., ss. 236-237.

¹³¹ Kai He, 2012, a.g.e., s. 170.

¹³² A.g.e., s. 167.

ekonomik ve teknolojik yardım gibi askeri olmayan olanakları sağlayarak artırmaktır. İlkinde ise rakibin müttefiklerini ondan uzaklaştırma, düşmanın düşmanına askeri yardım, askeri teknoloji transferi gibi askeri yollarla rakibin göreceli gücünü sarsmaya odaklanılır. Genel olarak negatif dengeleme daha az riskli bir strateji gibi görünse de bahsi geçen askeri yöntemler, devletler arasındaki ilişkilerde daha provoke edici ve ikili ilişkilere daha zarar verici bir niteliğe de sahip olabilir. Bu yüzden negatif dengelemeye başvuracak devletlerin oldukça dikkatli olması gerekir. Son olarak, devletlerin bu stratejilerden tek birini seçme zorunluluğu yoktur. Bahsi geçen dört çeşit dengeleme yöntemi (pozitif askeri, negatif askeri olmayan, pozitif askeri olmayan, negatif askeri) arasından devletler, aynı anda bir veya birden fazlasını seçebilir ve dış tehditlerle mücadele etmede hangisinin daha etkili olduğuna karar verirse onda sabit kalabilir¹³³.

1.2.6. Diğer Dengeleme Türleri

Yukarıda sayılan dengeleme yöntemleri dışında kalan ve güç dengesi hakkında fikir beyan eden yazarların satır aralarında tespit edilen farklı dengeleme yöntemleri üzerinde de durmakta yarar vardır. Bu isimlerden biri, güç dengesi tartışmalarına oldukça önemli katkılarda bulunan Hans J. Morgenthau'dur. Morgenthau, silahlanma ve ittifaklara ek olarak iki farklı dengeleme yönteminden daha bahseder. Bu yöntemlerden ilki, böl ve yönet olup, rakiplerini bölerek veya bölünmüş halde tutarak zayıf kalmalarını arzulayan ülkelerin başvurduğu bir yöntemdir. Modern dönemde, bu anlamda en istikrarlı ve önemli politikalara, Fransa'nın Almanya, Sovyetler Birliği'nin ise Avrupa kıtası politikaları örnek olarak verilebilir. Bir diğeri tazminat ya da bedel ödeme olarak adlandırılacak yöntemdir. Özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda, topraklarla ilgili ödenen tazminatlar güç dengesinin devamını sağlamada hayati önemde olmuştur. Zira bir devlet, kendisine ait olmayan bir toprakta, ticari olarak faydalanma, siyasi ve askeri anlamda etki oluşturma ve nihayetinde bir egemenlik kurma gibi planlar içerisinde olabilir. Aynı topraklar üzerinde, benzer eylemleri gerçekleştirebilecek onun muadili başka bir devlet ise, kendinde gördüğü bu haktan belli bir tazminat yani başka bir bedel karşılığında vazgeçebilir. Söz konusu bedel, doğrudan antlaşmalarda yer almasa da güç dengesi sisteminin içinde kendiliğinden ortaya çıkar¹³⁴.

¹³³ A.g.e., s. 171.

¹³⁴ Hans J. Morgenthau, a.g.e., ss. 198-200.

Bir dengeleme yöntemi olarak ele alınabilecek bir diğer unsur, dengeyi tutan ya da diğer bir ifadeyle dengenin dengeleyicisinin bu yönde yaptığı hamlelerdir. Nitekim Morgenthau, dengeleyicinin bir ülkeyle veya ülke grubuyla özdeşleşen kalıcı politikaları olmadığını savunur. Onun sistem içindeki tek hedefi, dengenin -hizmet edeceği somut politikalara aldırış etmeksizin- devamını sağlamaktır. Dengeleyici, ağırlığını bazı zamanlarda bir tarafa, diğer bazı zamanlarda ise başka bir tarafa verebilir. Dengeleyici, kısa bir zaman diliminde, diğerleri üzerinde üstünlük kurma gayretinde olan tüm büyük güçlerin düşmanı ve dostu olabilir. Dengeyi tutanın, kalıcı dostları olmadığı gibi kalıcı düşmanları da yoktur. Onun tek daimi çıkarı güç dengesinin devamıdır. Bunu sağlamak için, bir ülkeyle veya bir ittifakla birlikte hareket edebilir ya da bir barış antlaşmasına destek verebilir. Son olarak, dengeleyicinin kendi ulusal hedefleri, diğerlerinin güçlerini dengeleme sürecinde gerçekleştirilebilir. Böylece, güç dengesinde devamlılık sağlanmış olur¹³⁵.

Dengeleme davranışı, Schweller tarafından ise dört ayrı kategoriye ayrılır. İlki uygun dengeleme olup bu davranış, hedef gerçekten yatıştırılması pek mümkün olmayan tehlikeli bir saldırgan ve askeri kabiliyetler karşı bir dengeleme oluşturulması için zaruri ise ortaya çıkar. İkinci kategori aşırı ve uygun olmayan dengeleme olarak adlandırılır. Burada yalnızca kendi güvenliğini sağlama arayışında olan bir devlet yanlış bir algılamaya sonucu saldırgan olarak görülüp ona karşı tehlikeli ve maliyetli bir silahlanma sarmalına girilir. Üçüncüsü, sorumluluğu başkasına yükleme, peşine takılma, yatıştırma, angaje olma, uzaklaşma veya saklanma şeklini alabilen dengelememe durumudur. Dördüncü kategori ise, bir devletin dengeleme yapmadığı veya tehlikeli ve yatıştırılması imkansız bir saldırgan etkisiz bir biçimde yanıt verdiği durumları tanımlayan yetersiz dengelemedir. Saldırganı caydırmada veya mağlup etmede devletin çabaları hayati önemde iken gereken dengeleme yapılmadığı için savaş kaçınılmaz olur veya normalde olması gerekenden daha maliyetli hale gelir. Yetersiz dengeleme bir anlamda aşırı dengelemenin karşıtıdır. Nitekim bir devlet, yükselen bir gücü normalde olduğundan daha iyi huylu olarak değerlendirir veya tehdidi doğru algılasa bile iç politikayla ilgili kaygıları dolayısıyla gereken önlemleri almazsa yetersiz dengeleme durumu ortaya çıkar¹³⁶.

Son olarak, Daniel H. Nexon, silahlanma ve ittifak oluşturmanın ötesine geçen dengeleme stratejileri öne sürmüştür. Bunlardan ilki rakiplerin kolektif biçimde hareket

¹³⁵ A.g.e., s. 213-214.

¹³⁶ Randall L. Schweller, 2004, a.g.e., ss. 167-168.

etmesini önleyecek olan böl ve dengele davranışıdır. Bunu uygulamak isteyen dengeleyiciler öncelikle rakip bir aktörün müttefiklerini veya potansiyel bir müttefikini işbirliğini bırakması, tarafsız kalması veya tarafını değiştirmesi için ikna etmeye çalışır. Pratikte benzer taktikler, özel imkanlar sağlamaktan zorlayıcı tehditlere kadar bir dizi teşviki içerir. Hatta gerektiğinde kimlik ve norm gibi sembolik araçlar üzerinden de yol alınır. Öte yandan dengeleyiciler, hedefe koydukları bir aktörün güç odaklı politikalarına karşı çıkmak için onun içindeki hizipleri kışkırtabilir. Devletler, örneğin tehdit algıladıkları bir ülkeyi zayıflatmak için onun içindeki isyancı ve muhaliflere destek verebilir. Burada en uç nokta, devletlerin düşman bir rejimi kendilerine yakın olanla değiştirmesidir. İkinci strateji, kaynakların özellikle de silahların üçüncü taraflara transferi doğrultusunda gerçekleşen vekaleten dengelemedir. Amaç, diğer bir devletin kabiliyetlerini sınırlamak veya bölgesel anlamda bir güç dengesini kendi lehine değiştirmektir. Vekaleten dengeleme, resmi ittifakları kapsamaz ve hatta kabiliyetlerin transferi anlamında operasyonel bir nitelik taşımayabilir zira bu transfer yalnızca bir silah satışı şeklinde gerçekleşmiş olabilir¹³⁷.

Kamu mallarının ikame edilmesi yoluyla dengeleme, Nexon'un analizindeki üçüncü stratejidir. Bu yolla devletler, hem siyasi özerkliklerini teminat altına alma hem de diğer bir devletin bir bölgedeki veya bir mesele üzerindeki etkisini zayıflatma çabası içinde olurlar. Zira bir bölgenin kamu mallarının temin edilmesi bugüne kadar bunu sağlayan diğer devlet veya koalisyonun bu rolünü doğal olarak azaltacaktır. Böl ve dengele stratejisi de kamu mallarının ikamesi doğrultusunda takip edebilir. Ancak, bu strateji bir koalisyonu doğrudan bölmeye yönelik iken, kamu mallarının ikame edilmesi yoluyla yapılan dengeleme koalisyonun etkinliğini azaltmaya dönüktür. Dördüncü ve son dengeleme stratejisi bağlayıcılıktır. Bu strateji de kurumlarda ve antlaşmalarda, hedef alınan aktörün önüne engeller koyulmasıyla onun özerk politikalar izleme yeteneğinin kısıtlanmasına yöneliktir¹³⁸.

İlk bölümün geneline bakıldığında devletlerin tüm bu dengeleme stratejilerine başvurması için bazı motivasyon unsurlarına sahip olması gerektiği anlaşılmaktadır. Bunların başında kendi bağımsızlığını ve egemenliğini koruma, başka bir devletin özellikle de bir komşunun büyümesinin önüne geçme ve tek bir aktör veya koalisyonun baskın

¹³⁷ Daniel H. Nexon, "The Balance of Power in the Balance", *World Politics*, Vol. 61, No. 2, April 2009, s. 345.

¹³⁸ A.g.e., s. 346.

olmadığı bir düzen arayış gelmektedir. Ayrıca, diğer devletlerin askeri kabiliyetlerindeki artış, ülke güvenliği için muhtemel bir tehdit durumu, mevcut statükonun/istikrarın korunması ve hayati çıkarların olduğu farklı bölgelerdeki gelişmeler de diğer önemli motivasyon sebeplerindedir. Son olarak, müttefikleri yakından ilgilendiren meseleler ve çevresindeki diğer aktörlerin kendi aleyhine olabilecek şekilde kurduğu ittifaklar, devletleri dengeleme davranışına başvurmaya sevk eden nedenler arasında yer almaktadır.

Tahran, Baas rejimi döneminde Bağdat'la yaşanan sorunlar, Irak Kürt bölgesinin bağımsızlığıyla ilgili tartışmalar, bölgesel ve küresel güçlerin IKBY ile kurduğu yakın ilişkiler ve İran Kürdistanı'ndaki gelişmeler nedeniyle Irak Kürtleriyle ilişkilerinde bu motivasyonların hemen hepsine sahip olmuştur. Bu yüzden, bu bölümün ikinci kısmında bahsi geçen dengeleme yöntemlerinin önemli bir kısmından faydalanmış, bunları bir dış politika strajesi olarak benimsemiştir. İranlı yöneticiler tarafından en çok tercih edilenleri ise böl ve yönet şeklinde dengeleme, yumuşak dengeleme, bütünsel dengeleme ve pozitif-negatif dengeleme yöntemleri olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

MODERN ORTADOĞU'DA KÜRT HAREKETLERİN TARİHSEL SEYRİ

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkmasıyla, Kürtlerin yaşadığı topraklar, farklı ülkelerin egemenlikleri altına girmiş ve bu parçalanma, bölgedeki en önemli sorunlardan birinin ortaya çıkmasının başlıca sebebi olmuştur¹³⁹. Bu “mesele”, sıradan Kürtler için vergiden ve zorunlu askerlik hizmeti gibi devletlerin sınırlayıcı denetimlerinden kaçınma gibi anlamlar taşırken, Kürt lider ve aydınlarına göre, bu devletlerden mümkünse bağımsızlık, değilse resmi bir özerklik kazanma amacı taşır. Söz konusu devletler ise konuyu, Kürtlerin kolektif siyasi ve kültürel arzuları olarak görürler¹⁴⁰. Tarihsel olarak Kürtlerin özerklik yönünde attığı her türlü adım; Türkiye, İran, Suriye ve Irak'ın ulus inşası tasavvurlarına ve toprak bütünlüklerine bir tehdit olarak algılanmıştır. Ancak bu ülkelerin belli dönemlerde, komşularının menfaatlerine uymayan Kürt faaliyetlerini, kendi siyasi hedeflerine ve ekonomik çıkarlarına uyduğu ölçüde desteklediği de olmuştur. Buna rağmen her biri, farklı zaman ve yerlerde, bağımsız bir Kürt devletine karşı olduğunu vurgulamaktan da geri durmamıştır¹⁴¹.

2.1. Bölge Siyasetinde Kürt Faktörü

Bu çalışma, İran'ın Irak Kürtleriyle olan ilişkilerine odaklanacak olsa da Türkiye, İran, Suriye ve Irak'ta yaşayan Kürtler arasındaki etkileşimin daha iyi anlaşılabilmesi, Kürtlerin bu ülkelerdeki konumları arasında bir karşılaştırma yapılabilmesi ve aynı anda birden fazla ülkede faaliyet gösterebilen aktörlerin tanınması için Kürtlerin içinde bulunduğu toplumsal koşullara, siyasi hayata katılımlarına ve silahlı mücadelelerine temas etmek gerekir. Bu ülkelerde yaşanan gelişmeler, Ortadoğu'ya özgü bir şekilde iç içe geçen ilişkiler sebebiyle, İran'ın Iraklı Kürt gruplara yönelik politikasının şekillenmesinde de belirli bir etkiye sahip olduğu için ayrıca önemlidir. Dolayısıyla bu alt başlıkta, ilk olarak

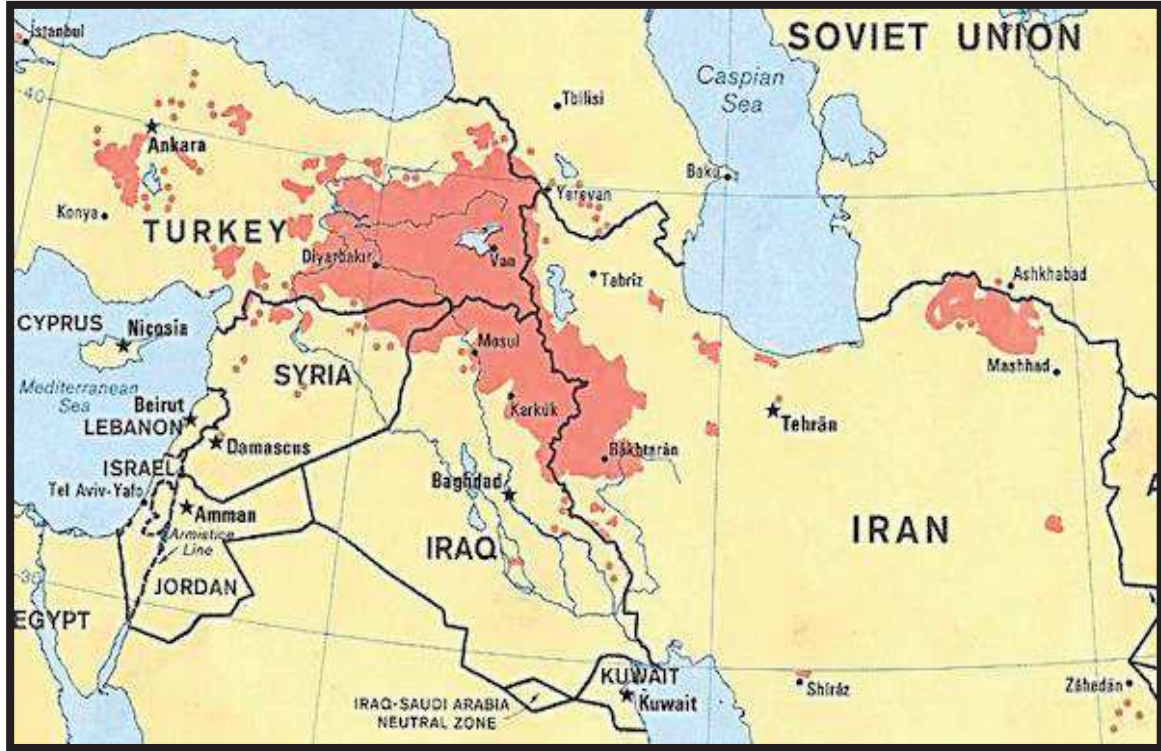
¹³⁹ H. Akın Ünver, “Schröndiger's Kurds: Transnational Kurdish Geopolitics in the Age of Shifting Borders”, *Journal of International Affairs*, Vol. 69, No. 2, Spring/Summer 2016, s. 70.

¹⁴⁰ Kaveh Bayat, “Iran and the “Kurdish Question””, *Middle East Report*, No. 47, Summer 2008, s. 29.

¹⁴¹ Michael B. Bishku, “The Kurdish Spring and Changing Geopolitics of the Middle East”, *The Kurdish Spring: Geopolitical Changes and Kurds*, (Ed. Mohammed M. A. Ahmed, Michael M. Gunter), Mazda Publishers, California 2013, s. 86.

Irak dışında kalan diğer üç ülkedeki Kürtlerle ilgili gelişmelere odaklanılacak, Irak Kürtlerinin içinden geçtiği tarihsel süreç de bir sonraki alt başlıkta ele alınacaktır.

Harita 2.1. Ortadoğu ve Sovyetler Birliği'nde Kürt Bölgeleri

Kaynak: *Kurdish Areas in the Middle East and Soviet Union, 1986*, https://legacy.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/kurdish_86.jpg (Erişim Tarihi: 02.08.2019).

2.1.1. Bölgesel Ayaklanmalardan PKK'ya Türkiye'de Kürt Meselesi

16. yüzyılın başlarında, Kürtlerin büyük çoğunluğu Osmanlı yönetimi altında, kalan kısmı ise İranlıların egemenliğinde yaşamaktaydılar. Bir dönem yarı bağımsız bir siyasal birim niteliği taşıyan Bedirhan Bey liderliğindeki Kürt Botan Emirliği de, 1847 yılında tamamen Osmanlı kontrolüne girmiştir¹⁴². Şeyh Ubeydullah'ın 1880 yılında son bulan başarısız ayaklanmasının¹⁴³, modern Kürt milliyetçiliğine bir örnek olup olmadığı tartışmaya açık olsa da II. Abdülhamit'in Hamidiye Alayları¹⁴⁴ adı verilen İmparatorluk

¹⁴² Michael M. Gunter, *The Kurds Ascending: The Evolving Solution to the Kurdish Problem in Iraq and Turkey*, Palgrave Macmillan, New York and Hampshire 2008, ss. 4-5; Bedirhan Bey ve diğer Kürt liderlerin yakalanıp isyanın son bulmasıyla ilgili olarak İngiltere'nin Musul Konsolos Yardımcısı C.A. Rassam'ın İstanbul'daki İngiliz Büyükelçi Lord Cowley'e yazdığı 12 Temmuz 1847 tarihli mektup için bakınız: Anita L.P. Burdett (Ed.), *Records of the Kurds: Territory, Revolt and Nationalism, 1831-1979*, British Documentary Resources, Vol. 1: 1831-1855, Cambridge University Press, Cambridge 2015, ss. 664-666

¹⁴³ Türkiye'de başlayıp İran'da son bulan Şeyh Ubeydullah isyanıyla ilgili İngiliz Konsolosluklarının bilgilendirme notlarından bazı örnekler için bakınız: Anita L.P. Burdett (Ed.), *Records of the Kurds: Territory, Revolt and Nationalism, 1831-1979*, British Documentary Resources, Vol. 3: 1879-1899, Cambridge University Press, Cambridge 2015, ss: 134-141 ve ss. 295-298.

¹⁴⁴ 1876 yılından itibaren Kürtlerin yoğun bir şekilde orduda istihdam edilmeye başlamasıyla ilgili

yanlısı bir Kürt Süvari birliği kurması, bu anlamda önemli bir göstergedir. Kendi ulusal kimlikleri şekillenmeye başlamasına rağmen Kürtler, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı'nın yanında yer almışlardır¹⁴⁵.

Savaş sonrasında Osmanlı Devleti'nin imzaladığı 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşması'nın 62. ve 64. maddeleri, Kürtlerle ilgili olup ağırlıklı olarak Kürtlerin yaşadığı bölgeler için bir özerklik planının hazırlanacağı ve bu bölgelerdeki nüfusun çoğunluğunun talep etmesi halinde bağımsızlığa giden yolun açık olacağı vurgulanmıştır¹⁴⁶. Ancak, aralarında Kürtlerin de olduğu bir direniş hareketi, Birinci Dünya Savaşı'nın mağlup bir devletin yöneticilerine imzalatılan bu antlaşmanın uygulanmasına fırsat vermeden Ankara'da, İstanbul'daki Osmanlı hükümetine alternatif bir hükümet kurmuş ve sonunda ülkeyi işgalden kurtarmıştır¹⁴⁷.

Başarıyla verilen bir Kurtuluş Savaşı sonrasında imzalanan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası kamuoyu tarafından tanındığını gösteren 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması'nda Kürtlere özel bir referans yoktur. Mustafa Kemal Atatürk'ün lideri olduğu yeni cumhuriyetin laik ve Türk milliyetçisi niteliklerinin ağır basmasıyla, üç büyük Kürt ayaklanması yaşanmıştır. Bunlardan ilki, Şubat 1925'te Şeyh Said önderliğinde başlamış¹⁴⁸ ve yaklaşık üç ay sürmüştür. Halifeliğin yeniden tesisini talep etmesi nedeniyle milliyetçi olduğu kadar dini bir görünüm de arz eden bu ayaklanma, başlarda önemli ilerlemeler kaydetmiş olmasına rağmen sonrasında bastırılmış ve Şeyh Said idam edilmiştir. Bir diğer önemli ayaklanma, Ekim 1927'de Lübnan'da kurulan Hoybun (Bağımsızlık) Partisi'nin desteğiyle Ağrı bölgesinde ve İhsan Nuri önderliğinde

İngiltere'nin Erzurum Konsolosu'nun İngiliz Büyükelçi'ye yazdığı bilgilendirme mektupları için bakınız: Anita L.P. Burdett (Ed.), *Records of the Kurds: Territory, Revolt and Nationalism, 1831-1979*, British Documentary Resources, Vol. 2: 1856-1879, Cambridge University Press, Cambridge 2015, ss. 704-714 ve ss. 747-749; Hamidiye Alayları'nın kurulma süreciyle ilgili bilgilendirmeler için bakınız: A.L.P. Burdett (Ed.), 2015c, a.g.e., s. 671, ss. 675-676, ss. 680-681 ve ss. 684-686.

¹⁴⁵ Michael M. Gunter, 2008, a.g.e., ss. 4-5; Birinci Dünya Savaşı sırasında Kürtlerin Osmanlı ile birlikte İngilizlerin ve Fransızların müttefiki Ruslarla girdiği çatışmalar için bakınız: Anita L.P. Burdett (Ed.), *Records of the Kurds: Territory, Revolt and Nationalism, 1831-1979*, British Documentary Resources, Vol. 5: 1914-1920, Cambridge University Press, Cambridge 2015, ss. 5-7, ss. 10-12 ve ss. 14-17.

¹⁴⁶ David McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, (Çev. Neşener Domaniç), Doruk Yayıncılık, Ankara 2004, ss. 610-611.

¹⁴⁷ Kemal Kirişçi ve Gareth M. Winrow, *Kürt Sorunu: Kökeni ve Gelişimi* (2. Baskı), (Çev. Ahmet Fethi), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997, s. 47.

¹⁴⁸ Bu isyan sürecinde İngiliz yetkililerin yaptığı değerlendirmeler için bakınız: Anita L.P. Burdett (Ed.), *Records of the Kurds: Territory, Revolt and Nationalism, 1831-1979*, British Documentary Resources, Vol. 6: 1921-1927, Cambridge University Press, Cambridge 2015, s. 411, ss. 419-426, ss. 432-433, ss. 437-447, ss. 452-470 ve ss. 475-478.

başlatılmış¹⁴⁹ fakat Türkiye-İran işbirliği neticesinde bastırılmıştır¹⁵⁰. Son olarak, Tunceli’de 1936’da başlayan ve 1937’deki idamına kadar Seyit Rıza’nın öncülük ettiği Dersim İsyanı da¹⁵¹ Ekim 1938’de Ankara tarafından sert bir şekilde kontrol altına alınmıştır. Bu ayaklanmalar sırasında hükümetin yanında yer alan veya tarafsız kalan birçok Kürt aşireti, buldukları yerlerden Batı’ya göç ettirilmiştir¹⁵².

Genel olarak bakıldığında coğrafi olarak dağınık, dini-mezhebi ve aşiret bağlılıkları yüksek, sosyo-ekonomik faaliyet ve dil açısından çok parçalı olan Kürtler, kendilerini hedefe ulaştıracak bir muhalefet ortaya koyamamışlardır. Buna ilaveten o dönemde, ait oldukları kimliğin mahiyeti ve bu aidiyetin doğuracağı siyasal sonuçlar hakkında çok azı bir fikir sahibidir¹⁵³. Aynı dönemde Kemalistler de bu kimliği tanımama eğiliminde olup Kürtlerin asimile edilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Onların bakış açısına göre, bunu mümkün kılmamanın yolu Türkçe’yi yaygınlaştırmaktır. Nitekim Türklerden ayrı bir şekilde dağlarda yaşayan ve Araplarla İranlılara karışan Kürtler, ayrı bir dil değil Türkçe’nin yozlaşmış bir lehçesini kullanmaktaydılar. Dolayısıyla asli kültürlerine dönmeli ve Türklüklerini geri kazanmak için Türk dilini öğrenmeleri gerekmektedir¹⁵⁴. Ancak bu yaklaşım zamanla terkedilmeye yüz tutmuştur.

1946 yılında Türkiye’de çok partili yaşama geçişle birlikte seçmen olarak desteklerine ihtiyaç duyulan Kürtlere karşı daha hoşgörülü bir tavır gelişmeye başlamış, 1948 ve 1949’da bölgedeki devlet kurumlarının neden olduğu sorunlar TBMM’de ve basında tartışılmıştır. Bu tartışmalar, kötü idare, resmi ihmal ve bazı spesifik olaylar etrafında şekillenmiştir¹⁵⁵. 14 Mayıs 1950’de yapılan genel seçimlerde, Demokrat Parti (DP) saflarından birçok Kürt, Meclis’e girmiş bazıları bakanlık koltuğuna oturmuştur. Dikkat çeken bir gelişme de DP iktidarının sürgündeki ağa, şeyh ve hanlara geri dönüş

¹⁴⁹ Bu ayaklanmayla ilgili Fransa merkezli Ermeni bir günlük gazetede 1930’un Haziran ve Temmuz aylarında çıkan haber ve yorumlar için bakınız: Anita L.P. Burdett (Ed.), *Records of the Kurds: Territory, Revolt and Nationalism, 1831-1979*, British Documentary Resources, Vol. 7: 1927-1930, Cambridge University Press, Cambridge 2015, ss. 710-712, s. 754

¹⁵⁰ Kürt meselesinin bölgesel boyutunu ortaya koyan bu ayaklanmanın bastırılma sürecini anlatan İngiltere’nin Tebriz Konsolosu’nun notları için bakınız: Anita L.P. Burdett (Ed.), *Records of the Kurds: Territory, Revolt and Nationalism, 1831-1979*, British Documentary Resources, Vol. 8: 1930-1939, Cambridge University Press, Cambridge 2015, ss. 42-44.

¹⁵¹ Konuyla ilgili Haziran 1937 tarihli bir İngiliz istihbarat raporu için bakınız; A.L.P. Burdett (Ed.), 2015h, a.g.e., ss. 784-785.

¹⁵² Michael M. Gunter, 2008, a.g.e., ss. 4-5.

¹⁵³ David McDowall, 2004, a.g.e., s. 255.

¹⁵⁴ Soner Çağaptay, *Türkiye’de İslâm, Laiklik ve Milliyetçilik: Türk Kimdir?*, (Çev. Özgür Bircan), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 34.

¹⁵⁵ Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi: Kökenleri ve Gelişimi*, (3. Baskı), (Çev. İsmail Çeken ve Alper Duman), İletişim Yayınları, İstanbul 2004, ss. 420-422.

hakkı vermesi olmuştur. Adnan Menderes'in başbakanlığının son dönemlerinde, Molla Mustafa Barzani'nin Irak'taki faaliyetlerinin Türkiye'de de bir hareketlenmeye yol açması, hükümeti Kürtlere karşı teyakkuza geçirmiştir. 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle kurulan Cunta yönetimi de bazı Kürtleri ülkenin batısına sürmüştür. Cunta'nın lideri Cemal Gürsel, Kürtlerin Barzani'nin Irak'taki ayaklanmasını desteklememeleri veya taklit etmemeleri gerektiği uyarısında bulunmuştur¹⁵⁶.

1960'lı yıllarda, ülkedeki politik ve sosyo-ekonomik gelişmeler, Kürt siyasi hareketinde yeni bir canlanmaya yol açmıştır. Nitekim 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlükler, köylerden batıdaki büyük kentlere göç ve gençlerin daha çok eğitim olanağına kavuşması gibi gelişmeler, böyle bir sürecin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunlara Barzani'nin Irak'taki çabalarının, Türkiye Kürtlerine verdiği cesareti de eklemek gerekir. Temmuz 1965'te, Irak KDP'sine referansla Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi illegal olarak kurulmuştur¹⁵⁷. Ancak Kürtler, bu yıllarda genel olarak iki partiyle özdeşleşmişlerdir.

Bunlardan ilki, Şubat 1961'de kurulan Yeni Türkiye Partisi (YTP)'dir. Bu parti kurucularının daha önce DP'den istifa ederek liberal eğilimli Hürriyet Partisi'nin kuruluşunda da rol alan isimlerden Ekrem Alican ve Yusuf Azizoğlu (Diyarbakır doğumlu) olması dikkat çekicidir. 1961 genel seçimlerinden itibaren Kürt oylarının önemli bir kısmını alarak Güneydoğu Anadolu'da zirveye çıkan YTP, bir Kürt partisi olarak görülmeye başlanmıştır. Nitekim bir dönem YTP'nin koalisyon ortağı olduğu Cumhuriyet Halk Partisi'li İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata, aynı koalisyonda sağlık bakanı olan ve bölgeye önemli hizmetler götürülmesinde öncülük eden Azizoğlu'nu Kürtçülük yapmakla suçlamıştır. YTP 1965 ve 1969 seçimlerinde Hakkari gibi %50'nin üzerinde oy aldığı şehirler olmasına rağmen Türkiye genelinde ciddi oy kayıpları yaşadığı için dağılma sürecine girmiştir¹⁵⁸.

Kürtlerin 1960'lı yıllarda özdeşleştiği diğer parti ise Şubat 1961'de kurulan ve sosyalist bir program benimseyen Türkiye İşçi Partisi (TİP) olmuştur. Parti örgütü önce, sol düşünceye yakın Kürt aydınları tarafından Diyarbakır'da kurulmuş ve Kürt gençler için de ilgi çekici bir örgütlenme haline gelmiştir. TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar

¹⁵⁶ Nader Entessar, *The Kurdish Politics in the Middle East*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., New York 2010, ss. 116-117.

¹⁵⁷ Martin van Bruneissen, *Ağa, Şeyh, Devlet* (9. Baskı), (Çev. Sabiha Banu Yalkut), İletişim Yayınları, İstanbul 2015, ss. 57-58.

¹⁵⁸ Şener Aktürk, *Türkiye'nin Kimlikleri: Din, Dil, Etnisite, Milliyet, Devlet ve Medeniyet*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2013, ss. 210-214.

1963'teki bir konuşmada Kürt meselesini ilk kez açıkça bir sorun olarak tanımlamıştır. Bundan sonraki süreçte parti yetkilileri o günün kısıtlı özgürlük ortamında konuyu “Doğu Sorunu” ismiyle başta Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) olmak üzere farklı platformlarda tartışmaya açmış ve çeşitli çözüm yolları önermiştir. Ancak, 1970'teki 4. Büyük Kongre'de Kürt sorunuyla ilgili kullanılan ifadeler parti hakkında bir kapatma davası açılmasına ve sonunda (21 Temmuz 1971) kapatılmasına neden olmuştur¹⁵⁹.

TİP'in kapatılmadan önce yaygınlaştırdığı “Doğu Mitingleri”, konunun ciddi bir kamuoyu oluşturmasını sağlamış, Kürt kimliklerini ön plana çıkarmaya başlayan öğrenci ve kültür dernekleri kurulmuştur. En dikkat çeken 1969'da kurulan Devrimci Doğu Kültür Ocakları olan bu örgütlerin amacı, devletin Kürt dilini tanımamasını ve Kürtlerin kültürel haklarını vermesini sağlamaktır. Önceki dönemlerde kullanılan dinsel, geleneksel ve aşiret temelli referanslar yerine devrimci, radikal ve ayrılıkçı bir retorik benimsemişlerdir. Bu kuruluşlarla sağ milliyetçi güçler arasındaki çatışmalar, ülkenin istikrarsızlığa sürüklenmesine yol açan faktörlerden biri olmuştur. 12 Mart 1971'de ordunun bir muhtıra ile müdahalesi sonrasında, sola yakın örgüt üyeleri, 1970'lerin ortasındaki affa kadar tutuklu kalmışlardır. Bundan sonraki süreçte, Türk ve Kürt Marksistler arasındaki ideolojik yakınlığın sona ermeye başladığı ve iki tarafın hedeflerine ulaşma yöntemlerinin farklılaştığı gözlenmiştir. Bu bölünme, radikal solcu ve ayrılıkçı Kürt grupların sayısının günden güne artmasına yol açmıştır. Bunların en dikkat çeken Kürdistan İşçi Partisi yani daha çok bilinen adıyla PKK'dır¹⁶⁰.

PKK, 27 Kasım 1978'de Abdullah Öcalan ve arkadaşları tarafından Diyarbakır'ın bir ilçesi olan Lice'nin Fis köyünde kurulmuştur. Örgüt kuruluşunu duyurmak için “işbirlikçi” olarak gördükleri Adalet Partisi milletvekili ve Siverek'te bir toprak ağası olan Mehmet Celal Bucak'a suikast girişiminde bulunmuştur. Bu saldırı sonrasında hem Bucak aşireti hem de bölgedeki başka aşiretlerle PKK arasında kanlı bir çatışma başlamıştır. PKK şiddeti bu dönemde başka örgütlere de yönelmiştir. PKK bunlarla da kalmayarak “kurtarılmış bölge” ilan ettiği yerlerde “halk mahkemeleri” kurmuş ve “devrimci adalet” dağıtma arayışına girmiştir. Örgüt sosyal tabanını yarı-resmi öğrenci ve işçi dernekleri aracılığıyla güçlendirmek istese de Kürtlerin çoğu PKK'nın şiddet içeren taktiklerini vahşice ve sorumsuzca bulmuştur. Türkiye'nin anarşiye sürüklendiği 1980 öncesi dönemde

¹⁵⁹ Tarık Ziya Ekinci, *Türkiye İşçi Partisi ve Kürtler*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2010, s. 8.

¹⁶⁰ Kemal Kirişçi ve Gareth M. Winrow, a.g.e., ss. 115-116.

PKK'nın finans kaynağının temelini banka ve kuyumcu soygunları gibi eylemlerle güneydoğu sınırındaki silah ve uyuşturucu kaçakçılığı oluşturmuştur¹⁶¹.

PKK'nın artan etkisi, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesiyle ağır bir darbe almıştır. Yönetime el koyan ordu, aralarında PKK militanlarının da olduğu radikal sol ve sağ grup üyelerine dönük bir tutuklama dalgası başlatmıştır. Öcalan ve diğer üst düzey PKK'lılar, darbe sonrasında Suriye'den siyasi sığınma hakkı elde ederken, sahada kalan yüzlercesi güvenlik güçleriyle girdikleri çatışmalarda öldürülmüş veya yakalanarak hapse atılmıştır. PKK'lıların Suriye yılları Şam'a, örgütün faaliyetlerini kontrol etme ve Ankara'ya karşı bir koz olarak kullanma fırsatı vermiştir¹⁶². Ağustos 1984'te PKK, Türkiye'deki silahlı faaliyetlerine yeniden başlamış hem güvenlik güçlerine hem de ılımlı Kürtlere yönelik saldırılar gerçekleştirmiştir. Güvenlik güçlerinin bu saldırılara cevabı oldukça şiddetli olmuş fakat sivil halka yönelik bazı uygulamaları tepki çekmiştir¹⁶³.

Bu dönemde hükümet, Geçici Köy Koruculuğu sistemine başvurmuş ve PKK ile mücadele etmesi için bazı Kürtleri burada istihdam etmiştir. Kürtlerin çoğunluğu, korucular ve PKK ile mücadele için oluşturulan özel askeri birliklerin bölgedeki başına buyruk tavırlarından rahatsız olurken, PKK'nın korucuların eş ve çocuklarına kadar varan saldırılarını ise onaylamamıştır. 1980'li yıllarda PKK, birçok militanını kaybetse de yenilerini bulmakta zorlanmamış, bu durum Ankara'yı meselenin farklı boyutları üzerine düşünmek zorunda bırakmıştır¹⁶⁴.

1980'li yılların sonunda Kürtlerle ilgili resmi söyleme aykırı birçok yayın çıkmış, halkın, gazetecilerin ve siyasetçilerin konuya duyarlılığı artmıştır. Kürt meselesi konusunda en dikkat çeken adım Haziran 1989'da dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'dan gelmiş, kendisinde de Kürt kanı bulunduğunu söylemiştir. Kürt dilinin kullanımı üzerindeki yasak da özellikle Saddam Hüseyin'in saldırıları sonucu Irak Kürt bölgesinden bir buçuk milyondan fazla Kürt'ün İran ve Türkiye'ye göç etmesinden sonra kaldırılmıştır¹⁶⁵. Aynı dönemde Kürt siyasal hareketinin partileşme çalışmaları da başlamış, 7 Haziran 1990'da Halkın Emek Partisi (HEP) kurulmuştur. Türkiye'de siyasi

¹⁶¹ Michael M. Gunter, *The Kurds in Turkey: A Political Dilemma*, Westview Press, Boulder 1990, ss. 61-63.

¹⁶² Süha Bölükbaşı, "Ankara, Damascus, Baghdad, and the Regionalization of Turkey's Kurdish Secessionism", *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, Vol. XIV, No. 4, Summer 1991, s. 17.

¹⁶³ M. Hakan Yavuz ve Nihat Ali Özcan, "The Kurdish Question and Turkey's Justice and Development Party", *Middle East Policy*, Vol. XIII, No. I, Spring 2006, s. 102.

¹⁶⁴ Martin van Bruneissen, a.g.e., s. 78.

¹⁶⁵ Kemal Kirişçi ve Gareth M. Winrow, a.g.e., s. 120.

partiler, yasal olarak etnik ve bölgesel temelde kurulamayacağı için resmîyette olmasa da HEP, ülke tarihindeki ilk yasal Kürt partisi olarak bilinir¹⁶⁶.

HEP'in siyasi ömrü kısa olmuş, Temmuz 1993'te Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmış, HEP'li vekiller de 1991'de partilerinin kapatılma ihtimaline karşı kurdukları Demokrasi Partisi'ne (DEP) geçmişlerdir. DEP'in Ocak 1994'te gerçekleştirilen ilk kongresindeki mevcut yasalara aykırı uygulamalar, partinin Haziran 1994'te kapatılmasına neden olmuştur. DEP'in ardından kurulan Halkın Demokrasi Partisi (HADEP), Kürt meselesiyle ilgili ılımlı bir siyaset benimseyerek PKK ile arasına mesafe koymaya çalışmış ve ayrılıkçı söylemden kaçınmıştır¹⁶⁷.

1990'lı yıllarda Kürt siyasal hareketinin siyasi partiler kanadında bu gelişmeler yaşanırken silahlı kanadı, Körfez Savaşı esnasında Irak'ta oluşan otorite boşluğundan faydalanmaya çalışmıştır. PKK, artan militan sayısı ile Irak sınırında etkinlik alanları oluşturmak için "hareketli savaş" stratejisiyle karakol baskınlarına yönelmiştir. Irak Kürt bölgesindeki gelişmeler, PKK'ya silah ve lojistik anlamında ciddi katkılar sağlasa da Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) etkili operasyonlarla bunlara karşılık vermiştir. Ayrıca bahsi geçen siyasi gelişmelerin halkta bulunduğu karşılık da PKK'nın silahlı eylemlerini bir ölçüde olumsuz etkilemiştir. PKK'ya gerilla seviyesinde kalacağı düşüncesiyle destek veren İran, Irak ve Suriye'deki siyasi güçler de örgütün destek gördüğü ülkelerden toprak koparma amacının belirginleşmesiyle yaklaşımlarını değiştirmeye başlamışlardır¹⁶⁸.

Diğer yandan Türkiye'nin PKK lideri Abdullah Öcalan'ı topraklarından çıkarmazsa Suriye'ye karşı savaş başlatacağına dair Şam yönetimine yaptığı uyarı da sonuç vermiş ve Öcalan ülkeden ayrılmak zorunda kalmıştır. Sonrasında başarılı bir operasyonla Şubat 1999'da Türkiye'ye getirilerek yargı önüne çıkartılan Öcalan, Kürt sorununun Türkiye'nin üniter yapısı içinde doğru demokrasiyi uygulayarak çözülebileceğini söylemiş ve örgüt militanlarına ülke sınırlarının dışına çıkma çağrısı yapmıştır¹⁶⁹.

PKK militanları Öcalan'ın çağrısını dikkate alarak Eylül 2000'de silahlı mücadeleyi bırakarak sınır dışına çekilmeye başlamıştır. Bir karmaşa içinde bulunan PKK, önce farklı alt kollarında isim değişikliğine gitmiş, Nisan 2002'de ise örgütün adını

¹⁶⁶ Aliza Marcus, *Blood and Belief: The PKK and the Kurdish Fight for Independence*, New York University Press, New York 2007, s. 128.

¹⁶⁷ Kemal Kirişçi ve Gareth M. Winrow, a.g.e., ss. 153-154.

¹⁶⁸ Nihat Ali Özcan, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi): Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 1999, ss. 133-135.

¹⁶⁹ Michael M. Gunter, 2008, a.g.e., s. 7.

Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi (KADEK) olarak değiştirmiştir. Bu isim de Kasım 2003'te terk edilerek Kürdistan Halk Kongresi (KONGRA-GEL) ismi benimsenmiştir. O dönem iktidarda bulunan Bülent Ecevit başbakanlığındaki Anasol-M hükümeti, bu konjonktürden istifade ederek kalıcı barış ortamını tesis edememiştir¹⁷⁰. 3 Kasım 2002 seçimlerini kazanan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)'nin iktidara gelmesiyle, Türkiye'de Kürt siyasal hareketi için farklı bir sürecin kapısını aralanmıştır.

AK Parti iktidarının ilk dönemlerinde Avrupa Birliği (AB) üyeliği için gereken müzakerelerin başlatılabilmesi adına Kopenhag Kriterleri doğrultusunda belli adımlar atılması gerekmiştir. Bu adımlar, Kürtler arasında olumlu bir karşılık bulmuş ve 2004 yerel seçimlerinde AK Parti'nin bölgeden ciddi bir destek görmesini sağlamıştır¹⁷¹. Ancak PKK, hükümetin yaptığı reformları yetersiz bularak 1 Haziran 2004 itibariyle daha önce tek taraflı olarak ilan ettiği ateşkesi bitirdiğini açıklamıştır¹⁷². PKK'nın böyle bir adım atmasının ardında, Mart 2003'te başlayan ABD'nin Irak işgali sonrasında ülkenin kuzeyinde elde ettiği hareket serbestisi de vardır.¹⁷³

Türkiye'de Kürt meselesi için milat olarak kabul edilen olaylardan biri de 12 Ağustos 2005'te Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Diyarbakır'da yaptığı konuşmadır. Burada Erdoğan, geçmişte yapılan bazı hataları yok saymanın mümkün olmadığını, Kürt sorununun kendi sorunu olduğunu söylemiştir¹⁷⁴. Ancak, bu süreçte hem askeri operasyonlar hem de PKK eylemleri sivilleri de etkileyecek biçimde artmıştır. Bu durum, bazı sivil toplum örgütleri ve aydınların, örgüte ateşkes çağrılarını yapmasına neden olmuştur. Öcalan'ın da talebi üzerine 1 Ekim 2006 itibariyle PKK on maddelik talepler bildirisiyle ateşkes ilan etmiş fakat çatışmalar sona ermemiştir. Bu tabloya rağmen AK Parti'nin 22 Temmuz 2007 erken genel seçimlerinden güçlenerek çıkması Kürt meselesi karşısında daha kararlı adımlar atacağı beklentisi oluşturmuştur¹⁷⁵.

¹⁷⁰ Baskın Oran (Ed.), "Dönemin Bilançosu", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, ss. 119-120.

¹⁷¹ Yılmaz Ensaroğlu, "Turkey's Kurdish Question and the Peace Process", *Insight Turkey*, Vol. 15, No. 2, 2013, s. 12.

¹⁷² Michael M. Gunter, 2008, ag.e., s. 9.

¹⁷³ Taha Özhan ve Hatem Ete, "A New Agenda for the Kurdish Question", *Insight Turkey*, Vol. 11, No. 1, 2009, s. 101.

¹⁷⁴ 'Kürt Sorunu Benim Sorunum', 12.08.2005, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kurt-sorunu-benim-sorunum-341847> (Erişim Tarihi: 19.10.2018).

¹⁷⁵ Mithat Sancar ve Samim Akgönül, "İnsan Hakları Konusu", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (Ed. Baskın Oran), İletişim Yayınları, İstanbul 2013, ss. 741-742.

2007 seçimlerinde dikkat çeken bir başka siyasal parti de bağımsız adaylarla seçime giren Demokratik Toplum Partisi (DTP)'dir. DTP'nin kuruluşu, HADEP'in 49 ay süren ve 13 Mart 2003'te kapatılmasıyla son bulan dava sonrasındaki sürece dayanır. Nitekim HADEP'in kapatılma sürecinde Kürt siyasal hareketinin yeni adresi 1997'de kurulan Demokratik Halk Partisi (DEHAP) olmuştur. DEHAP'a da Mart 2003'te kapatma davası açılınca 9 Kasım DTP 2005'te kurulmuş, DEHAP'lılar da bu yeni partiye katılmışlardır¹⁷⁶. DTP, ilk ciddi sınavı olan 2007 genel seçimlerinde 22 milletvekili çıkarmayı başarsa da, PKK'dan bağımsız bir aktör olabilecek iradeyi ortaya koyamamıştır. Seçimlerden kısa bir süre sonra PKK'nın Dağlıca Karakolu'na yaptığı saldırının ülkeyi tekrar şiddet sarmalına sokmasıyla da DTP'nin inisiyatif alabilmesi imkansız hale gelmiştir¹⁷⁷.

DTP, 29 Mart 2009 yerel seçimlerinde oylarını önemli ölçüde artırıp, AK Parti'nin elindeki birçok belediyeyi kazanınca, Ağustos 2009'da hükümet bir "demokratik açılım" süreci başlatmıştır¹⁷⁸. Muhalefet partilerinin sert bir şekilde eleştirdiği bu süreç, özellikle 19 Ekim 2009'da Habur'dan Türkiye'ye giriş yapan PKK'lılar üzerinden yapılan tartışmalarla, hükümetin üzerindeki baskıyı fazlasıyla artırmıştır¹⁷⁹. Bu açılımı akamete uğratan bir diğer gelişme de Kürdistan Topluluklar Birliği'ne yani kamuoyunda bilinen adıyla KCK'ya (*Koma Civakên Kurdistanê*) yapılan emniyet operasyonudur. Hükümetin, MİT (Milli İstihbarat Teşkilatı) aracılığıyla Oslo'da PKK temsilcileriyle doğrudan görüşme riskini aldığı bir dönemde, bugünden bakıldığında emniyet içindeki paralel bir yapılanma tarafından gerçekleştirdiği anlaşılan bu operasyonun, özellikle yapılış biçimi taraflar arasında ciddi bir kırılmaya yol açmıştır¹⁸⁰.

Bu dönemdeki bir başka gelişme de DTP'nin 11 Aralık 2009'da Anayasa Mahkemesi'nce kapatılması üzerine, siyasi yasak almayan DTP'li milletvekili ve belediye başkanlarının 2 Mayıs 2008'de kurulan Barış ve Demokrasi Partisi (BDP)'ne geçmesi olmuştur. Kısa süre içerisinde mecliste grubunu kuran BDP'nin genel başkanı 1 Şubat

¹⁷⁶ Hatem Ete, "22 Temmuz'dan 29 Mart'a Siyasal Partiler: Örgüt ile Parti Olma Geriliminde DTP", *SETA Analiz*, Sayı:7, Mart 2009, ss. 5-6.

¹⁷⁷ Hatem Ete, a.g.e., ss. 14-16.

¹⁷⁸ Cengiz Çandar, "The Kurdish Question: The Reasons and Fortunes of the 'Opening'", *Insight Turkey*, Vol. 11, No. 4, Fall 2009, ss. 16-17.

¹⁷⁹ Ruşen Çakır, "Kurdish Political Movement and the 'Democratic Opening'", *Insight Turkey*, Vol. 12, No. 2, Spring 2010, ss. 180-181.

¹⁸⁰ Galip Dalay, "Çözüm Süreci'nin Muhasebesi ve 17 Aralık Operasyonu", 10.01.2014, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/cozum-surecinin-muhasebesi-ve-17-aralik-operasyonu> (Erişim Tarihi: 20.10.2018).

2010 tarihi itibariyle Selahattin Demirtaş olmuştur¹⁸¹. BDP'nin halk nezdindeki karşılığının test edildiği ilk sınav, 12 Eylül 2010'daki anayasa değişikliği referandumudur. Bu oylamada, Kürt seçmenin önemli bir kısmı BDP'nin yaptığı sandığı boykot çağrısına uymuş ve bölgede seçime katılım oranı yüzde 60 civarında gerçekleşmiştir. Diyarbakır gibi kritik bir ilde bu rakamın yüzde 34,8¹⁸² olarak kayıtlara geçmesi hükümetin dikkatini yeniden Kürt meselesine çekmiştir. Bu süreçte, resmi olmayan kanallardan Öcalan'la görüşmeler yapılarak PKK'nın tek taraflı ateşkese uzatması, Türkiye içindeki eylemlerini sonlandırması ve kalıcı bir barışın sağlanarak Kürt meselesinde gerekli reformları yapabilmek için uygun ortamın hazırlanması hedeflenmiştir¹⁸³.

Öcalan'la yapılan görüşmeler, 2013 yılının ilk günleri itibariyle kamuoyunda görünürlük kazanmış, önce MİT müsteşarı ardından üç BDP'li milletvekili Öcalan'ın hapis cezasını çektiği İmralı Adası'na gitmiştir. İmralı'daki görüşmeler daha önceki Oslo görüşmeleri gibi medyaya sızdırılmış, iki taraf da sızdırılan içeriğin doğruluğunu yalanlamamıştır. Öcalan'la yapılan görüşmeler ilk meyvelerini vermiş, Diyarbakır'da 2013 Nevruz Bayramı'nın kutlandığı meydana Öcalan'ın mesajı okunmuştur. Bu mesajda, PKK ve hükümete ateşkes çağrısı yapılmış, örgütün silahlı güçlerini Türkiye'den çekmesi istenmiş ve Kürtlerin Türkiye'den ayrılma düşüncesinden vazgeçmeleri telkin edilmiştir¹⁸⁴.

“Çözüm Süreci” olarak adlandırılan bu dönemde BDP'li vekiller, 27 Ekim 2013'te kurulan Halkların Demokrasi Partisi (HDP)'ne katılmışlardır. HDP'nin kurulma amacı; daha kapsayıcı, bölgesel bir parti veya sadece Kürt partisi görünümünde olmayan bir semsiye oluşum meydana getirmektir. Mart 2014'teki yerel seçimlere doğuda BDP, Batı'da ise HDP ile girilmiş, seçim sonrasında BDP'nin kurumsal yapısı feshedilerek HDP çatısı altında buluşulmuştur. HDP, Selahattin Demirtaş'ı Ağustos 2014'te yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerine aday göstermiş ve Kürt sol siyasetinin yüzde 6-7 civarında olan geleneksel oy oranı Demirtaş'ın şahsında yüzde 9,8'e ulaşmıştır¹⁸⁵.

¹⁸¹ Barış ve Demokrasi Partisi (BDP), 28.10.2013, <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/baris-ve-demokrasi-partisi-bdp> (Erişim Tarihi: 21.10.2018).

¹⁸² Anayasa Değişikliğinin Halkoyuna Sunulmasında İl Seçim Kurullarınca Düzenlenecek Birleştirme Tutanağı, 16.09.2010, <http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Referandum2010/diyarbakir.pdf> (Erişim Tarihi: 27.05.2019)

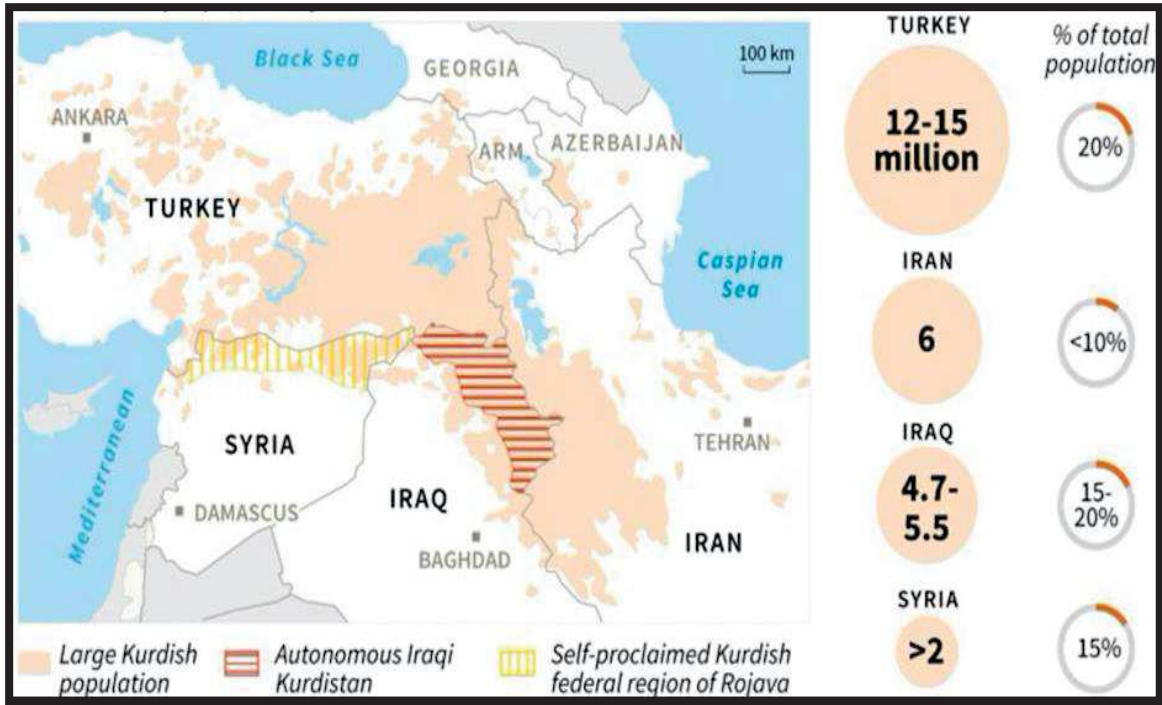
¹⁸³ F. Stephen Larrabee ve Gönül Tol, “Turkey's Kurdish Challenge”, *Survival*, Vol. 53, No. 4, August-September 2011, s. 149.

¹⁸⁴ Oray Eğin, “The Game Changer: Syria, Iran, and Kurdish Independence”, *World Affairs*, Vol. 176, No. 1, May/June 2013, ss. 70-71.

¹⁸⁵ Ödül Celep, a.g.e., s. 167.

Yaklaşık bir yıl sonra yapılan 7 Haziran 2015 genel seçimlerine daha önce uygulanan bağımsız aday stratejisi yerine parti olarak katılan HDP, yüzde onluk seçim barajını aşarak yüzde 13,12 oy almış ve 80 milletvekiliyle mecliste temsil edilmeye hak kazanmıştır. HDP'nin bu seçim başarısının arkasında çözüm süreciyle birlikte yeşeren barış ikliminin devam ettirmek isteyen Kürtlerin, inisiyatifi sivil siyasi iradeye ve demokratik siyasete verme düşüncesi önemli bir rol oynamıştır. Ancak, halkın HDP'ye verdiği güçlü destek hem parti hem de örgüt tarafından yanlış değerlendirilerek barış için tarihi bir fırsat kaçırılmıştır¹⁸⁶. DAEŞ'in 20 Temmuz 2015'te Şanlıurfa/Suruç'taki canlı bomba saldırısından devleti sorumlu tutan PKK, Şanlıurfa/Ceylanpınar'da iki polisi evlerinde şehit ederek ateşkesi bitirmiştir. Buna karşı hükümet de her iki terör örgütüne karşı hem ülke içinde hem de ülke dışında geniş çaplı operasyonlar başlatılması kararını almıştır¹⁸⁷. Böylece Türkiye'de, Kürt meselesi bağlamında yeniden silahlı çatışma dönemi başlamıştır.

Harita 2.2. Ortadoğu'da Kürt Nüfusun Dağılımı

Kaynak: Baghdad cranks up pressure on Kurds with flight ban, 29.09.2017, <https://www.thedailystar.net/world/asia/baghdad-cranks-up-pressure-on-kurds-with-flight-ban-1469524> (Erişim Tarihi: 03.08.2019).

¹⁸⁶ Vahap Coşkun, "HDP Torn Between Violence and Politics", *Insight Turkey*, Vol. 17, No. 4, Fall 2015, ss. 48-51.

¹⁸⁷ İçişleri Bakanı Selami Altınok'un Basın Toplantısı, 10.09.2015, <https://www.icisleri.gov.tr/icisleri-bakani-selami-altinokun-basin-toplantisi> (Erişim Tarihi: 17.05.2019).

Safevi Devleti'nin on sekizinci yüzyılın ortalarında tamamen yıkılmasından sonra Kaçarlar, ülke yönetimini ele geçirerek 1796'da kendi hanedanlıklarını kurmayı başarmışlardır. Kaçar Hanedanlığı, geniş ülke toprakları üzerinde tam anlamıyla kontrol sağlayacak bir güce sahip olamamıştır. İran'da feodal sosyal yapı, yerel aşiretlerin belli bir coğrafi alanı kontrol etmesi doğrultusunda şekillenmiş, İran Kürdistanı'nın özellikle kuzey kesimlerinde bu yönetim biçimi güçlü bir şekilde benimsenmiştir. 20. yüzyılın başındaki İran Meşrutiyet Devrimi (1906-1911), önemli başarılarına rağmen bu aşiretleri de kapsayacak demokratik bir siyasi sistem kuramamıştır. Merkezi otoritenin zayıflığına, Birinci Dünya Savaşı esnasında ülkenin İngiltere ve Rusya tarafından işgali de eklenince, İran anarşi ortamına sürüklenmiş ve Kürt aşiretler otoritesini sağlamlaştırmışlardır¹⁹⁰.

Bunlardan biri olan Şikak aşireti lideri Simko lakaplı İsmail Ağa¹⁹¹, Urumiye Gölü'nün batısında kontrolü ele geçirmiş ve Kürdistan için bağımsızlık çağrısı yapmıştır. Diğer Kürt aşiretlere de otoritesini kabul ettiren Simko, 1920-1924 arasında İran Kürdistanı'nda zayıf da olsa bir egemenlik kurmuştur. Ancak Simko, bölgede çoğunluk olan Azeriler yanında, İran'ın yeni güçlü ismi Rıza Han'ın askerleriyle de çatışmak zorunda kalmış ve 1924 yılı itibariyle sayısı iyice azalan silahlı güçleriyle birlikte teslim olunca hükümet tarafından affedilmiştir¹⁹².

Aralık 1925'te İran Şahı olan Rıza Pehlevi'nin yaptığı reformlardan biri de taşrada devlet otoritesinde bağımsız hareket eden silahlı grupları dağıtarak ulusal bir ordu kurmak olmuştur¹⁹³. Şah'ın buradaki hedefi, aralarında Kürtlerin de olduğu tüm aşiretlerin siyasi ve askeri yapılarını ortadan kaldırmaktır. Böylece ilk etapta, İranlı Kürtlerin etnik kimlikleri değil siyasi örgütlenmeleri yok edilmek istenmiştir. Ancak, 1930'lu yılların ortalarına doğru tek bir İranlı kimliği oluşturma kaygısı, beraberinde erkekler için zorunlu askerlik, ulusal bir kimlik duygusunu benimsetme amacı taşıyan zorunlu ilköğretim ve Kürtçeyi de kapsayacak şekilde bölgesel dillerin yasaklanması gibi uygulamaları getirmiştir. Kürt

¹⁹⁰ Hashem Ahmadzadeh ve Gareth Stansfield, "The Political, Cultural, and Military Re-awakening of the Kurdish Nationalist Movement in Iran", *Middle East Journal*, Vol. 64, No. 1, Winter 2010, s. 12.

¹⁹¹ Simko'nun İran'da gücünü artırmasından önce, 1913 yılında Osmanlı Devleti'ne bağlı birliklerle girdiği çatışmalar hakkında İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi'ne gönderilen bilgilendirme notları için bakınız: Anita L.P. Burdett (Ed.), *Records of the Kurds: Territory, Revolt and Nationalism, 1831-1979*, British Documentary Resources, Vol. 4: 1900-1914, Cambridge University Press, Cambridge 2015, ss. 555-556, ss. 561-562 ve ss. 566-568.

¹⁹² Nader Entessar, 2010, a.g.e., ss. 16-17; Simko'nun devam eden faaliyetleriyle ilgili bazı İngiliz istihbarat raporları (6 Aralık 1924, 31 Ocak 1925, 16-30 Mayıs 1925) için bakınız: A.L.P. Burdett (Ed.), 2015f, a.g.e., Vol. 6: 1921-1927, ss. 377-380, s. 397 ve s. 494.

¹⁹³ Said Amir Arjomand, *The Turban for the Crown: The Islamic Revolution in Iran*, Oxford University Press, New York 1988, s. 65.

dilinin yanı sıra Kürt tarihi ve kültürünün de yasaklanması ve bu kimliğin inkarı, Şah'ın ulusal kimliğe ilişkin söylemsel stratejisinin temelini oluşturmuştur¹⁹⁴.

Rıza Şah'ın bu uygulamaları Kürtler arasında hoşnutsuzluğa yol açmış, bazı bölgelerde hükümet güçleriyle Kürtler arasında çatışmalar yaşanmıştır. Bu durum karşısında Şah, Kürt aşiretleri buldukları topraklardan göçe zorlamıştır. Önemli bir kısmı Tahran'da kalıcı ikamete tabi tutulmuş, bir kısmının toprakları kamulaştırılmış, bazılarının toprakları ise daha uzak bir yerdeki toprakla takas edilmiştir. Tüm bu uygulamalar gençlerin dağa çıkması gibi sonuçlar doğursa da Kürtler 1930'ların sonuna gelindiğinde Rıza Şah'ın otoritesini kabul etmek durumunda kalmışlardır¹⁹⁵. Ancak, bu dönem Rıza Şah'ın iktidarının da sonu olmuştur. Zira Şah'ın Almanya ile yakın ilişkileri, İkinci Dünya Savaşı şartlarında bu yakınlıktan endişe eden müttefik güçlerin askeri birliklerini İran'a sokmalarına ve 16 Eylül 1941'de Şah'ı oğlu adına tahttan feragat ettirmelerine neden olmuştur¹⁹⁶. Uzun süredir askeri gücünü yitirmiş olan Kürt aşiretler de bu süreçte bölgede doğan otorite boşluğundan faydalanmış, İran ordusunun bıraktığı silahlara el koyarak etkinliklerini artırmışlardır¹⁹⁷.

Bu otorite boşluğu özellikle Urumiye Gölü'nün güneyinde yer alan Mahabad şehrinde Sakız'a kadar olan bölgede belirgin hale gelmiştir. İşgal planında İngiliz nüfuz alanının merkezi İran Kürdistanı'nın güneyindeki Kirmanşah, Sovyet nüfuz alanı da kuzeyde Azeri ve Kürtlerin yaşadığı topraklar olarak belirlenmiştir. Ancak, planlanan aksine Mahabad ve yakın çevresi Rusların denetimi dışında kalmıştır¹⁹⁸. Bu bölgede böyle bir tablonun ortaya çıkmasında saygın bir Sünni dini lider olan Kadı (Gazi) Muhammed'in rolüne dikkat çekmek gerekir. Zira Sovyet işgalinin Mahabad'ın hemen kuzeyindeki Miyanduab şehrine kadar uzandığı bir dönemde, Mahabad ve etrafındaki köylerin

¹⁹⁴ Abbas Vali, *Kürdistan Cumhuriyeti: İran'da Kürt Kimliğinin Oluşumu*, (Çev. Zeri İnanç), Avesta Yayınları, İstanbul 2010, ss. 38-41.

¹⁹⁵ David McDowall, 2004, a.g.e., ss. 310-311.

¹⁹⁶ Ali Akbar Dareini, *The Rise and Fall of the Pahlavi Dynasty: Memoirs of Former General Hussein Fardust*, Motilal Banarsidass Publishers Private Ltd., Delhi 1999, ss. 29-30.

¹⁹⁷ Kaveh Bayat, a.g.e., s. 32; İngiltere'nin Kirmanşah Konsolosu J.R: Vaughan-Russell, İran Kürdistanı'ndaki gelişmelerle ilgili bir rapor hazırlayan İran Ordusu komutanlarından General Mukaddem ile bir görüşme yapmıştır. Bu görüşme sonrasında 8 ve 10 Ekim 1941 tarihlerinde Mukaddem'in raporunun tercümesini de içerecek şekilde üstleriyle gizli bir bilgi notu paylaşmıştır. Vaughan-Russell, 13 Ekim'de bölgedeki durumun tamamen merkezi hükümet aleyhine bozulduğu ve Kürt isyancıların kendi yönetim mekanizmalarını kurduğunu içeren yeni bir bilgi notu daha paylaşmıştır. Bu belgeler için bakınız: Anita L.P. Burdett (Ed.), *Records of the Kurds: Territory, Revolt and Nationalism, 1831-1979*, British Documentary Resources, Vol. 9: 1941-1946, Cambridge University Press, Cambridge 2015, s. 62 ve ss. 65-74.

¹⁹⁸ David McDowall, 2004, a.g.e., s. 315.

saldırgan aşiretler tarafından yağmalanmasını engellemiştir. Tahran'ın buraya atadığı vali de gerçek anlamda bir egemenlik tesis edememiştir¹⁹⁹.

Mahabad'ta Eylül 1942'de *Komalay Jiyanaway Kurdistanê* (Kürdistan Diriliş Topluluğu) adı verilen yeni ve modern bir örgüt kurulmuştur. *Komalay*'ın kuruluşunda Kürtler arasında yeni ortaya çıkan eğitilmiş ve kentli bir sosyal tabaka önemli rol üstlenmiştir. Topluluğun yayın organı *Nishtiman* (Anayurt) dergisindeki makaleler, ayırıcı bir etnisiteye ve Türkiye ile Irak'taki Kürt bölgelerini de kapsayacak bir Kürt anayurduna dikkat çekmiştir²⁰⁰. *Komalay*, hiyerarşik olmayan ve baskın bir liderin bulunmadığı bir yapılanmaya sahiptir. Bu yüzden, otoriter bir kişiliğe sahip olan Kadı Muhammed'in örgüte katılımı noktasında üyeler arasında bir tartışma yaşansa da aşiret temelli bölünmeleri aşmak için Kadı Muhammed'in ruhani liderliğine razı olunmuştur²⁰¹. Örgüt, Ağustos 1945'te İran Kürdistanı Demokrat Partisi'ne (İ-KDP/Partiya Demokrata Kurdistanê Êran) dönüştürülmüştür²⁰².

Aynı dönemde Molla Mustafa Barzani, Irak Kürt bölgesinde merkezi hükümetle çatışma yaşamış ve adamlarıyla birlikte Irak'tan ayrılmak zorunda kalarak Kasım 1945'te Mahabad'a geçmiştir²⁰³. Barzani'nin İngilizlerle olan yakınlığını şüpheyle karşılansa da organize bir askeri güce ihtiyaç duyan Kadı Muhammed, Barzani'nin gelişine olumlu bakmıştır²⁰⁴. İ-KDP, 22 Ocak 1946'da yapılan halka açık bir toplantıda, İran ve Irak'taki Kürt bölgeleriyle Türkiye'nin doğusunu kapsayacak şekilde bağımsız bir Kürt devleti kurulduğunu ilan etmiştir. İran, Türkiye ve Suriye'den de Kürt temsilcilerin bulunduğu bu toplantı, Mahabad'ın Çarçıra Meydanı'nda yapılmıştır²⁰⁵. "Kürdistan Cumhuriyeti" ya da yaygın kullanımıyla "Mahabad Kürt Cumhuriyeti"nin ilanı esnasında aşiret liderleri, Molla

¹⁹⁹ William Eagleton, JR, *The Kurdish Republic of 1946*, Oxford University Press, London 1963, s. 25.

²⁰⁰ Hashem Ahmadzadeh ve Gareth Stansfield, 2010, a.g.e., s. 14; İran Kürdistanı'ndaki gelişmelerin yanı sıra bu örgüt ve dergiyle ilgili bilgilerin de yer aldığı, İngiltere'nin Tebriz Başkonsolosu T.C. Rapp tarafından İran Büyükelçisi R.W. Bullard'a gönderilen 5 Ekim 1944 tarihli bilgi notu için bakınız: A.L.P. Burdett (Ed.), 2015i, a.g.e., Vol. 9: 1941-1946, ss. 607-613.

²⁰¹ Kerim Yıldız ve Tanyel B. Tayşi, 2007, a.g.e., s.15.

²⁰² Abbas Vali, a.g.e., s. 50; Mahabad'ta yaşanan gelişmeler için İngiltere'nin Tebriz Başkonsolosluğu'ndan Tahran'daki Büyükelçiliğe gönderilen 18, 20 Şubat, 7 Mayıs, 26 Temmuz ve 29 Ekim 1945 tarihli bilgi notları için bakınız: Anita L.P. Burdett (Ed.), *Records of the Kurds: Territory, Revolt and Nationalism, 1831-1979*, British Documentary Resources, Vol. 10: 1945-1950, Cambridge University Press, Cambridge 2015, ss. 17-20, s. 28 ve ss. 119-120.

²⁰³ İngiltere'nin Bağdat Büyükelçisi'nin Molla Mustafa'nın yanında iki bin civarında silahlı adamla sınırın İran tarafına geçtiğine dair 21 Ekim 1945 tarihli bilgi notu için bakınız: A.L.P. Burdett (Ed.), 2015j, a.g.e., s. 200.

²⁰⁴ Abbas Manafy, *The Kurdish Political Struggles in Iran, Iraq, and Turkey: A Critical Analysis*, University Press of America, Lanham 2005, s. 76.

²⁰⁵ William Linn Westermann, "Kurdish Independence and Russian Expansion", *Foreign Affairs*, Vol. 70, No. 3, Summer, 1991, ss. 50-51.

Mustafa Barzani ve Sovyet Kızıl Ordusu'ndan üç yetkili de meydana getirdiği yerlerini almıştır. Aynı gün Kadı Muhammed devlet başkanı seçilirken, İ-KDP'nin lider kadrosundaki isimler çeşitli bakanlıkları üstlenmiş, Barzani de silahlı güçlerin başına getirilmiştir²⁰⁶.

Harita 2.4. Mahabad Kürt Cumhuriyeti ve Azerbaycan Milli Hükümeti

Kaynak: Map of the short lived Republic of Mahabad alongside the People's Republic of Azerbaijan, 17.10.2016, https://www.reddit.com/r/MapPorn/comments/57xx2g/map_of_the_short_lived_republic_of_mahabad/ Erişim Tarihi: 10.08.2019).

Yeni devletin kontrol alanı Urumiye'nin güneyinden Sakız'a kadar olan küçük bir bölgeden ibaret olup Senendec ve Kirmanşah gibi büyük Kürt şehirleri, Cumhuriyet sınırları dışında kalmıştır. Sovyetlerin sınırlı desteği dışında bu devleti tanıyan başka bir ülke de yoktur²⁰⁷. Bu arada İran'ın kuzeyinde yer alan Tebriz'de 12 Aralık 1945 itibarıyla "Azerbaycan Milli Hükümeti" kurulmuştur. Bağımsız birer yapı olduklarını göstermek isteyen bu iki yeni devlet 20 yıl süreli bir dostluk antlaşması imzalamıştır. Ancak, bu antlaşmanın yükümlülükleri yerine getirilemediği gibi taraflar arasında farklı sorunlar da yaşanmıştır. Bu iki aktörü bekleyen asıl tehlike ise ABD ve İngiltere'nin, İran'ı önemli bir petrol kaynağı olarak görmesi ve bu ülkenin toprak bütünlüğünü desteklemesidir²⁰⁸. Ayrıca, Sovyet yayılcılığından duyulan endişe sebebiyle Moskova'dan, İran

²⁰⁶ Nader Entessar, 2010, a.g.e., s. 25.

²⁰⁷ Hashem Ahmadzadeh ve Gareth Stansfield, 2010, a.g.e., s. 14.

²⁰⁸ Kerim Yıldız ve Tanyel B. Tayşi, 2007, a.g.e., s. 19; İki taraf arasındaki ilişkilerle ilgili İngiltere'nin Tebriz Konsolosu J.W. Wall'ın Tahran'daki İngiliz Büyükelçi'ye gönderdiği 8 Şubat 1946 tarihli gizli telgraf ve 10 Mayıs 1946 tarihli bir gazete haberini içeren bilgi notu için bakınız: A.L.P. Burdett (Ed.), 2015j, a.g.e., s. 289 ve ss. 289-290.

topraklarındaki askeri birliklerini çekmesi istenmiştir. Tüm bunlara ek olarak, Şah'ın ülkenin kuzeyindeki bir petrol sahasında Sovyetler'e bazı ayrıcalıklar tanıyacağı vaadi, Rusların Azeriler ve Kürtleri kendi kaderlerine terk etmesine neden olmuştur²⁰⁹.

Mayıs 1946 itibariyle Sovyet birlikleri İran topraklarından çekilince, İran ordusu merkezi otoriteyi yeniden tesis etmek için Kuzey'e doğru hareket etmiş ve Aralık ayının başında ilk olarak, Azerbaycan Milli Hükümeti'ne son vermiştir. Daha sonra Mahabad'a yönelen ordu, 17 Aralık 1947 tarihinde kuruluşunun henüz birinci yılını doldurmamış olan Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin varlığını sonlandırmıştır. Kurulan askeri mahkemede Kadı Muhammed, vatana ihanet suçundan yargılanmış ve Çarçıra Meydanı'nda kardeşi ve kuzeniyle birlikte 31 Mart 1947'de asılarak idam edilmiştir²¹⁰.

Mahabad deneyiminden sonra Şah tarafından yasaklanan İ-KDP, faaliyetlerini gizli bir şekilde sürdürmüş, iki ayrı siyasi örgütte varlık göstermeye çalışmıştır. Bunlardan biri, liderliğini Muhammed Musaddık'ın üstlendiği Ulusal Cephe'dir. 1951'de Musaddık'ın başbakan olmasından kısa bir süre sonra yapılan meclis seçimlerinde, İ-KDP'li bir aday Mahabad'ta seçimi kazanacak bir oy oranına ulaşmışsa da Şah bu seçimi geçersiz sayarak ordu birliklerini bölgeye yollamış ve kendi destekçisi bir ismin şehrin temsilcisi olmasını sağlamıştır. Başbakan Musaddık bu duruma karşı çıksa da anayasaya göre başkomutan olarak silahlı güçlerin kontrolü Şah'a ait olduğundan çaresiz kalmıştır. Bu arada İran petrollerini millileştirmesi sonrasında Musaddık'a yönelen Batı tepkisi, Ağustos 1953'te Amerikan istihbaratının öncülük ettiği fiili bir darbeye dönüşmüştür. Musaddık'ın devrilmesiyle Kürtler bir kez daha, kaybeden tarafta kalmışlardır²¹¹.

İ-KDP'lilerin, aynı dönemlerde temas halinde olduğu bir başka siyasi oluşum da komünist Tudeh Partisi'dir. 1940'ların sonları ve 1950'lerin başında dönemin görece serbest ortamında iki taraf arasında dikkate değer bir işbirliği görülmüştür. Ancak, Şah'ın Musaddık'a yapılan darbe sonrasında yerini sağlamlaştırarak muhalefete, özellikle de Tudeh'e yönelik başlattığı operasyonlar İ-KDP'yi de etkilemiştir. Partiyle ilişkili birçok isim tutuklanmış, bir grup Irak'a, başka bir grup da Doğu Avrupa'ya kaçarken, İran'da az sayıda İ-KDP'li kalmıştır. İran Kürt bölgesindeki uzun süreli durgunluk, 1960'larda Irak

²⁰⁹ Kaveh Bayat, a.g.e., s. 32.

²¹⁰ Nader Entessar, 2010, a.g.e., ss. 27-28; Rus askerlerinin ayrılmasından sonra İran ordusunun Kürt ve Azeri yoğunluklu bölgelerde yürüttüğü operasyonlarla ilgili Mayıs ve Aralık 1946, Gazi Muhammed'in idamıyla ilgili de 1 Nisan 1947 tarihli İngiliz diplomatlarının yazışmaları için bakınız: A.L.P. Burdett (Ed.), 2015j, a.g.e., ss. 291-296, 334-335 ve s. 378.

²¹¹ Kerim Yıldız ve Tanyel B. Tayşi, 2007, a.g.e., s. 20.

Kürtlerinin Bağdat'la sert bir mücadeleye girişmesiyle son bulmuş, 1962'den itibaren İ-KDP, Barzani'nin Peşmergelerine lojistik destek sağlamaya başlamıştır²¹².

İran ve Irak devletleri arasındaki rekabetin, 1964 yılı itibariyle Barzani ile Tahran'ı birbirine yaklaştırması, İ-KDP'de Barzani'ye dönük sorgulamaları beraberinde getirmiştir. Bunun üzerine Irak'ta yaşayan ve gerilla savaşıyla ilgili kuramlardan etkilenen İ-KDP'li bir grup genç, İran'a geri dönerek silahlı bir mücadele başlatmışlar fakat kırsal kesimlerden beklenen desteği göremedikleri için İran güvenlik güçleri tarafından etkisiz hale getirilmişlerdir. Cesetlerin şehirlerde teşhirine varan gözdağı verme uygulamaları ve 1970'li yılların başındaki ekonomik büyümeden Kürtlerin de faydalanması, yaklaşık on yıl boyunca neredeyse hiçbir örgütlü siyasi eylem yapılmamasına neden olmuştur²¹³.

1970'li yılların ikinci yarısı İran'da İslami bir devrimle sonuçlanacak olayların ard arda patlak verdiği bir dönem olmuştur. Şah Muhammed Rıza'nın otoriter bir yönetim anlayışına sahip olması²¹⁴, ekonomik büyümeye rağmen yaşam şartlarının zorlaşması²¹⁵, gereksiz kamu harcamaları ve artan yozlaşma²¹⁶, İran halkını din adamları öncülüğünde Şah karşıtı bir noktaya getirmiştir. Kürtler de rejiminin çöküşüne doğru sürüklendiği bu ortamdan yararlanmak istemiş, 1978'in sonbahar aylarında Kürt bölgelerinde gücü zayıflayan askeri garnizonlardan ele geçirdikleri silahlarla etkinliklerini artırmışlardır²¹⁷. Yurt dışında sürgünde bulunan Ayetullah Humeyni'nin 1 Şubat 1979'da ülkeye dönmesiyle de Pehlevi rejimi nihayete ermiştir²¹⁸.

Ayetullah Humeyni'nin güçlü ve merkezi bir İslam cumhuriyeti kurma fikri, Kürtlerin özerklik arayışlarıyla örtüşmeyecektir. Nitekim Kürtlerin şehir meclisleri oluşturmak için yaptığı seçimler, geçersiz sayılmıştır. Konuyla ilgili yapılan açıklamada ayrıca, 1970'li yılların başında İ-KDP genel sekreteri seçilen ve sürgünde yaşadığı Avrupa'dan devrim sürecinde yeniden İran'a dönen Dr. Abdurrahman Kasımlo'dan "şeytani" bir isim olarak bahsedilmiştir. Kasımlo ise bağımsız bir Kürdistan devleti kurmak istemediğini, arzusunun "İran için demokrasi, Kürdistan için özerklik" olduğunu

²¹² Martin van Bruneissen, a.g.e., ss. 60-61.

²¹³ A.g.e., s. 61.

²¹⁴ Said Amir Arjomand, a.g.e., s. 73.

²¹⁵ Nimah Mazeheri, "State Repression in the Iranian Bazaar, 1975-1977: The Anti-Profiteering Campaign and an Impending Revolution", *Iranian Studies*, Vol: 39, No: 3, September 2006, s. 406.

²¹⁶ Waheed-Uz-Zaman, *Iranian Revolution: A Profile*, Institute of Policy Studies, Islamabad 1985, s. 98.

²¹⁷ David McDowall, 2004, a.g.e., s. 353.

²¹⁸ Amir A. Fekri, *Tarihsel Gelişim Sürecinde İran İslam Devrimi*, Mızrak Yayınları, İstanbul 2011, ss. 181-182.

ısrarla vurgulamıştır. Kürtlerin ağırlıklı olarak Sünniliği benimsemesi de iki taraf arasında sorunların çıkmasına neden olmuştur. Zira çoğunluğu Şii olan Kirmanşah Kürtleri Tahran'la daha yakın ilişkiler geliştirmiştir. Yaşanan bu gerginliklere rağmen, devrim sonrası oluşturulan ilk kabinede iki Kürt bakan yer almıştır²¹⁹.

İran'da 1979'un Mart ayı sonunda yapılan referandumda halka "İran, İslam Cumhuriyeti olmalı mı?" sorusu sorulmuş, seçime katılanların yüzde 98,2'si bu soruya olumlu yönde oy vermiştir²²⁰. Kürtler, bu referandumu boykot etmiş fakat bunun bir kazanım sağlamadığı anlaşılınca Ağustos 1979'daki yeni anayasa yapımından sorumlu olan Uzmanlar Meclisi seçimine katılmışlardır. İ-KDP Genel Sekreteri Kasımlo yeterli oyu alarak bu konseye girmeye hak kazansa da Ayetullah Humeyni'nin seçimden bir gün sonra Kürtlere karşı yaptığı cihat ilanı ile bu hakkını kullanamamıştır. İki taraf arasında başlayan çatışmalar, Kasım ayının ortalarına kadar devam etmiştir. Sonrasında Bazargan hükümeti ve Kürt heyeti arasında yapılan görüşmede, eğitimin Kürtçe yapılması, yerel Kürt güvenlik güçlerinin kurulması ve yöneticilerin Kürtlerden seçilmesi gibi talepler öne çıkmıştır²²¹.

İlk etapta bunlara olumlu yanıt verilmiş gibi görünse de, yeni anayasada Kürtlere azınlık hakları tanınmamış ve iki taraf arasında 1980 yılının başlarından itibaren ciddi çatışmalar yaşanmıştır. Rejim güçleri Kürtlerin kontrolünde olan büyük şehirlerde hakimiyeti ele geçince Kürt Peşmergeler kırsal bölgelere çekilmişlerdir²²². 22 Eylül 1980 günü Irak'ın İran'a saldırısıyla başlayan İran-İrak Savaşı ise, her iki ülkede yaşayan Kürtler için yeni bir sürecin kapısını açmıştır. Savaşın ilk günlerinde İ-KDP, Tahran'a bir antlaşma teklifinde bulunmuş fakat hükümet bu teklifi reddederek İranlı Kürtlere karşı mücadelesini sürdürmeye devam etmiştir. Buna karşılık İ-KDP, Bağdat'la var olan ilişkilerini derinleştirmiştir²²³. Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) ve İranlı muhalif gruplar Halkın Mücahitleri ile Halkın Fedaileri örgütlerinden de yardım gören İ-KDP, Devrim Muhafız'larına bağlı birlikleri önemli şehirlerden çekilmeye zorlamıştır. İ-KDP ve destekçileri, bir sonraki adım olarak Mahabad'a saldırı düzenlemeyi ve burada bir

²¹⁹ Nader Entessar, "The Kurds in Post-Revolutionary Iran and Iraq", *Third World Quarterly*, Vol. 6, No. 4, Oct. 1984, ss. 924-925.

²²⁰ Mehran Kamrawa, *The Modern Middle East: A Political History since the First World War*, University of California Press, California 2011, s. 156.

²²¹ Hashem Ahmadzadeh ve Gareth Stansfield, 2010, a.g.e., ss. 18-19.

²²² Nader Entessar, 1984, a.g.e., s. 928.

²²³ Martin van Bruneissen, a.g.e., s. 66; Hüseyn Mohezzedî Sîret ve Mohezzed Behtiyârî, "Ber resîye te'tbîkiye 'amlekerde hêzbe demôkrâte Kôrdêstâne Êrân ve Êrâq der defâ'e meqdes", *Dô Feslenâme Mo'tâle'ate Ênqêlâbe Êslâmî ve Defâ'e Meqdes*, Cilt: 2, Sayı:1, İlkbahar-Yaz 2011, s. 151. <http://www.ikiu.ac.ir/public-files/profiles/items/5c9e4638ee668735161acebd78cf91e1.pdf> (Erişim Tarihi: 18.03.2019).

“kurtarılmış Kürt bölgesi” kurmayı tasarlamışlardır²²⁴.

Bu dönemde İranlı Kürtler arasında temayüz eden Komala Partisi isimli bir oluşum daha vardır. Marksist bir hareket olarak Devrimci Emekçiler Topluluğu (Komeley Şorrişgêrrî Zehmetkêşanî Kurdîstane Êran) adıyla 1969’da Tahran’da kurulan Komala, önce Şah’a karşı verilen mücadelede etkin bir rol oynamış ardından da Kürt hakları için özellikle Senendec çevresinde yeni yönetime karşı faaliyet göstermeye başlamıştır²²⁵. Ancak, 1982 yılı itibariyle yeniden toparlanan İran ordusu, bazı Şii Kürtlerin de desteğiyle harekete geçmiştir²²⁶. Bu sırada Irak KDP güçlerinin de yardımına başvurulmuş ve isyancı İran Kürtleri “kurtarılmış” bölgelerinden bu ittifak tarafından çıkarılmıştır. Bunun üzerine Kürtler, Süleymaniye’nin kuzeyinde, 1970’te Irak tarafından boşaltılan sınır boyunca uzanan ve Partiler Vadisi olarak bilinen bölgeye çekilmişlerdir. Bu arada Komala, 1983’te başka küçük örgütlerle İran Komünist Partisi (İKP) çatısı altında buluşmuştur. Ancak, İKP de kısa süre içinde çözülmüş, buradan ayrılan ve gittikçe radikalleşen Komala ise zayıflamaya başlamış ve parti bölünmüştür. İ-KDP de Tahran tarafından muhatap alınabilecek en etkili güç olduğunu göstermek için İran’ın iç kısımlarına kadar uzanan saldırılarda bulunsa da bu eylemler giderek azalmış ve iki taraf arasında üst düzey görüşmeler için gereken zemin oluşmaya başlamıştır²²⁷.

Bu arada İran-İrak Savaşı, tarafların Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi kararını imzaladığı 20 Ağustos 1988 tarihinde son bulmuştur. İran devleti için bir diğer önemli gelişme de Ayetullah Humeyni’nin 3 Haziran 1989’da vefat etmesidir. Humeyni sonrasında, Ayetullah Ali Hamaney dini lider olurken, Haşim Rafsancani cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmuştur. Bu dönemde İranlı Kürtler için en önemli gelişme ise 13 Temmuz 1989’da İ-KDP Genel Sekreteri Dr. Abdurrahman Kasımlı ve beraberindeki iki kişinin Viyana’daki bir apartmana İranlı temsilcilerle görüşme yapmaya gittikleri sırada vurularak öldürülmeleri olmuştur.

1990’lı yıllar İran Kürt siyaseti hareketi için failleri belirlenemeyen bu suikastın gölgesinde başlamıştır. Kasımlı’nun katli sonrasında Dr. Sadık Şerefkendi, parti genel sekreterliğine atanmış fakat selefiyle benzer bir akıbeti yaşamıştır. Nitekim Eylül 1992’de

²²⁴ Nader Entessar, *Kurdish Ethnonationalism*, Lynne Rienner Publishers, Boulder 1992, s. 130.

²²⁵ Rodi Hevian, “The Main Kurdish Political Parties in Iran, Iraq, Syria, and Turkey: A Research Guide”, <http://www.rubincenter.org/2013/08/the-main-kurdish-political-parties-in-iran-iraq-syria-and-turkey-a-research-guide/> (Erişim Tarihi: 29.10.2018).

²²⁶ David Romano, *The Kurdish Nationalist Movement: Opportunity, Mobilization, and Identity*, Cambridge University Press, New York 2006, s. 238.

²²⁷ Martin van Bruneissen, a.g.e., ss. 67-72.

Şerefkendi, yanında İ-KDP'nin Avrupa ve Almanya temsilcileri ve dört İranlı muhalif isimle birlikte Berlin'deki Mikonos Restoran'da silahlı saldırıya uğrayarak hayatını kaybetmiştir. Alman yargısı, bu hadiseden İran hükümetini sorumlu tutmuştur. Bu açıklama Kürtlerle Tahran'ın ilişkilerini daha da bozarken hem Avrupa hem de İran'da geniş bir iletişim ağı kuran iki deneyimli siyasetçisini kaybeden İ-KDP için ciddi bir yıkıma yol açmıştır²²⁸.

1990'ların ikinci yarısı itibariyle İran'da değişim rüzgarları esmiş, reformcu isim Muhammed Hatemi İran halkının çoğunluğu gibi Kürtlerin de desteğini alarak Ağustos 1997'de Cumhurbaşkanlığı görevine başlamıştır. Ancak Hatemi, sistem içinde çeşitli engellemelerle karşılaşmıştır. Nitekim Kürtlerin şehir konseyi için yaptığı seçimler iptal edilirken, reform yanlısı Kürt siyasetçilerin eyaletlerdeki belli pozisyonlar için yaptıkları adaylık başvuruları da reddedilmiştir²²⁹. Buna karşın Hatemi'yle birlikte Kürt meselesi İran kamuoyunda daha rahat konuşulur hale gelmeye başlamıştır²³⁰.

Kürt şehirlerinde edebi ve kültürel topluluklar oluşturulurken, Kürt gençler siyasi ve sosyal tartışmalarda aktif bir biçimde yer almışlardır. İran üniversitelerinde sayıları artan Kürt öğrencilerin çeşitli kültürel aktivitelere katılmaları, siyasi ve ulusal bilince sahip yeni bir kuşağın doğduğunu göstermiştir. Genel anlamda İran Kürtlerinin, uydudan Kürtçe yayın yapan TV kanallarını takip etmeye başlaması da yeni bir milliyetçi söylemin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Burada en dikkat çekici gelişme, İran Kürdistanı'nda basılan dergi ve kitapların mevcut siyasi partilerin ileri sürdüğü argümanlardan belirgin bir farklılık göstermesidir. Bu durum İ-KDP ve Komala gibi partilerin yeni nesil arasında fazla popüler olmadığının bir işaretidir²³¹. Bu partilerin yıpranma, baskı ve çeşitli bölünmelerle uğraştığı 2000'li yıllarda, bölgesel gelişmelerin de etkisiyle PJAK (*Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê/Kürdistan Özgür Yaşam Partisi*) adında yeni bir aktör ön plana çıkmıştır.

PJAK'ın kurucu üyeleri, örgütün 1997'de barışçıl bir öğrenci odaklı insan hakları hareketi olarak faaliyete başladığını fakat İran rejiminin Kürt aktivist ve aydınlarına yönelik baskıları karşısında, lider kadronun 1999'da Irak Kürdistanı'ndaki güvenli bölgelere geçmek zorunda kaldığını dile getirmişlerdir. PKK'nın konuşlandığı Kandil Dağı'nın eteklerinde İran sınırına çok yakın bir noktaya yerleşen örgüt üyeleri, Abdullah

²²⁸ Nader Entessar, 2010, a.g.e., s. 49.

²²⁹ A.g.e., s. 56.

²³⁰ David Romano, 2006, a.g.e., s. 241.

²³¹ Hashem Ahmadzadeh ve Gareth Stansfield, 2010, a.g.e., s. 21.

Öcalan'ın siyasi ve askeri konularla ilgili düşüncelerinin aktarıldığı teorik eğitimden geçmişlerdir. PKK'nın ideolojik etkisi, başlarda sivil hakların kazanımı için uğraşan bir grubu, siyasal amaçlar peşinde koşan bir örgüte dönüştürmüş, PKK saflarında yer alan İranlı Kürtlerin PJAK'a geçişleri sağlanmıştır. PJAK'ın PKK'dan en belirgin farkı, sivil hedefler yerine yalnızca askeri hedeflere odaklanmasıdır. PJAK'ı bir terör örgütü olarak gören İran yönetimi de örgüte bu yönde bir suçlama getirmemiştir. Örgütün ilk saldırısı, İran güvenlik güçlerinin bir gösteri için toplanan Kürt topluluğun üzerine ateş açmasına tepki olarak 2004 yılında Merivan bölgesinde gerçekleşmiştir²³².

PJAK'ın saldırıları, Ankara ve Tahran'ı aynı yıl içerisinde birbirine yakınlaştırmış ve iki ülke bölgesel rekabetlerini bir kenara bırakarak, istihbarat paylaşımı ve koordineli askeri operasyonlarla PKK-PJAK'ı hedef almaya başlamışlardır²³³. Haziran 2005'te, Amerikan işgali sonrasında Irak'ın kuzeyinde ortaya çıkan *de facto* Kürt devletinin başkanlık koltuğuna Mesud Barzani'nin oturmasıyla, değişim isteyen İran Kürtlerinin motivasyonu daha da artırmıştır²³⁴. 2005 yılında 120 İran askeri PJAK'ın saldırılarında hayatını kaybetmiştir. PJAK'ın saldırıları, Irak Kürdistanı'ndaki kamplardan ve İran içindeki hücrelerden artarak devam etmiştir²³⁵.

PJAK ve diğer Kürt partileri arasındaki ilişkiler de genellikle gerilimli olmuştur. Zira PJAK, örgüt üyelerinin ve askeri üs olarak kullandıkları yerlerin bu partiler tarafından güvenlik güçlerine bildirildiğini savunmuştur²³⁶. PJAK'ın en belirgin farkı, bu partilerin geleneksel destek tabanı olan Sünni Kürt bölgelerin dışına çıkarak, Şii Kürt gençlerinden de örgüte katılımcılar bulabilmesi olmuştur²³⁷. İran Kürt nüfusunun yaklaşık yüzde 30'unu oluşturan ve İran Kürdistanı'nın daha çok güney kısımlarında yoğunlaşan Şii Kürtler, merkezi hükümetlerle olan mezhep yakınlığı sebebiyle çoğu zaman milliyetçi Kürt hareketlerin dışında kalmıştır. Ancak, 2005'ten sonra, İran'da varlığını fazlasıyla hissettiren ekonomik kriz, hükümetin daha önce maddi imkanlar sunarak yumuşattığı Kürt Şii'lere karşı bu kozu kullanmasını zorlaştırmıştır. Yeni medyanın sunduğu imkanlar da

²³² James Brandon, "Iran's Kurdish Threat: PJAK", *Terrorism Monitor*, Vol. IV, Issue 12, June 15, 2006, s. 2.

²³³ Jake Hess, "Iran awaits 'Kurdish Spring'", 29.06.2019, <https://www.aljazeera.com/indepth/features/2013/06/2013627152045730568.html> (Erişim Tarihi: 17.07.2018).

²³⁴ Michael M. Gunter, 2008, a.g.e., s. 134.

²³⁵ James Brandon, a.g.e., s. 1.

²³⁶ David L. Philips, *The Kurdish Spring: A New Map of the Middle East*, Transaction Publishers, New Brunswick and London 2016, s. 179.

²³⁷ Wladimir van Wilgenburg, "Iranian Kurdish parties prefer dialogue with government", 15.01.2014, <https://ekurd.net/mismas/articles/misc2014/1/irankurd1038.htm> (Erişim Tarihi: 01.09.2018).

gençler arasında milliyetçi bir dalganın yayılmasını sağlamış, diğer Kürt bölgelerindeki gelişmeler de gençler için ilham verici olmuştur²³⁸.

Irak'ın Kürt bölgesinde konuşlanarak 2004 yılından beri İran güvenlik güçlerine ve doğal gaz boru hatları gibi ülkenin ekonomik altyapısına zarar vermeye yönelik saldırılar gerçekleştiren PJAK için 2011 yılı oldukça zor geçmiştir. Zira Tahran, Haziran ayının ilk günlerinden itibaren bölgeyi terörden temizleme ve genel güvenliği sağlama hedefiyle, PJAK'ı hedef alacak biçimde ülkenin kuzeybatı kesimlerinde geniş kapsamlı bir askeri operasyon başlatmıştır²³⁹. Yaşanan şiddetli çatışmalar sonrasında IKBY temsilcilerinin arabuluculuğuyla 5 Eylül'de iki taraf arasında ateşkes yapılmıştır²⁴⁰. PJAK'ın İran hükümetiyle ateşkesinin ardında yatan en önemli faktör, PKK yönetici kadrolarının, İran'da sürdürülen mücadele yerine daha fazla kazanım elde edileceğini düşündüğü Suriye'ye odaklanma yönünde aldıkları karardır²⁴¹. İki taraf arasındaki ateşkes süreci çok da pürüzsüz geçmemiştir. 2013 Nisan ve Mayıs aylarında karşılıklı çatışmalar yaşanmış, Haziran'da bir Devrim Muhafızı'nın ölümünden de PJAK sorumlu tutulmuştur²⁴².

İran'ı bu süreçte rahatsız eden asıl gelişme, Türkiye'de Kürt meselesiyle ilgi başlatılan çözüm sürecidir. Eğer başarıya ulaşmış olsaydı, o dönemde sayısı yaklaşık dört bini bulan PKK militanı Türkiye dışına çıkmış olacaktı. Dolayısıyla İranlı yöneticilerin zihnini, bu silahlı militanların bundan sonra nerede konuşlanacağı, İran'la tekrar yoğun çatışmalara girip girmeyeceği ve Suriye Kürtlerine destek için bu ülkeye geçip geçmeyeceği soruları meşgul etmiştir. PKK'ların PJAK'a katılıp Tahran'a karşı yeni bir silahlı mücadeleye kalkışma ihtimali, İranlı Kürt politikacılara yönelik kapsamlı bir tutuklama dalgasının başlatılmasına neden olmuştur²⁴³. Bu süreç, İran'da Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin de yapılacağı bir döneme denk gelmiştir. Kürtler de İran halkının geneli gibi ılımlı bir isim olan Cumhurbaşkanı adayı Hasan Ruhani'ye

²³⁸ Ofra Bengio, "The Kurdish Spring & Its Impact on the Middle East", *The Kurdish Spring: Geopolitical Changes and Kurds*, (Ed. Mohammed M. A. Ahmed, Michael M. Gunter), Mazda Publishers, California 2013, s. 54.

²³⁹ Alex Vatanka, "Probing the Reasons behind Iran's "Pre-emptive" Military Offensive against Kurdish Rebels", *Terrorism Monitor*, Volume: 9, Issue 36, 2011, s. 4.

²⁴⁰ David Enders, "Iran-Kurdish Rebel Ceasefire Holds Despite Scepticism", 07.11.2011, <https://pulitzercenter.org/reporting/iran-kurdish-rebel-ceasefire-holds-amid-skepticism>; Pejak bâ êntêşâr beyâneî pîşnehâd âteşbes kerde est, 04.09.2011, http://www.bbc.com/persian/iran/2011/09/110904_130_pezhak_ceasefire (Erişim Tarihi: 14.07.2018).

²⁴¹ Wladimir van Wilgenburg, 2014a, a.g.e.

²⁴² Wladimir van Wilgenburg, "Iranian Kurdish struggle linked to Turkey, Syria", 15.06.2013, <https://ekurd.net/mismas/articles/misc2013/6/irankurd938.htm> (Erişim Tarihi: 17.07.2018).

²⁴³ Bayram Sinkaya, "Iran Cautious of Turkey's Kurdish Approach", 16.03.2013, <https://bsinkaya.blogspot.com/2013/07/iran-cautious-of-turkeys-kurdish.html> (Erişim Tarihi: 17.07.2018).

yönelmiştir. Kürt bölgelerinden yüzde 70 civarında oy almayı başaran Ruhani, Kürtlerin beklentilerini tam karşılayamadığı gibi onun döneminde birçok Kürt aktivist ve militan idam edilmiştir²⁴⁴.

Tüm bunlara rağmen Ruhani'yle birlikte Kürtler üzerindeki baskının bir ölçüde azaldığını söylemek mümkündür. Zira DAESH tarafından kuşatılan Kobani'deki Kürtlerle dayanışma için Senendec'de 1979'dan beri ilk defa büyük çaplı bir miting düzenlenmesine izin verilmiştir. Kürtlerin kültürel faaliyetleri üzerindeki engelleri kaldırma yönünde de adımlar atılmış, İran'da ilk defa olmak suretiyle Azad Üniversitesi bünyesinde Kürt Çalışmaları Merkezi kurulmuştur²⁴⁵. İran Kürt bölgesindeki gelişmelere sonraki bölümlerde Tahran'ın dengeleme motivasyonları ve stratejileri bağlamında yeniden temas edilecektir.

2.1.3. Suriye Kürtleri: Var Olma Mücadelesinden Kanton Siyasetine

Suriye'de ülke nüfusunun yaklaşık olarak yüzde 10'unu oluşturan Kürtler, Irak ve Türkiye'deki emsallerinin aksine birbirine sınırdaş olmayan yerleşim birimlerinde ikamet ederler. Halep'in kuzeybatısında bulunan ve Kürt Dağı ya da Afrin olarak bilinen bölge bu Kürt nüfusun aşağı yukarı yüzde 30'unu barındırırken, Suriye Kürtlerinin onda biri Fırat Nehri'nin ülke topraklarına girdiği Kobani yani Ayn el-Arab bölgesinde yaşamaktadır. Toplam Kürt nüfusun ortalama yüzde 20'si ise ülke geneline özellikle de Şam şehrine dağılmıştır²⁴⁶.

Bu bölgelerin dışında kalanlar da Haseke Vilayeti'nin Re's el-Ayn kasabasından başlayarak kuzeydoğu uçtaki El Malikiye'ye uzanan şeritte yoğunlaşmıştır. Birbirinden farklı kökenlere sahip bu Kürt topluluklar arasında 1920'li yıllarda Türkiye'den kaçarak buraya gelenler de olduğu için Türkiye'deki akrabaları ile etkileşim halindedirler. Yakın zamanda göçle gelenler dışarıda tutulacak olursa, Şam'da yaşayan Kürtlerin en belirgin özelliği, kökleri orta çağlara dayanan ve Müslüman yönetimlerin ordularında asker olarak savaşan bir geçmişe sahip olmalarıdır. Bunlar arasında en bilinen isim Selahaddin Eyyübi'dir. Suriyeli Kürtlerin neredeyse tamamı Sünni olup, aralarında çok az sayıda Ezidi

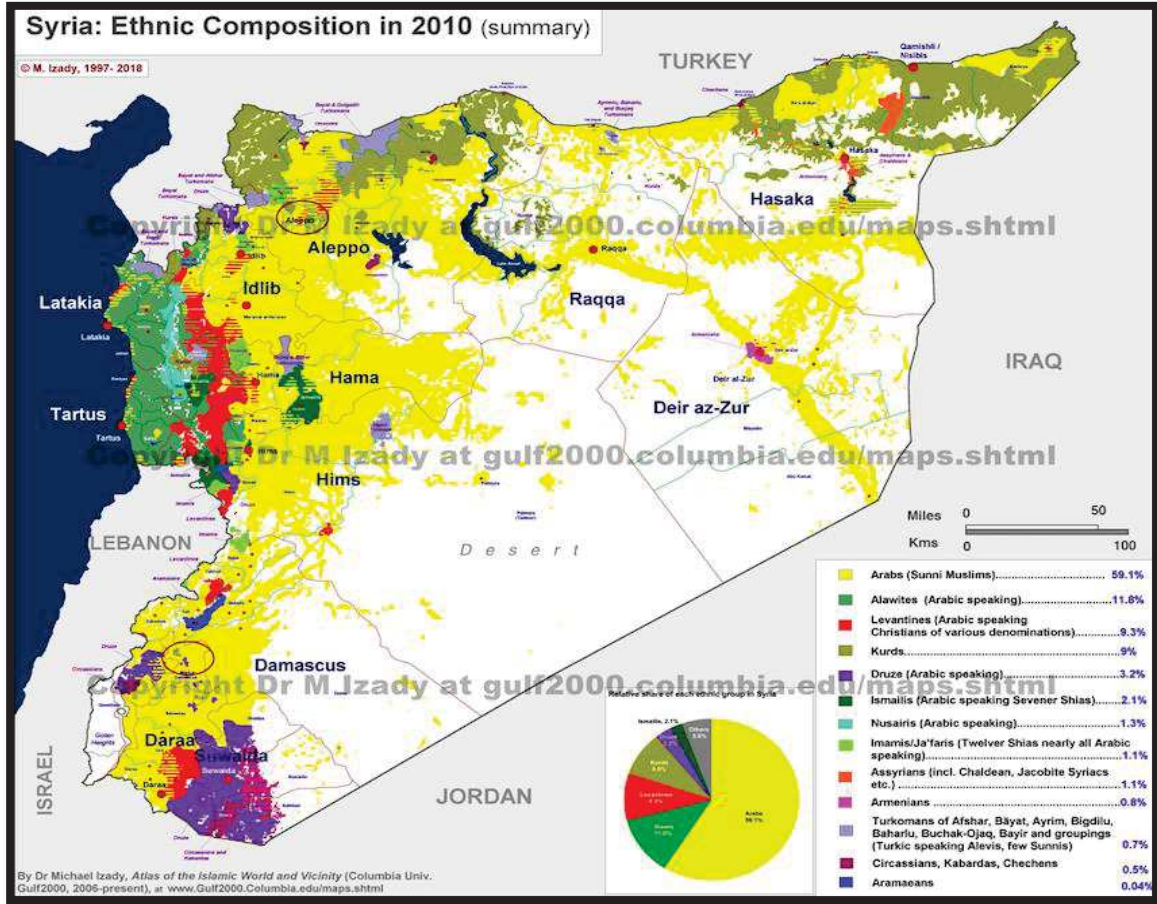
²⁴⁴ Wladimir van Wilgenburg, "Iranian Kurdish parties prefer dialogue with government", 15.01.2014, <https://ekurd.net/mismas/articles/misc2014/1/irankurd1038.htm> (Erişim Tarihi: 01.09.2018).

²⁴⁵ Najmeh Bozorgmehr, "Iran's Kurds seek coexistence with Shia as life improves", 03.12.2014, <https://www.ft.com/content/f37b3d50-6f3f-11e4-b50f-00144feabdc0> (Erişim Tarihi: 01.09.2018).

²⁴⁶ Gary C. Gambill, "The Kurdish Reawakening in Syria", *Middle East Intelligence Bulletin*, Vol. 6, No. 4, April 2004, <https://kurdishissue.wordpress.com/2010/03/22/1-122/> (Erişim Tarihi: 06.11.2018).

bulunur²⁴⁷. Suriye Kürtleri, Osmanlı egemenliğinin sona erdiği dönemden günümüze kadar ülkede gerçekleşen tüm yönetim değişimlerinden doğrudan etkilenmiştir.

Harita 2.5. Arap Baharı Öncesinde Suriye’de Etnik Dağılım

Kaynak: Syria: Ethnic Composition in 2010 (summary). http://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Syria_Ethnic_summary_lg.png (Erişim Tarihi: 06.08.2019).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Suriye topraklarında ilk olarak “manda sistemi” uygulanmıştır. İngiltere ve Fransa tarafından benimsenen bu sistem, savaş yoluyla toprak kazanılmaması gerektiğini düşünen ABD’yi aşmak için geliştirilmiş bir formül olarak Milletler Cemiyeti (MC) Misakı’na konulmuştur. Bu bağlamda Osmanlı’dan kopmaları sağlanan Arap bölgeleri hemen bağımsız ülkelere dönüştürülmemiştir. Zira 1916 Sykes-Picot Antlaşması ile belirlenen İngiliz-Fransız nüfuz alanları, yapay sınırlarla birbirinden ayrılan farklı birimler halinde dizayn edilecektir²⁴⁸. Fransız nüfuz alanı olarak belirlenen Suriye’de ise manda rejimi, Nisan 1920’de savaş sonrası düzenlemeler için toplanan San

²⁴⁷ David McDowall, 2004, a.g.e., ss. 612-613.

²⁴⁸ Mehmet Bülent Uludağ, *Dünya Siyasi Tarihi*, (2. Baskı), Kriter Yayınları, İstanbul 2012, s. 258.

Remo Konferansı'ndan sonra kurulmuştur²⁴⁹. Fransızlar ilk olarak sınırları güvence altına almak istemiş ve Ekim 1921'de Ankara'yla Paris arasında, Fransızların Çukurova bölgesinden çekilmesini öngören bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmayla, Türkiye lehine Sevr'de belirlenenden daha iyi bir Suriye sınırı çizilmiştir²⁵⁰.

Fransızlar, Şeyh Said isyanından sonra Suriye'ye gelen Kürtlerin Türkiye'ye yönelik askeri bir eylemde bulunmasının da önüne geçmiştir. Ancak, Türkiye karşıtı bir bağımsızlık örgütü olan Hoybun²⁵¹ Partisi'nin Fransız Manda yönetimi altında bulunan Lübnan'da kurulmasına izin verilmiş, örgütün Cezire bölgesini üs olarak kullanması ve buradan üye devşirmesine göz yumulmuştur²⁵². Bu bölge, Fırat'ın doğusuyla Suriye'nin kuzeydoğu köşesindeki Dicle Nehri'nin Batı yakasına kadar uzanır ve ada anlamına gelen "Cezire" ismiyle anılır²⁵³. Arap Baharı'yla birlikte Suriye'de başlayan iç savaş sonrasında Haseke ve Kamışlı şehirlerini kapsayan bu bölgeyi, PKK'nın Suriye uzantısı PYD (*Partiya Yekîtiya Demokrat/Demokratik Birlik Partisi*) "Cezire Kantonu" olarak ilan etmiştir.

Suriye'de Fransız manda rejiminin hüküm sürdüğü (1920-1946) yıllarda Kürtler, siyasi olarak örgütlenebilmiş, kendi dillerinde kitap ve dergi basma imkanına sahip olmuşlardır. Arap Sünni nüfusa güven duymayan Fransız otoriteler, Kürtleri de Hristiyan ve Aleviler gibi polis ve orduda istihdam etmiştir. Kürtlerin kültürel haklarının verilmesi ve siyasi olarak daha fazla özerk olmaları için oldukça faal bir kampanya yürüten Hoybun'a örgütlenme konusunda engel çıkarılmamıştır. Ancak örgütün, Kürt diliyle eğitim veren okulların kurulması, Kürtçenin resmi dil olarak tanınması ve Kürtlerin yoğun yaşadığı yerlere Kürt yöneticilerin atanması gibi talepleri karşılanmamıştır²⁵⁴.

Fransız askeri birliklerinin Suriye topraklarından çekildiği ve ülkenin üniter bir biçimde tam bağımsız olduğu 15 Nisan 1946²⁵⁵ yılından sonra, Suriye'de Kürtlerin veya başka bir etnik/dini azınlığın herhangi bir özerklik arayışına olumlu bakılması mümkün

²⁴⁹ Philip Shukry Khoury, *Syrian and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920-1945*, Princeton University Press, New Jersey 1987, ss. 36-40.

²⁵⁰ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (3. Baskı), (Çev. Boğaç Babür Turna), Arkadaş Yayınevi, Ankara 2009, s. 342.

²⁵¹ Hoybun Topluluğu (*Khoybun Society*) olarak da anılan örgütün faaliyetleri ve üyeleriyle ilgili İngiliz yazışmaları için bakınız: A.L.P. Burdett (Ed.), 2015g, a.g.e., ss. 100-101, ss. 116-118, ss. 200-208, ss. 217-222, ss. 233-234, ss. 255-260, s. 269, s. 284, ss. 299-300 ve ss. 756-759.

²⁵² Ismet Chêriff Vanly, "The Kurds in Syria and Lebanon", *The Kurds: A Contemporary Overview*, (Ed. Philip G. Kroyenbroek, Stefan Sperl), Routledge, London and New York 1992, s. 117.

²⁵³ Benjamin Thomas White, "The Kurds of Damascus in the 1930s: Development of a Politics of Ethnicity", *Middle Eastern Studies*, Vol. 46, No. 6, 2010, s. 910.

²⁵⁴ Gary C. Gambill, a.g.e.

²⁵⁵ Daniel Pipes, *Greater Syria: The History of an Ambition*, Oxford University Press, New York 1990, s. 29.

olmamıştır. Zira Şam, Lübnan'ın Suriye'den ayrı bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmasını ve 1939'da Hatay'ın Türkiye'ye bağlanmasını kabullenmekte zorlanmıştır. Bunlara Mayıs 1948'de başlayan ve yenilgiyle sonuçlanan Arap-İsrail Savaşı da eklenince, ülke yönetimi daha da otoriter bir çizgiye kaymıştır²⁵⁶.

Bu dönemde Suriye tarihindeki ilk askeri müdahalede de Nisan 1949'da gerçekleşmiştir. Bağımsızlık sonrasında genelkurmay başkanı olan Hüsni Zaim, askeri darbeden sonra kendisi gibi Kürt kökenli isimlerle çalışmayı tercih edince, Arap milliyetçisi çevreler tarafından "Kürt askeri rejimi" kurmakla suçlanmıştır²⁵⁷. Ağustos 1949'da bir başka subay Sami Hinnavi de Hüsni Zaim ve dönemin başbakanı Muhsin Berazi'nin idamıyla sonuçlanacak bir askeri darbe yapmıştır. Aynı yılın sonlarına doğru bu kez Hinnavi, başka bir Kürt kökenli ama bu kimliğini ön plana çıkarmayan bir subay Edib Çiçekli öncülüğünde gerçekleştirilen askeri bir müdahaleye maruz kalarak koltuğunu kaybetmiştir²⁵⁸. Edib Çiçekli'nin iktidarını korumak için benimsediği baskıcı idare tarzının toplumda ve yönetim kademelerinde huzursuzluğa yol açmasıyla, ordu içinde başka bir grup da Çiçekli'yi Şubat 1954'te görevden uzaklaştırmıştır²⁵⁹.

Suriye'de Çiçekli'den sonra Kürt karşıtı bir tepki dalgası ortaya çıkmış, ilk etapta Kürtçe gramafon plaklarına ve Kürtçe yayınlara el konularak sahipleri tutuklanmıştır. Ülke bürokrasisinde yer alan Kürt isimlerin önemli bir kısmı yerlerini korumakla birlikte bu kimliklerini arka planda tutmak durumunda kalmışlardır. Mısır'da Cemal Abdül Nasır'ın yükselişiyle birlikte bölgede yayılan Arap milliyetçiliği, diğer azınlıkların önünü Suriye'de de kapatmaya başlamıştır. Nitekim 1957'de Amuda'da Kürtlere karşı yapılmış bir eylem olduğu düşünülen sinema kundaklama hadisesinde 250 çocuk hayatını kaybederken, Kürtçe yayınlar 1958'de resmen yasaklanmıştır. Temmuz 1957'de kurulan Suriye Kürdistan Demokrat Partisi (KDP-S/*Partiya Demokrata Kurdistanê Sûriya*), Kürtlerin kültürel haklara sahip ayrı bir etnik grup olarak tanınmasını, Şam'da demokratik bir hükümet kurulmasını ve Kürt bölgelerin ekonomik olarak geliştirilmesini talep etmiştir.

²⁵⁶ Thomas Schmidinger, *Suriye Kürdistanı'nda Savaş ve Devrim: Rojava'dan Sesler, Analizler*, (2. Basım), (Çev. Sevinç Altınçekiç), Yordam Kitap, İstanbul 2016, s. 65.

²⁵⁷ Şam'da görev yapan İngiliz diplomat G.H. Montagu-Pollock, 29 Eylül 1950'de doğrudan Başbakan Clement R. Attlee'ye Kürtlerle ilgili diğer gelişmelerden bahsettiği gizli ibareli bir bilgi notu göndermiştir. Burada Kürtlerin bürokrasi ve ordudaki konumlarıyla ilgili Suriye'de duyulan endişeden de bahsetmiştir. Söz konusu belge için bakınız: A.L.P. Burdett (Ed.), 2015j, a.g.e., Vol. 10: 1945-1950, ss. 638-641.

²⁵⁸ Jordi Tejel, *Suriye Kürtleri: Tarih, Siyaset ve Toplum*, (Çev. Burçin Koç), İntifada Yayınları, İstanbul 2015, s. 99.

²⁵⁹ William L. Cleveland ve Martin Burton, *A History of the Modern Middle East*, (Fourth Edition), Westview Press, Boulder 2009, s. 324.

Polis akademisi ve askeri okulların kapılarının Kürtlere kapandığına, Kürt kökenli asker ve sivil memurların da görevlerinden ayrılmaya zorlandığına dikkat çeken ve muhalefetini şiddetlendiren KDP-S liderleri 1960'ta hapse konularak siyasetten uzaklaştırılmışlardır²⁶⁰.

Bu arada Suriye, yeni bir askeri darbe sonrasında, 1958'de Mısır'la birlikte kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti projesinden Eylül 1961'de ayrılmış ve ülkenin ismi tek bir etnik gruba referansla Suriye Arap Cumhuriyeti olarak belirlenmiştir. Suriye Kürtleri için dönüm noktası olan bir diğer tarih 23 Ağustos 1962'dir. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün verdiği bilgilere göre, bu tarihte çıkarılan özel bir kararname ile Haseke vilayetine 1945'ten önce geldiğini ispat edemeyen ve o dönem toplam Kürt nüfusun yaklaşık yüzde 20'sine tekabül eden 120.000 civarındaki Kürt vatandaşlıktan çıkarılarak *ajanib* yani yabancı sayılırken, gelecek nesillere miras olarak kalan bu statüdeki Kürt sayısı her geçen yıl katlanarak artmıştır. Anneleri Suriye vatandaşı olsa da babaları *ajanib* olan bir gruba da kayıt dışı anlamına gelen *maktumin* statüsü verilmiştir. Daha sonraki evliliklerle kimlerin *maktumin* statüsüne girdiği detaylı olarak devlet tarafından belirlenmiş olup, 1996 yılı itibarıyla bu grubun sayısı da 75.000'e ulaşmıştır²⁶¹.

Toprak sahibi olamayan, evlilikleri yasal kabul edilmeyen, eğitim almaları ve kamu hastanelerini kullanmaları kısıtlanan bu devletsiz Kürtlere askerlik hizmeti ise zorunlu tutulmuştur. Suriye'deki bu kitlesel vatandaşlıktan çıkarma eylemi, Irak'ın en baskıcı dönemlerinde, Türkiye ve İran'da Kürt ayaklanmalarının yaşandığı en sorunlu zamanlarda bile başvurulan bir yöntem olmamıştır²⁶².

1963 yılının ilk aylarında Irak ve Suriye'de sırasıyla Baas Partisi iktidarı ele geçirmiştir. Bu dönemde Molla Mustafa Barzani önderliğinde Irak'ta devam eden ayaklanmaya karşı, Şam rejimi de uçak ve zırhlı birliklerle Bağdat'a destek vermiştir. Cezire'den Zaho'ya geçen 6000 kişilik bir grup, ağır zayıatlar verse de Suriye yönetimi bunu askeri bir zafer görüntüsü içinde sunmuştur. Bu askeri müdahale ve Kürtlere yönelik takınılan tutum, Suriye'deki Kürt nüfus ve Arap yöneticiler arasındaki ipleri fazlasıyla germiştir. Tüm bunlar üzerine bir de Cezire'nin doğusundaki bazı kasabalarda yeni petrol sahaları keşfedilince, medyada Cezire Kürtleri aleyhine yoğun bir kampanya başlatılmıştır²⁶³.

²⁶⁰ David McDowall, 2004, a.g.e., ss. 620-621.

²⁶¹ HRW, "Syria: The Silenced Kurds", *Human Rights Watch*, Vol. 8, No. 4 (E), October 1996, ss. 3-4.

²⁶² Michael Rubin, "Are Kurds a Pariah Minority?", *Social Research*, Vol. 70, No. 1, Spring 2003, s. 322.

²⁶³ İsmet Chériff Vanly, a.g.e., s. 119.

Bu gelişmelerin yaşandığı sırada Haseke Emniyet Müdürü Teğmen Muhammed Talab Hilal gizli bir rapor hazırlamıştır. Kürtleri Arap ulusu bünyesinde gelişen kötü huylu bir tümöre benzeten Hilal, on iki maddelik bir plan doğrultusunda Cezire'den çıkarılmaları halinde bu hastalığın sona ereceğini belirtmiştir. Suriye hükümeti, bu rapordaki önerilerin devletin resmi görüşünü yansıtmadığını savunmuştur. Ancak, 1970'li yıllarda Cezire'ye farklı bölgelerden Arapların taşınması gibi uygulamalar, bu raporun özünü oluşturan Türkiye sınırında bir "Arap Kuşağı" oluşturma tavsiyesiyle uyumluluk göstermiştir²⁶⁴.

Suriye'de Baas içinde yaşanan iktidar çekişmeleri, Şubat 1966'da partideki radikal solcu kanadın bir darbeye yönetime el koymasına yol açmış, kurulan yeni hükümetin cumhurbaşkanı; Nurettin Atasi, savunma bakanı da Hafız Esed olmuştur. 1967 Savaşı'nda alınan yenilgi, Baas Partisi'ni yeniden bölmüş ve Hafız Esed önderliğinde Kasım 1970'te gerçekleştirilen darbeye Ahmet Hatib devlet başkanlığı, Esed ise başbakanlık ve parti genel sekreterliği görevlerini üstlenmiştir. Esed, 12 Mart 1971'de yapılan halk oylamasıyla da Suriye Arap Cumhuriyeti'nin ilk Alevi devlet başkanı olmuştur²⁶⁵.

Egemenliğini sadece baskıcı yöntemlerle sürdüremeyeceğini düşünen Esed, halkın bazı kesimlerini iltimas ve kayırmacılık yoluyla sisteme dahil etmiştir. Kürt meselesini gündeme getirmemek koşuluyla, Kürtler de Suriye'de çeşitli konumlara yükselmişlerdir. Özellikle dini sahada önemli makamlara gelen Kürt kökenli Ahmed Kuftaru ve Ramazan el-Buti bu anlamda dikkatleri çekmiştir. Esed'le birlikte baş müftülüğe kadar yükselen Kuftaru ve oğul Esed döneminde Şam'daki Emevi Camii'ne imam olarak atanan el-Buti vasıtasıyla rejim, bu isimlerin Sünni kimliğiyle Müslüman Kardeşler'in etkisine karşı Sünni Arapları yanına çekmeye çalışırken, Kürt olmaları dolayısıyla da Kürtler üzerinde etkili olmaya çalışmıştır. Bilindiği üzere el-Buti 2011'de başlayan protestolara karşı çıkmış 2013'te de aydınlatılmayan bir suikasta kurban gitmiştir²⁶⁶.

1970'lerin ikinci yarısında Suriye Arapları arasında Esed'e yönelik muhalefet artınca Cezire'de uygulanan zorunlu göç politikasının durdurulduğu açıklanarak Kürtlere dönük olumlu bir adım atılmıştır. Bir sonraki adımda ise Kürtler, savunma bakanlığına bağlı özel kuvvetlerde ve başkanın kardeşi Rıfat Esed'in başında olduğu savunma

²⁶⁴ Kerim Yıldız, *The Kurds in Syria: The Forgotten People*, Pluto Press, London and Ann Arbor, MI 2005, ss. 34- 35.

²⁶⁵ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, MKM (Marmara Kitap Merkezi) Yayınları, Bursa 2008, ss. 273-274.

²⁶⁶ Thomas Schmidinger, a.g.e., ss. 85-86.

tugaylarında istihdam edilerek sisteme entegre edilmeye çalışılmıştır²⁶⁷. Hatta Alevi, Kürt ve diğer azınlıklardan oluşan bu birlikler, önce 1980’de Halep’te ardından 1982’de Hama’da Sünni Arap muhalif grupların başlattığı isyanın bastırılmasında da etkin bir rol oynayarak çok sayıda sivilin ölümüne sebep olmuşlardır. Bu süreçte Kürtlerin yaşam koşullarında bazı düzeltilmeler görülse de, kültürel ve azınlık hakları anlamında herhangi bir kazanımları olmamıştır²⁶⁸.

Suriyeli Kürtler, kendi ülkelerinde çeşitli kısıtlamalara maruz kalsa da, Suriye toprakları PKK için önemli bir üs haline gelmiştir. Daha önce de belirtildiği üzere özellikle Türkiye’deki 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra Öcalan ve diğer üst düzey PKK üyeleri Suriye’den siyasi sığınma hakkı elde etmişlerdir. Suriye’de örgütlenmeye başlayan PKK’nın faaliyetlerine Şam tarafından göz yumulmasının nedenlerinden biri, Hatay’ın Türkiye ile birleşmesinden duyulan rahatsızlıktır. Bir diğeri, Türkiye’de 1960’ların ortasından itibaren başlayan baraj inşaatlarının Suriye’ye istenen oranda su akışının sağlanmasında yaşanan sorunlardır. Ayrıca Türkiye’deki askeri darbeden on gün sonra Irak ve İran arasında başlayan savaşta, İran’ı destekleyen Şam rejimi, Bağdat’ı zayıflatmak için Irak’ın kuzeyindeki Kürt grupları güçlendirmenin yanında PKK’ya da askeri, lojistik ve finansal destek vererek Irak’ta ve hatta Türkiye’de ortaya çıkacak olası Kürt siyasi birimlerin hamisi olma hesabı da yapmıştır²⁶⁹.

1990’lı yıllarda da Esed rejimi, Türkiye’nin İsrail’le kurduğu yakınlığı bölgesel bir hegemonya arayışı olarak değerlendirerek PKK’ya desteğini sürdürmüştür²⁷⁰. Şam ve PKK işbirliği, Türkiye’nin üst düzeyde yaptığı uyarılar sonrasında 20 Ekim 1998’de iki ülke arasında imzalanan bir antlaşmayla nihayete ermiştir. PKK’nın rejim kontrolünde Suriye’de örgütlenmesinin ülkedeki Kürt meselesiyle ilgili bir iç politika boyutu da vardır. Zira Eylül 1992’de yayınlanan bir hükümet kararnamesiyle, çocukların Kürtçe isimlerle nüfusa kaydının yapılması, Kürt kültür merkezleri, kitapçılar ve bu yönde yapılan faaliyetler yasaklanırken, PKK’ya sağlanan olanaklar, örgütten Suriye Kürtleri arasındaki rejime dönük hoşnutsuzluğun üzerini örtmek için faydalandığı şüphesini uyandırmıştır. Nitekim Suriye’de diğer Kürt grupların sesi çok uzun yıllar duyulmamıştır²⁷¹.

²⁶⁷ Jordi Tejel, a.g.e., ss. 139-140.

²⁶⁸ İsmet Chêriff Vanly, a.g.e., s. 125.

²⁶⁹ Süha Bölükbaşı, a.g.e., ss. 17-19.

²⁷⁰ Özden Zeynep Oktav, “Water Dispute and Kurdish Separatism in Turkish Syrian Relations”, *The Turkish Yearbook of International Relations*, Vol. 34, 2003, s. 92.

²⁷¹ Michael M. Gunter, 2008, a.g.e., s. 135.

Hafız Esed'in ölümünden hemen önce Mayıs 2000'de çıkarılan 768 sayılı Yasayla da Kürtçe sesli materyal satan tüm dükkanların kapatılması ve halka açık toplantılarda Kürtçenin yasaklanması kararı alınmıştır. Babasının ölümünden sonra Suriye'nin başına geçen Beşşar Esed döneminde Kürtler üzerindeki baskı artmaya devam etmiştir. 2001-2002 yıllarında özellikle vatandaş statüsünde olmayan Kürtler, Avrupa ve Amerika'ya geçmek için insan kaçakçılara büyük paralar ödemek zorunda kalmışlardır. Diğer yandan, Ankara-Şam yakınlaşmasıyla Suriye'de eskisi gibi rahat hareket edemeyen PKK militanları, Eylül 2003 yılı itibariyle PYD'yi kurmuşlardır. Suriye rejimini Kürt meselesiyle ilgili olarak asıl endişelendiren gelişme ise ABD işgali sonrası Irak'ta belirginleşen Kürt bölgesidir²⁷².

Şam yönetimini haklı çıkaran ilk gerginlik, 12 Mart 2004'te Kamışlı'da bir futbol maçında ortaya çıkmıştır. Deyr-i Zor kentinden gelen Arap bir takımla Kamışlı'nın yerel bir takımı arasında oynanan bu maçta, karşılıklı olarak siyasi içerikli sloganlar atılmış, maçtan sonra taraflar arasında çıkan kavgayı ayıran polisin göstericiler üzerine açmasıyla yedi Kürt hayatını kaybederken onlarcası da yaralanmıştır. Bir gün sonra ölenler için yapılan cenaze törenine katılan ve Kürt bayraklarıyla Kürt liderlerin fotoğraflarını taşıyan halkın önemli bir kısmı siyasi sloganlar atınca yine güvenlik güçleriyle karşı karşıya gelmiştir. Bu kez açılan ateş daha çok insanın ölmesi ve yaralanmasına neden olurken, göstericiler kamu binalarını yağmalamışlardır²⁷³. Bu olayların hemen bir yıl sonrasında, rejim aleyhinde konuşan bir Kürt din adamının öldürülmesinden sonra bu sefer Halep'te halk sokaklara dökülmüştür. Bu dönemde İKBY başkanı seçilen Mesud Barzani, Suriye'de Kürtlerin haklarının barışçıl bir şekilde verilmesini talep etmiştir²⁷⁴.

2005 yılında Lübnan'daki Refik Hariri suikastından sorumlu tutularak buradaki askeri varlığını sonlandırmak zorunda kalan ve uluslararası baskılarla karşılaşan Suriye rejimi karşısında Kürtler, Irak Kürt bölgesindeki gelişmelerin de etkisiyle ulusal bilinçlerini artırmış gibi görünseler de ciddi bir kazanım sağlayamamışlardır²⁷⁵. Suriye'de yaşanan değişim ve dönüşüm süreçlerinden doğrudan etkilenen Kürtler için asıl kırılma, Arap Baharı'nın Mart 2011'den itibaren ülkede etkisini göstermesiyle yaşanmıştır.

²⁷² Loqman Radpey, "Kurdish Regional Self-rule Administration in Syria: A new Model of Statehood and its Status in International Law Compared to the Kurdistan Regional Government (KRG) in Iraq", *Japanese Journal of Social Sciences*, Vol. 17, No. 3, 2016, ss. 472-473.

²⁷³ Kerim Yıldız, 2005, ss. 41- 42.

²⁷⁴ Michael M. Gunter, *Out of Nowhere: The Kurds of Syria in Peace and War*, Hurst&Company, London 2014, s. 3.

²⁷⁵ Michael M. Gunter, 2008, s. 136.

Suriye’de gösteriler başladıktan kısa bir süre sonra 1962’den beri vatandaşlık ve bununla bağlantılı hakları ellerinden alınmış olanlara 7 Nisan 2011’de bu hakları iade edilmiştir²⁷⁶.

Esed karşıtlarının farklı örgütler aracılığıyla bir araya geldiği bu dönemde Suriyeli Kürtler, iki ayrı kanaldan faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Bunlardan biri, PYD dışındaki Kürt partilerin bir araya gelmesiyle 26 Ekim 2011’de IKBY koordinasyonunda kurulan Kürt Ulusal Konseyi’dir (KUK)²⁷⁷. KUK’un en güçlü partisi olan KDP-S’nin lideri Abdülhekim Beşar, bu çatı örgütün de başkanlığını üstlenmiştir. Suriye’nin kuzeyindeki Kürt muhalefeti rejime karşı örgütlemek isteyen ve PYD’nin engellemeleriyle karşılaşan KUK’un en büyük zayıflığı, bünyesindeki partilerin Suriye’deki baskı ortamı sebebiyle uzun yıllar Irak’ta konuşlanmak durumunda kalması ve sahadaki gelişmelere müdahale şanslarının çok düşük olmasıdır. KUK, Suriyeli birçok muhalif grubun çatı oluşumu Suriye Ulusal Konseyi’nin (SUK) bazı önemli toplantılarına katılsa da, rejim değiştiği takdirde özerklik ve ulusal hakları konusundaki taleplerinin karşılanmayacağı kanaatine varınca SUK’dan uzaklaşmıştır²⁷⁸.

Suriye’de olayların bir iç savaşa doğru sürüklenmesiyle, Kandil’deki PKK kamplarında bulunan militanları ülkeye dönen PYD, organize bir silahlı güce sahip olmanın verdiği avantajı kullanarak Suriye’nin kuzeyinde oldukça etkin bir konum elde etmiştir. Yeni militanlar da bulan PYD, Temmuz 2012’de rejim güçlerinin Kürtlerin yoğunlukta olduğu yerleşim yerlerinden çekilmeye başlamasıyla birçok bölgeyi denetimi altına almıştır. PYD’nin silahlı kanadı olan YPG (*Yekîneyên Parastina Gel*/Halk Savunma Birlikleri), Esed güçleriyle çatışmaktan kaçınmış ve diğer muhalif gruplara yönelmiştir. Irak Kürt bölgesi ve Türkiye sınırındaki stratejik noktalarda konuşlanan ve şehir merkezleriyle anayollarda kontrol noktaları oluşturan YPG, kamu binalarının güvenliğini de üstlenmiştir. Bu süreçte rejime bağlı birliklerin Kobani (Ayn el-Arab), Afrin ve Cezire bölgelerinden herhangi bir çatışmaya girmeden çekilmesi, Esed’in aynı anda birkaç cephede savaşmaktan kaçınma ve Türkiye’nin Suriye kuzeyindeki etkisini sınırlandırma düşüncesinin bir parçasıdır²⁷⁹.

²⁷⁶ Michael M. Gunter, “Unrecognized De Facto States in World Politics: The Kurds”, *The Brown Journal of World Affairs*, Vol. 20, No. 11, Spring/Summer 2014, s. 173.

²⁷⁷ Marianna Charountaki, “Kurdish policies in Syria under the Arab Uprisings: a revisiting of IR in the new Middle Eastern order”, *Third World Quarterly*, Vol. 36, No. 2, 2015, s. 349.

²⁷⁸ Rodi Hevian, “The Resurrection of Syrian Kurdish Politics”, *Middle East of International Affairs*, Vol. 17, No. 3, Fall 2013, s. 47.

²⁷⁹ Loqman Radpey, a.g.e., s. 474.

Uluslararası toplum, Suriye'deki çatışmalara bir çözüm bulma arayışı içindeyken PYD, iç savaşın parçaladığı Suriye'de, Kuzey Irak'taki IKBY gibi fiili bir Kürt bölgesi kurmak için girişimde bulunmuştur²⁸⁰. PYD'nin öncülüğünde 12 Kasım 2013'te Kürt, Arap ve Süryani topluluklardan 35 parti ve sivil toplum örgütünü temsilen 86 delege, Ortak Geçici Yönetimi kurma amacıyla yapılan genel kurula katılmıştır. 3 gün sonra yapılan ikinci bir toplantıyla PYD kontrolündeki Cezire, Kobani ve Afrin olmak üzere üç ayrı kanton kurulduğu duyurulmuştur. Alınan karara göre, birbirinden coğrafi olarak kopuk durumdaki bu kantonların her birinin kendi hükümeti ve anayasası, kendi eğitim sistemi ve sosyal hizmetleri, kendi parlamentosu ve belediyeleri ve kendi kanunlarıyla mahkemeleri olacaktır²⁸¹. 6 Ocak 2014'te ilan edilen "Rojava Kantonları Anayasası" ile yukarıda alınan kararlara anayasal bir hüviyet kazandırılmıştır. Bu kantonların da içinde olduğu kuzey Suriye'yi kapsayan ve Batı Kürdistan anlamına gelen Rojava'nın güvenliğini ise YPG sağlayacaktır²⁸².

PYD'nin karşılaştığı ilk ciddi meydan okuma, Cezire'deki kaynakları ele geçirip, Fırat'ın doğusundaki Rakka ile batısındaki Azez arasında Kobani üzerinden bir koridor oluşturmak isteyen DAEŞ'in Eylül 2014'de YPG güçlerinin savunduğu bu kente saldırması olmuştur. Bu saldırılara karşı koyamayan PYD-YPG unsurları, Türkiye üzerinden Suriye'ye geçen IKBY'li Peşmerge birlikleri ve ABD'nin askeri mühimmat desteğiyle 26 Ocak 2015'te Kobani'yi DAEŞ'ten geri almıştır. Bundan sonraki süreçte özellikle YPJ (*Yekîneyên Parastina Jin/Kadın Savunma Birlikleri*) aracılığıyla, özgürlük savaşçısı ve bölgedeki tüm halkların koruyucusu imajı çizmeye çalışan PYD, Batı kamuoyunun sempatisini ve ABD'nin askeri desteğini kazanmanın yollarını aramıştır²⁸³.

PYD-YPG'nin bir sonraki hedefi, kantonlar arasındaki bağlantıyı sağlayacak yerlerden biri olan ve Kobani'nin doğusunda yer alan Arap çoğunluklu Tel Abyad'ı ele geçirmek olmuş ve DAEŞ'in elinden bu şehir alınmıştır. Ekim 2015'te YPG'nin ağırlıkta olduğu ve içinde diğer etnik gruplardan da savaşçıların bulunduğu Suriye Demokratik Güçleri (*SDG/Hêzên Sûriya Demokratîk*) isimli bir örgüt kurulmuştur. Haziran 2016'da ABD desteğiyle Fırat'ın batısına geçerek DAEŞ'i Menbic'ten çıkararak SDG, yönünü

²⁸⁰ Rodi Hevian, 2013b, a.g.e., s. 53.

²⁸¹ Marianna Charountaki, 2015, a.g.e., s. 349.

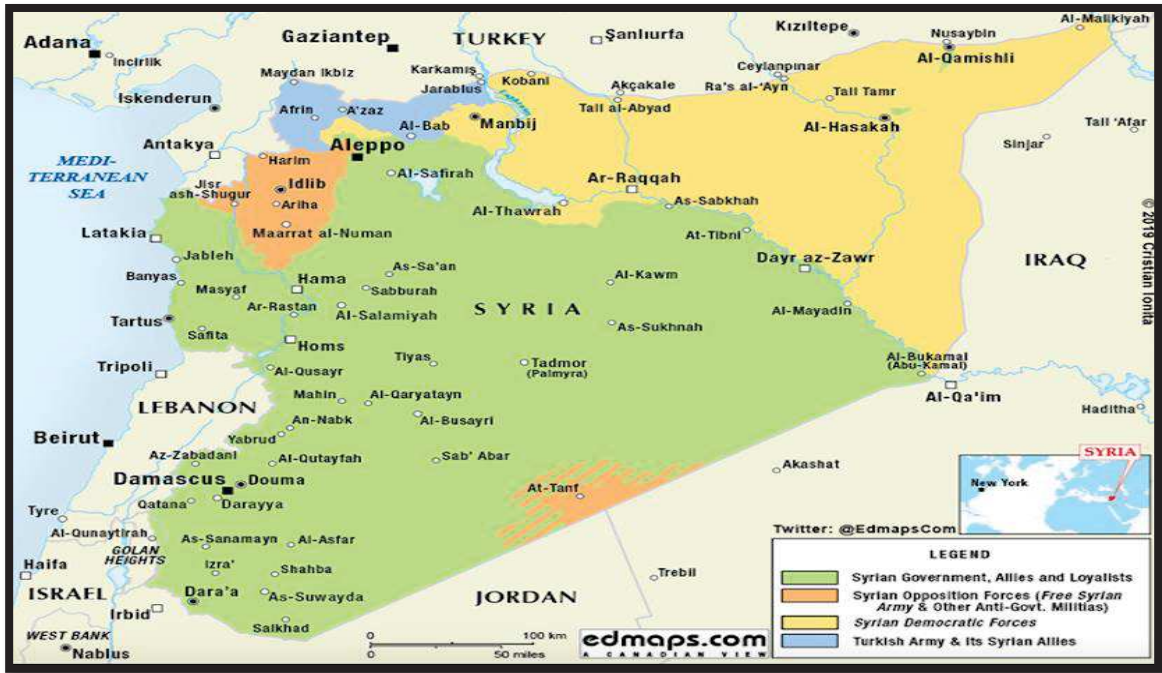
²⁸² Ali Abdul Kadir Ali, "The Security Gap in Syria: Individual and Collective Security in 'Rebel-held' Territories", *Stability: International Journal of Security and Development*, Vol. 4, No. 1, 2015, s. 4.

²⁸³ İbrahim Kerman ve Ertan Efeğil, "Terör Örgütü PKK/PYD'nin Suriye'de İzlediği İç Savaş Stratejisinin Değerlendirilmesi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, Ekim 2017, ss. 164-165.

stratejik önemdeki El-Bab'a çevirmiştir. SDG'nin en temel askeri yapılanmasını oluşturan YPG'nin asıl gayesi Afrin ve Kobani kantonlarını birleştirmektir²⁸⁴.

PYD-YPG'nin elinde bulundurduğu topraklarla Afrin'i birleştirme planları, Türkiye'nin 24 Ağustos 2016 tarihinde başlattığı Fırat Kalkanı Harekatı ile akamete uğramıştır. Temel maksadı, DAEŞ kaynaklı tehditleri önlemek olan bu operasyon, PYD-YPG unsurlarının bir koridor oluşturmasını engelleyecek şekilde Azez-Mare hattının doğusundaki bölgeleri kapsayarak El-Bab'a kadar uzanmıştır²⁸⁵. PYD-YPG'nin Suriye'nin kuzeyindeki etkinliğine vurulan bir diğer darbe yine Türkiye'nin kendisine yakın muhalif gruplarla birlikte, Afrin'e yönelik 20 Ocak 2018'de başlattığı Zeytin Dalı Harekatı'dır. 18 Mart 2018'de TSK ve ona destekçi örgütlerin Afrin kent merkezine girmesiyle, PYD-YPG militanları askeri araç, silah, mühimmat ve teçhizatı bırakarak şehri terk etmek zorunda kalmışlardır²⁸⁶.

Harita 2.6. 31 Temmuz 2019 İtibariyle Suriye Topraklarının Kontrol Durumu

Kaynak: Syria at the Beginning of the Govt. Summer Offensive, 31.07.2019, http://edmaps.com/html/syrian_civil_war_in_maps.html (Erişim Tarihi: 03.08.2019).

²⁸⁴ A.g.e., s. 165.

²⁸⁵ Can Kasapoğlu ve Sinan Ülgen, "Fırat Kalkanı Harekatı ve El-Bab Operasyonu: Stratejik Bir Değerlendirme", *EDAM Dış Politika ve Güvenlik Kağıtları Serisi*, Ocak 2017, s. 2.

²⁸⁶ Necdet Özçelik ve Can Acun, *Terörle Mücadelede Yeni Safha: Zeytin Dalı Harekatı*, SETA Yayınları, İstanbul 2018, ss. 29-30.

PYD-YPG'nin şu an en etkili olduğu bölgeler Fırat'ın doğusu ve Menbic'tir. Buradaki varlığı Türkiye tarafından tehdit olarak algılanmakta ve 2019 yılı itibariyle her an yeni operasyonla karşılaşma ihtimali bulunmaktadır. Diğer Kürt gruplara siyaset alanı bırakmayan ve ülkenin kuzeyinde özerk bir siyasi birim oluşturmaya çalışan PYD, ABD'nin sahada radikal gruplara karşı mücadele eden silahlı gücü gibi hareket etmekte ve askeri materyal ihtiyacını da bu ülkeden karşılamaktadır. Rusya ve İran'ın Esed karşısındaki gruplarla mücadelesinden faydalanmak istediği için belirsiz bir yaklaşım sergilediği fakat ABD'yle yakın ilişkilerinden de rahatsız olduğu PYD'nin geleceği; Ankara, Şam, Moskova, Washington ve Tahran arasında kurmaya çalıştığı dengeye göre şekillenecektir.

Tablo 2.1. Bölge Ülkelerinde Ön Plana Çıkan Kürt Siyasi Parti ve Örgütleri

Adı	Kuruluş Yılı	Ülke	Önemli Liderler
KDP (Kürdistan Demokratik Partisi)	1946	Irak	Molla Mustafa Barzani, Mesud Barzani
İ-KDP (İran Kürdistanı Demokrat Partisi)	1946	İran	Abdurrahman Kasımlo, Sadık Şerefkendi, Mustafa Hicri
KDP-S (Suriye Kürdistan Demokrat Partisi)	1957	Suriye	Osman Sabri, Daham Miro, Muhammet İsmail
Komala (Devrimci Emekçiler Topluluğu)	1969	İran	Fuad Mustafa Sultani, Hama Hüseyin Kerimi, Abdullah Muhtedi
KYB (Kürdistan Yurtseverler Birliği)	1975	Irak	Celal Talabani, Fuad Masum, Berhem Salih, Kosret Resul Ali
PKK (Kürdistan İşçi Partisi)	1978	Türkiye	Abdullah Öcalan, Duran Kalkan, Cemil Bayık, Murat Karayılan
KİH (Kürdistan İslami Hareketi)	1979	Irak	Molla Osman Abdülaziz, İrfan Ali Abdülaziz
PJAK (Kürdistan Özgür Yaşam Partisi)	1997	İran	Abdullah Öcalan, Hacı Ahmedî, Siyamend Muini
PYD (Demokratik Birlik Partisi)	2003	Suriye	Abdullah Öcalan, Salih Müslim, Şahoz Hasan
Goran (Değişim) Hareketi	2009	Irak	Noşirvan Mustafa, Ömer Seyid Ali
HDP (Halkların Demokrasi Partisi)	2013	Türkiye	Selahattin Demirtaş, Pervin Buldan, Sezai Temelli

2.2. Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin Oluşumu

Bu çalışma İran'ın Irak'taki Kürt gruplarla ayrı ayrı kurduğu ilişkilerin yanı sıra İKBY ile ilişkilerini de ele aldığı için bu başlık altında, bu yönetim birimini ortaya çıkaran tarihsel süreç ele alınacaktır. Bu bağlamda ilk olarak, Irak devletinin kuruluş yıllarından başlanarak, Kürt hareketi içinde öne çıkan isimlere ve özellikle de Molla Mustafa Barzani'nin faaliyetlerine odaklanılacaktır. İkinci alt başlıkta, İran-İrak Savaşı ile Körfez

Savaşı öncesinde ve sonrasında yaşanan ve Kürtleri doğrudan ilgilendiren gelişmelere temas edilecektir. Son olarak, Amerikan işgalinden sonra Kürt bölgesinin yeni statüsü ve 2011 sonrası yaşanan gelişmeler doğrultusunda ortaya çıkan bağımsızlık arayışlarına değinilecektir.

2.2.1. Irak'ın Kuruluşundan Barzani'nin Liderliğine Kürt Siyasi Hareketi

İngiltere ve Fransa arasında 1916 yılında imzalanan Sykes-Picot Antlaşması'na göre Irak, İngiltere egemenliğine bırakılacaktı²⁸⁷. Ancak, Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Kürt nüfusun yoğunlaştığı Musul vilayetinde, İngilizlerin Hristiyanlar aracılığıyla Kürtler üzerinde tahakküm kuracakları, onların gelenek ve göreneklerini aykırı ve adil olmayan bir yönetim yapısı oluşturacakları yönündeki Türkiye kaynaklı propaganda, bölgeye askeri birlikleriyle girmiş bulunan İngiltere'yi fazlasıyla zorlamıştır²⁸⁸. Bunun üzerine İngilizler de karşı bir hamle yaparak 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması'nda Kürtlere bağımsızlık sözü vermiştir. Buradaki asıl gaye, bugünkü Irak Kürt bölgesinin önemli bir kısmını içine alan Musul vilayetinin zengin petrol rezervlerinden sorunsuz bir şekilde faydalanmak için bölge insanının desteğini sağlamaktır²⁸⁹. Türkiye halkının verdiği kurtuluş mücadelesi, bu antlaşmayı boşa çıkarınca, Türkiye'nin de üzerinde hak iddia ettiği Musul konusu Lozan'daki görüşmelere kalacaktır.

Daha önce de bahsedildiği üzere, İngiltere ve Fransa'nın girişimiyle MC'de kabul ettirilen manda rejimi kurma yetkisi, Irak ve Filistin'de, 1 Mayıs 1920 itibariyle İngilizlere bırakılmıştır. Fransızlar tarafından Suriye'den çıkarılan Faysal, İngilizlerin desteğiyle Irak krallığına getirilmiş ve ülkede Ağustos 1921 itibariyle Haşimi hanedanlığı hüküm sürmeye başlamıştır. İngilizler, Bağdat'ta kendilerine yakın bir iktidarı güçlendirmek için daha önce verdiği sözlere rağmen Kürtlerin özerkliğiyle ilgili konuların üzerini örtmeye çalışmıştır. Kürtler de İngilizlerin Faysal'ın meşruiyetini artırmak için düzenlediği referandumu boykot etmiş ya da karşı oy kullanmışlardır²⁹⁰.

²⁸⁷ Oral Sander, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e* (16. Baskı), İmge Kitabevi, Ankara 2007, s. 382.

²⁸⁸ Wadie Jwaideh, a.g.e., s. 281; Musul'daki İngiliz yetkilinin Kuzey Amediye kasabasındaki Kürtlerin Türklerden yardım aldığına dair endişelerini iletmediği 2 Şubat 1919 tarihli bilgi notu için bakınız: A.L.P. Burdett (Ed.), 2015e, a.g.e., ss. 249-255; Ayrıca bölgedeki durumla ilgili Bağdat'tan Londra'ya 9-26 Nisan 1919 tarihlerinde gönderilen telgraflar için bakınız: A.L.P. Burdett (Ed.), 2015e, a.g.e., ss. 299-303 ve ss. 319-322.

²⁸⁹ Abbas Manafy, *The Kurdish Political Struggles in Iran, Iraq, and Turkey: A Critical Analysis*, University Press of America, Lanham, Maryland 2005, s. 29.

²⁹⁰ Nader Entessar, 2010, a.g.e., s. 69.

1921'in sonlarından itibaren Türkiye'nin Musul üzerindeki iddialarının yeniden gündeme getirmeye başlamasıyla birlikte²⁹¹ Kürtlerin Irak devletiyle bütünleşme konusu İngilizler için daha da elzem hale gelmeye başlamıştır. Bunun için ilk olarak, Kürt bölgelerinin Irak devletine dahil edilmesi ve Kürtlerin ulusal meclise katılmalarının gerekliliği üzerinde durulmuştur. İngilizlerin bir diğer hamlesi, MC'ye, Kürtlerin Irak sınırları içinde hükümet kurma haklarının tanındığına dair Londra-Bağdat ortak deklarasyonunun sunulması olmuştur²⁹². İngilizler, Musul'da yerel bir lider aracılığıyla etkinlik sağlamak için daha önce de görüştükleri Süleymaniyeli Şeyh Mahmud Berzenci'den Eylül 1922'de Musul vilayetinin yönetimini üstlenmesini istemişlerdir. Ancak Berzenci, kısa sürede kendini "Kürdistan Kralı" ilan ederek İngilizlere karşı ayaklanmış ve Türklerle gizli görüşmeler yapmıştır. Berzenci'ye bağlı unsurlar, İngiliz hava kuvvetlerinin yoğun saldırılarına maruz kalarak güçsüz duruma düşmüş ve Bağdat tarafından mağlup edilmişlerdir²⁹³.

Aynı dönemde Irak'ta Şeyh Ahmet Barzani²⁹⁴ liderliğinde bir başka etkili Kürt muhalif hareket daha ortaya çıkmıştır. Şeyh Ahmet'in büyük dedesi, Erbil'in yakınlarındaki bir köyden Irak'ın kuzey doğusundaki bir bölgeye yerleşmiştir. Bu bölgenin daha sonraları göç edilen yer anlamında *Bar Zan* olarak adlandırılmasıyla birlikte Şeyh Ahmet'in ailesi de Barzani aşireti olarak tanınacaktır. Diğer yandan Musul üzerinde hangi ülkenin egemen olacağı meselesi nihayet Lozan'daki görüşmelerde masaya gelmiş²⁹⁵ fakat antlaşmanın imzalandığı 24 Temmuz 1923'te henüz çözüme kavuşmuş değildir. Musul'un statüsüyle ilgili nihai karar, Irak'ta manda yönetimini üstlenen ülke sıfatıyla İngiltere ve Türkiye arasında yapılacak müzakerelere bırakılmış, buradan da bir sonuç çıkmayınca

²⁹¹ Irak Yüksek Komiseri'nin Kolonilerden Sorumlu İngiliz bakana, Türkler tarafından desteklenen Kürt isyanlarını bastırmak için yapılan hazırlıklardan söz ettiği 25 Ağustos 1921 tarihli telgraflar için bakınız: A.L.P. Burdett (Ed.), 2015f, a.g.e., ss. 37-38.

²⁹² Kerim Yıldız, *The Future of Kurdistan: The Iraqi Dilemma*, Pluto Press, London 2012, s. 9.

²⁹³ Michael M. Gunter, *Historical Dictionary of the Kurds*, (Second Edition), The Scarecrow Press, Inc., Lanham, Maryland 2011, ss. 13-14; Berzenci ayaklanmasının Türkiye tarafından desteklendiğini ve İngilizlerin yardımıyla bastırıldığı bilgisini geçen ve 1923 yılı Irak'ta siyasi durum başlığıyla gönderilen 10 Ocak 1924 tarihli memorandum için bakınız: A.L.P. Burdett (Ed.), 2015f, a.g.e., ss. 339-344.

²⁹⁴ "Barzan Şeyhi" olarak tanınan Ahmet'in en etkili beş altı Kürt liderden biri olduğunu yazan 13 Mart tarihli bilgilendirme notu için bakınız: A.L.P. Burdett (Ed.), 2015d, a.g.e., ss. 585-589; Şeyh Ahmet'in Türkiye'den yardım aldığına dair 8 ve 12 Ağustos tarihli İngiliz istihbarat raporları için bakınız: A.L.P. Burdett (Ed.), 2015f, a.g.e., ss. 349-352.

²⁹⁵ Musul meselesiyle ilgili, Lozan müzakerelerinden Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanı İsmet İnönü ve İngiltere Dış İşleri Bakanı Lord Curzon arasında 14 Aralık'tan 31 Aralık'a kadar süren karşılıklı mektuplar için bakınız: A.L.P. Burdett (Ed.), 2015f, a.g.e., ss. 218-238.

MC'ye sevk edilmiştir. Aralık 1925'te kararını açıklayan MC Konseyi, Kürtlerin azınlık haklarını koruması kaydıyla Musul'un Irak'a bağlanmasına hükmetmiştir²⁹⁶.

Bu kararın akabinde İngilizler, Musul'daki petrol sahalarını kontrol edebilmek için bu vilayetin tamamıyla Irak'la bütünleşmesi yönünde çaba göstermiştir. Kral Faysal da Kerkük ve Süleymaniye gibi Kürt nüfusun yoğun olduğu ve sancak statüsüyle Musul'a bağlı olan kentlerin merkeze entegre olmasının ülkedeki Şii çoğunluğu dengelemek adına işe yarayacağını düşünmüştür. Bu doğrultuda, Iraklı otoriteler Kürt nüfusun yoğun olduğu bölgelerde, Kürtçe eğitime izin verileceğini duyurmuştur. 1926'da daha önce Musul vilayetine bağlı Kürt şehirlerin ve ayrı bir şehir olarak Musul'un Irak'a katılmasından sonra Faysal, Kürtlere verdiği sözlere bir kenara bırakmış, bu durum karşısında ayaklananları ise İngiliz desteğiyle bastırmıştır²⁹⁷.

1932 yılında İngiliz manda rejiminin sona ermesiyle bağımsızlığını kazanan Irak'tan, MC'ye üyelik için Kürtlerin medeni ve siyasi haklarını korumaya yönelik uluslararası yükümlülükleri ve bir azınlık grubu olarak Kürtlerin haklarını kabul etmesi istenmiştir. Ayrıca bu hükümlerin Irak yasalarının bir parçası haline gelmesi, daha sonra çıkarılacak kanun, yönetmelik ve hükümet eylemleriyle ortadan kaldırılamaması ve uluslararası denetime tabi tutulması gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Ancak, yapılan düzenlemelerin uygulamada karşılığını görmek pek mümkün değildir. Kral Faysal'ın 1933'teki ölümüyle Kürtler, içindeki buldukları şartların iyileşebileceği umuduna kapılmışlardır. Faysal sonrası farklı hizipler arası güç mücadelesinin merkezi hükümeti zayıflatmasıyla da 1935 yılından itibaren Kürt bölgelerinde yeni ayaklanmalar ortaya çıkmıştır. Bağdat'ın Kürtlere karşı yükümlülüklerini yerine getirmesini isteyen aşiret liderleri, yeni Kral Gazi bin Faysal karşısında kayda değer bir başarı elde edememişlerdir²⁹⁸.

Irak'ta Kürt muhalefetin kentli kanadı da henüz 1930'lu yılların başında, Kürt yoğunluklu şehirlerin merkezlerinde ve başkentte belirginleşmeye başlamıştır. Nitekim Bağdat'ta kurulan Genç Adamlar Kulübü, görünürde kültürel ve edebi meselelerle ilgilense de Kürtlerin siyasal haklarıyla ilgili konuları da yakından takip etmiştir. Bu dönemde kendilerini doğrudan temsil eden bir parti bulunmadığından Kürtlerin bir kısmı Irak

²⁹⁶ Nader Entessar, 2010, a.g.e., ss. 71-72.

²⁹⁷ Yaniv Voller, *The Kurdish Liberation Movement in Iraq: From Insurgency to Statehood*, Routledge, London and New York 2014, ss. 43-44.

²⁹⁸ Kerim Yıldız, 2012, a.g.e., ss. 11-12.

Komunist Partisi (IKP) içinde, diğer bir kısmı da liberal reformist bir grup olan Al Ahali'de faaliyet göstermişlerdir. Ekim 1936'da Al Ahali, Kürt kökenli fakat bir Kürt milliyetçisi olmayan General Bekir Sıtkı'nın öncülüğündeki askeri darbeye karışmıştır²⁹⁹.

Bekir Sıtkı'nın Kürt kimliği, Arap milliyetçileri arasında Kürtlere yönelik daha da olumsuz bir tutum takınılmasına neden olmuştur. Bu olumsuz havaya rağmen, belirli bir gelir düzeyine ulaşan Kürt gençler, yeni örgütler aracılığıyla siyasal faaliyetlerini sürdürmeye çalışmışlardır. Bu örgütlerden biri olan ve radikal bir milliyetçi çizgi benimseyen Darkar (Oduncular), IKP'deki Kürtlerle yakın ilişkiler geliştirmiş ve farklı grupları bir araya getirmek için 1940'lı yılların başında kurulan Hiwa (Umut) partisinin çekirdeğini oluşturmuştur. Şehir merkezlerinde ve kentlerde örgütlenen partiye köylülerin katılımının yetersiz olması ve üyelerinin güvenlik güçlerinin baskısına maruz kalması sebebiyle parti dağılma sürecine girmiştir³⁰⁰.

Aynı yıllarda Irak siyaseti oldukça istikrarsız dönemler geçirmiştir. 1937'den 1941'in ilkbaharına kadar geçen dört yılda askerler, siyasete sürekli müdahil olmuş, farklı hükümetler kurulup yıkılmıştır. Nisan 1939'da Kral Gazi'nin ölümü üzerine dört yaşındaki oğlu Faysal tahta oturtulmuş, İngilizlere yakın kuzeni Abdülilah kral naibi ilan edilmiştir. Irak'taki iktidar mücadelesini içinden çıkılmaz hale getiren bu durum, İkinci Dünya Savaşı şartlarında asker ve sivil bürokratların iki ayrı kamp arasında bölünmesiyle daha da gerilimli bir sürece dönüşmüştür³⁰¹. Irak'ın geneline yayılan tüm bu siyasi çalkantılar esnasında, yeni bir isim ön plana çıkarak Bağdat'ın MC'ye Kürtlerle ilgili verdiği taahhütleri yerine getirmesini istemiştir. Bu kişi Iraklı otoriteler tarafından önce Kerkük, sonra Süleymaniye'ye sürgüne gönderilen Şeyh Ahmed'in kardeşi Molla Mustafa Barzani olup, Kürt bağımsızlık hareketini Sovyetler ve İran'daki Mahabad Kürtleriyle ilişkilendirerek konsolide etmenin yollarını aramıştır³⁰².

Molla Mustafa Barzani'ye Şeyh Mahmut'un oğlu Şeyh Latif de eşlik edince ayaklanma büyümüş, hükümet tarafından devlet başkanlığına atanan Kürt kökenli Mecid Mustafa meseleyi çözmekle görevlendirilmiştir. Barzani, Kürt bölgelerine gıda temini

²⁹⁹ David McDowall, 2004, a.g.e., ss. 386-387.

³⁰⁰ A.g.e., ss. 388-389.

³⁰¹ Marion Farouk-Sluglett ve Peter Sluglett, *Iraq Since 1958: From Revolution to Dictatorship*, I.B. Tauris Publishers, New York 2001, s. 16.

³⁰² Carl Dahlman, "The Political Geography of Kurdistan", *Euroasian Geography and Economics*, Vol. 43, No. 4, June 2002, s. 286; İngiliz Yarbay W.A. Lyon'un Barzani kardeşlerin faaliyetleriyle ilgili İngiltere İç İşleri Bakanlığı Danışmanı C.J. Edmonds'a gönderdiği 5 Mayıs 1942 tarihli bilgi notu için bakınız: A.L.P. Burdett (Ed.), 2015i, a.g.e., Vol. 9: 1941-1946, ss. 341-343.

konusunda yaşanan sıkıntının çözülmesi, bölgeye Arap değil Kürt yöneticilerin atanması ve okul ve hastane kapılarının Kürtlere açılmasını talep etmiştir³⁰³. Bu şartlar İkinci Dünya Savaşı sırasında başbakan olan Nuri Said tarafından kabul edilse de Naib Abdülillah'ın karşı çıkması üzerine 1945'in ilk baharında, Kürtler yeniden isyan etmiştir³⁰⁴.

Bir öncekinden daha fazla şiddet içeren bu ayaklanmada, Kürtler bazı askeri zaferlere imza atarken Irak ordusu çok sayıda asker kaybetmiş ve hükümet de ciddi bir ekonomik kayıp yaşamıştır. Bir kez daha Haşimi hanedanlığının kurtarıcısı rolüne soyunan Kraliyet Hava Kuvvetleri, Ağustos ayında Molla Mustafa ve arkadaşlarının İran'a geçmek zorunda kalmasıyla sonuçlanacak operasyonlarını tamamlamıştır. Bundan sonraki süreçte, Irak Kürtleri daha ziyade gizli faaliyetler yürütmekle birlikte Ağustos 1946'da Kürdistan Demokratik Partisi'ni (KDP/*Partiya Demokrata Kurdîstâne*) de kurmuşlardır. Sol eğilimli bir parti görünümünde olan KDP, *Azadi ve Rizgari* adıyla iki bülten çıkarmaya başlamıştır. Diğer yandan rejim açısından sükunetin sağlandığı Kürt bölgelerinde bilhassa Süleymaniye'de kültürel aktiviteler, edebi çalışmalar, Kürt tarihi ve önemli şahsiyetlerine dönük yayınlar artmıştır³⁰⁵.

KDP'nin 1954 yılında katıldığı Ulusal Birlik Cephesi, 1957 yılı itibariyle aralarında Kürtlerin de olduğu üst düzey subayları bir araya getirmiş ve Temmuz 1958'de Irak'ta Haşimi hanedanlığına son veren askeri bir darbe Abdülkerim Kasım liderliğinde gerçekleştirilmiştir. Darbenin başarılı olduğu haberini alan Molla Mustafa Barzani de Mahabad'taki başarısız deneyimden sonra sığındığı Sovyetler Birliği'nden ayrılarak Romanya'ya geçmiş ve buradaki Birleşik Arap Cumhuriyeti büyükelçiliğinden Kasım'a tebrik telgrafı göndermiştir. Kürtlerin askeri müdahale öncesindeki dönemde muhalif partilere başarılı bir şekilde entegre olması ve bu süreçteki katkıları nedeniyle Kasım, Barzani ve beraberindekilere ülkeye geri dönmeleri için davette bulunmuştur. Daveti kabul eden Barzani, önce Kahire'de Nasır ile görüşürken, Ekim ayında Bağdat'a ulaşmış ve burada coşkulu bir şekilde karşılanmıştır³⁰⁶.

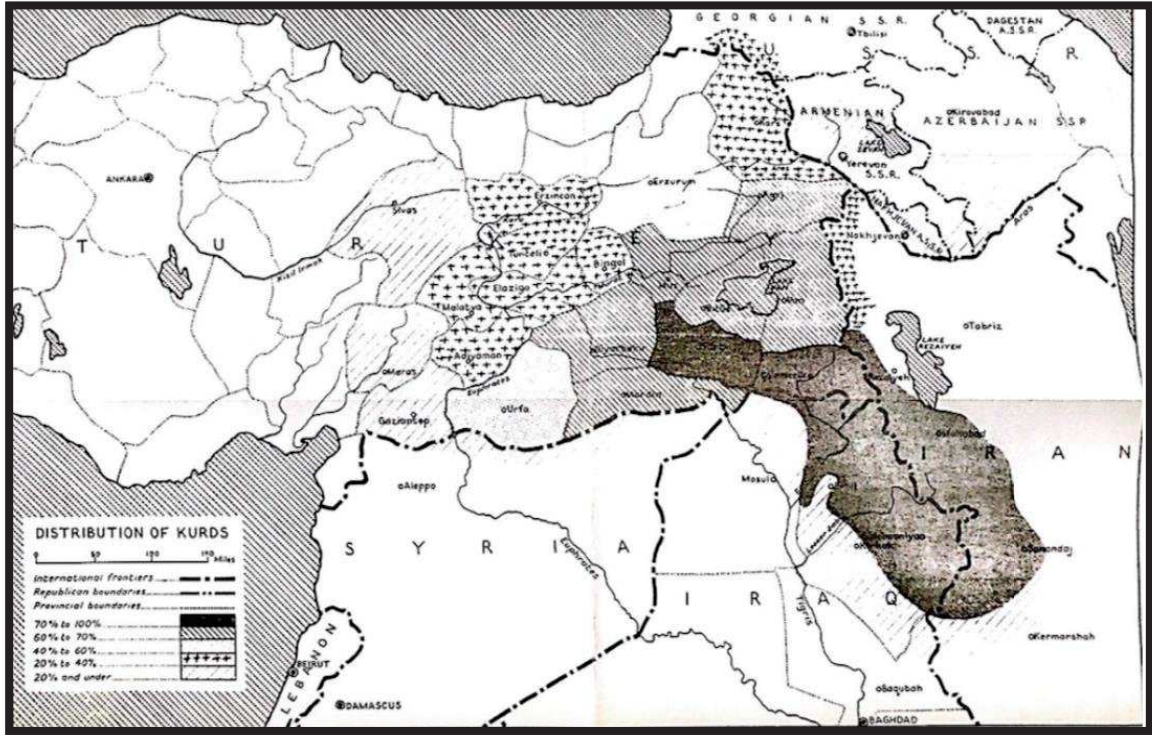
³⁰³ Molla Mustafa Barzani beklentilerini yeni İngiltere Büyükelçisi H. Stonehewer-Bird'e yazdığı tebrik mektubunda da dile getirmiştir. Mektubun aslı için bakınız: A.L.P. Burdett (Ed.), 2015j, a.g.e., Vol. 10: 1945-1950, s. 94.

³⁰⁴ Thomas Bois, *The Kurds*, (Trans. M.W.M. Elland), Khayat Book & Publishing Company, Beirut 1966, s. 152; 29 Temmuz-8 Ağustos 1945 tarihleri arasında yaşanan gelişmelerle ilgili İngiliz yazışmaları için bakınız: A.L.P. Burdett (Ed.), 2015j, a.g.e., Vol. 10: 1945-1950, ss. 133-145.

³⁰⁵ Thomas Bois, a.g.e., ss. 152-153.

³⁰⁶ Ghada Hashem Talhami, "Diplomacy of the Kurdish territorial nation", *International Journal of Iraqi Studies*, Vol. 7, No. 1, 2013, s. 25.

Harita 2.7. 1962 Yılı İtibariyle Kürt Nüfus Yoğunluğu

Kaynak: Anita L.P. Burdett (Ed.), *Records of the Kurds: Territory, Revolt and Nationalism, 1831-1979, British Documentary Resources, Vol. 13: Maps*, Cambridge University Press, Cambridge 2015.

Kürtlerin içinde bulunduğu şartları düzeltme vaadinde bulunan yeni rejim, geçici anayasada ilk kez Kürtleri ulusal haklara sahip bir etnik grup olarak kabul etmiştir. Kasım, Kürtlerin siyasi ve kültürel aktivitelerinin hızlı bir şekilde artmasının önünü açarken, kralcılar, Baasçılar ve milliyetçilere karşı Kürtleri yanında tutmak istemiştir. Aynı şekilde Barzani, Kasım'la kurduğu ittifaktan faydalanarak diğer Kürt aşiretler karşısında belli bir siyasi üstünlük kazanmış ve sürgün yıllarında KDP içinde kaybettiği kontrolü yeniden ele geçirmeye başlamıştır. Barzani'nin Kürt siyasi hareketi içindeki nüfuzu arttıkça, Kasım'la ilişkileri bozulmuştur. Kasım, Barzani'nin Kürt bölgeleri için gerçek bir özerklik talebini kabul edilemez bulunca, Irak güçleriyle Barzani'nin Peşmergeleri arasında 1961 sonbaharında silahlı bir çatışma patlak vermiş ve Ocak 1963'te yılında imzalanan bir ateşkese kadar sürmüştür. Bu ateşkesin bir ay sonrasında Abdülkerim Kasım bir Baas darbesine maruz kalmış, 1963'ün sonlarına doğru yeni devlet başkanı Abdüsselam Arif olmuştur³⁰⁷.

³⁰⁷ Nader Entessar, 1984, a.g.e., s. 917.

Arif, yeni bir hükümet darbesiyle bu sefer başta Başbakan Ahmet Hasan el-Bekri olmak üzere Baasçıları yönetim kademelerinden uzaklaştırmıştır. Arif ile Barzani arasında yapılan ateşkesle, rejim ve Kürtler arasında sükunet sağlanmışsa da, bu dönemde Kürt hareketi içinde ciddi bir bölünme yaşanmıştır³⁰⁸. Bu bölünmenin temelinde KDP politbürosunun entelektüel karakteri ile Barzani'nin geleneksel yaklaşımları vardır. KDP'li aydınlar, ulusal kurtuluş mücadelesinin ideolojik boyutunu ön plana çıkarırken Barzani, din ve aşiret temelli güçlere yaslanarak yol alınması gerektiğine inanmıştır³⁰⁹. Her iki taraf da Irak Kürt bölgelerinin belli kısımlarında etkinlik alanları kurmuşlardır. KDP politbürosu, güneyde İran sınırındaki Süleymaniye'de üstlenmişken, Barzani ve destekçileri kuzeyde Duhok ve Erbil'de yoğun bir varlık göstermişlerdir³¹⁰.

Barzani'nin Arif'le yaptığı ateşkes KDP içinde tepki gösteren isimlerin başını İbrahim Ahmed ve damadı Celal Talabani çekmiş, Barzani'nin bu hamleye cevabı, yeni bir kongre toplayarak kendine yakın bir politbüro belirlemek olmuştur. Ayrıca Barzani'ye bağlı silahlı güçler, eski politbüronun Süleymaniye'deki merkezlerine saldırmış, böylece önde gelen isimlerin İran'a kaçmasına ve Tahran'la Irak Kürtleri arasındaki doğrudan etkileşim sürecinin başlamasına neden olmuşlardır. İran resmi makamları, ilk etapta Talabani ve adamlarına hamilik yapsa da zamanla Barzani'ye de ağır silahlar vermişlerdir³¹¹. 1965'te İran'ın arabuluculuğuyla Talabani, Barzani'yle uzlaşarak ülkeye geri dönmüş ve yeniden Irak Kürdistanı'nın Soraniçe konuşulan güney bölgelerine yerleşmiştir. Ancak, iki Kürt liderin arası kısa süre içinde tekrar açılmış ve taraftarları arasında silahlı çatışmalar yaşanmıştır. Talabani'yi hükümetle işbirliği yapmakla suçlayan Barzani, ona düşman saflarına geçen Kürt anlamında *caş* (sıpa) lakabını takmıştır³¹².

Kürtler arasında bu tür ayrışmalar yaşanırken merkezi hükümetle sağlanan ateşkes ve konuşulmaya başlanan özerklik meselesi, Kürtlerin Musul ve Kerkük'ü de kapsayan bir yönetim talebi dolayısıyla çıkmaza girmiştir. Abdüsselam Arif, Nisan 1966'da ölmüş yerine kardeşi Abdurrahman Arif geçerken, başbakan Abdurrahman el-Bezzaz görevini bir

³⁰⁸ Arkan H. Muhammad, "Iraklı Kürtlerin Özerklikten De Facto Federalizme Geçiş Aşamaları", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları* Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 18, Güz 2013, s. 101.

³⁰⁹ Abbas Manafy, a.g.e., s. 84.

³¹⁰ Yaniv Voller, a.g.e., s. 52.

³¹¹ Yeni Irak Başbakanı Naci Talib'in İngiliz Büyükelçisi Richard Beaumont'tan ülkesinin egemenlik haklarını ihlal anlamına gelen bu tür eylemleri durdurması için İngiltere'den Şah'a baskı kumasını istediği bilgisini içeren 17 Eylül 1966 tarihli bilgi notu için bakınız: Anita L.P. Burdett, *Records of the Kurds: Territory, Revolt and Nationalism, 1831-1979*, British Documentary Resources, Vol. 12: 1966-1979, Cambridge University Press, Cambridge 2015, s. 76.

³¹² Martin van Bruneissen, a.g.e., s. 52.

süre daha sürdürmüştür. Bu süreçte, el-Bezzaz Irak devletinin iki uluslu (Kürt/Arap) karakterine vurgu yapan ve ülke bütünlüğüne zarar vermeyecek bir bölgesel özerkliği ima eden bir deklarasyon yayınlamıştır. Bu adım Kürtler için oldukça önemli bir kazanım gibi görünse de Irak rejiminin diğer unsurları plana destek vermemiştir³¹³. Buna yönetim kademesinde yaşanan diğer sorunlar da eklenince el-Bezzaz istifasını vermiştir. 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda alınan aşağılayıcı mağlubiyetten sonra da Abdurrahman Arif'e ciddi bir güvensizlik duyulmaya başlanmıştır. Arif kardeşler döneminde ciddi tatbikatlara maruz kalan Baas Partisi de yeniden toparlanmış ve yeni bir darbe hazırlığına girişmiş ve Temmuz 1968'de başarıya ulaşmıştır. Kısa bir çatışmadan sonra Arif İngiltere'ye gönderilirken, Ahmed Hasan el-Bekir Irak'ın yeni cumhurbaşkanı olmuştur³¹⁴.

Hasan el-Bekir, göreve başladığında oluşturduğu kabinede ikisi Barzani'ye biri Talabani'ye yakın olmak üzere üç Kürt bakana yer vermiştir. Böylece yeni rejim hem Kürtlerle diyalog kanalını açmış hem de iki ayrı fraksiyonun birbirine karşı bir denge unsuru olmasını sağlamaya çalışmıştır. Ancak, bir ay içinde Barzani'nin kabinedeki temsilcileri istifa etmiş, müzakereler devam etse de Aralık 1968'de ciddi bir silahlı çatışma kaçınılmaz hale gelmiştir. 1969 yılının başlarında gerçekleştirilen Baas Kongresi'nde, 1966 tarihli el-Bezzaz'ın özerklik deklarasyonuna geri dönüş sözü verilse de Barzani bu tavizden cesaret bularak gerilimi tırmandırmıştır. Irak ve İran'ın sorunlu ilişkilerinden faydalanarak Tahran'a yaklaşan Barzani, Mart 1969'da Kerkük'te gerçekleştirdiği bir saldırıyla, Irak petrol üretiminin yarıdan fazlasının birkaç günlüğüne durmasına neden olmuştur. Rejim de misilleme olarak 1969'un yaz aylarında yoğun bir askeri taarruz gerçekleştirmiştir. El-Bekir, Talabani ile daha yakın bir çizgide olsa da Barzani'nin Kürt bölgelerindeki gücünü görmezden gelememiş ve çatışmalar devam ettiği dönemde iki taraf arasında gizli görüşmeler yapılmaya başlanmıştır³¹⁵.

Molla Mustafa Barzani'yle Irak rejimi adına müzakereleri yürüten Saddam Hüseyin arasında Mart 1970'te varılan antlaşmaya göre, Kürt bölgesi dört yıl içinde özerkliğe kavuşacaktır³¹⁶. Mart Manifestosu olarak adlandırılan bu antlaşmanın üst düzey ulusal ve

³¹³ Kerim Yıldız, 2012, a.g.e., s. 14.

³¹⁴ Phebe Marr, *The Modern History of Iraq*, (Third Edition), Westview Press, Boulder 2012, ss. 130-135.

³¹⁵ Charles Tripp, *A History of Iraq*, (Third Edition), Cambridge University Press, New York 2008, ss. 192-193; Kürtler ve Irak hükümeti arasında yapılan görüşmelerle ilgili İngiliz diplomatların bilgi notları için bakınız: A.L.P. Burdett, 2015m, a.g.e., ss. 261-270.

³¹⁶ Ronen Zeidel, "The Iraqi Novel and the Kurds", *Review of Middle East Studies*, Vol. 45, No. 1, Summer 2011, s. 21; Antlaşmanın tam metni için bakınız: A.L.P. Burdett, 2015m, a.g.e., Vol. 12: 1966-1979, ss. 275-281.

bölgesel idari makamlara Kürtlerin atanması gibi bazı yükümlülükleri yerine getirilmiştir. Barzani, bu manifestoyla Kürtlere vaat edilen hakları tatmin edici bulmuş, Baas rejiminin daha önce yakın ilişkiler kurduğu Talabani-Ahmed fraksiyonuyla arasına mesafe koymasından da memnuniyet duymuştur. Mart Manifestosunun en sorunlu meselesi ise özerk olarak tanımlanacak bölgenin hangi sınırları kapsayacağı konusudur. Antlaşma'nın 14. maddesi, bu sınırların bir nüfus sayımı doğrultusunda belirleneceğini işaret etse de Barzani, özellikle Kerkük'teki sayımın, nüfus değişimleri sebebiyle Kürtlerin gerçek varlığını yansıtmayacağını savunmuştur. Bağdat, Kürt nüfus oranlarının resmi bir sayım yoluyla belirlenmesinde ısrarcı olunca da ciddi bir kilitlenme yaşanmıştır³¹⁷.

Sorunlu meseleler çözülmeden 1974'te hükümetin Musul ve Kerkük gibi petrol sahalarını Kürtlerin kontrol alanı dışında tutan tek taraflı özerklik deklarasyonu, Barzani'yi hedef alan suikast girişimleri ve Arap ailelerin şehre transferiyle Kerkük'ün kasıtlı olarak değiştirilen etnik kompozisyonu, Kürt tarafında rejime karşı bir güven bunalımı yaratmıştır³¹⁸. Bu dönemde dış yardım arayışına giren Barzani, Sovyetler Birliği ve Irak arasında 1972'de imzalanan Dostluk Antlaşması'ndan rahatsız olan ABD'nin yanı sıra onun müttefikleri İsrail ve İran'la da temas kurmaya başlamıştır. Barzani, 1974 Özerklik Yasası'ndan memnun değilse de birçok Kürt bunun dikkate değer bir kazanım olduğunu düşünmüştür³¹⁹. Bunların başında Barzani'nin en büyük oğlu Ubeydullah ve Akravi ailesinden Aziz ve Haşim gelmekte olup, Barzani'yi inatçılıkla ve İran, İsrail ve ABD ile işbirliği yapmakla suçlamışlardır. Rejim ve Barzani arasında yaşanan gerilimde tavrını Barzani'den yana koyan Kürt bakanlar istifa edince, bu üç isim Şubat 1974 itibariyle yerlerine atanmıştır. Bu dönemde aynı üçlünün öncülüğünde, Baas destekli Devrimci Kürdistan Partisi kurulmuşsa da Barzani gücünü büyük ölçüde korumuştur³²⁰.

Bağdat'ın kendi belirlediği standartlardaki özerklik teklifine karşı çıkan Barzani, Kürt bölgesinde bağımsız bir yönetim kurmuş ve eğitim, sağlık, finans, tarım ve adalet gibi alanlarda sekiz ayrı bakan atamıştır. Bir anlamda savaş ilan olan bu açıklamadan kısa bir süre sonra taraflar arasında ciddi bir silahlı çatışma başlamıştır. 1974 yılı boyunca Barzani'nin Peşmerge güçleri Irak ordusuna ağır kayıplar verdirmiş bunun karşılığında

³¹⁷ Nader Entessar, 2010, ss. 91-92.

³¹⁸ Ozum Yesiltas, "Iraq, Arab Nationalism, and Obstacles to Democratic Transition", *Conflict, Democratization, and the Kurds in the Middle East: Turkey, Iran, Iraq, and Syria*, (Ed. David Romano, Mehmet Gurses), Palgrave Macmillan, New York 2014, s. 50.

³¹⁹ Carl Dahlman, a.g.e., ss. 286-287.

³²⁰ Nader Entessar, 2010, a.g.e., s. 92.

rejim, sivil hedefleri de içeren yoğun bir misilleme yapmıştır. Mart 1975 yılı itibariyle Peşmerge'nin sahadaki göreceli üstünlüğü, Irak Kürtlerinin en büyük destekçisi İran Şahı'nın Irak yönetimiyle anlaşması üzerine sona ermiştir³²¹. Cezayir'de toplanan Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC/*Organization of Petroleum Exporting Countries*) toplantısında bir araya gelen iki ülke yetkilileri, Cezayir Antlaşması'na imza atmışlardır. Buna göre, Irak Şatt-ül Arap suyu üzerindeki iddialarından vazgeçecek, İran ise hem kendisinin hem de İsrail ve ABD'den alarak Kürtlere ulaştırdığı yardımlara son verecektir. Bağdat, böylesi bir dış desteği kaybeden Barzani'ye silah bırakma çağrısı yapınca, Barzani takipçileriyle birlikte ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır³²².

Irak hükümeti, bu olaylardan sonraki bir yıl içerisinde Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı petrol zengini kentlerde yeni bir Araplaştırma politikasını başlatmıştır. Bu doğrultuda daha önce bölgeye ataması yapılan Kürt yetkililer, Arap çoğunluklu şehirlere gönderilirken yerlerine hükümete bağlı Arap memurlar atanmıştır. Kerkük'ün El-Taamin olarak adlandırılmaya başlanması gibi Irak Kürdistanı'na bağlı kasaba ve köylere, Arapça isimler verilmiştir. Özerk Kürt bölgesinde Bağdat'tan atanan yönetim kademesi ve rejimle uyumlu çalışan bir yasama organı faaliyet göstermiştir. Kürtlerin lehine olan tek gelişme kültürel haklarının tamamıyla ellerinden alınmamış olmasıdır. 1976 yazında yeniden sınırlı bir gerilla türü ayaklanma ortaya çıkmışsa da ordunun bunları kontrol altına alması zor olmamış, yeni inşa edilen üslerle Kürt yerleşim yerlerinde devriye türü denetimler yapılması sağlanmıştır³²³.

Rejim karşısında alınan mağlubiyet sonrasında, ilk olarak Barzani'nin kendi partisi KDP içinde farklı fraksiyonlar ortaya çıkmıştır. Molla Mustafa'nın partideki gücünü kaybetmesiyle oğulları İdris ve Mesud, Kasım 1975'te İran'da, babalarının eski yardımcısı Sami ismiyle tanınan Muhammed Abdurrahman'ın KDP Geçici Komutanlığı (Liderliği) adını verdiği partiye katılmışlardır. Parti geçen dört yıllık süre zarfının sonunda Aralık 1979'da Geçici Liderlik'in eski adı KDP ile devam etmesi kararını alan dokuzuncu kongreyi toplamıştır. Barzani kardeşlerin görüş ayrılığı yaşadığı Sami ile girdiği liderlik

³²¹ Yaniv Voller, a.g.e., s. 57.

³²² A.g.e.

³²³ Gerard Chaliand (Ed.), *A People Without A Country: The Kurds and Kurdistan*, Olive Branch Press, New York 1993, ss. 7-8.

mücadelesi sonrasında da Sami partiden ayrılmış ve iki kardeş İdris'in 1987'deki ölümüne kadar parti liderliğini paylaşmışlardır³²⁴.

İdris ve Mesud Barzani, KDP Geçici Liderliği çatısı altında Irak rejimiyle belli aralıklarla çatışmaya devam ederken, Molla Mustafa'nın daha önceki müttefik ve yardımcıları rejimin otoritesini bir ölçüde kabullenmişlerdir. Nitekim KDP'nin yeni lideri Haşim Hasan Akravi, KDP Geçici Liderliği karşısında Baas hükümetinin yanında yer almıştır. Molla Mustafa tarafından daha önce politbürodan dışlanan Talabani öncülüğündeki KDP üyesi başka bir grup da partiden ayrılarak Haziran 1975'te KYB (Kürdistan Yurtseverler Birliği/*Yekîtiya Nîştîmani ya Kurdistanê*)'yi kurmuştur. Bu grupların birbiriyle çatışma halinde olması Irak'taki Kürt siyasi hareketin gücünü zayıflatırken, rejimin Kürt bölgesine yönelik Kerkük'ü dışarıda bırakan özerklik yapılanmasına sadece Akravi grubunun liderlik ettiği KDP katılmıştır.³²⁵ KDP'nin farklı fraksiyonlar arasında bölünmesi ve sağlık sorunları yaşayan Molla Mustafa Barzani'nin Mart 1979'da Washington'da hayatını kaybetmesinden sonra Körfez'de Irak Kürtlerinin siyasal serüvenini doğrudan etkileyen iki önemli savaş yaşanmıştır.

2.2.2. İki Savaş Arasında Irak Kürtleri ve Bölgesel Yönetimin Kurulması

1975 Cezayir Antlaşması'ndan sonra Irak rejimi, sosyalist ülkelerle bağlarını yavaş yavaş gevşetirken, küresel düzeyde Batı yörüngesinde bölgesel düzeyde de ılımlı Arap devletleri arasında yerini almaya başlamıştır. Bu dönemin bir diğer karakteristiği de iktidar gücünün Saddam Hüseyin'in elinde toplanması olmuş, Haziran 1979 yılı itibariyle Hasan el-Bekir devlet başkanlığını Saddam Hüseyin'e bırakmıştır³²⁶. Bundan kısa bir süre önce de İran'da, İslami bir devrim gerçekleşmiş ve Ayetullah Humeyni'nin dini liderliğini üstlendiği İran İslam Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu tarihe kadar iki ülke 1975 Cezayir Antlaşması'yla aralarındaki sorunları rafa kaldırmıştı. Ancak Humeyni'nin bölge ülkelerindeki rejimleri hedef alan söylemleri, Saddam Hüseyin'i tedirgin etmiş ve Cezayir Antlaşması'nı tanımadığını açıklamıştır. İran'ın Iraklı Şiiiler üzerinde nüfuz edinme çabaları karşısında Saddam da İran'ın petrol merkezi olan Huzistan bölgesindeki Arapları

³²⁴ Michael M. Gunter, "The KDP-PUK Conflict in Northern Iraq", *Middle East Journal*, Vol. 50, No. 2, Spring, 1996, s. 229.

³²⁵ Nader Entessar, 1984, a.g.e., s. 922.

³²⁶ Marion Farouk-Sluglett ve Peter Sluglett, a.g.e., ss. 178-179.

Tahran'a karşı kışkırtmıştır. Bu yıpratma taktikleri, yerini önce küçük çarpışmalara ve nihayetinde sekiz yıl sürecek olan bir savaşa bırakmıştır³²⁷.

22 Eylül 1980'de başlayan savaşın ilk yıllarında, Irak tüm askeri gücüyle İran'a saldırmaya başladığından Kürt bölgelerindeki rejim kontrolü zayıflamıştır. KDP ve KYB Peşmergeleri, İran ve Suriye'nin desteğiyle kurtarılmış bölgeler adını verdikleri alanlarda kontrolü sağlarken, Türkiye sınırında daha önce rejim tarafından boşaltılmış bölgelere yeniden yerleştirilen köylülerin güvenliğini de üstlenmişlerdir. Peşmergeler eylemlerini İran hava kuvvetleriyle koordinasyon halinde gerçekleştirdiğinden rejimin öfkesini her geçen gün üzerlerine daha fazla çekmeye başlayacaklardır³²⁸. Birbirinden ayrı Peşmerge yapılanmasına sahip olsalar da KDP ve KYB, 1982 yılı itibariyle rejim karşısında birleşmişlerdir³²⁹. Ancak o dönem, Tahran'la çatışma halinde bulunan ve Bağdat'ın yardımlarına bağımlılığı devam eden İ-KDP lideri Kasımlı, Talabani'yi Saddam'la anlaşmaya ikna etmiştir. Talabani de böyle bir anlaşmayla, rejim tarafından bölgeyi İran'dan koruması için kendine verilecek silahlarla güçleneceğini ve 1974 tarihli özerklik yasasında bazı iyileştirmeler yapılmasını sağlayarak da Kürt halkının gerçek temsilcisi durumuna gelebileceğini düşünmüştür³³⁰.

Saddam Hüseyin de KYB ile yapılacak bir anlaşmanın rejime karşı savaşan Kürtler arasında bir bölünmeye yol açacağını düşündüğünden Kasımlı'nun aracılık ettiği bir ateşkese imza atmıştır. Bu ateşkesten kısa bir süre sonra iki taraf arasında müzakereler başlamıştır. KYB heyetinin özerk bölgenin genişletilmesi, bölgedeki Araplaştırmanın durdurulması ve 20.000 kişilik devlet yanlısı Kürt birliğin lağvedilmesi gibi talepleri hemen kabul görmemiştir. Bu sırada Irak'a gelen ABD'li bir temsilcinin, Washington'un Bağdat'a askeri yardımda bulunacağı vaadi, Saddam'ın Talabani'ye eskisi kadar ihtiyaç duymayacağı şeklinde bir düşünceye kapılmasına yol açmıştır³³¹. Rejimin müzakereleri sürekli ertelemesi ve Kürtlere yönelik acımasız uygulamaları karşısında, zor duruma düşen KYB yetkilileri de 1985 yılının başında rejimle artık hiçbir ilişkisinin kalmadığını duyurmuştur. Ancak KYB, görüşmeler esnasında çatışmayı bırakan eski militanlarını

³²⁷ Mehmet Saray, *Türk-İran İlişkileri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu: Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, s. 152-154.

³²⁸ Martin van Bruneissen, a.g.e., ss. 72-73.

³²⁹ Carl Dahlman, a.g.e., s. 288.

³³⁰ David McDowall, 2004, a.g.e., ss. 465-466.

³³¹ Ali Rıza Şeyh Attar, *Kürtler: Bölgesel ve Bölge Dışı Güçler*, (2. Basım), (Çev. Alptekin Dursunoğlu), Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004, ss. 185-188.

yeniden toparlamakta zorlandığı gibi, Suriye ve Libya ile kurduğu bağlantıları ve Kürtler arasındaki siyasi saygınlığını da büyük ölçüde yitirmiştir³³².

Bu süreçte KDP ve KYB ilişkileri oldukça sorunlu bir seyir izlemişse de İran'ın saldırı yoğunluğunu azalttığı bir dönemde, bu rekabetin Bağdat karşısında iki taraf için de zararlı olacağı kanaati pekişmiştir. KYB, 1986 yılı itibarıyla rejim muhalifi saflara geri dönmeyi kabul etmiş, Irak Kürdistan Cephesi adıyla 1987'nin başlarında kurulan hareketin içinde KDP ve üç küçük partiyle birlikte yer almıştır. Beraber hareket etmenin faydasını gören Kürtler, kısa süre içinde çok sayıda Kürt yerleşim yerini ele geçirmiştir³³³. Kürtlerin bu ilerlemeleri karşısında Saddam, geniş yetkilerle bölgeye Ali Hasan el-Mecid'i atayarak, Kürt bölgesi üzerinde demografik, ekonomik ve psikolojik etkiler doğuracak olan ve acımasızca gerçekleştirilen "Enfal" adlı operasyonları başlatmıştır. Bu operasyonlarda ilk olarak Peşmerge kontrolündeki bölgelere hava saldırıları düzenlenerek karadan girecek ordu birliklerine alan açılmıştır. Daha sonra sivil köylüler hedef alınmış kadın, çocuk ve yaşlılar kötü koşullardaki kamplarda toplanırken, erkeklerin çoğu ayırım gözetmeksizin vurulup toplu mezarlara gömülmüştür³³⁴.

Irak rejiminin İran'la savaştaki tutumlarından dolayı Kürtlere karşı bir anlamda cezalandırma olarak gördüğü Enfal kapsamındaki bu sekiz ayrı büyük operasyon, Kürtlerin daha fazla özerklik ve bağımsızlık kazanma arzularına ağır bir darbe vurmuştur³³⁵. Enfal Operasyonları esnasında el-Mecid'e bağlı ordu birlikleri üç ayrı saldırıda kimyasal silah kullanmıştır. Dünya kamuoyunun rejimin bu eylemlerine çok az ilgi gösterdiği bir süreçte, İran sınırındaki Halepçe'ye yapılan kimyasal saldırı ise fazlasıyla ses getirmiştir. Savaş sırasında kısa bir süre İran'ın kontrolüne giren bu küçük şehre, intikam amacıyla el-Mecid'e bağlı güçler tarafından kimyasal bombalar atılmış ve çok sayıda sivil, bu saldırıda korkunç şekilde can vermiştir. İran'ın davet ettiği yabancı gazetecilerin yaptığı yayınlar, uluslararası toplumun dikkatini Irak'ın kuzeyine çekmişse de Saddam üzerinde gerekli baskının oluşturulamaması, Ağustos 1988'de yeni bir kimyasal bombalamayla çok sayıda

³³² A.g.e., ss. 188-190.

³³³ David McDowall, "The Kurdish question: a historical review", *The Kurds: A Contemporary Overview*, (Ed. Philip G. Kroyenbroek, Stefan Sperl), Routledge, London and New York 1992, s. 23.

³³⁴ Phebe Marr, a.g.e., ss. 198-199.

³³⁵ Joost R. Hilterman, "The 1988 Anfal Campaign in Iraqi Kurdistan", *Online Encyclopedia of Mass Violence*, February 2008, s. 2.

Kürt yerleşim yerinin harap olmasına, birçok sivilin ölmesine ve yüz binlercesinin de Türkiye ve İran sınırlarına yığılmasına yol açmıştır³³⁶.

Enfal operasyonlarının genelinde 182.000 civarında Iraklı Kürt öldürülürken, aralarında Halepçe'nin de olduğu kimyasal silahların kullanıldığı yerlerde ilk etapta 5.000, saldırının kimyasal bir boyuta sahip olması nedeniyle sonraki haftalarda da yaklaşık 7.000 kişi hayatını kaybetmiştir³³⁷. Saddam, Kürtlere karşı gerçekleştirdiği bu eylemlerde rejime bağlı *caş* ismiyle anılan Kürt birliklerden yararlanmış, rejimden maddi destek gören bu gruplar da vahşet ve devlet terörünün aracı olmuşlardır³³⁸.

20 Ağustos 1988'de BM Güvenlik Konseyi'nin bir yıl önce aldığı ateşkes kararını tarafların imzalamasıyla son bulan İran-Irak Savaşı, her iki ülkenin ekonomilerinde telafisi imkansız hasarlara yol açmıştır. Saddam, oluşan bütçe açığını, Irak'ın tarihsel olarak üzerinde hak iddia ettiği petrol zengini Kuveyt'i, ülkesine katarak kapatmak istemiştir³³⁹. Ancak Batı ülkeleri, Kuveyt'in işgalini Irak'ın komşusuna yaptığı pervasız bir saldırı olarak tanımlamış ve Saddam'ı Kuveyt topraklarındaki güçlerini barışçıl bir şekilde çekmesi konusunda uyarılmışlardır. İkna çabaları sonuç vermeyince de ABD öncülüğünde kurulan koalisyon, 1991'in başlarında Irak'ı Kuveyt'ten çekilmek zorunda bırakacak saldırıları başlatmıştır. Bu süreçte, Batılı ülkelerin kendilerini Irak ordusundan koruyacağını düşünen Kürtler ve Şiiler yeniden ayaklanmışlardır³⁴⁰.

Körfez Savaşı'nda Irak'ın askeri kapasitesinin ciddi zarar görmesi, Kürtlerin ilk başta birtakım başarılar elde etmesine yol açmışsa da rejim, zamanla kendisine sadık güçleri yeniden mobilize etmiş, isyancıların hafif silahlarına karşı helikopter ve ağır silahlar vasıtasıyla yeniden üstünlük sağlamıştır. Kürtler kabusu yeniden yaşamaya başlamış ve bir milyondan fazla insan Saddam teröründen kaçarak Türkiye ve İran'a yönelmiştir. Her iki ülke de bu sığınmacılara ev sahipliği yapma konusunda isteksiz davranmıştır. Uluslararası toplum yaşanan trajediye kayıtsız kalmayarak insani yardım konusunda harekete geçerken, Avrupalı ülkeler de BM'yi devreye sokma planı

³³⁶ Farideh Koochi-Kamali, *The Political Development of the Kurds in Iran: Pastoral Nationalism*, Palgrave Macmillan, New York 2003, s. 215.

³³⁷ Stephen Mansfield, *The Miracle of the Kurds: A Remarkable Story of Hope Reborn in Northern Iraq*, Worthy Publishing, Tennessee 2014, s. 36.

³³⁸ Craig Douglas Albert, "A History of Violence: Ethnic Group Identity and the Iraqi Kurds", *Iran and the Caucasus*, Vol. 17, No. 2, 2013, s. 219.

³³⁹ William L. Cleveland ve Martin Burton, a.g.e., s. 420.

³⁴⁰ Mohammed M. A. Ahmed, *Iraqi Kurds and Nation-Building*, Palgrave Macmillan, New York 2012, s. 7.

yapmışlardır³⁴¹. Nitekim BM Güvenlik Konseyi, 5 Nisan 1991’de aldığı 688 sayılı kararlar sonuçları uluslararası barış ve güvenliği tehdit edebilecek olan sivillere yönelik rejim baskısını kınamıştır. Güvenlik Konseyi ayrıca, Irak hükümetinden tüm Iraklı vatandaşların insani ve siyasi haklarına saygı duymasını ve insani yardımların geçişine izin vermesini talep etmiştir³⁴².

688 sayılı bu kararda Irak topraklarına herhangi bir müdahaleden söz edilmemiştir. Ancak, sığınmacı sorunuyla baş etmek zorunda olan Türkiye, Cumhurbaşkanı Turgut zal’ın girişimiyle farklı bir yaklaşıma ortaya koymuştur. Buna göre, sığınmacılara Irak toprakları içinde Bağdat’ın saldırılarından BM tarafından korunan bir alanda hizmet verilmesi daha uygun olacaktır. İngiltere Başbakanı John Major da AB Zirvesi’nde Irak’ta bir Kürt bölgesi kurulmasını önermiş, bölge ülkelerini tedirgin etmemek için söz konusu alan sonradan “Geçici Tampon Bölge” veya “Güvenli Bölge” olarak anılmıştır. Bu süreçte ilk olarak, Türkiye-Irak sınırındaki sığınmacılara havadan temel ihtiyaç malzemelerinin atılması şeklinde Huzur Operasyonu adıyla bir uluslararası yardım faaliyeti başlatılmıştır. Bu girişimin geçici bir zm olduğu anlaşılınca, Amerikan Başkanı George H. W. Bush inisiyatif almış ve 10 Nisan 1991’de Irak’a, 36. enlemin kuzeyindeki tüm askeri faaliyetlerin ve uçuşların yasaklandığı bildirilmiştir. 17 Nisan itibariyle de ABD öncülüğündeki koalisyon güçleri Kuzey Irak’a girmiş, Bağdat duruma itiraz etse de bir gün sonra BM yardım ekiplerinin ülkeye girişine izin veren antlaşmayı onaylamıřtır³⁴³.

Türkiye sınırındaki Zaho’dan başlayarak İran sınırına Duhok, Erbil ve Süleymaniye’yi de içine alacak şekilde belirlenen sınır çizgisi, rejimin müdahalesine kapalı hale getirilmiş ve Kürt bölgesi olarak belirlenmiştir. Bu sınırlar, 1970’lerde belirlenen fiili Kürt zerk bölgesini kapsamakta olup, Kerkük gibi tartışmalı yerleşim birimleri kapsam dışında bırakılmıřtır³⁴⁴. Yeni oluşturulan Irak Kürdistanı’ndaki bu gelişmeler karşısında Bağdat, Ekim 1991’den itibaren bölgeye dönük ciddi bir ekonomik ambargo uygulamaya başlamış ve buradaki devlet görevlilerini bölgeden çekmiştir. Saddam’ın uyguladığı bu idari ve ekonomik ambargo, Irak’ın kuzeyinde tam bir kaosa yol açmıştır. Kürt liderlerin farklı başkentlerde yaptığı görüşmeler neticesinde, bu kaostan çıkış yolunun yapılacak bir

³⁴¹ Sami Zubaida, “Introduction”, *The Kurds: A Contemporary Overview*, (Ed. Philip G. Kroyenbroek, Stefan Sperl), Routledge, London and New York 1992, s. 2.

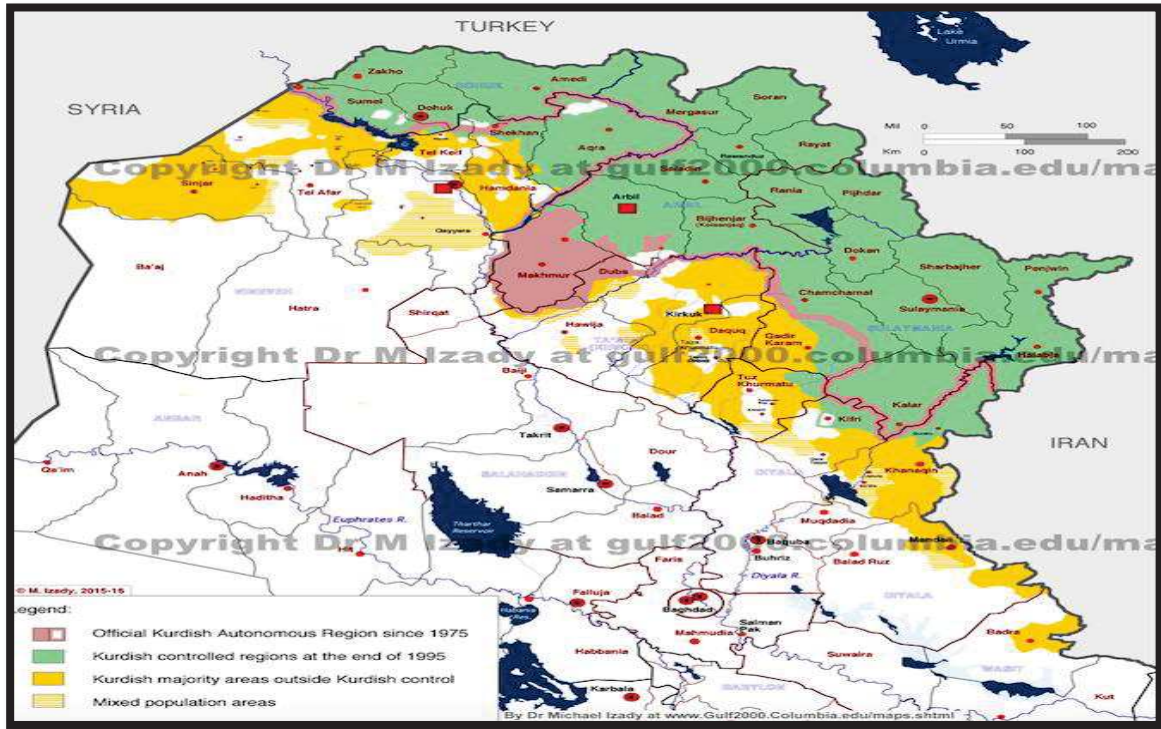
³⁴² United Nations Security Council Resolution 688 (1991), 05.04.1991, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/24/IMG/NR059624.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 14.12.2018).

³⁴³ Baskın Oran, “*Kalkık Horoz*”: *ekiş G ve Kürt Devleti*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1998, ss. 55-61.

³⁴⁴ Craig Douglas Albert, a.g.e., s. 225.

genel seçimle yeni bir bölgesel yönetim biriminin inşa edilmesi olduğu kanaatine varılmıştır. Bu doğrultuda çeşitli ertelemeler sonrasında 19 Mayıs 1992’de yapılan seçimlere KDP, KYB, Kürdistan İslami Hareketi (KİH) gibi çeşitli Kürt partilerinin yanı sıra Hristiyan isimlerden oluşan bir liste katılırken, Irak Milli Türkmen Partisi Irak’ın toprak bütünlüğünü tehlikeye atacağı düşüncesiyle katılmamıştır³⁴⁵.

Harita 2.8. Körfez Savaşı Sonrası Kürt Bölgesi

Kaynak: *Kurdish Regions of Iraq: Political Status in 1995*, http://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Kurd_Region_Status_1995_lg.png (Erişim Tarihi: 05.08.2019).

Her 30.000 kişiye bir parlamenter gelecek şekilde dizayn edilen mecliste yüz beş koltuktan en az birini kazanmak için yüzde yedi barajını geçme gerekliliği, 50,22 oranında oy alan KDP ve 49,78’e ulaşan KYB dışındaki grupları parlamento dışında bırakmıştır. Bu seçimlerde Kürt bölgesinin başkanlık makamına seçilmek isteyen kişiye ise oyların yüzde 51’ini alma zorunluluğu getirilmiştir. KDP lideri Mesud Barzani ve KYB lideri Celal Talabani’nin yanı sıra iki adayın daha katıldığı seçimlerde hiç kimse mutlak çoğunluğu sağlayamadığı için seçim ikinci tura kalmış fakat böyle bir tur hiçbir zaman yapılmamıştır. Meclisteki yüz beş koltuktan beş tanesi Hristiyan azınlıklar için ayrılırken, KDP ve KYB kalan koltukları eşit sayıda paylaşmışlardır. Seçimden sonra iki parti birbiriyle yakınlaşmaya başlamış, bölgesel yönetim kademelerinde başkan ve başkan yardımcılıkları

³⁴⁵ Arkan H. Muhammad, a.g.e., s. 108.

adil bir şekilde paylaştırılmaya çalışılmıştır. Bağdat'ın seçimlerin Irak'ın toprak bütünlüğünü hedef aldığı suçlamasına ise her iki Kürt lider de ayrı bir bağımsız devlet kurmak istemedikleri yönündeki açıklamalarıyla cevap vermiştir³⁴⁶.

Yeni Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nde başkanlık makamı boş bırakılarak, Temmuz 1992'de Fuad Masum'un başbakanlığında farklı bir yönetim mekanizması kurulmuştur. Ancak yeni Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY), olası bir bağımsız Kürt yapılanmasından endişe eden Türkiye, Suriye ve İran'ın baskıları, ciddi boyutlara varan ekonomik sorunlar, karar verme süreçlerinde iki parti arasındaki eşit yetki paylaşımının neden olduğu krizler ve yönetim kademelerinde yer almayan Barzani ve Talabani'nin kendi bölgelerindeki nüfuzlarını pekiştirme çabalarının yol açtığı sorunlarla baş etmeye çalışmıştır. Özellikle iki parti arasındaki gerilim, Mayıs 1994'te yaklaşık 3000 kişinin hayatını kaybettiği bir çatışma yaşanmasına ve ciddi bir yıkıma sebebiyet vermiştir³⁴⁷.

Tarafların daha önce bahsi geçen ideolojik farklılıklarının yanı sıra, Irak Kürt bölgesinin geleceği hakkında da farklı yaklaşımları vardır. O dönemde Mesud Barzani, Bağdat'la anlaşmalı bir özerklikten ve komşu ülkelerin şiddetle karşı çıkacağı daha radikal bir modelden kaçınırken Celal Talabani, Kürtlere kendi kaderini tayin hakkının verildiği dolayısıyla daha çok yönetme yetkisine sahip oldukları bir Irak'ı tercih etmiştir³⁴⁸. Diğer yandan KDP'nin Türkiye ve İran sınırındaki stratejik geçiş noktalarını kontrol etmesi de KYB'de rahatsızlığa yol açmıştır. Habur'dan Türkiye'ye petrolün kamyonlarla geçiş süreci, KDP'nin kasasını doldururken KYB'nin bu tür imkanları kısıtlı kalmıştır³⁴⁹. Tüm bu sorunların neden olduğu iç savaş, IKBY'nin bir anlamda çökmesine ve 1996'da Erbil ve Süleymaniye'de ayrı ayrı hükümetler kurulmasına neden olmuştur³⁵⁰. Aynı yıl içinde İ-KDP militanlarını takip için İran'ın KYB kontrolündeki topraklara girmesi üzerine KDP, Talabani'yi İran'dan askeri yardım almakla suçlamış ve Bağdat'tan destek istemiştir. 30.000 kişilik bir askeri birliğin Barzani'ye yardım için Kürt bölgesine girmesiyle, bir süredir KYB kuşatması altında bulunan Erbil'de yeniden KDP kontrolü sağlanmıştır³⁵¹.

³⁴⁶ Michael M. Gunter, "A *de facto* Kurdish state in Northern Iraq", *Third World Quarterly*, Vol. 14, No. 2, 1993, ss. 298-300.

³⁴⁷ Michael M. Gunter, "Unrecognized De Facto States in World Politics: The Kurds", *The Brown Journal of World Affairs*, Vol. 20, No. 11, Spring/Summer 2014, s.168.

³⁴⁸ Michael M. Gunter, 1993, a.g.e., s. 297.

³⁴⁹ Carl Dahlman, a.g.e., s. 290.

³⁵⁰ Michael M. Gunter, "Turkey and Iran Face off in Kurdistan", *Middle East Quarterly*, Vol. 5, No. 1, January 01, 1998, <https://www.meforum.org/articles/other/turkey-and-iran-face-off-in-kurdistan> (Erişim Tarihi: 19.07.2018).

³⁵¹ Charles Tripp, a.g.e., s. 256.

Irak ordusuna bağlı kuvvetler kısa sürede çekilse de, Saddam'ın ülke kuzeyinde güç gösterisi yapması ABD'yi fazlasıyla rahatsız etmiş ve Ekim 1996'da iki tarafı Ankara'da bir araya getirmiştir. Ancak burada verilen sözlere rağmen sahada değişen pek bir şey olmamış, ekonomik kaynaklar üzerindeki sorunlar devam etmiş, Bağdat ve bölge ülkeleri tarafların bu uyuşmazlıklarından yararlanmaya çalışmıştır. Kürt bölgesinin özellikle rejim etkisine ve İran müdahalesine açık hale gelmeye başlamasıyla ABD harekete geçerek Eylül 1998'de Barzani ve Talabani'ye Washington sözleşmesini imzalatmıştır. Böylece taraflar arasındaki çatışma sona ermiş fakat öngörülen seçimler yapılamadığı gibi iki ayrı bölgesel yönetim varlığını sürdürmüştür. 2002 yılında Amerikan başkanı George W. Bush'un Saddam Hüseyin'i devirmek istediği anlaşılınca her iki parti de ABD'ye ne kadar değerli bir müttefik olduklarını göstermeye çalışmıştır³⁵².

2.2.3. ABD'nin Irak İşgalinden DAEŞ Saldırılarına Kürt Bölgesi

ABD'nin Irak'a askeri bir müdahale gerçekleştirmesinin ardında Kürt grupların yürüttüğü faaliyetler oldukça dikkat çekicidir. Nitekim KYB, henüz 11 Eylül saldırıları yaşanmamışken 2001'de Beyaz Saray'a, Kürt bölgesinde faaliyet gösteren ve daha sonra yeni bir ittifakla Ensar el-İslam adını alacak olan Cund el-İslam örgütünün Afganistan'daki El-Kaide militanlarıyla bağlantılarını gösteren bir rapor sunmuştur. ABD, sonraki yıllarda Irak'a müdahaleyi BM Güvenlik Konseyi'ne götürdüğünde Ensar örgütü ile El-Kaide arasındaki ilişkiyi delil olarak sunacaktır³⁵³.

Diğer yandan Mart 2002'de Barzani ve Talabani, Virginia'da CIA (*Central Intelligence Agency*/Merkezi İstihbarat Teşkilatı) Başkanı Goerge Tenet'ten Amerikan müdahalesine hazırlıklı olmaları konusunda brifing alırken, Kürt partilerin de aralarında olduğu rejim muhalifi Iraklı gruplar, Aralık 2002'de Londra'da bir araya gelmiştir. ABD'nin 18 Mart 2003'teki Irak'a gönderdiği ilk bomba da CIA'in Kürt bölgesinde topladığı istihbarat doğrultusunda atılmıştır. On gün sonra Ensar'ın etkin olduğu topraklar, KYB militanları ile Amerikan Özel Kuvvetleri'nin ortak operasyonu sonucu kontrol altına alınmıştır. ABD askerlerinin Bağdat'a girerek Saddam heykelini devirdiği 9 Nisan tarihinden bir gün sonra da Kürt Peşmergeler, ABD'nin karşı çıkmasına ve Türkiye'nin tehdidine rağmen Kerkük'e girmiştir³⁵⁴.

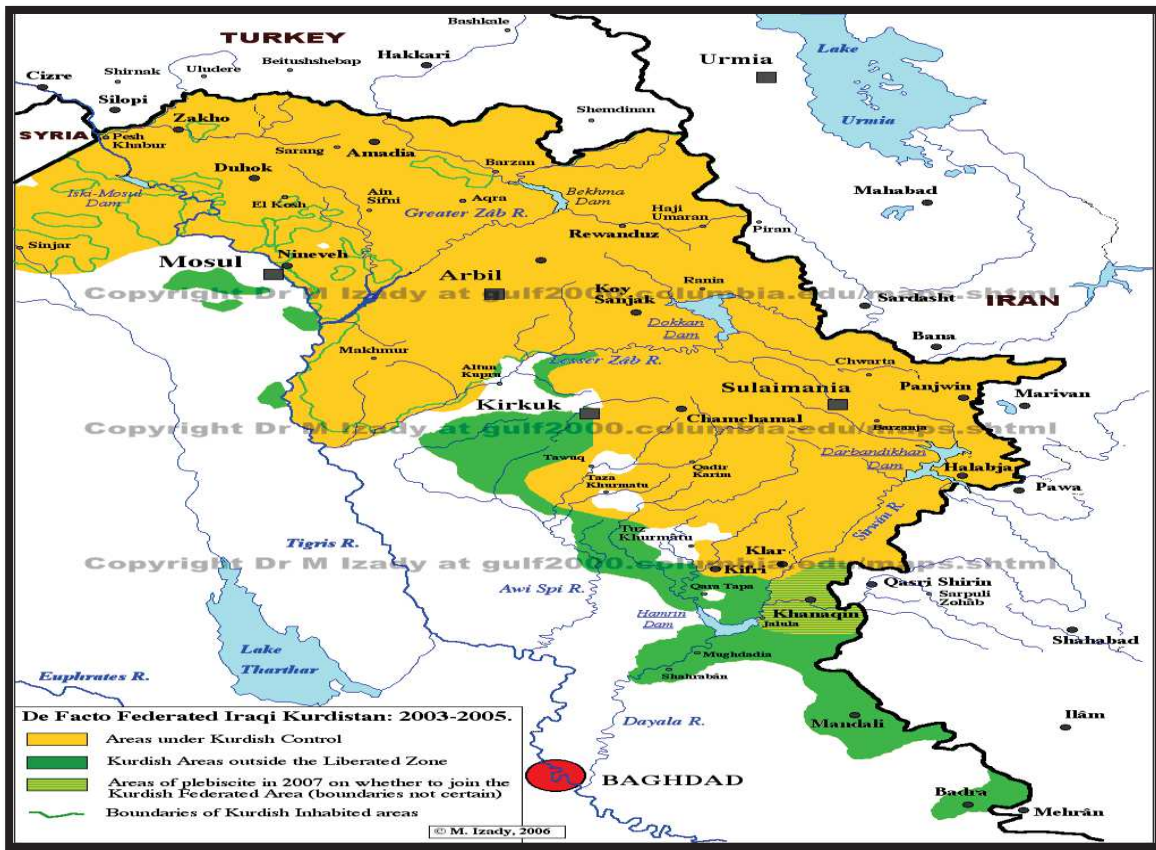
³⁵² A.g.e., ss. 256-258.

³⁵³ Quil Lawrence, *Invisible Nation: How the Kurds' Quest for Statehood Is Shaping Iraq and the Middle East*, Walker & Company, New York 2008, s. 328.

³⁵⁴ A.g.e., ss. 328-329.

Kürtler, Saddam'ın devrilmesinden sonraki anayasa yapım ve ulusal meclis seçimleri gibi siyasi süreçlere de aktif bir katılım göstermelerinin karşılığı olarak yeni Irak hükümetinin bir parçası olmuşlardır. Örneğin KDP'li Hoşyar Zebari, Irak Geçici Hükümeti tarafından dışişleri bakanlığı görevine atanırken, KYB'li Berham Salih 2004 yılının yaz aylarından itibaren başbakan yardımcılığı için belirlenen iki koltuktan birine oturmuştur. KYB kurucusu ve genel sekreteri Celal Talabani ise yeni dönemde sembolik bir makam olarak tasarlanmış olsa da 2006'da Irak Cumhuriyeti devlet başkanlığını üstlenmiştir³⁵⁵.

Harita 2.9. Irak Kürt Bölgesel Yönetimi

Kaynak: *Kurdish Regions of Iraq: Political Status in 2005*, http://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Kurd_Region_Status_2005_lg.png (Erişim Tarihi: 05.08.2019).

Bu arada 2005 yılının Ocak ayında, tüm Irak'ta yapılan genel seçimlerin yanı sıra Kürtler, IKBY başkanlığı ve parlamento seçimleri için de oy kullanmışlardır. Sandık başına gelenlere bağımsızlık konusundaki görüşleri hakkında resmi olmayan bir anket de yapılmış ve yüzde 95 oranında bir destek tespit edilmiştir. Buna rağmen Kürt liderler, uzun dönemli hedefler ile mevcut siyasi gerçekler arasındaki ayrıma dikkat etmiş, yeni

³⁵⁵ Tozun Bahcheli ve Peter Fragiskatos, "İraçli Kürdistan: Fendig off uneasy neighbours", *International Journal of Contemporary Iraqi Studies*, Vol. 2, No. 1, 2008, ss. 67-68.

anayasada federalizm yönündeki taleplerinin, bir ayrılma arzusundan ziyade bölge güvenliği için dile getirildiğini söylemişlerdir. Yine Arapların kaygılarını gidermek için federalizmin ülkenin bütünlüğünün bir garantisi olduğu vurgusu yapmışlardır³⁵⁶.

Kürtlerin anayasa yazım sürecindeki çabaları karşılığını bulmuş ve çeşitli konularda istedikleri kazanımları elde etmişlerdir. Nitekim anayasanın birinci maddesinde Irak'ın federal bir Cumhuriyet olduğu belirtilirken, dördüncü maddenin birinci fıkrasında Kürtçe'nin ülkedeki iki resmi dilden biri olduğu ifade edilmiştir³⁵⁷. 22 Ağustos tarihinde belirlenen bu metin üzerinde, anayasa referandumunun yapılacağı 15 Ekim 2005 tarihinden üç gün önce, bazı ekleme ve çıkarmalar yapılmıştır. Buna göre, Kürtlerle doğrudan ilgili olan 1. Madde (Md.) federal devlet detayını korumakla birlikte maddeye Irak'ın “federal tek bir devlet” ayrıntısı konulmuş Irak'ın bütünlüğüne vurgu yapılmıştır³⁵⁸. Anayasanın bölgelerle ilgili kısmında, Kürdistan bölgesinin ve oradaki mevcut iktidarın federal bir bölge olarak tanınacağı (Md. 117/1) ve her bölgenin kendi anayasasını yazabileceği (Md. 120) belirtilmiştir. Yine bölgesel yönetimlerin federal anayasayla uyumlu bir biçimde kendi yasama, yürütme ve yargı organlarını dizayn edebileceği (Md. 121/1), büyükelçilik ve diplomatik misyonlarda kültürel, sosyal ve kalkınmayla ilgili ofisler açabileceği (Md. 121/4) ve bölgesel hükümetlerin kendi iç güvenlik birimlerini kurabileceği (Md. 121/5) dile getirilmiştir³⁵⁹.

Kürtler için en önemli meselelerden biri olan Kerkük'ün ve diğer tartışmalı yerlerin nihai statüsünün belirlenmesi konusu ise belli bir normalleşme süresinin ardından bir nüfus sayımı ve Aralık 2007'yi geçmeyecek şekilde yapılacak bir referandumun sonucuna bırakılmıştır (Md. 140/2)³⁶⁰. Saddam Hüseyin dönemindeki Araplaştırma politikası neticesinde demografik yapısı değiştirilen Kerkük'te, anayasayla Kürtlere dönüş, Araplara ise eski topraklarına geri gidiş olanağı sağlanmıştır. Bu normalleşme sürecinde birkaç bin Arap Kerkük'ten ayrılırken, iş ve güvenlik kaygıları nedeniyle çok az sayıda Kürt şehre dönmüştür. 2007 yılı Kerkük'te bir referandum gerçekleştirilemeden geçirilmiş fakat il meclisindeki koltukların çoğunluğunda ve üst düzey idari makamlarda Kürt temsilciler yer almıştır. İKBY, bölgede Kürt memurlarının maaşlarını öderken, Türkmen, Arap ve Süryani

³⁵⁶ Henri J. Barkey ve Ellen Laipson, “Iraqi Kurds and Iraq's Future”, *Middle East Policy*, Vol. XII, No. 4, Winter 2005, ss. 69-70.

³⁵⁷ “Irak Anayasası (Taslak Metin)”, *Serbesti Siyasi Fikir Dergisi*, Sayı: 22, Güz 2005, ss. 36-37.

³⁵⁸ A.g.e., s. 50.

³⁵⁹ “Iraq's Constitution of 2005”, ss. 35-36. https://www.constituteproject.org/constitution/Iraq_2005.pdf?lang=en (Erişim Tarihi: 19.03.2019).

³⁶⁰ A.g.e., s. 42.

nüfus şehrin Kürt bölgesine bağlanma ihtimali karşısında endişeli bir bekleyiş içerisine girmişlerdir³⁶¹. Kürtlerle ilgili bir diğer önemli anayasa maddesine göre, 1992'den beri IKBY tarafından çıkarılan kanunlar ve bölgedeki mahkemelerden çıkan kararlar anayasaya aykırı olmadığı sürece geçerli kabul edilecektir (Md. 141)³⁶².

Irak'ta Ocak 2005'teki geçici hükümet ve geçici parlamento için yapılan seçimlerden sonra aynı yılın Aralık ayında da kalıcı parlamento için seçimler yapılmış, hükümet kurmak için gereken üçte ikilik meclis çoğunluğu şartı Şii partileri Kürtlerin taleplerine duyarlı hale getirmiştir. Bu doğrultuda uzun pazarlıklar sonucu kurulan hükümette başbakanlık koltuğuna Mayıs 2006 itibariyle Nuri el-Maliki oturmuştur. IKBY'deki başbakanlık görevini ise Mesud Barzani'nin yeğeni Neçirvan Barzani³⁶³ üstlenmiş olup, KDP'ye on üç bakanlık, KYB'ye on dört bakanlık, İslamcı partiler için üç bakanlık Türkmen ve Süryaniler için de birer bakanlık tahsis edilmiştir. İçişleri, ekonomi, adalet ve savunma (Peşmerge) bakanlıklarının KDP ve KYB arasında paylaşılması yeni birleşik IKBY için temel bir sorun olmakla birlikte daha büyük sorunlar Bağdat ile yaşanan ilişkilerde görülmüştür³⁶⁴. Irak merkezi hükümetiyle IKBY arasındaki sorunların başında doğal kaynakların kime ait olduğu, oradan gelen gelirlerin paylaşımı, Peşmerge'nin durumu, Kerkük'ün yanı sıra Sincar ve Mahmur gibi diğer tartışmalı bölgelerin statüsü bulunmaktadır³⁶⁵.

İki taraf arasında daha çok siyasi retorik düzeyinde devam eden tartışmalar, 2008'in ikinci yarısında merkezi yönetime bağlı Diyala vilayeti sınırları içinde bulunan fakat aynı zamanda 140. maddedeki tartışmalı bölgelerden biri olarak kabul edilen Hanekin'de tehlikeli bir düzeye ulaşmıştır. Zira Irak Başbakanı Nuri el-Maliki ile IKBY Başkanı Mesud Barzani'nin karşılıklı demeçleri Irak güvenlik güçleriyle Peşmerge'yi statüsü henüz belirlenmemiş olan bu kentte karşı karşıya getirmiştir³⁶⁶. Doğal kaynaklarla ilgili temel sorun, uluslararası petrol şirketleriyle IKBY arasında yapılan antlaşmaların Bağdat'ın egemenliğini sarstığını düşünen Nuri el-Maliki'nin Irak genelini kapsayan hidrokarbon

³⁶¹ Nader Entessar, 2010, a.g.e., ss. 101-102.

³⁶² "Iraq's Constitution of 2005", s. 43.

³⁶³ Neçirvan Barzani, 10 Haziran 2019'da IKBY Başkanlığı görevine başlamıştır. Yemin töreniyle ilgili detaylar için bakınız: Neçirvan Barzani için yemin töreni düzenleniyor, 10.06.2019, <http://www.rudaw.net/turkish/kurdistan/100620197> (Erişim Tarihi: 11.06.2019).

³⁶⁴ Michael M. Gunter, 2008, a.g.e., ss. 16-18.

³⁶⁵ Michael M. Gunter, "Arab-Kurdish Relations and the future of Iraq", *Third World Quarterly*, Vol. 32, No. 9, 2011, ss. 1625-1626.

³⁶⁶ Gareth Stansfield ve Liam Anderson, "Kurds in Iraq: The Struggle between Baghdad and Arbil", *Middle East Policy*, Vol. XVI, No. I, Spring 2009, s. 136.

yasasını geciktirmesi ve ulusal petrol şirketlerine ayrıcalıklar tanınmasıyla ortaya çıkmıştır. Özellikle son hamle, aralarında Exxon Mobil, Chevron ve Gazprom gibi dünya petrol devlerinin yanı sıra Türk firmalarının olduğu şirketlerle Kerkük'teki petrol çıkarılmasına yönelik antlaşmalar yapmaya başlayan IKBY'yi fazlasıyla rahatsız etmiştir³⁶⁷.

IKBY, merkezi hükümetin daha önce sözünü verdiği gelirlerin paylaşımı hususunda geri adım atmasından çekinerek, Kürt bölgesindeki hidrokarbon endüstrisinin kendileri tarafından kontrolü ve alt federal yapılara otomatik bir gelir tahsisi yapılması konularında ısrarcı olmuştur. Bağdat ise Erbil'e bırakılacak böyle bir kontrolün, beraberinde gelirlerin paylaşımı ve diğer sorunlu meselelerde daha fazla tavizi getireceğini dolayısıyla da Kürtlerin ayrılık yönündeki eğilimini güçlendireceğine inanmıştır. El-Maliki hükümeti ayrıca, diğer alt federal birimlerin de Kürtlerin bu başarısından cesaret alarak benzer taleplerde bulunabileceğinden ve ülkenin çözülme sürecine gireceğinden endişe etmiştir³⁶⁸. Mevcut sistemde IKBY, petrol ihracından elden gelirlerin yaklaşık olarak yüzde 17'sini almakla birlikte Bağdat'ın iyi niyetine bağlı olan bu durumun sürdürülebilir olmadığını fark etmiştir. Nitekim merkezi hükümet kontrolü daha da artırmak isterken IKBY, bölgedeki yeni petrol sahalarından elde edilecek gelirlerin tamamını kendi bütçesine katmayı ve uluslararası şirketlerle yeni yatırımlar için yapılacak antlaşmaları da kendi inisiyatifi doğrultusunda gerçekleştirmeyi arzu etmektedir³⁶⁹.

Tüm bu sorunlara rağmen birçok Arap şehri şiddet, istikrarsızlık ve kötü ekonomik koşullarla mücadele etmeye çalışırken Kürt bölgesinde görece bir istikrar ve dikkat çeken bir ekonomik canlanma yaşanmıştır. Geçmişteki çatışma ortamına rağmen KDP ve KYB, Saddam sonrası dönemde ortak hedeflere ulaşmak için önemli bir işbirliği gerçekleştirmiş, her iki partiye bağlı Peşmerge güçleri, Kürt bölgesinin güvenliğini sağlamıştır³⁷⁰. IKBY, diğer yandan diplomatik kanalları aktif bir şekilde kullanmaya başlamıştır. Bu süreçte Mesud Barzani, aralarında Rusya ve ABD'nin de olduğu farklı ülkelere gerçekleştirdiği ziyaretlerde bir devlet başkanı gibi ağırlanmıştır. Aynı şekilde diğer Kürt yetkililer de farklı başkentlerde diplomatik protokollere uygun bir şekilde karşılanmışlardır. Aynı şekilde birçok ülke ve uluslararası şirket, Bağdat yerine daha istikrarlı ve daha güvenli

³⁶⁷ Emre İşeri ve Oğuz Dilek, "The Nexus of Turkey Energy and Foreign Policy with Iraqi Kurdish Oil: The Iranian Connection", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 5, Sayı: 50, Şubat 2013, ss. 27-28.

³⁶⁸ Massimo Morelli ve Costantino Pischetta, "The Turkey-KRG Energy Partnership: Assessing its Implications", *Middle East Policy*, Vol. XXI, No. 1, Spring 2014, s. 108.

³⁶⁹ Darren L. Logan, "Thoughts on Iraqi Kurdistan: Present Realities, Future Hopes", *Iran and the Caucasus*, Vol. 13, No. 1, 2009, s. 176.

³⁷⁰ Tozun Bahçeli ve Peter Fragiskatos, a.g.e., s. 68.

buldukları Erbil ile antlaşma yapma eğiliminde olmuşlardır. Yine Şii ağırlıklı bir Irak hükümetinin varlığı bölgedeki Sünni Arap ülkeleri de IKBY ile daha yakından çalışma noktasına getirmiştir³⁷¹. Yine IKBY, Bulgaristan gibi dış kaynaklardan doğrudan silah satın almaya ve bazı ülkelerde diplomatik temsilcilikler açmaya başlamıştır³⁷².

Irak Kürt bölgesi, bağımsız bir devletin sahip olduğu birçok niteliği aynı anda bünyesinde barındırmıştır. Bunların başında kendi başkanı, başbakanı, parlamentosu, kendi bayrağı ve ulusal marşı, kendi silahlı kuvvetlerine sahip olmak vardır. Kendi önceliklerine göre belirlenen bir eğitim sistemi, uluslararası havalimanları ve gelen ziyaretçilerin pasaportlarına vurulan IKBY damgaları da bağımsız bir devleti andıran uygulamaların başında gelir. Arap Baharı'nın Ortadoğu'yu etkisi altına almaya başladığı dönemlerde Kürt bölgesi de Şubat 2011'de başlayan gösterilerle kendi baharını yaşamıştır³⁷³.

Aynı dönemde Irak Başbakanı Nuri el-Maliki de devlet kurumları üzerindeki kontrolünü artırmış ve iktidarı tek bir merkezde toplama gayreti içinde olmuştur. El-Maliki'nin bu yaklaşımı hem Sünni Arapların hem de Kürtlerin tepkisini çekmiş, Irak'ta demokrasinin pekişmesi ve istikrarlı bir yönetişimin kurulması gün geçtikçe daha zor hale gelmiştir³⁷⁴. Taraflar arasındaki bu gerilim, Aralık 2012'de Irak'ı bir bütün halinde tutmak isteyen Cumhurbaşkanı Talabani'yi harekete geçirmiş ve Başbakan el-Maliki ile görüşerek tartışmalı bölgeler ve petrol rezervleriyle ilgili gerginliğin azaltılmasını istemiştir. Bu arada Mesud Barzani'nin iki ayrı dört yıllık dönem sonunda 2013 yılının yaz aylarında dolacak olan görev süresi IKBY meclisi tarafından iki yıl daha uzatılmıştır³⁷⁵.

Aynı yılın 21 Eylül tarihinde yapılan IKBY parlamento seçimlerinde sürpriz denilebilecek sonuçlar ortaya çıkmıştır. Nitekim KDP, yüzde 37,79 oy oranıyla meclisteki 111 sandalyenin 38'ini, KYB 18'ini, Goran Partisi ise 24'ünü kazanmıştır. Goran, 2009 yılında Talabani'nin oldukça yakınındaki bir isim olan Noşirvan Mustafa tarafından kurulmuş, aynı yıl yapılan KDP ve KYB'nin ortak liste ile girdiği seçimlerde 25 sandalye kazanarak 29 sandalye kazanan KYB'nin hemen arkasında yer almıştı³⁷⁶. Kürt

³⁷¹ Ofra Bengio, "Ankara, Erbil, Baghdad: Relations Fraught with Dilemmas", *Conflict, Democratization, and the Kurds in the Middle East: Turkey, Iran, Iraq, and Syria*, (Ed. David Romano, Mehmet Gurses), Palgrave Macmillan, New York 2014, s. 272.

³⁷² Ghada Hashem Talhami, a.g.e., s. 34.

³⁷³ Michael M. Gunter, 2014b, a.g.e., s. 170.

³⁷⁴ Bill Park, "Turkey, the US and the KRG: Moving Parts and the Geopolitical Realities", *Insight Turkey*, Vol. 14, No. 3, 2012, s. 114.

³⁷⁵ Michael M. Gunter, 2014b, a.g.e., s. 171.

³⁷⁶ Irak Kürt bölgesinde kaybeden KYB, 03.10.2013, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/irak-kurt-bolgesinde-kaybeden-kyb> (Erişim Tarihi: 24.12.2018); Kuzey Irak'ta seçim sonuçları açıklandı, 02.10.2013,

bölgesindeki bir sonraki seçim 30 Nisan 2014'te yapılan Vilayet Seçimleri olmuş burada KYB az bir farkla Goran'ı geride bırakarak ikinci sıraya yerleşmiştir³⁷⁷.

Kürt bölgesini derinden etkileyen en önemli olaylardan biri, DAESŞ militanlarının 6 Haziran 2014'te Musul'u kuşatması olmuştur. 9 Haziran itibariyle şehri korumakla yükümlü Irak güvenlik güçleri şehri terk edince, DAESŞ bölgedeki diğer kendine yakın örgütlerle birlikte üç milyon nüfuslu şehrin merkezine hareket ederek kamu binalarını ve önemli stratejik noktaları ele geçirmiştir. Hızlı bir şekilde bölgenin doğusuna yönelen gruplar, Kerkük'ün Havice gibi Arap yoğunluklu yerleşim yerlerini ele geçirincede, IKBY liderliği Kerkük'ün Kürt yoğunluklu kasabalarına Peşmerge'yi konuşlandırmıştır. Petrol sahalarını ve şehrin temel altyapı unsurlarını çevreleyecek şekilde bir kontrol bölgesi oluşturan Peşmerge güçleri, farklı yönlerde yaptığı hamlelerle Bağdat'a giden karayolunu açık tutmayı başarmıştır³⁷⁸.

DAESŞ, Kürt bölgesi dışında kalan yerlerde hızlı ilerleyişini sürdürmüş, taraflar uzun süre ciddi bir sıcak çatışmaya girmemiştir. DAESŞ militanları Temmuz ayında Musul'un kuzey batısındaki Zumer bölgesine doğru ilerleyip Peşmerge kontrolündeki Kesik askeri üssüne saldırınca, IKBY liderliği alarm durumuna geçmiştir. DAESŞ'in Cebel Sincar bölgesinin de aralarında olduğu Hristiyan ve özellikle Ezidiler'in yaşadığı köy ve kasabalara yönelik acımasız katliamları dünya kamuoyunun dikkatini bölgeye çekmiştir³⁷⁹. Ağustos 2014'te Ezidi Kürtlerinin DAESŞ elinden kurtarılmasında daha önce ikinci planda bırakılan PKK militanları aktif bir rol oynamıştır³⁸⁰. Kürtler, DAESŞ tehdidi karşısında farklılıkları bir kenara bırakarak Erbil'de toplanmış ve ABD'nin hava desteğiyle DAESŞ'in ilerleyişini durdurmuşlardır. DAESŞ tehdidi farklı aktörleri bir araya getirmeye devam etmiş ABD'nin havadan jetleriyle, İran'ın da karadan askeri birlikleriyle verdiği destek sayesinde Peşmerge ve Şii milisler İran sınırındaki Amerli'yi DAESŞ'in elinden kurtarmıştır. Aynı ABD hava desteği bir ay sonra bu sefer Suriye'de PYD'yle eşgüdümlü bir biçimde Kobani'ye yapılan DAESŞ saldırılarını geri püskürtmüştür³⁸¹.

<https://www.dunyabulteni.net/irak/kuzey-irakta-secim-sonuclari-aciklandi-h276182.html> (Erişim Tarihi: 25.12.2018).

³⁷⁷ Berkan Öğür vd., "Kuzey Irak-Türkiye İlişkileri: PKK, Güvenlik ve İşbirliği", *ORMER Rapor*, No. 1, Ağustos 2014, s. 51.

³⁷⁸ Gareth Stansfield, "The Islamic State, the Kurdistan Region, and the future of Iraq: an assessing UK policy options", *International Affairs*, Vol. 90, No. 6, 2014, s. 1334.

³⁷⁹ A.g.e., s. 1337.

³⁸⁰ Bill Park, "Regional Turmoil, the rise of Islamic State, and Turkey' multiple Kurdish dilemmas", *International Journal*, Vol. 71, No. 3, 2016, s. 462.

³⁸¹ Michael M. Gunter, "Iraq, Syria, ISIS and the Kurds: Geostrategic Concerns for the U.S. and Turkey",

DAEŞ karşısında birlikte hareket etme gerekliliği, Ekim 2014'te Mesud Barzani'nin nezaretinde IKBY'ye yakın Kürt Ulusal Konseyi (KUK) ile PYD arasında belli konular üzerinde bir uzlaşma metninin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ocak 2013'te PYD'nin Suriye'de oluşturduğu yönetim birimlerinin geçersiz sayılacağı duyurulup PYD lideri Salih Müslim'in Irak Kürt bölgesine girişi yasaklanmışken, 13 Ekim 2014'te aynı isim Erbil'de ağırlanmıştır. 16 Ekim'de IKBY parlamentosu, Suriye'deki kanton yönetimlerini tanıırken, altı gün sonra da Peşmerge'ye DAEŞ kuşatması altındaki Kobani'ye geçiş yetkisi verilmiştir³⁸².

2.2.4. Bağımsızlık Referandumu'na Giden Süreç

DAEŞ'in Irak topraklarına saldırmasından sonra merkezi ordunun özellikle IKBY ile Bağdat arasındaki tartışmalı bölgelerden çekilmesiyle oluşan güç boşluğunu iyi değerlendiren Barzani, bu durumun verdiği özgüvenle, dikkat çeken açıklamalar yapmıştır³⁸³. 30 Haziran 2014'te BBC'ye verdiği röportajda, ülkenin zaten fiilen bölünmüş durumda olduğunu ve oldukça trajik bir hal içinde bulunduğunu ifade eden Barzani, Kürtlerin artık bağımsız olması gerektiğini, bundan sonra bu hedefe açık bir biçimde yürüyeceklerini ve en kısa sürede bir bağımsızlık referandumu gerçekleştireceklerini belirtmiştir³⁸⁴.

Bu açıklamalardan kısa bir süre sonra DAEŞ saldırıları, Kürtlerin yeni kontrol sağladığı tartışmalı bölgelere doğru yoğunlaşınca, bağımsızlık referandumu konusu ikinci plana itilmek zorunda kalmıştır. Buna rağmen söz konusu saldırılar, Barzani'ye yeni bir manevra alanı sağlamış ve Erbil, Batı ülkelerinin başkentleriyle Bağdat'tan bağımsız ilişkiler geliştirerek DAEŞ karşıtlığında askeri işbirliğine gitmiştir³⁸⁵. Bu işbirliği neticesinde DAEŞ'in ilerleyişi durdurulunca, Barzani bağımsızlık meselesini yeniden gündeme getirmiş ve örgütün Kürtlere referandum sürecini baltalamak için saldırdığını,

Middle East Policy, Vol. XXII, No. I, Spring 2015, s. 105.

³⁸² Wladimir van Wilgenburg ve Vager Saadullah, "Syrian Kurdish factions unite over Islamic state threat", 24.10.2014, <http://www.middleeasteye.net/news/syrian-kurdish-factions-unite-over-islamic-state-threat-2082220315> (Erişim Tarihi: 28.05.2018).

³⁸³ Micha'el Tanchum, "Between Ankara and Tehran: How the Scramble for Kurdistan Can Reshape Regional Relations", *Strategic Assessment*, Vol. 17, No. 3, October 2014, s. 67.

³⁸⁴ Barzani: Bağımsızlık referandumuna gideceğiz, 01.07.2014, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/07/140701_barzani_bagimsizlik (Erişim Tarihi: 29.12.2018).

³⁸⁵ Micha'el Tanchum, "The Kurds' Big Year: The Political Conditions that Favor Kurdish Independence in Iraq", 12.01.2015, <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2015-01-12/kurds-big-year> (Erişim Tarihi: 01.09.2018).

IKBY olarak bundan sonra kendilerine yönelik bir saldırı olmadığı sürece DAEŞ'le çatışmaya girmeyeceklerini ve bağımsızlık sözüne sadık olduklarını belirtmiştir³⁸⁶.

Barzani, bağımsızlık konusunda ısrarcı olsa da bölgede farklı sesler de yükselmiştir. KYB'nin önde gelen isimlerinden Kerkük Valisi Necmettin Kerim, KYB'nin Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkı için mücadele ettiğini fakat Kerkük'te yapılacak referandum da dahil tüm bu süreçlerin Bağdat'la koordineli bir şekilde yürütülmesi gerektiğini savunmuştur. Bununla birlikte, KYB içinde bağımsızlık meselesi hakkında birbirinden farklı görüşler de mevcuttur. Nitekim bazı KYB'liler Barzani'nin bu çağrısına destek verirken, bir kısmı böylesi bir bağımsızlığın Türkiye'nin bölgedeki çıkarlarına hizmet edeceğini düşünmüş, başka bir grup da Irak tam anlamıyla demokratik bir devlet olamazsa başvurulması gereken bir seçenek olduğunu savunmuştur. Goran Hareketi lideri Noşirvan Mustafa, bağımsızlığın Kürtlerin hakkı olduğunu fakat bundan önce IKBY'nin bağımsız bir devlet için gereken kurumları oluşturması ve yönetim anlayışında demokrasi, hesap verilebilirlik ve şeffaflığı tesis etmesi gerektiğini ifade etmiştir. IKBY parlamentosunda toplamda 16 sandalye sahibi olan Kürdistan İslami Birlik Partisi (Yekgirtu) ve Kürdistan İslami Grubu (Komela İslami) gibi partiler de Kürt bölgesinin bağımsızlığını desteklemekle birlikte mevcut yönetimdeki reform gereksinimine ve demokrasi açığına dikkat çekmişlerdir³⁸⁷.

KYB ile arasındaki rekabetin Goran'ı KDP'ye yakınlaşmak durumunda bırakması ve Nisan 2014 kurulan hükümette Goran'ın da yer alması, partiyi bağımsızlık konusunda Barzani ile benzer bir çizgiye getirmiştir³⁸⁸. Ancak Ekim 2015 itibariyle KDP ile Goran arasındaki bu işbirliği, dört Goran'lı bakanın IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani tarafından kabine dışında bırakılmasıyla sona ermiştir. Neçirvan'ın böyle bir adım atmasının ardında görev süresinin uzatılması tartışmaları yapılan Mesud Barzani'ye karşı Süleymaniye'de düzenlenen gösterilerin Goran tarafından organize edildiği düşüncesi vardır. Goran Partisi kendilerine karşı benimsenen bu tutumu kınamış, meclis onayına başvurulmadan yapılan

³⁸⁶ 'Bin IŞİD de gelse bağımsızlıktan vazgeçmeyiz', 10.12.2014, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/bin-isid-de-gelse-bagimsizlikten-vazgecmeyiz-27749742> (Erişim Tarihi: 29.12.2018).

³⁸⁷ Kamal Chomani, "Push for Kurdish Independence divides Iraqi Kurds", 09.07.2014, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/07/iraq-kurdistan-barzani-puk-division-independence-iran-turkey.html> (Erişim Tarihi: 03.10.2018).

³⁸⁸ A.g.e.

işlemler dolayısıyla KDP'nin sorunları daha da derinleştirdiğini ve Kürt bölgesinin demokrasi anlamında olumsuz bir şöhrete sahip olmaya başladığına dikkat çekmiştir³⁸⁹.

IKBY'deki bir diğer önemli sorun ise yaşanan finansal kriz olmuştur. DAEŞ'le çatışmanın en sıcak zamanlarında Bağdat'ın Kürtleri bir anlamda kendi kaderine terk etmesi, Erbil'e bağımsız bir siyasi birim görüntüsü vermiş ve bölgedeki petrol kaynaklarını tek başına yönetme imkanı sağlamışsa da, merkezi yönetim bütçesinden ayrılması gereken payın IKBY'ye verilmemeye başlanması, DAEŞ'le savaş halindeki 200.000 civarındaki Peşmerge'nin maaşlarının ödenememesi gibi dolaylı yoldan tüm bölgeyi etkileyecek ciddi bir sorunu da beraberinde getirmiştir³⁹⁰. Son olarak, DAEŞ'le mücadele için Şii din adamı Ayetullah Ali Sistani çağrısıyla oluşturulan Şii milisler konusu, Erbil için önemli bir sorun kaynağı olmuştur. Bu Şii milislerin çatı örgütü konumunda olan Haşdi Şabi (Halk Seferberlik Güçleri), daha önce de bahsedildiği gibi Amerli'nin DAEŞ'ten kurtarılmasında Peşmerge ile beraber hareket etmiştir. Ancak, bu güçlerin o dönem Kürtlerin kontrolüne geçen Kerkük'ün hemen on kilometre ötesinde, bir dizi üs kurması ciddi bir güvensizlik ortamı oluşturmuştur. Barzani de Şii milislerin şehre girişlerinin kesinlikle yasak olduğunu belirtmek durumunda kalmıştır³⁹¹.

Bu gergin atmosfer tarafları, Nisan 2016'da Kerkük'ün yakınlarındaki Selahaddin Vilayeti'ne bağlı Tuzhurmatu ilçesinde ölüm ve yaralanmaların da olduğu bir çatışmaya sürüklemiştir. Birkaç gün içinde Haşdi Şabi Komutanı Hadi el-Emiri, Kerkük Valisi Necmettin Kerim ve Peşmerge komutanları bir araya gelerek kentin güvenliğini sağlamak için milisler ve Peşmerge'den oluşturulan bir yapı üzerinde uzlaşmışlardır³⁹². Haşdi Şabi'nin uygulamalarına yönelik Irak kamuoyunda artan tartışmalar sonrasında parlamentoda, 26 Kasım 2016'da Kürt ve Sünni vekillerin çoğunluğunun boykot ettiği bir oturumda Haşdi Şabi gibi Şii milislere yasal bir statü kazandırılması kararı alınmıştır³⁹³.

³⁸⁹ Zhelwan Z. Wali, "Gorran positions in KRG cabinet filled by new ministers", 27.10.2015, <http://www.rudaw.net/english/kurdistan/271020154> (Erişim Tarihi: 23.05.2018).

³⁹⁰ Seth J. Frantzman, "With this latest referendum Kurds could stand on their own", 26.02.2016, <http://nationalinterest.org/feature/2016-the-year-kurdistan-finally-breaks-iraq-15321> (Erişim Tarihi: 24.05.2018).

³⁹¹ Vivian Salama ve Bram Janssen, "Uneasy alliance of Kurds, Shiites formed in Northern Iraq", 17.02.2015, <https://apnews.com/edc37e3673da4e0f890c534217419c09> (Erişim Tarihi: 01.09.2018).

³⁹² Mewan Dolorami, "Peshmerga and Shia militia agree to withdraw from Khurmatu", 28.04.2016, <http://www.kurdistan24.net/en/news/5edca9e1-4678-4891-a3f4-23d2b7374a56/Peshmerga-and-Shia-militia-agree-to-withdraw-from-Khurmatu> (Erişim Tarihi: 22.05.2018).

³⁹³ Ve Haşdi Şabi yasallaştı!, 26.11.2016, <https://www.ilkehaber.com/haber/ve-hasdi-sabi-yasallasti-40957.htm> (Erişim Tarihi: 30.12.2018).

Başbakan Neçirvan Barzani, karardan bir gün sonra düzenlediği basın toplantısında Şii milislerin sistem içerisinde yasal bir nitelik kazanmasından memnun olmakla birlikte, Bağdat'ı örgüte bağlı grupların taleplerini karşılarken, Peşmerge'nin DAEŞ'le mücadelesini önemsememekle eleştirmiştir³⁹⁴. Diğer yandan Bağdat Kürtlere ulusal bütçenin yüzde 17'sini ayırması gerekirken, IKBY'nin petrol satışıyla ilgili sorunlar nedeniyle bu ödemeyi yapmaması, etkisi her geçen gün daha fazla hissedilen çok ciddi ekonomik sorunlara yol açmıştır³⁹⁵. 2016 yılı bu tür sorunlarla sona ererken, yeni yılın ilk aylarından itibaren Irak Kürt bölgesinin en önemli gündemi bağımsızlık konusu olmuştur.

İlk olarak Ocak ayında Mesud Barzani, Irak'ta mevcut Başbakan Haydar el-İbadi'nin görevden uzaklaştırılarak yerine Nuri el-Maliki'nin getirilmek istendiğini, böyle bir ismin yönettiği Irak'ın içinde kalmayacaklarını zaten merkezi yönetimle de iyi bir ortaklık kuramadıklarını dolayısıyla iki iyi komşu olmanın en iyi seçenek olduğunu dile getirmiştir³⁹⁶. Daha sonra Mart ayında Neçirvan Barzani, artık birleşik bir Irak'tan bahsetmenin mümkün olmadığını ve 2017 yılı içerisinde Kürtlerin bağımsızlık için irade beyanında bulunacakları bir referandum yapılacağını açıklamıştır³⁹⁷. Bir sonraki adım, 7 Haziran'da Mesud Barzani'nin Goran ve Komela İslami dışındaki Kürt siyasi partilerin temsilcileriyle yaptığı bir toplantı sonrasındaki açıklamayla atılmıştır. Nitekim burada Kürdistan ve tartışmalı bölgelerde 25 Eylül tarihinde bir referandum yapılması, o tarihe kadar milli birliğin tesis edilmesi, iç meselelerin çözüme kavuşturulması ve meclisin çalışır hale getirilmesi kararlaştırılmıştır³⁹⁸.

Kürt bölgesinin geleceği ile ilgili alınan bu karara Bağdat yönetiminin ilk tepkisi, IKBY'nin bağımsızlık doğrultusunda yapacağı tüm işlemlerin reddedileceği şeklinde olmuştur. Hükümet sözcüsü tarafından yapılan açıklamada, Irak'ta hiçbir aktörün tek başına ülkenin geleceğini doğrudan etkileyecek bir konuda karar verme hakkı olmadığına

³⁹⁴ Baxtiyar Goran, "Iraqi government treats Peshmerga with double standard: PM Barzani", 27.11.2016, <http://www.kurdistan24.net/en/news/556e7bfa-f205-41fd-9ea0-0e5abcb10925/Iraqi-government-treats-Peshmerga-with-double-standard--PM-Barzani> (Erişim Tarihi: 25.05.2018).

³⁹⁵ Bethany Allen-Ebrahimian, "Iraqi Kurds Want America as Their Divorce Lawyer", 28.07.2017, <https://foreignpolicy.com/2017/07/18/iraqi-kurds-want-america-as-their-divorce-lawyer-kurdistan-referendum-independence/> (Erişim Tarihi: 30.12.2018).

³⁹⁶ Barzani'den bağımsızlık açıklaması, 23.01.2017, <https://www.ntv.com.tr/dunya/barzaniden-bagimsizlik-aciklamasi,jeRfqxDJDEWBvSIE6aMMsQ> (Erişim Tarihi: 30.12.2018).

³⁹⁷ Irak'ta Kürtler 2017'de bağımsızlık referandumu yapacak, 25.03.2017, <https://www.ntv.com.tr/dunya/irakta-kurtler-2017de-bagimsizlik-referandumu-yapacak,JdKJXwNvdEq6ZWp2BA8IHg> (Erişim Tarihi: 30.12.2018).

³⁹⁸ Kürdistan 25 Eylül'de referanduma gidiyor!, 07.06.2017, <http://www.rudaw.net/turkish/kurdistan/070620173> (Erişim Tarihi: 30.12.2018).

ve atılacak adımların anayasaya uygun olması gerektiğine dikkat çekilmiştir³⁹⁹. Ankara, karara tepkisini ilk etapta dışişleri bakanlığı seviyesinde göstermiş ve kararın Irak'ın çıkarına olmayacağını, Türkiye açısından da Irak'ın toprak bütünlüğü ve siyasi birliğinin Türkiye'nin Irak politikasının temel ilkelerinden biri olduğu vurgusunu yapmıştır⁴⁰⁰. Tahran'ın konuya yaklaşımı dini lider Ayetullah Ali Hamaney'in Irak Başbakanı Haydar el-İbadi ile 20 Haziran'da yaptığı görüşmede netlik kazanmış, Hamaney el-İbadi'ye İran'ın komşusu Irak'ın kimliğine ve bağımsızlığına zarar verecek bir referanduma karşı olduğunu ifade etmiştir⁴⁰¹.

ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsüne 8 Haziran'da konu sorulmuş, burada ilk olarak Washington'un birleşik, istikrarlı, demokratik ve federal bir Irak'tan yana olduğunu daha önce de vurgulandığı hatırlatılmıştır. Ayrıca, referandum tartışmasının IKBY'yi DAEŞ'le mücadele, yerinden edilen insanların durumu, ekonomik kriz ve bölgedeki iç meseleler gibi öncelik verilmesi gereken konulardan uzaklaştıracağı uyarısının Kürt yetkililere iletildiğine de dikkat çekilmiştir⁴⁰². Irak'ın kuzeyinde Kürt bölgesinin geleceğiyle ilgili bağımsızlık referandumu yapılmasına destek veren tek devlet İsrail olmuştur. 2017 yazındaki tartışmalar sırasında Başbakan Benjamin Netanyahu'nun ofisinden yapılan açıklamada, İsrail'in Kürtlerin devlet kurma çabalarını dolayısıyla Eylül ayında yapılacak referandumu desteklediği belirtilmiştir⁴⁰³.

Genel olarak Kürtlerin meseleye yaklaşımına gelince, daha önce olası bir referanduma mesafeli bir tutum takınan Kerkük Valisi KYB'li Necmettin Kerim, bu kez bağımsızlık referandumunun Kürtler açısından bir dönüm noktasını olduğunu belirterek destek vermiştir⁴⁰⁴. Goran ve Komela İslami daha önce karşı çıktıkları referanduma,

³⁹⁹ Ankara ve Bağdat'tan Iraklı Kürtlerin bağımsızlık referandumu kararına tepki, 09.06.2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40219757> (Erişim Tarihi: 30.12.2018).

⁴⁰⁰ IKBY'de 25 Eylül 2017 Tarihinde Bağımsızlık Konusunda Bir Referandum Düzenlenmesi Yönündeki Karar Hk., 09.06.2017, http://www.mfa.gov.tr/no_181_-ikby_de-25-eylul-2017-tarihinde-bagimsizlik-konusunda-bir-referandum-duzenlenmesi-yonundeki-karar-hk_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 30.12.2018).

⁴⁰¹ Âyetullah Hâmeney der didâr bâ Heyder el 'İbâdi: Moḥâlêfe hemeporsiye Kôrdêstâne 'Irâq hestîm, 21.06.2017, <https://iranintl.com/ای-در-دیدار-با-حیدر-العبادی-مخالف-سیاست-آیت-الله-خامنه> ^{08C-E2%80%8C}؛ پرسى-کردستان-عراق-هستيم%08C-E2%80%8C همه ^{08C-E2%80%8C} Iran Supreme Leader to Iraqi PM: We are opposed to a Kurdish referendum, 20.06.2017, <http://www.rudaw.net/english/middleeast/iran/20062017> (Erişim Tarihi: 30.12.2018).

⁴⁰² Department Press Briefing, 08.06.2017, <https://www.state.gov/briefings/department-press-briefing-june-8-2017/> (Erişim Tarihi: 30.12.2018).

⁴⁰³ İsrail: 'Kürt referandumunu destekliyoruz', 13.09.2017, <https://www.amerikaninsesi.com/a/israil-kurt-referandumunu-destekliyoruz/4027644.html> (Erişim Tarihi: 30.12.2018)

⁴⁰⁴ Necmettin Kerim: Referandum Kürtler için bir dönüm noktası, 02.07.2017, <http://www.kurdistan24.net/tr/news/6ff4ec8c-4ebb-4edb-a968-146df3c243ad> (Erişim Tarihi: 02.01.2019).

oylamanın bir gün öncesinde destek verme yönünde karar almışlardır⁴⁰⁵. Bazı siyasiler ve iş adamları, mevcut siyasi konjonktür ve ekonomik koşulların böyle bir referandum düzenlemesi için uygun olmadığını düşünerek referanduma karşı çıkarken, bir kısmı da bölgede şiddetin giderek artmasından endişe duydukları için destek vermemiştir. Kerkük'teki Arap ve Türkmenler ile Şengal ve Ninova'daki Ezidiler de sandığa gitmeme yönünde karar almışlardır⁴⁰⁶. PKK da referanduma, buradaki hedefin Barzani'nin yasal olmayan iktidarını uzatmak olduğunu belirterek karşı çıkmıştır⁴⁰⁷.

2017 yılının yaz ayları, Kürt bölgesinde alınan bu karar hakkında Irak ve bölge genelindeki aktörlerin karşılıklı açıklamalarıyla geçilirken bağımsızlık referandumu 25 Eylül 2017 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara şu soru sorulmuştur: “Kürdistan bölgesinin ve bölge dışında kalan Kürt yerleşimlerinin bağımsız devlet olmasını destekliyor musunuz?”⁴⁰⁸ IKBY'deki seçimlerden sorumlu yetkili organ tarafından yapılan açıklamaya göre, 3,3 milyon kişinin oy kullandığı referanduma katılım oranı yüzde 72,61 olmuş ve seçmenlerin yüzde 92,7'si “evet” yönünde oy kullanmıştır. Irak Başbakanı el-İbadi, referandumun meşru olmadığını ifade ederek sonuçların iptalini isterken, Barzani Bağdat'a kendilerini tehdit etmek yerine diyalog kurma çağrısı yapmıştır⁴⁰⁹. Ankara ve Tahran, Bağdat'ın Erbil'e yönelik aldığı yaptırım kararlarına destek vermiş ve koordineli bir biçimde IKBY'yi geri adım atmaya zorlamışlardır⁴¹⁰.

Irak merkezi hükümeti, referandumdan hemen dört gün sonra Kürt bölgesine uluslararası uçuş yasağı koymuş ve sınır kapılarının kontrolünü geri istemiştir. Diğer yandan, Başbakan el-İbadi, IKBY sınırları dışında kalan ve Peşmerge tarafından korunan tartışmalı bölgelere asker konuşlandırmayı öngören bir plan için parlamentodan onay almıştır. Türkiye, referandumdan üç gün önce, sınır ötesi operasyon için hükümeti verilen yetkinin bir yıl uzatılmasıyla ilgili kararın çıkmasını sağlayarak en net mesajı vermiştir.

⁴⁰⁵ IKBY muhalefetinden Goran referandumuna desteğini açıkladı, 24.09.2017, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201709241030287713-goran-hareketi-destek-verecek/> (Erişim Tarihi: 02.01.2019).

⁴⁰⁶ Iraklı Kürtlerin bağımsızlık referandumu hakkında bilinmesi gerekenler, 25.09.2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41363443> (Erişim Tarihi: 02.01.2019).

⁴⁰⁷ PKK'den bağımsızlık referandumuna “hayır” kampanyası, 17.08.2017, <http://www.kurdistan24.net/tr/news/68f9e7cf-105b-41cb-81f6-263447e8c7b6> (Erişim Tarihi: 02.01.2018).

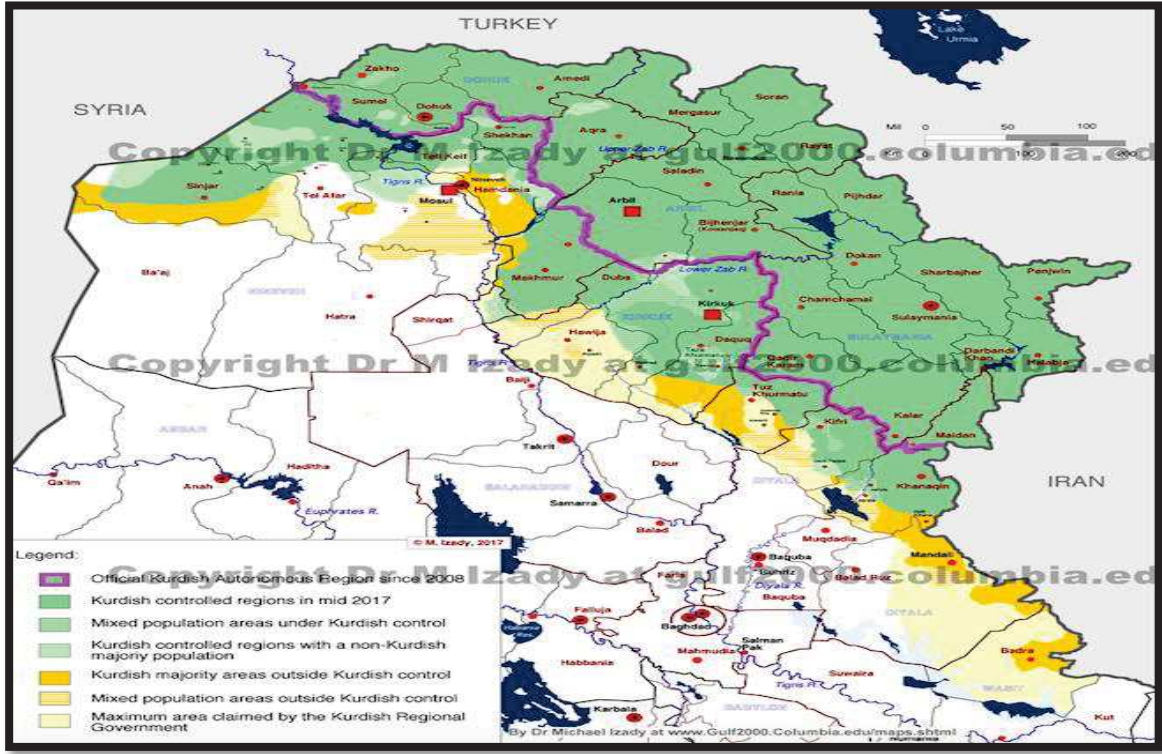
⁴⁰⁸ Gökhan Yıvciger, “Beş soruda Kuzey Irak'ta referandum”, 20.09.2017, <https://www.dw.com/tr/beş-soruda-kuzey-irakta-referandum/a-40591020> (Erişim Tarihi: 02.01.2019).

⁴⁰⁹ Iraklı Kürtlerin referandumunda bağımsızlığa destek yüzde 92 çıktı, 27.09.2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41417088> (Erişim Tarihi: 02.01.2019).

⁴¹⁰ Ali Şemsâbâdî, “Evâmele Nâkâmiye Cedâêye Êqlîme Kôrdêstâne 'Irâq”, *Jeopolitik*, Cilt: 14, Sayı: 51, Sonbahar 2018, s. 82. http://journal.iag.ir/article_69797_02fa760a65c7bcfb3ddc474a049d825e.pdf (Erişim Tarihi: 02.03.2019).

Somut yaptırım olarak, Erbil ve Süleymaniye'den yapılan karşılıklı uçuşları kaldırmış, IKBY'ye yakın Rudaw, K24 ve Waar gibi kanalları TÜRK-SAT uydusundan çıkarmıştır. İran da Irak hükümetinin talebi üzerine IKBY ile sınır kapılarını kapatmış, Kürdistan24 Tahran bürosunun faaliyetlerine son vermiş, Kürt bölgesinden kalkan uçakların İran hava sahasını kullanmasını yasaklamış ve sınırda askeri bir tatbikat düzenlemiştir⁴¹¹.

Harita 2.10. Bağımsızlık Referandumu Öncesi Irak Kürt Bölgesi

Kaynak: Kurdish Regions of Iraq: Political Status in 2017, http://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Kurdish_Region_Status_2017_lg.png (Erişim Tarihi: 05.08.2019).

Kürtler için bağımsızlık sonrası en ağır travma, başta Kerkük olmak üzere tartışmalı bölgelerin kontrolünün Peşmerge'nin Irak ordusu ve Haşdi Şabi karşısında ciddi bir direnç göstermemesi nedeniyle merkezi yönetime geçişinden sonra yaşanmıştır. IKBY, DAEŞ saldırılarından sonra kontrolü ele aldığı bu topraklarla birlikte mevcut Kürt

⁴¹¹ IKBY Referandumuna İran'la Irak ve Türkiye'nin Tepkisi Ne Oldu?, 27.09.2017, <https://www.amerikaninsesi.com/a/ikby-referandumuna-iran-irak-ve-turkiye-nin-tepkisi-ne-oldu/4047012.html> (Erişim Tarihi: 20.07.2018); Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan flaş referandum mesajları, 26.09.2017, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskani-erdogandan-flas-referandum-mesajlari-40590773> (Erişim Tarihi: 02.01.2019).

bölgesinin yaklaşık yüzde 40 daha fazlasını fiili olarak yönetmişti⁴¹². Tüm kazanımlarını kısa sürede kaybeden IKBY liderliği, çatışmaların daha da şiddetlenmesinden çekinerek, Irak hükümetine 25 Eylül referandum sonuçlarının dondurulması karşılığında ateşkesin sağlanması, Kürt bölgesindeki askeri operasyonların durdurulması ve Irak Anayasası temelinde diyalog kurulması çağrısında bulunmuştur⁴¹³.

Muhaliflerce referandum sonrası yaşanan gelişmelerden sorumlu tutulan Mesud Barzani, Ekim ayının sonlarında IKBY parlamentosuna yazdığı mektupta 1 Kasım'da dolan başkanlık görevinin süresini uzatmak istemediğini duyurmuş ve yetkilerinin meclise ve başbakanlığa devredilmesini istemiştir⁴¹⁴. Barzani'nin arka plana çekilmesi ve IKBY'nin bölgede karşılaştığı izolasyon sonucu geri adım atmaya başlaması, Bağdat ile çeşitli görüşmeler yapılmasına ve Türkiye ile İran'ın da tavrını yumuşatmasına yol açmıştır⁴¹⁵.

Irak'ta Kürtlerin içinden geçtiği tüm bu süreçler, İran'ın Türkiye ve Suriyeli soydaşlarıyla karşılaştırıldığında Iraklı Kürtlerle neden daha sistematik bir ilişki geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Cumhuriyetin ilk kurulduğu yıllarda yaşanan silahlı ayaklanmalar sırasındaki bazı temaslar sayılmazsa Türkiye'de Kürtlerin; üniter devlet yapısı içerisinde yer alması, 1980'li yıllara kadar Türkiye genelinde siyaset partilerde temsil edilmeleri ve büyük ölçüde silahlı eylemlerden uzak durmaları, meselenin uluslararası bir boyut kazanmasını engellemiştir. Ancak, 1970'lerin sonunda kurulan PKK'nın 12 Eylül 1980 askeri darbe sonrası dönemde eylemlerini Kuzey Irak üzerinden Türkiye'yi hedef alacak biçimde gerçekleştirmesi konunun bölgeselleşmesine yol açmıştır. Ankara'nın Bağdat onayıyla bölgeye dönük sınır ötesi operasyonlar düzenlemesi ve zamanla KDP ile işbirliği yaparak bölgede etkinliğini artırması, başta İran olmak üzere farklı aktörlerin Türkiye'nin bu etkisini sınırlandıracak biçimde harekete geçmesine neden

⁴¹² Irak Kürt Bölgesel Yönetimi Kerkük'ü 13 saatte Irak Ordusu'na çatışmasız teslim etti, 20.10.2017, <https://www.haberturk.com/irak-kurt-bolgesel-yonetimi-kerkuk-u-13-saatte-irak-ordusuna-catismasiz-teslim-etti-1679487#> (Erişim Tarihi: 02.01.2019).

⁴¹³ Barzani'den geri adım: Referandum sonucu askıya alındı, 25.10.2017, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/barzaniden-geri-adim-referandum-sonucu-askiya-alindi-40621676> (Erişim Tarihi: 02.01.2019).

⁴¹⁴ Barzani görevi bırakıyor, 29.10.2017, <https://www.ntv.com.tr/dunya/barzani-gorevi-birakiyor,TmQlHO61XU6TcCROGw2y1Q> (Erişim Tarihi: 01.01.2019); Barzani istifa etti, yetkileri IKBY Parlamentosu'na devredildi, 29.10.2017, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunya/855416/Barzani_istifa_etti__yetkileri_IKBY_Parlamentosu_na_devredildi.html (Erişim Tarihi: 02.01.2019).

⁴¹⁵ Emrah Kekilli, "Türkiye-İKBY İlişkilerinin Geleceği: Geçmişin Gölgesinde Geleceği İnşa Etmek", *SETA Perspektif*, Sayı: 209, Ağustos 2018, ss. 1-2.

olmuştur. Bu durum beraberinde sonraki bölümlerde detaylı bir şekilde ele alınacağı üzere Tahran'la PKK arasında bir etkileşim ortaya çıkaracaktır.

Suriye Kürtleriyle ilişkiler ise çok daha zayıftır. Suriye'de yaşayan Kürtlerin sınır ötesi faaliyet gösterecek güçlü bir silahlı örgütleri uzun yıllar olmamıştır. Buradaki Kürtler, Irak'la karşılaştırıldığında, demografik olarak dağınık bir yerleşime sahip oldukları ve güçlü merkezi hükümetler tarafından yönetildikleri için bir statü arayışından ziyade uzun yıllar kimliklerini koruma uğraşı içinde olmuşlardır. Suriyeli Kürtlerin bölgesel dengeleri etkileyecek biçimde uluslararası bağlantılara sahip olmaması, Suriye ile İran arasında doğrudan bir sınır bulunmaması ve İslami devrim sonrasında Tahran'la Şam'ın müttefik haline gelmesi, İran'la Suriye Kürtlerinin sınırlı ilişkiler geliştirmelerinin başlıca nedenleri arasında yer almıştır. Suriye'de Arap Baharı'yla birlikte Kürt bölgelerinde de hareketliliğin başlaması, Barzani'ye yakın Kürt grupların diğer rejim muhalifi gruplarla kurduğu ilişkiler, PKK'yla bağlantılı PYD'nin güçlenmesi, DAEŞ'in saldırılarını buralarda yoğunlaştırması, başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerin de dikkatini bölgeye vermesi ve tüm bunların İran'ın Suriye'deki çıkarlarını olumsuz etkileme ihtimali, son bölümde de detaylandırılacağı üzere Tahran'ın Suriyeli Kürtleri hesaba katacak politikalar geliştirmesine sebep olacaktır.

İran'ın Türkiye ve Suriye Kürtleriyle konjonktürel gelişmeler doğrultusunda şekillenen ilişkilerinin aksine, Iraklı Kürtlerle ilişkileri aynı anda birden fazla hedefi olan, belli bir strateji çerçevesinde yol alan ve uzun bir tarihsel sürece yayılan bir niteliğe sahiptir. Bunun en önemli gerekçesi de yukarıda da anlatıldığı üzere İngiliz manda rejimi zamanından itibaren Irak Kürtlerinin bir statü arayışı içinde olması bu yüzden merkezi hükümetlerle çatışması ve dış destek ihtiyacı duymasıdır. Bu süreçlerde İran'la Irak devleti arasındaki ilişkilerin durumu ve Bağdat'ta hükümeti temsil eden yönetici sınıfın siyasi ve mezhebi kimliği, İran'la Irak Kürtleri arasında dengeleme stratejileri çerçevesinde kurulan bağların niteliğini belirlemiştir. İranlı Kürtlerin Iraklı soydaşlarından destek görmesi fakat aynı zamanda Tahran'ın Iraklı Kürtlerden İran'daki Kürt ayaklanmalarını bastırmak için yararlanması da iki ilişkilerin temelini oluşturmuştur. Farklı uluslararası aktörlerin Iraklı Kürt gruplarla yakın ilişkiler geliştirmesi de İran'ı bulunduğu bölgede güç dengesinin kendi aleyhine bozulmasını önleme amacıyla farklı adımlar atmasını sağlayamıştır. Tüm bunların detaylarına üçüncü ve dördüncü bölümlerde yer verilecektir.

Tablo 2.2. Ortadoğu’da Kürtlerle İlgili Gelişmeler

Yıl	Olay
1916	Sykes-Picot Antlaşması ile Ortadoğu’da İngiltere ve Fransa’nın nüfuz alanları belirlendi
1920	Sevr Antlaşması sırasında Kürtlere ayrı bir devlet sözü verildi
1923	Lozan Antlaşması’nda Kürtlere özel bir referansta bulunulmadı
1946	İran’da Mahabad Kürt Cumhuriyeti kuruldu.
1946	Molla Mustafa Barzani İran’da Kürdistan Demokratik Partisi’ni (KDP) kurdu
1961	Irak’ta yeni rejimin özerklik sözünü tutmaması üzerine Kürtler ayaklandı
1962	Suriye’de 1945’ten önce ülkeye geldiğini ispatlayamayan 120 bin civarında Kürt’ün vatandaşlık statüsü ellerinden alındı
1968	Irak’ta Baas Partisi iktidarı tam anlamıyla ele geçirdi
1970	Baas Partisi’nin Suriye’de askeri bir darbeyle iktidarı ele geçirmesinden yedi yıl sonra Hafız Esed devlet başkanı oldu
1973	Suriye’nin kuzeydoğusunda Türkiye sınırındaki Kürt yoğunluklu bölgelerde, farklı iskan politikalarını içeren “Arap Kuşağı” projesi başlatıldı
1974	Bağdat, dört yıl önce Kürt bölgeleri için hazırladığı özerklik planını tek taraflı olarak ilan etti
1975	İran ve Irak arasında imzalanan Cezayir Antlaşması ile Washington ve Tahran’ın Bağdat’a karşı Kürtlere desteği sona erdi
1975	Molla Mustafa Barzani öncülüğündeki ayaklanmayı bastıran Bağdat, Kürt bölgelerine yönelik Araplaştırma politikası başlattı
1975	Celal Talabani, Kürdistan Yurtseverler Birliği’ni (KYB) kurdu
1978	Abdullah Öcalan ve arkadaşları Diyarbakır’ın Lice ilçesinde yaklaşık dört yıl süren hazırlık sürecinden sonra PKK’yı kurdu
1979	Mesud ve İdris Barzani kardeşler, babalarının ölümünden sonra KDP’nin liderliğini üstlendi
1979	İslami devrimden sonra İran’da talepleri karşılanmayan Kürtler yeni bir ayaklanma başlattı
1980	Sekiz yıl sürecek olan İran-İrak Savaşı sırasında her iki taraf da birbirlerine karşı diğer ülkedeki Kürt gruplardan faydalandı
1988	Saddam Hüseyin, Ocak ayından Eylül’e kadar sürecek olan Enfal Operasyonlarını başlatarak 180 bin civarında Irak Kürt vatandaşı katletti
1991	Körfez Savaşı sonrasında başlayan ayaklanmalarda Saddam’ın yeni bir katliam yapma ihtimaline karşı Irak’ta uçuşa yasak bölgeler ilan edildi
1992	Irak Kürt bölgesinde parlamento ve başkanlık seçimleriyle birlikte bölgesel yönetim oluşturuldu
1994	KDP ve KYB arasında dört yıl sürecek olan iç savaşta, KDP Bağdat’la yakınlaşırken KYB Tahran’la işbirliği yaptı
1999	Abdullah Öcalan’ın yakalanması sonrasında PKK 2004 yılına kadar sürecek olan bir ateşkes ilan etti
2003	PYD Suriye’de PKK’nın bir uzatısı olarak kurulurken, Türkiye’de Kürtlerin siyasi ve kültürel haklarını genişletme yönünde adımlar atıldı
2004	PJAK, İran güvenlik güçlerini hedef alan saldırılar başlattı
2004	Suriye’de Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Kamışlı’da bir futbol maçı sonrasında yaşanan olaylar, rejime karşı geniş çaplı gösterilerin başlamasına neden oldu
2005	ABD’nin Irak işgaliyle birlikte Irak Kürt Bölgesel Yönetimi’nin (IKBY) federal statüsü yeni anayasa ile tanındı
2009	Türkiye’de hükümet tarafından “Kürt açılımı” başlatıldı.
2011	Esed rejimi, Arap Baharı’yla birlikte Suriye’de başlayan ayaklanmalara karşı desteğini almak istediği Kürtlerin vatandaşlık haklarını iade etti
2011	Recep Tayyip Erdoğan Erbil’i ziyaret eden ilk Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı oldu
2012	Ankara ve Erbil arasında, bölgeden Türkiye’ye petrol ve doğalgaz akışını sağlamak üzere boru hattı inşası antlaşması yapıldı
2012	Kürt sorununun demokratik yöntemlerle çözülmesi için Türkiye’de hükümet, Öcalan’la, PKK’nın silah bırakarak sınır dışına çekilmesini kapsayan bir müzakere süreci başlattı
2013	IKBY, merkezi yönetimin karşı çıkmasına rağmen enerji ihracatına başladı
2013	PYD, Suriye’de iç savaş devam ederken ülkenin kuzeyinde üç ayrı fiili kanton kurduğunu ve buralarda özerklik ilan ettiğini duyurdu
2014	DAEŞ, Irak’ın ikinci büyük şehri Musul’u ele geçirdi ve Kürt bölgelerine yöneldi

Yıl	Olay
2014	DAEŞ'in Türkiye sınırındaki Kürt yoğunluklu Kobani (Ayn el Arab) şehrine saldırısı, Washington-PYD ittifakını ortaya çıkardı
2015	PYD'nin silahlı kanadı YPG ve bazı Arap müttefikleri Batı desteğiyle Tel Abyad'ı DAEŞ'ten alarak Fırat'ın doğusundaki iki kantonu birleştirdi
2016	Türkiye, DAEŞ'i sınırından uzaklaştırmak ve PYD'nin Fırat'ın iki yakasında yer alan kantonları birleştirmesini önlemek üzere rejim muhalifi grupların desteğiyle Suriye'nin kuzeyine bir operasyon başlattı
2017	Eylül ayında Irak Kürt bölgesinde gerçekleştirilen referandum sonrasında Tahran ve Ankara, Bağdat'la eşgüdümlü olarak Erbil'e çeşitli yaptırımlar uygulamaya başladı

Kaynak: Council on Foreign Relations, "Interactive: The Time of the Kurds", 04.10.2017, <https://www.cfr.org/interactives/time-kurds#!/time-kurds> (Erişim Tarihi: 10.08.2019).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İRAK'TA BAAS REJİMİNİN İKTİDAR OLDUĞU DÖNEMDE İRAN'IN KÜRTLER ÜZERİNDEN Dengeleme ARAYIŞI

İran'ın Iraklı Kürtlere desteği onların Irak hükümetiyle çatışma durumlarına ve İranlı Kürt muhaliflerin sınırda gösterdikleri faaliyetleri engelleme kabiliyetlerine göre şekillenmiştir⁴¹⁶. Tahran da bölgedeki güç dengesini muhafaza etmeye dönük adımlarını bu doğrultuda atmıştır. Irak'ta ABD müdahalesiyle İran'a yakın Şii ağırlıklı bir hükümetin kurulmasına kadar geçen sürecin işlendiği bu bölümün ilk kısmında, ilk olarak İran İslam Devrimi öncesinde yani Şah rejiminin iktidarda bulunduğu yıllarda, Tahran'ın Irak Kürtlere verdiği desteğe odaklanılacaktır. Yine burada devrimden kısa bir süre sonra başlayan İran-İrak Savaşı'nın yaşandığı dönemde, İran'ın Iraklı Kürtlerle, önce İranlı Kürtlerin ayaklanmalarının bastırılmasındaki işbirliği sonra da Baas rejimine karşı kurdukları ittifak ele alınacaktır. Bu bölümün ikinci kısmında ise Körfez Savaşı sonrasında Irak'ın kuzeyinde oluşturulan güvenli bölgenin Kürtlere sağladığı statü karşısında bölge ülkelerinin teyakkuza haline geçişi, Irak Kürtleri arasındaki en güçlü iki parti konumunda bulunan KDP-KYB rekabeti karşısında İran'ın tutumunu belirleyen faktörler ve son olarak İslami Kürt grupların Irak'ın kuzeyindeki faaliyetlerine İran'ın yaklaşımı değerlendirilecektir.

3.1.İran İslam Devrimi Öncesi ve Sonrasında Irak Kürtleriyle İlişkiler

Ayetullah Humeyni'nin Şubat'ta ülkeye dönmesiyle İran'da İslami bir devrimin gerçekleştiği 1979 yılı, aynı zamanda Mart ayı itibariyle Molla Mustafa Barzani'nin tedavi gördüğü Washington'da hayatını kaybettiği ve Haziran ayında Saddam Hüseyin'in Irak Devlet Başkanı olduğu bir dizi gelişmeye de tanıklık etmiştir. Bu gelişmeler, birbiriyle bağlantılı olarak bölgeyi çatışmaya sürüklemiş ve beraberinde farklı ittifak ilişkilerini getirmiştir. İran'da İslami bir devrim yaşanmadan önce de Bağdat ve Tahran birbirlerini bölgesel nüfuz mücadelesinde rakip olarak görmüşlerdir. Bu bakış açısı, her iki tarafın birbirine karşı farklı dengeleme hamlelerini de ortaya çıkarmış, özellikle İran, Baas rejimiyle çatışma halindeki Irak Kürtleri ile ilişkilerini farklı boyutlara taşımıştır.

⁴¹⁶ Bayram Sinkaya, "The Kurdish Question in Iran and its effects on Iran-Turkey relations", *British Journal of Middle Eastern States*, Vol. 45, No. 5, December 2018, s. 850.

3.1.1. Bağdat'la Kürtler Arasında Çatışma Dönemi

1920'lerin ortalarından itibaren bir grup Kürt milliyetçisi tarihsel ve ırksal bağların yanı sıra Kürtçe ve Farsça arasındaki benzerlikleri de ön plana çıkararak İran'ı Araplar ve Türklere karşı doğal bir müttefik olarak görmeye başlamıştır. Aynı dönemde Pan-İranizm taraftarı bazı İran milliyetçileri, bir Kürt yapılanmasına, eski Osmanlı topraklarında kuzeyde Pan-Türkizm ve güneyde Pan-Arabizm'e karşı bir denge oluşturabilme potansiyeli nedeniyle oldukça olumlu yaklaşmışlardır. Kürt meselesine bu tür bir yaklaşım, Tahran'la yakın ilişkileri olan Kürt milliyetçisi İhsan Nuri'nin Ankara'ya karşı ayaklanmasıyla test edilme olanağı bulmuştur. Türkiye-İran sınırının kuzey kesimlerindeki Ağrı Dağı çevresinde başlayan ayaklanmada, isyancılar İran topraklarının Türkiye'ye dönük saldırılarda güvenli bir üs olacağını düşünmüşlerdir. Tahran, sınır meseleleri gibi sorunlar hakkında Ankara ile yürüteceği müzakerelerde bu ayaklanmayı bir kaldıraç olarak kullanmanın planlarını yapmışsa da, iki ülke arasında hızla artan gerilim, pan-İranizm'in bir kenara bırakılmasını gerekli kılmıştır. Varılan anlaşma neticesinde, Türk askerlerinin ayaklanmayı bastırması için İran topraklarında bir koridor açılmıştır⁴¹⁷.

Meselenin Irak boyutuna gelindiğinde Şah Muhammed Rıza'nın belli dönemlerde Kürtlere Bağdat karşısında yoğun bir destek verdiği görülmüştür⁴¹⁸. Şah'ın Kürtlere böyle bir destek vermesinin farklı nedenleri vardır. Bunların başında Irak'la ikili ilişkilerde yaşanan sorunlar gelmektedir⁴¹⁹. Aslında iki ülke Baba Rıza Şah'ın İran'ın başında olduğu dönemde, Temmuz 1937'deki Sadabat Paketi adı altında Türkiye ve Pakistan'ın da aralarında olduğu bir dördümlü saldırmazlık antlaşmasına taraf olmuşlar, dolayısıyla dönemin uluslararası ortamındaki tehditler karşısında aynı güvenlik kaygılarıyla hareket etmişlerdir⁴²⁰. Yine Soğuk Savaş rüzgarlarının Ortadoğu'da sert bir şekilde esmeye başladığı yıllarda Batılı ülkeler bölgedeki müttefiklerini Sovyetler karşısında bir araya gelmeye teşvik ettiğinde iki ülke; Türkiye, Pakistan ve İngiltere ile birlikte 1955 yılında

⁴¹⁷ Kaveh Bayat, "Iran and the "Kurdish Question", *Middle East Report*, No. 47, Summer 2008, s. 32. (28-35) ; İki ülkenin bu süreçteki işbirliğini anlatan İngiltere'nin Tebriz Konsolosu'nun notları için bakınız: A.L.P. Burdett (Ed.), 2015h, a.g.e., ss. 43-44.

⁴¹⁸ Houchang Hassan-Yari, "Iran and Iraq-GCC Rapprochement", *Middle East Policy*, Vol. 25, No.4, December 2018, s. 57.

⁴¹⁹ Kaveh Bayat, a.g.e., ss. 32-33.

⁴²⁰ Vadim A. Kuzmin, "İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Bölgesel Siyasi Entegrasyonun bir Örneği Olarak 1937 Sadabat Paketi", (Çev. Nedajda Açıan), *International Journal of Kurdish Studies*, Vol. 4, No.2, August 2018, s. 626.

imzalanan ve Bağdat Paktı olarak bilinen yeni bir bölgesel güvenlik mekanizmasında yer almışlardır⁴²¹.

1937 Sadabat Paktı ve 1955 Bağdat Paktı'nın ortaya çıkışında, ülkelerinde yoğun bir Kürt nüfus barındıran Ortadoğu ülkelerinin, bu grupların ayrılıkçı faaliyetlerine karşı birlikte hareket etme eğilimlerini de görmek mümkündür. Antlaşmaların içeriği özellikle İran, Irak ve Türkiye'ye Kürt meselesinde işbirliği yapmayı gerekli kılmıştır. Nitekim sınır geçişlerinde alınması gereken önlemler ve bu ülkelerin mevcut toprak bütünlüklerine gelecek meydan okumaların engellenmesine yönelik işbirliği vurgusu, sınırları aşacak şekilde ortak hareket etme potansiyeli olan Kürt grupları hedef almıştır⁴²². Burada ulus-devletlerin ulus-altı aktörleri dengelemeye dönük çabaları olarak tanımlanan asimetrik dengeleme⁴²³ davranışının bir örneğine rastlamak mümkündür.

14 Temmuz 1958'de, ay sonunda Londra'da yapılacak Bağdat Paktı'nın bakanlar düzeyindeki toplantısına hazırlık için Pakistan devlet başkanı ve İran Şahı Türkiye'ye gelmiştir. Aynı şekilde Türkiye'ye gelmesi beklenen Irak Kralı, veliaht prensi ve başbakanı ise ülkeden ayrılacakları sırada bir darbeye maruz kalarak öldürülmüşlerdir. Bu durum iki ülkenin liderleriyle Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakanı Adnan Menderes için ciddi bir şok etkisi oluşturmuştur⁴²⁴. Bu askeri müdahale sonrasında Irak'ta kurulan yeni rejim, ABD'nin Ortadoğu politikasına tepki olarak 1959'da Bağdat Paktı'ndan ayrılmıştır⁴²⁵. Irak'ın Bağdat Paktı'ndan ayrılmasıyla İran, daha önce de sınır sorunları yaşadığı ve Batı yörüngesinden çıkmaya çalışan bu ülkeye yeniden kuşkuyla yaklaşmış ve bir süredir başka tehditlere karşı birlikte hareket etse de Irak'ı artık ideolojik olarak da farklı bir kampta görmeye başlamıştır⁴²⁶.

Irak'ta yaşanan bu değişim, 1960'lı yılların ortalarına kadar Irak'taki Kürt meselesi konusunda kararsız kalan İran'ı, Barzani'ye destek vermeye yöneltmiştir. Şah tarafından

⁴²¹ Michael J. Cohen, *Strategy and Politics in the Middle East 1954-1960: Defending the Northern Tier*, Frank Cass, London and New York 2005, ss. 2-3.

⁴²² Michael M. Gunter, "A *de facto* Kurdish state in Northern Iraq", *Third World Quarterly*, Vol. 14, No. 2, 1993, ss. 311-312.

⁴²³ Thazha Varkey Paul, "Introduction: The Enduring Axioms of the Balance of Power Theory and Their Contemporary Relevance", *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, (Ed. Thazha Varkey Paul, James Wirtz, Michel Fortmann), Stanford University Press, Stanford and California 2004, s. 3.

⁴²⁴ Behçet Kemal Yeşilbursa, *The Baghdad Pact: Anglo-American Defence Policies in the Middle East, 1950-1959*, Frank Cass, London and New York 2005, ss. 202-203.

⁴²⁵ The Baghdad Pact (1955) and the Central Treaty Organization (CENTO), 20.01.2001, <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/lw/98683.htm> (Erişim Tarihi: 16.01.2019).

⁴²⁶ Shaul Bakhash, "The Troubled Relationship: Iran and Iraq, 1930-80", *Iran, Iraq and the Legacies of War*, (Ed. Lawrence G. Potter, Gary G. Sick), Palgrave Macmillan, New York 2004, ss. 11-12.

temin edilen silah ve askeri araç gereçler İran sınırındaki Süleymaniye'den sokularak, Peşmerge'nin kullandığı illegal güzergahlardan Kürt gruplara ulaştırılmıştır⁴²⁷. Dolayısıyla burada, orta düzeyli bir tehdit algılandığında uygulamaya konan ve rakip gücün karşındaki diğer aktöre silah yardımı gibi unsurları içeren negatif askeri dengeleme⁴²⁸ davranışına benzer bir yöntemin kullanıldığı söylenebilir. Bu arada Irak'ta askeri darbe sonrası oluşan Abdülkerim Kasım önderliğindeki yeni yönetim de kısa süre içerisinde üst üste yaşanan başka müdahalelerle Baas kontrolüne geçmiştir. Şah Muhammed Rıza, Baas rejiminin sosyalist ve Arap milliyetçisi söyleminden çekilmeye başlamıştır. Nitekim iki ülke arasındaki sınırın İran tarafında yer alan Huzistan bölgesinde yaşayan Araplara yönelik irredentist açıklamalar, bir grup İranlı ayrılıkçı Arap'ın Irak'ta mülteci olarak ağırlanmasıyla neticelenmiştir. Bunlar Tahran için ciddi bir güvenlik tehdidi değilse de böyle bir tablo Şah'ı teyakkuz haline geçirmiştir⁴²⁹.

Baas rejiminin yeni ideolojik yönelimi yanında, İran'ın Irak devletini Kürt gruplara destek vererek zayıflatmak istemesinin bir diğer nedeni iki ülke arasında yaşanan sınır anlaşmazlıkları ve seyrüsefer haklarıyla ilgili sorunlardır⁴³⁰. Nitekim Nisan 1969'da İran, Şatt-ül Arap suyu ile ilgili 1937'de Irak'la belirlenen sınırı, söz konusu nehrin bir uluslararası su yolu olduğu iddiasıyla kaldırdığını açıklamıştır. Şah rejimi aynı yılın başında da Bahreyn toprakları üzerinde hak iddia etmişti. Dolayısıyla Bağdat, Tahran'ın hem Kürtlere verdiği destekten hem de Şatt-ül Arap ve Bahreyn üzerinden bölgesel egemenlik alanını genişletmek istemesinden ciddi rahatsızlık duymuştur⁴³¹. Bu sefer ard arda -bir devletin diğeri için tehlike oluşturacak şekilde güçlendiği veya yayılmacı

⁴²⁷ Edgar O'Ballance, *The Kurdish Struggle 1920-1994*, Palgrave Macmillan, Hampshire and New York 1996, s. 79; İran'dan Irak'a sokulan silahlar ve Tahran'ın bu çatışmadaki rolü hakkındaki 12 Ağustos 1965 tarihli İngiliz yazışmaları için bakınız: Anita L.P. Burdett (Ed.), *Records of the Kurds: Territory, Revolt and Nationalism, 1831-1979*, British Documentary Resources, Vol. 11: 1951-1965, Cambridge University Press, Cambridge 2015, ss. 589-590; Irak hükümetinin Kürtlere İran tarafından yapıldığını ve İngiliz-Amerikan menşeli olduğunu iddia ettiği silahların transferinin durdurulması için İngiltere nezdinde yaptığı girişimlerle ilgili bakınız: A.g.e., ss. 595-596 ve ss. 607-608

⁴²⁸ Kai He, "Undermining Adversaries: Unipolarity, Threat Perception, and Negative Balancing Strategies after the Cold War", *Security Studies*, Vol. 21, No. 2, 2012, s. 171.

⁴²⁹ Charles Tripp, *A History of Iraq*, (Third Edition), Cambridge University Press, New York 2008, s. 193; İranlı yetkililerin Kürtlere verilen desteği inkar ettiği fakat Irak'ın İranlı Araplara yönelik bu tür yaklaşımlarından duyduğu kaygı ile ilgili İngiltere'nin Tahran Büyükelçisi'nin geçtiği 18 Ağustos 1965 tarihli bilgilendirme notu için bakınız: A.L.P. Burdett (Ed.), 2015k, a.g.e., ss. 593-594.

⁴³⁰ Gerard Chaliand (Ed.), *A People Without A Country: The Kurds and Kurdistan*, Olive Branch Press, New York 1993, s. 7.

⁴³¹ David McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, (Çev. Neşenur Domaniç), Doruk Yayıncılık, Ankara 2004, s. 435; Şah'ın Irak'ta Kürt kartını kullanması ve iki ülke arasındaki ilişkilerde yaşanan sorunlarla ilgili İngiliz diplomatların yazışmalarına giren 24 Eylül 1968 tarihli bir BBC değerlendirmesi için bakınız: A.L.P. Burdett (Ed.), 2015m, a.g.e., ss. 209-210.

politikalar izlediği zamanlarda başvurulan bir yöntem olan- karşı dengeleme⁴³² adımlarını atan ülke Irak olmuştur.

Bağdat, ilk olarak binlerce İranlı'yı sınır dışı ederken Şah rejimi karşıtı din adamı Ayetullah Humeyni'ye sığınma hakkı vermiş ve diğer Şah muhalifi sol fraksiyonlara da arka çıkmıştır. Yine İran'da Ahvaz için özgürlük çağrısı yapan Araplar ve Belucistan'da ayrılıkçı başka bir grup da Baas'ın radarına girmiştir. Molla Mustafa Barzani'nin Bağdat'ın kendisine İran topraklarına rejimin adamlarını sızdırma teklifinde bulunduğu yönündeki iddiası, Kürt bölgesinden İranlı muhaliflere ulaşılma ve Şah'a yönelik yıkıcı faaliyetlerde bulunulmak istendiğini göstermektedir. Iraklı yetkililer, bu iddiayı reddetse de İran'ın Irak'a yönelik artan endişesi Barzani'nin aynı bilgiyi İranlı otoritelerle de paylaşmış olabileceğini gösterir⁴³³.

İran'ın Barzani'ye yardım etmesinin ardında Irak'ın askeri gücünü dengede tutmanın yanı sıra İranlı Kürtleri kontrol altına alma düşüncesi de vardır⁴³⁴. Aslında İran, Barzani'nin 1963'te Abdüsselam Arif hükümetiyle ateşkes imzalamasına tepki gösteren KDP'li İbrahim Ahmed ve Celal Talabani'yle daha yakın ilişkiler geliştirmiştir. Ahmed-Talabani fraksiyonuna destek vererek Barzani üzerinde baskı kurmak isteyen Tahran, bu grubun Barzani güçleriyle girdiği daha ilk çatışmada yenilip İran'a sığınmalarından sonra strateji değiştirmiştir⁴³⁵. İran'ın Barzani üzerinde baskı kurmak için Talabani ekibine destek vermesi, rakiplerini bölerek veya bölünmüş halde tutarak zayıf kalmalarını arzulayan ülkelerin tercih ettiği böl ve yönet⁴³⁶ şeklindeki dengeleme yöntemine uygun bir politika olmuştur.

Sonraki süreçte Barzani'ye de yardım etmeye başlayan Şah rejimi, iki grup arasında arabuluculuk yaparak Talabani ve arkadaşlarının 1965 yılında Irak'a dönmesini sağlamıştır⁴³⁷. Bağdat'a karşı iki grubun bir araya gelmesi için İran'ın gösterdiği bu çaba,

⁴³² Glenn H. Snyder, *Alliance Politics*, Cornell University Press, Ithaca and London 1997, s. 17; John M. Owen, IV, "Transnational Liberalism and U.S. Primacy", *International Security*, Vol. 26, No. 3, Winter, 2001-2002, s. 119; Stephen G. Brooks ve William C. Wohlforth, *World out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy*, Princeton University Press, Princeton and Oxford 2008, ss. 24-25.

⁴³³ Edmund Ghareeb, *The Kurdish Question in Iraq*, Syracuse University Press, New York 1981, ss. 136-137.

⁴³⁴ Jonathan C. Randal, *After Such Knowledge, What Forgiveness?: My Encounter with Kurdistan*, Westview Press, Colorado 1999, s. 150.

⁴³⁵ Ali Rıza Şeyh Attar, *Kürtler: Bölgesel ve Bölge Dışı Güçler*, (2. Basım), (Çev. Alptekin Dursunoğlu), Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004, s. 149.

⁴³⁶ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, (Sixth Edition), Alfred A. Knopf, Inc., New York 1985, s. 198.

⁴³⁷ Martin van Bruneissen, *Ağa, Şeyh, Devlet* (9. Baskı), (Çev. Sabiha Banu Yalkut), İletişim Yayınları,

dengenin sağlanması için esnek stratejiler benimseyen dengeleyici⁴³⁸ ülke rolüne büründüğünü gösterir. Tahran'ın yaptığı yardım karşısında Barzani de İran Kürdistanı'ndaki ayaklanmaların bastırılmasına katkıda bulunmuş, bazı muhalif isimleri bizzat kendi adamlarına yakalatıp infaz ettirmiştir⁴³⁹. Barzani'nin bakış açısına göre, Kürtlerin İran'la karşılaştırıldığında Irak'ta bir devrim gerçekleştirme ihtimali daha yüksektir. Dolayısıyla kendilerine destek veren Şah rejimine karşı eski müttefikleri İ-KDP'nin yapacağı her saldırı aynı zamanda Kürt davasına bir ihanet anlamına gelir⁴⁴⁰.

Şah'ın kendi ülkesindeki Kürtleri stabilize etmek için Iraklı Kürt gruplardan yararlanması, gelişmekte olan ülke liderlerinin daha çok kendilerine karşı oluşan muhalefete karşı bir önlem alma arayışında olduğunu ve ilişkilerini bu yapıların müttefiklerini yumuşatma gibi stratejiler üzerine şekillendirdiğini öne süren bütünsel dengeleme⁴⁴¹ varsayımına uygun bir davranış geliştirdiğine işaret eder. Bu örnek ayrıca, Şah'ın KDP ve İ-KDP gibi birbiriyle dayanışma içindeki iki Kürt partisini birbirinden ayırarak, rakip aktörün bir müttefikini tarafsız kalmaya veya taraf değiştirmeye teşvik eden böl ve dengele⁴⁴² stratejisini benimsediğini ortaya koyar. İran'ın bu hamleleri karşısında Baas yetkilileri, Kürt meselesinin bir çözüme kavuşturulmadığı takdirde rejimi zayıflatacağını, ülkeye yönelik dış müdahalelerin daha da artacağını ve Irak'ın bölgesel bir güç olarak yükselişinin önüne geçeceğini düşünerek, Mart 1970'te Barzani'yle Kürtlere hem özerklik hem de merkezi yönetimde önemli pozisyonlar sağlayan bir antlaşma yapmışlardır⁴⁴³.

İran-İrak ilişkileri ise 1970'li yılların ilk yarısında üst üste yaşanan birçok gelişme nedeniyle sorunlu bir şekilde devam etmiştir. İran'ın 1969'da Şatt-ül Arap'la ilgili 1937'de varılan antlaşmadan çekilmesiyle başlayan sürecin olumsuz etkilerinin yanı sıra,

İstanbul 2015, s. 52.

⁴³⁸ Hans J. Morgenthau, a.g.e., s. 213.

⁴³⁹ Nader Entessar, *The Kurdish Politics in the Middle East*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., New York 2010, s. 34; Gerard Chaliand (Ed.), a.g.e., s. 7.

⁴⁴⁰ Kerim Yıldız ve Tanyel B. Tayşi, *The Kurd in Iran: The Past, Present, and Future*, Pluto Press, London and Ann Arbor, MI 2007, s. 64; Nader Entessar, 2010, a.g.e., s. 33.

⁴⁴¹ Steven R. David, "Explaining the Third World Alignment", *World Politics*, Vol. 43, No. 2, Jan. 1991, s. 236.

⁴⁴² Daniel H. Nexon, "The Balance of Power in the Balance", *World Politics*, Vol. 61, No. 2, April 2009, s. 345.

⁴⁴³ Tayyar Arı, *Irak, İran, ABD ve Petrol (2. Baskı)*, Alfa Yayınları, İstanbul 2007, ss. 467-468; İngiliz yazışmalarına göre, Şah Rıza, Irak'ın bu antlaşmayla Körfez bölgesinin genelinde özellikle de Kuveyt de elinin rahatlayacağını düşünerek bu durumdan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Barzani, Şah'a bir mesaj göndererek antlaşmayı imzalamak için önemli bir miktarda para teklifi aldığını ve birkaç madde dışında tüm taleplerinin kabul edildiğini söylemiştir. Konuyla ilgili 12 Mart 1970 tarihli bilgi notu için bakınız: A.L.P. Burdett (Ed.), 2015m, a.g.e., s. 282.

İngiltere'nin Körfez ülkelerindeki askeri varlığını sona erdirmesiyle Birleşik Arap Emirlikleri'ne kalan Büyük Tomb, Küçük Tomb ve Ebu Musa adalarını İran'ın ele geçirmesi, Umman'ın Dafor bölgesindeki ayaklanmaya İranlı birliklerin müdahale etmesi, Irak'ta rejime yönelik darbe girişimlerinde Şah'ın parmağı olduğu düşüncesi ve İran'ın Kuveyt, Suudi Arabistan ve Ürdün gibi bölgesel güçlerle yakınlaşması karşısında Irak'ın da bölgenin radikal unsurlarıyla bağlarını güçlendirmesi ikili ilişkilerin daha da bozulmasına yol açmıştır⁴⁴⁴. Diğer yandan Bağdat'ın "İranlı" olmakla suçladığı Şiileri Irak'tan çıkarma politikası Tahran için oldukça rahatsızlık verici olmuşken, bu süreçte Feyli Kürtler olarak bilinen takriben 40.000 Şii Kürdün de Irak'tan çıkarılması Barzani ve diğer Kürt liderleri kızdırmıştır⁴⁴⁵.

İran'ın 1960'ların sonlarından itibaren Irak'tan daha büyük bir tehdit algılamasının temel nedeni, Baas rejiminin iktidara gelmesiyle bu ülkenin Arap milliyetçiliği ve Sovyetler Birliği'yle yakınlaşma doğrultusunda gelişen yeni ideolojik yönelimidir. Gerçekten de 1972 yılında Sovyet Birliği ve Irak arasında bir Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. İran bu antlaşmayı, Soğuk Savaş'ın bir parçası olarak Ortadoğu'da ABD öncülüğünde kurulan bölgesel güvenlik sistemine doğrudan bir tehdit olarak sunmuş ve Washington'un da desteğini alarak Irak Kürtleriyle yeniden güçlü bir bağ kurmuştur⁴⁴⁶. Dolayısıyla burada İnşacı bir perspektiften dengeleme meselesine yaklaşan Mark L. Haas'ın ideolojik farklılıklar ne kadar büyük olursa algılanan tehdidin o kadar yüksek olacağına dair varsayımı geçerlidir⁴⁴⁷. Nitekim tehdidin dengelenmesi⁴⁴⁸ gerektiğini düşünen İran, dışsal dengeleme⁴⁴⁹ yönteminin temel aracı olan ittifak olgusuna Barzani ile geliştirdiği ilişkiler doğrultusunda 1970'lerin ilk yarısında yeniden başvurmuştur.

İran Şahı Muhammed Rıza'nın bu dönemde Irak'taki Kürt ayaklanmasıyla yakından ilgilenmesinin bir diğer nedeni de İran Kürtlerinin kendi otoritesini sarsacak

⁴⁴⁴ Edmund Ghareeb, a.g.e., s. 137.

⁴⁴⁵ Charles Tripp, a.g.e., s. 203.

⁴⁴⁶ A.g.e.

⁴⁴⁷ Mark L. Haas, "Ideological Polarity and Balancing in Great Power Politics", *Security Studies*, Vol. 23, No. 4, 2014, s. 717.

⁴⁴⁸ Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, New York 1987, s. 5.

⁴⁴⁹ Mark R. Brawley, "The Political Economy of Balance of Power Theory", *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, (Ed. Thazha Varkey Paul, James Wirtz, Michel Fortmann), Stanford University Press, Stanford and California 2004, s. 81; Stephen M. Walt, *Taming American Power: The Global Response to U.S. Primacy*, W.W. Norton & Company, New York and London 2006, s. 120; Joseph M. Parent ve Sebastian Rosato, "Balancing in Neorealism", *International Security*, Vol. 40, No. 2, Fall 2015, s. 54.

eylemlere girişmesini önlemektir⁴⁵⁰. Ancak Şah'ın asıl hedefi Körfez'de tam manasıyla bir hakimiyet tesis etmektir. Bunun için Şatt-ül Arap suyunu stratejik bir nokta olarak görmüş, ABD ve İsrail ile koordineli bir şekilde bölgenin güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. Arap-İsrail Savaşları'nın yaşandığı ve Soğuk Savaş koşullarının hüküm sürdüğü bir konjonktürde, ABD ve İsrail silahlarının isyancı Kürt gruplara transferinde bir koridor işlevi gören İran, bu durumun diğer Arap ülkeleriyle ilişkilerine olumsuz yansımaması için söz konusu ilişki ağını gizli tutmak istemiştir⁴⁵¹.

Baas rejimine karşı bölgede oluşan teyakkuz hali Kürtleri cesaretlendirmiş ve 1974 yılında merkezi hükümetin ilan ettiği tek taraflı özerkliğe karşı çıkmışlardır. Kerkük'ün de içinde bulunduğu Irak Kürt topraklarının neredeyse üçte birini dışarıda bırakan bu deklarasyon, bazı KDP üyeleri tarafından olumlu karşılanırsa da aralarında Molla Mustafa Barzani'ye tarihsel olarak mesafeli duran Kürtlerin de olduğu birçok grup İran'ın da desteğine güvenerek bu konuda Barzani ile aynı safta yer almıştır. 1974 yaz ayları itibarıyla çatışmalar rejimin kentlerde, Peşmerge'nin ise kırsal kesimlerde etkin olduğu bir hal alırken, İran'ın artan askeri desteği ve olaylara doğrudan müdahil olması aslında iki ülkenin de istemediği tam ölçekli bir savaşa dönüşmeye başlamıştır⁴⁵².

İran'ın Barzani güçleriyle yeniden böylesi bir askeri ilişki kurma süreci⁴⁵³, Sovyetlerin Irak'taki nüfuzunu artırmasından endişe eden ABD Başkanı Richard Nixon'un Tahran'da Şah'la yaptığı görüşmeyle başlamıştır. Burada Irak Kürtleriyle sağlanacak temas ele alınmış ve CIA ile İran istihbarat örgütü SAVAK'ın (*Sâzemân-e 'Atteleât ve 'Amniyet-e Keşver/İstihbarat ve Ulusal Güvenlik Teşkilatı*) Kürt temsilcilerle arasındaki koordinasyon sağlanmıştır. Böylece içinde havan topları ve obüslerin de olduğu modern Amerikan silahları bahsi geçen gizli servislerin çabalarıyla Barzani güçlerine ulaştırılmıştır⁴⁵⁴. Etnik muhalif hareketlerin de bir dış politikası olabileceği⁴⁵⁵ hesaba

⁴⁵⁰ Edgar O'Ballance, "The Kurdish Factor in the Gulf War", *Military Review*, Vol. 61, No. 6, June 1981, s. 16.

⁴⁵¹ Ghada Hashem Talhami, "Diplomacy of the Kurdish territorial nation", *International Journal of Iraqi Studies*, Vol. 7, No. 1, 2013, s. 27.

⁴⁵² Charles Tripp, a.g.e., s. 204; İran'ın Irak Kürtlerine ağır silahlar verdiği iddiaları, iki ülkenin karşılıklı eylemleri ve çatışmaların geldiği nokta hakkında, İngiltere'nin Tahran'daki Büyükelçisi'nin Dış İşleri Ofisi ve Savunma Bakanlığı'na 10 Eylül 1974'te gönderdiği gizli telgraf için bakınız: A.L.P. Burdett (Ed.), 2015m, a.g.e., ss. 422-423.

⁴⁵³ İran'dan daha fazla silah ve patlayıcı isteyen Barzani Tahran'a gelmiştir. Şah Rıza, 22 Ekim 1974'te Barzani'yle görüştüğü bilgisini İngiliz Büyükelçi'yle de paylaşmıştır. Şah, büyükelçiye, Kürtleri desteklemek zorunda olduğunu aksi takdirde Baas rejiminin çok fazla güçlenebileceğini, Kürtlerin de Komünizme doğru yol alabileceğini ifade etmiştir. Konuyla ilgili Tahran'dan gönderilen bilgi notu için bakınız: A.L.P. Burdett (Ed.), 2015m, a.g.e., s. 430.

⁴⁵⁴ Edgar O'Ballance, 1996, a.g.e., s. 93; Irak Dış İşleri Bakanlığı Müsteşarı'nın Kürtlerin kullandığı

katıldığına, Bağdat'ın kendisine dayatmaya çalıştığı özerklik planına karşı çıkan Barzani'nin İran-İsrail-ABD eksenine kurduğu ilişki ağını, karşı dengeleme stratejilerinden biri olarak da ele alınabilen peşine takılma⁴⁵⁶ davranışıyla özdeşleştirmek mümkündür.

Şah, İran Kürtlerine olası etkilerini de düşünerek, Iraklı Kürtlerin elde edeceği mutlak bir zafer yerine bir yenişememe durumunu tercih etmiştir. Bu yüzden Barzani'ye yapılacak silah yardımıyla temkinli davranmış ve Baas rejiminin başını ağrıtmaya yetecek bir seviyede karar kılmıştır⁴⁵⁷. Artan petrol gelirleriyle ülkesinin askeri harcamalarına önemli bir pay ayırmaya başlayan Şah, 1975 yılına gelindiğinde Basra Körfezinin en büyük donanmasına, Batı Asya'nın en büyük hava kuvvetlerine ve dünyanın beşinci büyük ordusuna sahip olan bir güç olmayı başarmıştır⁴⁵⁸.

Mart 1975'te Cezayir'deki OPEC toplantısına bu özgüvenle katılan Şah, Arap ülkeleriyle bir yakınlaşma sağlamaya karar vermiş ve Irak yönetim kademesindeki en etkili isim olan Saddam Hüseyin'le de sorunlu konuları ele almıştır. Cezayir Antlaşması olarak tarihe geçen bu müzakereler sonunda, taraflar iki ülke sınırlarıyla ilgili birtakım düzenlemeler yaparken, Tahran'ın Iraklı Kürtlere desteğini çekmesi karşılığında Bağdat da Şatt-ül Arap suyu üzerindeki egemenlik haklarından vazgeçeceği ve İranlı Kürtler ve Belucistan'daki gruplarla kurduğu ilişkileri de sona erdireceği sözünü vermiştir⁴⁵⁹. Böylece İran'ın Irak'la arasındaki sorunları yapılan bir antlaşma ile çözüme kavuşturmasıyla, hedefe ulaşıldığında dengeleme amacıyla ittifakların son bulabileceği şeklindeki iddia⁴⁶⁰ geçerlilik kazanmıştır. Meseleye kağıda dökülmüş resmi bir ittifak olmaması bağlamında bakılacak olursa, İran'ın kendi lehine bölgesel bir güç dengesi tesis etmek ve rakip devletin

Amerikan ve İsrail menşeli silahlarla ilgili İngiliz Büyükelçi'ye 6 Kasım 1974'te verdiği liste için bakınız: A.L.P. Burdett (Ed.), 2015m, a.g.e., ss. 432-433.

⁴⁵⁵ Ali Balcı, *The PKK-Kurdistan Worker's Party's Regional Politics: During and the After the Cold War*, Palgrave Macmillan, Cham 2017, ss. 1-3.

⁴⁵⁶ Michael Sheean, a.g.e., s. 203.

⁴⁵⁷ Edgar O'Ballance, 1996, a.g.e., s. 93; Şah'ın Irak Kürtlerine verdiği desteğin boyutuyla ilgili yaşadığı ikilimler hakkında Tahran Büyükelçisi'nin 28 Kasım 1974 tarihli telgrafi için bakınız: A.L.P. Burdett (Ed.), 2015m, a.g.e., ss. 442-443.

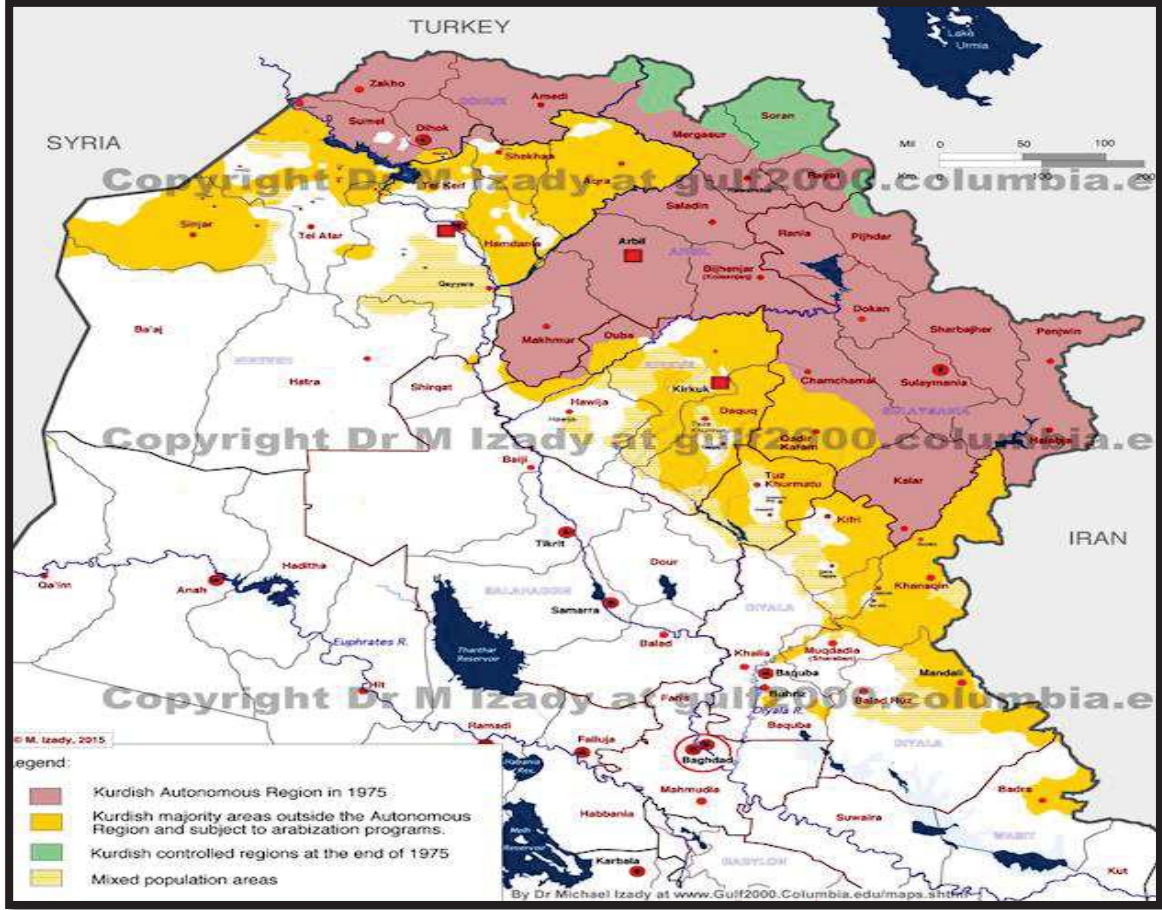
⁴⁵⁸ Ervand Abrahamian, *A History of Modern Iran*, Cambridge University Press, New York 2008, s. 124.

⁴⁵⁹ Nader Entessar, "The Kurds in Post-Revolutionary Iran and Iraq", *Third World Quarterly*, Vol. 6, No. 4, Oct. 1984, s. 921; İngiltere'nin Tahran Büyükelçisi 10 Mart 1975'te antlaşmanın içeriğini Rıza Şah'tan öğrenmiş ve bunu gizli bir telgrafla bilgi notu olarak geçmiştir. Saddam Hüseyin ve Şah arasında uzlaşmaya varılan konuların detayları için bakınız: A.L.P. Burdett (Ed.), 2015m, a.g.e., Vol. 12: 1966-1979, ss. 474-475.

⁴⁶⁰ Michael Sheean, *The Balance of Power: History and Theory*, Routledge, London and New York 1996, ss. 56-57.

kabiliyetlerini sınırlandırmak için üçüncü bir aktöre kaynak transferi yaptığı ve resmi bir ittifak gerektirmeyen vekaleten dengeleme⁴⁶¹ doğrultusunda hareket ettiği görülür.

Harita 3.1. 1975 Yılında Irak Kürt Bölgesinde Siyasi Durum

Kaynak: Kurdish Regions of Iraq: Political Status of 1975, http://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Kurd_Region_Status_1975_lg.png (Erişim Tarihi: 05.08.2019).

İran'dan ve İran aracılığıyla ABD ve İsrail'den gelen yardımların kesilmesi Irak'taki Kürt ayaklanmasını akamete uğratmış ve rejim tarafından hızlı bir şekilde kontrol altına alınmıştır. Bağdat, 1 Nisan 1975'e kadar teslim olacak Peşmerge güçlerine af önerisinde bulunurken İran da Irak'a dönmek isteyen Kürt sığınmacıların aynı tarihe kadar bunu yapabileceklerini sonrasında sınırdan bu tür geçişlerin mümkün olmayacağı uyarısını yapmıştır⁴⁶². Şah, Irak'ı terk etmek durumunda kalan Barzani ve beraberindekilere İran'da yaşamlarını sürdürebilecekleri çeşitli olanakları sağlasa da bu tür jestler daha önce düşman

⁴⁶¹ Daniel H. Nexon, a.g.e., s. 345.

⁴⁶² Nader Entessar, 1984, a.g.e., ss. 921-922.

olarak algılanan bir rejime karşı ittifak kurduğu Kürtleri yarı yolda bırakmış olduğu gerçeğini değiştirmeyecektir⁴⁶³.

Bu noktada madalyonun diğer yüzüne yani Baas rejiminin dengeleyici hamlelerine dikkat çekmek gerekir. Nitekim Irak'ın ulusal çıkarlarını doğrudan etkileyen Kürt ayaklanmasını bastırmak için İran'a Şatt-ül Arap suyu ve diğer meselelerde birtakım tavizler vererek anlaşma yoluna gitmesi Morgenthau'nun dikkat çektiği bedel ödeme⁴⁶⁴ şeklindeki dengeleme adımını çağırıştırır. Diğer yandan Bağdat, rejimin bekasını doğrudan tehdit eden asli düşmana yani Kürtlere yoğunlaşmak için bölgesel anlamda bir rakip olarak gördüğü ikincil düşmanla yani İran'la yakınlaşma ve içerideki muhaliflerin dış destekçilerini yatıştırma gibi bir politika izlediğinden bütünsel dengeleme⁴⁶⁵ davranışının dinamikleri doğrultusunda hareket etmiştir.

3.1.2. İran-İrak Savaşı Yılları

1975 yılındaki Cezayir Antlaşması'yla birlikte, İran ve Irak arasında sınır sorunları başta olmak üzere çeşitli konularda uzlaşmaya varılmıştı. Ancak devrimden sonra İran'ın Irak'a yaklaşımında temel öncelik, sınır konuları değil, ülke nüfusunun yaklaşık olarak yüzde 60'ını oluşturan ve üst düzey yönetim kademelerinden uzak tutulan Şiilere yönelik geliştirilen perspektif olmuştur. Nitekim Ayetullah Humeyni, Saddam Hüseyin'in "sosyalist" Baas hükümetini "ateist" olarak nitelemiş ve yıkılması için çağrıda bulunmuştur. İran'ın Saddam'ın devrilmesi gerektiğine dair söylemleri en sonunda iki ülkeyi savaşa götürecek sürecin en önemli gerekçelerinden birini oluşturmuştur⁴⁶⁶. Bu noktaya kadar Tahran'ın Bağdat'a dönük bir dengeleme yaptığını söylemek mümkün değildir zira burada İran'ın "devrim ihracı politikası"⁴⁶⁷ gibi öne çıkan uygulamaları hesaba katıldığında bir rejim değiştirme kaygısı içinde olduğu görülür.

⁴⁶³ Mohsen Milani, "The Turbulent History Shaping Iran's Opposition to an Independent Iraqi Kurdistan", 14.11.2017, <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/23610/the-turbulent-history-shaping-iran-s-opposition-to-an-independent-iraqi-kurdistan> (Erişim Tarihi: 10.01.2019).

⁴⁶⁴ Hans J. Morgenthau, a.g.e., ss. 198-200.

⁴⁶⁵ Steven R. David, a.g.e., ss. 235-236.

⁴⁶⁶ Iffat S. Malik, "Role of Islam in Post-Revolution Iranian Foreign Policy" *The Institute of Strategic Studies, Islamabad*, http://www.issi.org.pk/old-site/ss_Detail.php?dataId=48 (Erişim Tarihi: 25.08.2017).

⁴⁶⁷ Rouhollah K. Ramazani, *Revolutionary Iran: Challenge and Response in the Middle East*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London 1988, s. 64; Barbara Ann Rieffer-Flanagan, "Islamic Realpolitik: Two- Level Iranian Foreign Policy", *International Journal of World Peace*, Vol. XXVI, No. 4, December 2009, s. 19; Anoushiravan Ehteshami, "The Foreign Policy of Iran", *The Foreign Policies of Middle East States*, (Ed. Raymond Hinnebusch, Anoushiravan Ehteshami), Lynne Rienner Publishers, Boulder and London 2002, s. 305.

İran'daki devrimci liderliğin hem bu tür yaklaşımlarından tehdit algılayan hem de onu zayıf bir anında vurarak kendi bölgesel hedeflerini gerçekleştirmek isteyen Saddam, 22 Eylül 1980'de İran'a karşı harekete geçmiştir⁴⁶⁸. Saddam'ın saldırısı sonrasında Tahran'ın Iraklı Şiiler ve Kürtler üzerinden geliştirdiği hamleler ise saldırgan bir güce karşı yapılan uygun dengeleme⁴⁶⁹ kapsamında değerlendirilebilir. İran'la Irak'ın aralarındaki sorunları, savaşla çözüme yönündeki iradesi, o dönem iki ülke arasında doğrudan karşıtlık modeli şeklinde bir güç dengesi olduğuna işaret eder. Zira bu tür bir denge bir ülkenin kendi politikalarını diğerine benimsetme gayretleri neticesinde ortaya çıkar ve taraflardan biri diğerine boyun eğmezse savaşın meseleyi kökten çözeceğine inanılır⁴⁷⁰.

İranlılar ve Kürtler arasındaki ilişkilerden söz ederken iki toplum arasındaki kültürel, tarihi ve dilsel yakınlığa atıfta bulunmak⁴⁷¹ bir gelenek haline gelmiştir. Ancak, siyasal meseleler ve güvenlik kaygıları, modern İran devleti ile Iraklı Kürtler arasındaki ilişkilerde kimlik meselesinden daha belirleyicidir. İslami devrim sonrası oluşturulan geçici hükümet zamanında da durum pek değişmemiş, önceki döneme benzer şekilde KDP ile işbirliği yapılarak devrim sonrasında Kürt bölgesinde çıkan ayaklanmaların bastırılması için İran'da konuşlanmaları sağlanmıştır. İran ve KDP arasındaki yakınlık, İran-Irak Savaşı'nda ortak düşman olan Baas rejimine karşı birlikte hareket edilmesini de beraberinde getirmiştir⁴⁷². Nitekim 1980'lerdeki İran-Irak savaşı boyunca, Kürt gruplar Tahran tarafından silahlandırılmış ve İran topraklarını üs olarak kullanmaları sağlanmıştır⁴⁷³. Tahran'ın savaş boyunca yakın tehditlerle başa çıkmak için askeri ittifak

⁴⁶⁸ Shahram Chubin, "Iran and the War: From Stalemate to Cease-fire", *Iran at the Crossroads: Global Relations in a Turbulent Decade*, (Ed. Miron Rezun), Westview Press, Boulder 1990, s. 132.

⁴⁶⁹ Randall L. Schweller, "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing", *International Security*, Vol. 29, No. 2, Fall 2004, s. 167.

⁴⁷⁰ Hans J. Morgenthau, a.g.e., ss. 192-194.

⁴⁷¹ Bu ilişkileri ön plana çıkaran ve Irak Kürtlerini İran kültürel havzasının bir parçası olarak gören İran kaynaklı bir makale için bakınız: Zehrâ Pişgâmi Ferd vd., "Pejuhşi der huze ferhengî ve temdenîye Êrân nemune môrdî: Kôrdêstâne 'Iraq", *Pazhoheşhâye Bâstânşenâsiye Êrân*, Cilt: 5, Sayı: 9, Sonbahar-Kış 2016. https://nbsh.basu.ac.ir/article_1300_282e37ee99a3498a63ad7717c7135389.pdf (Erişim Tarihi: 26.03.2019).

⁴⁷² Bayram Sinkaya, "Iran-KRG Relations Within the Grip of Distrust", 14.07.2015, <https://orsam.org.tr/en/iran-kr-g-relations-within-the-grip-of-distrust/> (Erişim Tarihi: 23.07.2018); Hüseyn Mohemmedî Sîret ve Mohemmed Behtiyârî, "Ber resîye te'tbîkiye 'amlekerde hêzbe demokrate Kôrdêstâne Êrân ve 'Îrâq der defâ'e meqdes", *Dô Feslenâme Mo'tâle'ate Ênqêlâbe İslâmî ve Defâ'e Meqdes*, Cilt: 2, Sayı:1, İlkbahar-Yaz 2011, ss. 151-152. <http://www.ikiu.ac.ir/public-files/profiles/items/5c9e4638ee668735161acebd78cf91e1.pdf> (Erişim Tarihi: 18.03.2019).

⁴⁷³ Shwan Zulal, "Survival Strategies and Diplomatic Tools: The Kurdistan Region's Foreign Policy Outlook", *Insight Turkey*, Vol. 14, No. 3, 2012, s. 151.

kurmayı da kapsayan pozitif askeri dengeleme⁴⁷⁴ davranışı doğrultusunda hareket ettiğini söylemek mümkündür.

Aslına bakılırsa savaşın başlamasıyla iki taraf da diğer ülkedeki Kürtleri buldukları bölgelerde yerel otoritelerini tesis etmede yardımcı olma karşılığında, kendi lehine kullanma gayreti içinde olmuştur⁴⁷⁵. Güç dengesi teorisinin genel varsayımına göre devletler, kendi varlığını sürdürme ve belli bir hakimiyet kurma hedeflerine ulaşma maksadıyla ülke içinde silahlanma gibi adımlar atarken, ülke dışında da ittifaklarını sağlamlaştırma ya da rakip ittifakları zayıflatma seçeneklerine başvururlar⁴⁷⁶. İran-İrak Savaşı'nın başlamasıyla da Bağdat İranlı Kürtlerle, Tahran da Iraklı Kürtlerle ittifak kurma gereği duymuştur⁴⁷⁷.

Kürtlerin savaş esnasındaki vekillik rolünü daha iyi anlamak için yeniden İran-İrak Savaşı öncesine dönmek gerekir. Bu süreçte başta Suriye olmak üzere bölgede birbiriyle bağlantılı görünmeyen bir dizi devlet ve grup ile ittifak yapan Talabani liderliğindeki KYB'nin devrimden hemen sonra Tahran'ın kuşatmasına maruz kalan Komala ile yakın ilişkiler geliştirdiği görülür⁴⁷⁸. Talabani, 1979 yılında birkaç yüz Peşmerge'yi, yeni İslami rejimden özerklik talep eden İ-KDP'nin yardımına da göndermiş, aynı yılın yaz aylarında Devrim Muhafızları'yla yaşanan çatışmalar sonrasında Irak'a geçen İranlı Kürtlere, sınırdaki üstlerinde sığınma hakkı vermiştir⁴⁷⁹. Buna karşın 1979 yılının sonlarında İran'da yapılan dokuzuncu kongrede yeniden KDP ismine geçiş yapan ve geleneksel bir çizgide faaliyet göstermeye devam eden İdris ve Mesud Barzani kardeşlerin liderliğindeki KDP-Geçici Liderliği de 1980 ilkbaharında İranlı Kürtlere karşı Tahran'la birlikte hareket etmek üzere İran'a geçmiştir⁴⁸⁰.

İslami Devrim'den sonra İran'da kurulan yeni rejim, 1975 Cezayir Antlaşması ile iki ülke arasındaki Kürt grupların hareketliliğinin engellenmesine yönelik yükümlülükleri

⁴⁷⁴ Kai He, 2012, a.g.e., s. 170.

⁴⁷⁵ Carl Dahlman, "The Political Geography of Kurdistan", *Euroasian Geography and Economics*, Vol. 43, No. 4, June 2002, s. 285.

⁴⁷⁶ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, Reading, Massachusetts 1979, s. 118.

⁴⁷⁷ Michael M. Gunter, "The KDP-PUK Conflict in Northern Iraq", *Middle East Journal*, Vol. 50, No. 2, Spring, 1996, s. 230.

⁴⁷⁸ Nader Entessar, *The Kurdish Politics in the Middle East*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., New York 2010, s. 98.

⁴⁷⁹ Edgar O'Ballance, 1981, a.g.e., s. 18.

⁴⁸⁰ Abbas Manafy, *The Kurdish Political Struggles in Iran, Iraq, and Turkey: A Critical Analysis*, University Press of America, Lanham 2005, s. 93; Kamran Karadaghi, "The Two Gulf Wars: The Kurds on the World Stage, 1979-1992", *A People Without A Country: The Kurds and Kurdistan*, (Ed. Gerard Chaliand), Olive Branch Press, New York 1993, s. 218; Edgar O'Ballance, 1981, a.g.e., s. 18.

uygulama konusunda oldukça isteksiz davranmıştır. KDP'nin de İran'da üstler kurarak buradan Bağdat'ı rahatsız edecek faaliyetlere başlaması, Saddam'ın 22 Eylül 1980'deki saldırısıyla başlayan İran-İrak Savaşı'nın sebeplerinden biri olmuştur⁴⁸¹. Böylece devletlerin güç dengesini kendi lehine tesis etme çabalarının savaflara neden olacağı şeklindeki İdealist kuram⁴⁸² bir anlamda doğrulanmıştır.

Harita 3.2. İran-İrak Savaşı Karşılıklı İşgal Bölgeleri⁴⁸³

Ocak 1981 itibariyle Irak, Kirmanşah eyaletine bağlı Kasr-ı Şirin ve Nudêşah gibi Kürt nüfusun yoğunluklu olduğu şehirlerde İran Devrim Muhafızları'yla çatışan İ-KDP'ye Bağdat tarafından oluşturulan yardım koridoru, Kürt kartını devreye sokan ilk ülkenin Irak olduğunu gösterir.

Saddam rejimi, Bağdat-Tahran karayolunun İran'ın kullanımına kapatılmasında oldukça stratejik bir konuma sahip olan Nudêşah'ın kontrolüyle yakından ilgilenmiş ve Devrim Muhafızları ile İran Ordusu'na bağlı küçük birlikleri kolaylıkla yenmiştir. Bu süreçte Abdurrahman Kasımlo, Irak'ın onayıyla Nudêşah'ta kurduğu operasyonel üstlerden İran güvenlik güçlerine karşı başarılı saldırılar düzenlemiştir. 1981 yılının Nisan ayı ile birlikte, Irak silahlarını kuşanan ve diğer Kürt Peşmergelerin desteğini alan İ-KDP, Devrim Muhafızları'na bağlı birlikleri, İran Kürdistanı'nın aralarında Senendec'in de olduğu büyük şehirlerinden çıkarmayı başarmıştır. Daha sonra Mahabad'a yönelen İ-KDP kuvvetleri, 45 yıl önceki Mahabad Kürt Cumhuriyeti deneyimine benzer bir biçimde kurtarılmış Kürt bölgeleri dizayn etmeye çalışmıştır⁴⁸⁴.

Bu Kürt şehirlerinden Senendec örneği Irak'ın İranlı Kürtlere dönük kışkırtıcı faaliyetlerinin en belirgin örneği olmuştur. Burada öğrenciler, askerlerin kışlaya gitmesini

⁴⁸¹ Michael M. Gunter, 1996, a.g.e., s. 230.

⁴⁸² Joeseph S. Nye, Jr., *Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History*, (Seventh Edition), Pearson Longman, New York 2009, s. 60.

⁴⁸³ Iraq-Iran War (1980-1988), 04.03.2013, <https://fanack.com/iraq-iran-war-1980-1988/> (Erişim Tarihi: 04.08.2019).

⁴⁸⁴ Nader Entessar, "The Kurdish of Discord", *Third World Quarterly*, Vol. 11, No. 4, Oct., 1989, ss. 95-96.

engellemek için havalimanını işgal ettiğinde, İran İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Beni Sadr, kendi anılarından aktardığına göre, İ-KDP lideri Abdurrahman Kasımlo ile temasa geçilmesini istemiştir. Zira kısa bir süre önce Kasımlo Tahran'a bir heyet göndermiş, başkentteki yetkililer de Kasımlo ile dış güçler tarafından çıkarılan karışıklıklar ve provokasyonların İ-KDP tarafından önleneyeceği noktasında anlaşmışlardır. Konu Kasımlo'ya sorulduğunda gösterilerin ardında kendilerinin olmadığını ifade ederek sorumluluğu Komünist eğilimli Komala'ya yüklemiştir. Beni Sadr da buradan Irak'ın yaşanan olayla bağlantısı olabileceğini düşünmeye başlamıştır. Aynı günlerde Tahran'da görevli Fransız gazeteci Eric Rouleau'nun önce Kasımlo ardından da Bağdat'ta bir dizi görüşme yaptıktan sonra Irak'ın Kürtleri manipüle ettiği, özerklik talebinin sadece bir bahane olduğu yönündeki yazısı da Beni Sadr'ın kanaatini pekiştirmiştir. Nitekim İran ordu birlikleri ayaklanmayı bastırınca ele geçirilen belgelerde, Bağdat tarafından ayrılan kaynakların kullanımıyla ilgili detaylara rastlanmıştır⁴⁸⁵.

İran-Irak Savaşı'nın ilk dönemleri, bölgelerindeki etkinliklerini artırmak isteyen Kürt grupların kıyasıya bir rekabet içinde olduğu yıllar olmuştur. İlk başlarda, Marksist-Leninist bir örgüt olan Komala ile sıkı ilişkiler geliştiren KYB, ideolojik farklılıklardan dolayı zamanla bu gruptan uzaklaşmıştır. 1981'de Talabani bu kez, İran İslam Cumhuriyeti'nden destek gören KDP Geçici Liderlik kadrosuna denge oluşturma maksadıyla Kasımlo'nun İ-KDP'si ile gevşek bir ittifak kurmuştur. Bu süreç, Geçici Liderlik ve KYB Peşmergeleri arasında çatışma ile sonuçlanmış ve Kürtler arasındaki birlikteliği zayıflatmıştır⁴⁸⁶. Talabani, Abdurrahman Kasımlo'yu siyaseten ikna edici bulduğundan değil, İran'ın Barzani kardeşler liderliğindeki KDP'ye yaptığı yardımları dengelemek için İ-KDP'yi desteklemiştir. Kasımlo da Batı'da eğitim görmüş entelektüel bir kişiliğe sahip olmasına rağmen, Bağdat'ın da desteğiyle İran devrimci liderliğine karşı gerilla tarzı saldırılar düzenlemekten geri durmamıştır⁴⁸⁷.

İran'ın çeşitli bölgelerinde ortaya çıkan Kürt ayaklanmalarının KYB'nin desteğiyle belli başarılar kazanmaya başlaması ve rejimin İran Kürdistanı'nda ciddi bir otorite kaybı yaşaması, Tahran'ın kendisi için tehdit oluşturan bir ittifaka karşı KDP ile yeni bir ittifak kurarak karşı dengeleme⁴⁸⁸ hamlesini yapmasına yol açmıştır. Nitekim KYB, Tahran'a

⁴⁸⁵ Abol Hassan Bani-Sadr, *My Turn to Speak: Iran, the Revolution & Secret Deals with the U.S.*, (Trans. William Ford), Brassey's (US), INC., New York 1991, ss. 68-69.

⁴⁸⁶ Nader Entessar, 2010, a.g.e., s. 98.

⁴⁸⁷ Abbas Manafy, a.g.e., s. 93.

⁴⁸⁸ Richard Little, *The Balance of Power in International Relations: Metaphors, Myths and Models*,

karşı İ-KDP'nin yanında yer alınca, Ayetullah Humeyni cevaben Barzani kardeşlerin başında olduğu KDP'ye, bu iki partiye karşı İran'a destek vermesi durumunda Irak'ta rejime karşı verdikleri mücadelede para ve silah yardımı alacağı vaadinde bulunmuştur⁴⁸⁹.

Bunun üzerine KDP, İran devrimci liderliğinin desteğini alarak Celal Talabani'nin KYB'si karşısında yeniden gücünü artırmak için KYB'nin arkasında durduğu İ-KDP'ye saldırmış ve İran'daki Kürt ayaklanmasının bitirilmesinde kritik bir katkı sunmuştur⁴⁹⁰. Yanlarına aldıkları küçük Kürt partilerle birlikte birbirlerine tamamen düşman duruma gelen KDP ve KYB, 1981 yılının sonbaharında doğrudan çatışmaya başlamıştır. Araya Irak Komünist Partisi (IKP) ve diğer küçük siyasi grupların girmesiyle taraflar çatışmaları durdurmuş ve ilişkileri 1982'nin Ağustos ayında Süleymaniye'de rejim güçlerine karşı birlikte saldırı düzenleyecek noktaya getirmişlerdir⁴⁹¹.

1983 yılının Nisan ayında Irak ve Türkiye arasında bir sıcak takip antlaşması yapılmıştır. Bu antlaşmadan bir ay sonra Türkiye'ye Irak Kürt bölgesinden yapılan saldırı Türk hükümetini harekete geçirmiştir. Yaz döneminde Bağdat ve Ankara, koordineli bir şekilde ilerleyerek Kuzey Irak'ta Kürtler açısından önemli kayıplara yol açan operasyonlar yürütmüştür. Barzani kardeşlerin liderliğini üstlendiği KDP, bu tehdide karşı koymak için Tahran'la daha yakın ilişkiler geliştirmeye mecbur kalmıştır. Bunun üzerine Irak Kürtleri, Temmuz 1983'te İran'ın Irak kuvvetlerine karşı başlattığı *Vel Fecr-2* kod adlı operasyona ilk kez bilfiil katılmışlardır. Bu operasyon sonucunda, KDP Peşmergeleri, İran güçleriyle işbirliği halinde Hacı Umran'ı ele geçirmiştir⁴⁹². Görüldüğü üzere Türkiye ve Irak'ın Kürt bölgelerine birlikte düzenledikleri hareket, KDP'nin -küçük çaplı aktörlerin tercih ettiği- peşine takılma şeklinde bir karşı dengeleme⁴⁹³ stratejisiyle rejime karşı İran'ın yanında savaşa girmesine neden olmuştur.

Hacı Umran ve çevresi, daha önce İ-KDP'nin Tahran'a karşı kullandığı operasyonel bir üs olması ve İ-KDP'ye ulaştırılacak yardımlar için bir tedarik rotası olması nedeniyle stratejik bir öneme sahiptir. Hacı Umran'ın ele geçirilmesi Cezayir Antlaşması'ndan önce Molla Mustafa Barzani'nin güçlü bir şekilde bu bölgede konuşlanması nedeniyle psikolojik bir önem de arz etmiştir. Yaz boyunca İran kuvvetleri,

Cambridge University Press, New York 2007, s. 4.

⁴⁸⁹ Anthony H. Cordesman ve Abraham R. Wagner, *The Lessons of Modern War. Volume II: The Iran-Iraq War*, Westview Press, Boulder 1990, s. 27.

⁴⁹⁰ Abbas Manafy, a.g.e., s. 93.

⁴⁹¹ Michael M. Gunter, 1996, a.g.e., s. 230.

⁴⁹² Nader Entessar, *Kurdish Ethnonationalism*, Lynne Rienner Publishers, Boulder 1992, s. 131.

⁴⁹³ Michael Sheean, a.g.e., s. 203.

kuzey hattındaki sınır boyunca Saddam güçlerine karşı üstünlük sağlamıştır. 16 Ekim 1983'te de İran ordusundan askeri bir birlik, Tahran'ın Müslüman Iraklı savaşçılar olarak tanımladığı KDP Peşmergelerinin yardımıyla Irak Kürt Bölgesi'ne derinlemesine girmiş, ele geçirdiği çok sayıdaki silah ve mühimmatı rejim karşısı Kürtlere dağıtmıştır. Bağdat'ın buna cevabı, İran Kürdistanı'na bağlı Bane ve Merivan şehirlerini bombalama şeklinde gerçekleşmiştir. 19 Ekim'de İran, *Vel Fecr-4* operasyonu ile Irak güçlerini kuzey sınırlarından uzaklaştırarak Bane ve Merivan gibi şehirleri bombardıman aralığının dışına çıkarmayı hedeflemiştir. Bu operasyona KDP'nin yanı sıra Şii unsurlar ve diğer Saddam karşısı gruplar da katılmıştır. *Vel Fecr-4*, yalnızca Irak rejimi için değil, KDP tarafından kendisine üstünlük sağlanan KYB için de oldukça endişe verici bir hal almıştır⁴⁹⁴.

KDP, kendisine ulaşan İran yardımlarını silahlı gücünü artırmak için bir fırsat olarak görürken KYB liderliği, savaş şartlarının kendi yapılanmasını göreceli olarak zayıflattığını dolayısıyla Iraklı liderlerle Kürtlere güçlü kazanımlar sağlayacak bir antlaşmaya varılması gerektiğini düşünmeye başlamıştır. Saddam Hüseyin de cephede alınan mağlubiyetler ve Kürtler arasındaki görüş ayrılığından yararlanmak istemiştir. Nitekim bu süreçte hükümet karşısı faaliyet yürütmekten suçlanan Kürtler bağışlanırken, ordudan ayrılan Kürtlere de af yolu açılmıştır⁴⁹⁵. Kürtler arasındaki sorunlardan bu şekilde faydalanan Baas rejimi, rakiplerini bölerek veya bölünmüş halde tutarak zayıf kalmalarını arzulayan ülkelerin başvurduğu bir yöntem olan böl ve yönet⁴⁹⁶ şeklindeki dengeleme stratejisini akıllara getiren bir adım atmıştır.

İran ve KDP güçleri, bu gelişmelere tepki olarak KYB'yi İran sınırındaki korunaklı Baradust bölgesinden çıkarmaya dönük saldırılar düzenlemiştir⁴⁹⁷. Bunun üzerine Talabani, Saddam Hüseyin'le ilişkilerini geliştirme gereksinimi duyarak "işgalci" olarak tanımladığı güçlere karşı savaşmaya hazır olduğunu deklare etmiş ve Bağdat'la Aralık 1983'te bir ateşkes yapmıştır. Saddam'ın İranlı Kürt müttefiki Abdurrahman Kasımlo arabuluculuğuyla da rejim ve KYB arasında, daha önce özerlik yasasında vaat edilen alanların diğer tartışmalı bölgeleri de kapsayacak şekilde genişletilmesini öngören

⁴⁹⁴ Nader Entessar, 1992, a.g.e., s. 132.

⁴⁹⁵ Michael M. Gunter, 1996, a.g.e., s. 230.

⁴⁹⁶ Hans J. Morgenthau, a.g.e., s. 198.

⁴⁹⁷ Serhat Erkmen, "1945-89 Yılları Arasında ABD'nin Kuzey Irak Politikası", *Akademik Orta Doğu*, Cilt: 3, Sayı: 1, 2008, s. 93.

Kapsamlı Siyasi ve Güvenlik Antlaşması imzalanmıştır⁴⁹⁸. Dolayısıyla KYB, Aralık 1983 itibariyle Irak'ın İran'la savaşında Bağdat'ın yanında yer aldığını ortaya koymuştur⁴⁹⁹.

İran-İrak Savaşı'nda tarafların Kürt grupları birbirlerine karşı kullanmaya başlaması Türkiye için tedirginlik verici olmuştur. Kasım 1983'te Türkiye'de yapılan genel seçimlerden sonra Kuzey Irak sınırından Türkiye'ye yönelik eylemler daha da artmıştır. Bunun üzerine TSK, Irak'la yapılan sıcak takip antlaşmasına dayanarak 1984 yılının başlarından itibaren Kuzey Irak'taki PKK kamplarına yönelik hava saldırıları ve sınır ötesi kara operasyonları düzenlemeye başlamıştır⁵⁰⁰. Bu arada 1984'ün sonundan 1986'nın başına kadar geçen süreçte her iki ülke de sınırlı kara saldırılarıyla yetinmeyi tercih ettiğinden İran-İrak Savaşı görece olarak sessiz bir dönem geçirmiştir. Fakat bu dönemde KDP, İran desteğini alarak rejim ve KYB hedeflerine çeşitli saldırılar düzenlemeye devam etmiştir. Nitekim Eylül 1985'te Kürt bölgesinde Irak güçlerinin elinden yaklaşık 240 kilometre karelik bir alan alınmıştır⁵⁰¹.

Diğer yandan KYB'nin Bağdat'la yaptığı antlaşmaya Kürtler genel olarak tepki gösterince, parti yetkilileri Kürt halkının uzun vadeli hedeflerine ulaşılabilmesi için bunun bir fırsat olarak görülmesi gerektiğini savunmuşlardır. Ancak, taraflar üzerinde anlaşmaya varılan konularda, Ekim 1984'e kadar devam eden müzakere sürecinde somut bir ilerleme sağlayamamış, KYB'liler görüşmelerin rejim tarafından yalnızca zaman kazanmaya dönük bir adım olduğu kanaatine varmışlardır⁵⁰². Rejim ve KYB arasındaki müzakereler başarısızlıkla sonuçlanınca, siyasi ve lojistik destek için KYB yüzünü Tahran'a dönmüş, böylece iki tarafın ilişkileri hızlı bir şekilde düzelmeye başlamıştır. Zira İranlı Kürt muhaliflerin konuşlandığı Irak sınırının diğer tarafının kontrolü büyük ölçüde KYB elinde olduğundan İran, bu grupla işbirliğini fazlasıyla önemsemiştir. İran ve KYB arasında yapılan antlaşmaya göre, KYB'ye Tahran'da ofis açma imkanı tanınmış, Peşmerge ailelerine de ülkede oturma izni verilmiştir⁵⁰³. Böylece İran yönetimi savaş halinde olduğu

⁴⁹⁸ Nader Entessar, 2010, a.g.e., s. 99; Michael M. Gunter, 1996, a.g.e., s. 230.

⁴⁹⁹ Abbas Manafy, a.g.e., s. 94.

⁵⁰⁰ Fuat Borovali, "Iran and Turkey: Permanent Revolution or Islamism in One Country?", *Iran at the Crossroads: Global Relations in a Turbulent Decade*, (Ed. Miron Rezun), Westview Press, Boulder 1990, s. 85.

⁵⁰¹ Nader Entessar, 1992, a.g.e., s. 133.

⁵⁰² Michael M. Gunter, 1996, s. 231.

⁵⁰³ Bayram Sinkaya, "The Kurdish Question in Iran and its effects on Iran-Turkey relations", *British Journal of Middle Eastern States*, Vol. 45, No. 5, December 2018, s. 850.

bir ülkenin müttefikleri olan KYB'ye tarafını değiştirmesi için bazı imkanlar sağlayarak bölgeyi dengele⁵⁰⁴ stratejisine uygun bir davranış sergilemiştir.

Aslına bakılırsa çok daha erken bir tarihte KYB lideri Talabani'nin Şah'ın Kürtleri 1975'te yarı yolda bırakması sebebiyle, İran'da devrime giden sürece sempatiyle yaklaştığı görülür. Bu durum beraberinde o dönem Paris'te bulunan Ayetullah Humeyni'nin yanına İran halkıyla dayanışma içinde olduğunu göstermek için temsilci gönderilmesi ve Şah muhaliflerinin KYB'nin faal olduğu sınır bölgesinden İran'a sokulması gibi uygulamaları beraberinde getirmiştir. Talabani'nin verdiği bu desteğin diğer boyutunda İranlı Kürtlere daha fazla hak sağlanacağına dair verilen sözler vardır. Günün sonunda bu sözler tutulmamış olmasına rağmen, ortak düşmana karşı birlikte hareket etme düşüncesi en sonunda KYB ve Tahran'ın bir tür askeri ilişki kurmasını gerekli kılmıştır⁵⁰⁵. Zira uluslararası aktörler, savaş zamanlarında, fazla alternatifleri olmadığından normalde pek güvenemedikleri dengeleme amaçlı ittifaklara daha çok girerler⁵⁰⁶.

Kurulan bu ilişkinin ilk önemli sonucu, Ekim 1986'da KYB Peşmergelerinin İran'ın sağladığı ağır silahlar vasıtasıyla Kerkük'teki petrol tesislerini bombardımana tutarak Bağdat'ın ciddi bir ekonomik zarara uğratılması olmuştur. Talabani'nin Saddam'la yürüttüğü müzakereleri sona erdirmesi, İran'ın Irak Kürtlere yönelik yaklaşımında temel bir kırılmayı da beraberinde getirmiştir. Savaşın ilk dönemlerinde KYB ile karşılaştırıldığında daha çok KDP'yi güçlendirme şeklinde bir yaklaşım benimseyen Tahran, yeni süreçte iki partinin birlikte hareket edebilmesi için olağanüstü gayret göstermiştir. Tahran'ın beklentisine göre, birleşik bir Kürt cephesi Bağdat'ın İran-İrak Savaşı'nda dikkatini merkez ve güneyden daha ziyade kuzeye yoğunlaştırmasına neden olacaktır⁵⁰⁷.

Bu beklenti sebebiyle Kürtlerin Irak-İran sınırından geçişleri kolaylaştırıldığı gibi sınır hattında askeri üsler kurmasına da izin verilmiştir. İran İslam Cumhuriyeti'nin etkili isimlerinden Meclis Başkanı Haşim Rafsancani'nin 1987'de Talabani ve KDP liderlerinden İdris Barzani'yi Tahran'da kabul ederek, rejimden daha fazla yardım almaları için tarafların bir araya gelmeleri gerektiğine yönelik tavsiyesi, hem İran'ın Irak

⁵⁰⁴ Daniel H. Nexon, a.g.e., s. 345.

⁵⁰⁵ Meir Javedanfar, "Is Jalal Talabani's Patriotic Union of Kurdistan another Iranian ally in the Iraqi government?", 11.04.2005, <http://www.meepas.com/talebanipart1.htm> (Erişim Tarihi: 07.09.2018); Ali Rıza Şeyh Attar, a.g.e., ss.175-176.

⁵⁰⁶ Joseph M. Parent ve Sebastian Rosato, "Balancing in Neorealism", *International Security*, Vol. 40, No. 2, Fall 2015, s. 85.

⁵⁰⁷ Kamran Karadaghi, a.g.e., s. 224.

Kürtleriyle ilişkilerinin geldiği nokta açısından hem de İran'ın bu birlikteliğe verdiği önemi göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir⁵⁰⁸. Tahran, böylece savaşın ilk yıllarında yalnızca taraflardan birine destek vererek yürüttüğü dengeleyici⁵⁰⁹ rolünü, bu aşamada KDP-KYB'nin birleşmesi için ciddi bir arabuluculuk faaliyeti yürüterek sürdürmüştür.

Diğer taraftan KDP-KYB-İran ittifakının yeşerdiği Kuzey Irak'ta konuşlanan PKK, Türkiye'de birtakım saldırılar gerçekleştirenince TSK yeniden bölgeye hava operasyonları düzenlemiştir. İran, Irak'la savaşında müttefiki olarak gördüğü Kürtlerin yaşadığı topraklara dönük bu operasyonlara oldukça eleştirel yaklaşmıştır⁵¹⁰. KDP ve KYB'nin bu durumdan daha fazla zarar görmesini engellemek isteyen Tahran'ın bu operasyonları önlemek için diplomatik kanalları kullanması Türkiye'yi yumuşak dengeleme⁵¹¹ yöntemiyle sınırlamaya çalıştığını ortaya koyar. İran'ın bu tutumu, ayrıca Kürt müttefiklerine verdiği önemi göstermiştir. Sonuç itibariyle Irak Kürtleri, Saddam'ın gazabını yeniden üzerlerine çekme pahasına, 1975 yılında yaşadıkları ağır kaybın telafi fırsatını kaçırmak istemediklerinden, yeni İran İslam Cumhuriyeti'nin kendilerine sunduğu imkanları değerlendirmişlerdir⁵¹².

Kürtler de İran ordusuna Irak topraklarında saklanabilecekleri mekanları temin etmiş, gizli bilgiler toplamış ve sıklıkla onlarla birlikte çatışmalara katılmışlardır⁵¹³. Gerçekten de Nisan 1987'de Kürt birlikleri, İran güçleriyle beraber hareket ederek Süleymaniye'de Irak güvenlik güçlerine ağır kayıplar verdirmiş ve kentin çevresindeki stratejik noktaların kontrolünü ele geçirmişlerdir. Mayıs'ta Erbil'e bağlı Revandüz ile Şeklave, Haziran ayında ise Duhok yakınlarındaki Atruş kentine de giren İran-Kürt ittifakı, Ağustos 1987 itibariyle kuzeydeki neredeyse tüm sınır bölgelerin etkin gücü haline gelmiştir. Düşman unsurların bölgedeki askeri varlığı arttıkça Bağdat, Kürtleri bir Truva atı olarak görmeye başlamıştır⁵¹⁴.

⁵⁰⁸ A.g.e.

⁵⁰⁹ Hans J. Morgenthau, a.g.e., s. 213.

⁵¹⁰ Fuat Borovali, a.g.e., s. 86.

⁵¹¹ Robert A. Pape, "Soft Balancing against the United States", *International Security*, Vol. 30, No. 1, Summer 2005, s. 36.

⁵¹² David Romano, *The Kurdish Nationalist Movement: Opportunity, Mobilization, and Identity*, Cambridge University Press, New York 2006, s. 199.

⁵¹³ Ghada Hashem Talhami, a.g.e., s. 30.

⁵¹⁴ David McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, (Çev. Neşenur Domaniç), Doruk Yayıncılık, Ankara 2004, s. 470.

Saddam, Irak tarihinin en kritik evresinde Kürt grupların İran'la birlikte attığı bu adımları, 1970'lerin ilk yarısında Amerikan ve İsrail istihbaratlarıyla yapılan işbirliğinden daha büyük bir ihanet olarak yorumlamıştır. Nitekim Halepçe'deki Irak askerleri, Kürtlerin yardımıyla buraya sızan İranlı birliklerle yaşanan çatışmalarda ölmüş, şehir Bağdat'ın denetimi dışına çıkmıştır. Saddam ve ekibi, yerli halkın Irak devletine gösterdiği sadakatsizliği cezalandırmak ve ölen askerlerin intikamını almak için 16 Mart 1988'de Halepçe'ye yoğun bir saldırı başlatmıştır. Kerkük üzerinden gelen uçaklar, sivil nüfusun üzerine parça tesirli bombalar, hardal gazı ve diğer kimyasalları bırakarak binlerce insanın feci şekilde can vermesine neden olmuştur. İranlı askerler, kasabanın kenar bölgelerine çekilerek gaz maskesi yardımıyla bu saldırıdan kurtulurken, İranlı yetkililerin tek yapabildiği dehşet verici görüntülerin kaydının alınması için basın mensuplarını bölgeye sokmak ve yaşanan trajedinin dünyaya duyurulmasını sağlamak olmuştur. Ölen sivillerin fotoğrafları "Kürt Hiroşima'sı" başlığı altında Batı kamuoyunda ses getirse de bu saldırıya beklenen tepkinin verilmemesi ve bölgeye gerekli yardımın ulaştırılması konusunda yetersiz kalınmasıyla Kürtlerin Batı tarafından tehdit olarak görülen İran İslam Cumhuriyeti'yle yakınlığı arasında bir bağlantı kurmak da mümkündür⁵¹⁵.

Irak'ta Baas rejiminin Kürtlere dönük bu acımasız saldırısı 1988 yılında başlayan Enfal operasyonlarının bir parçasıdır⁵¹⁶. Nitekim İran'ın güney bölgelerden büyük bir saldırı yapmayacağı kanaatine varan Saddam, dikkatini ülkenin kuzeyine yoğunlaştırmış ve Ali Hasan el-Mecid'i geniş yetki ve imkanlarla bölgeye atayarak, Kürtlerin askeri faaliyetlerine büyük bir darbe vurmuştur. Arasında kadın ve çocukların da olduğu sivil halkı da hedef alan el-Mecid'e bağlı birlikler, kimyasal silahları çekinmeden kullanmıştır. Çok sayıda yerleşim yerinin yok edildiği bu operasyonlarda, az sayıda insana kamplarda barınma imkanı sunulurken Peşmergeler rejime karşı halkın güvenliğini sağlayamamıştır. Bu noktada İran'ın Kürtlere yardımı sınırlı kalmış, Halepçe'yle ilgili atılan adım da yukarıda bahsi geçen acı sonuçları doğurmuştur⁵¹⁷.

Bu olumsuz tablo karşısında İran da Haziran 1988 itibariyle daha önce ele geçirdiği güney bölgesindeki Irak topraklarından çekilmeye başlamıştır. ABD ve Körfez ülkelerinin

⁵¹⁵ David Romano, 2006, a.g.e., s. 199; Ghada Hashem Talhami, a.g.e., s. 30; Meir Javedanfar, a.g.e.

⁵¹⁶ Enfal operasyonlarıyla Baas rejiminin totaliter niteliği arasında bağlantı kuran İran kaynaklı bir makale için bakınız: Rehmet Abbâs Tebâr ve Hösrev Mohemmed Hösëyinpûr, "Amelyâte Enfâl (Nesle Keşîye Kôrdhâye 'Îrâq) ve Regîme B'aas", *Dô Feslenâme 'Alemi- Torviciye Sohne Târih*, Cilt: 10, Sayı: 24. Sonbahar&Kış 2017. http://journals.miu.ac.ir/article_83_865f0cf62e2d7d13f64d076b86a4359f.pdf (Erişim Tarihi: 14.03.2019).

⁵¹⁷ Charles Tripp, a.g.e., ss. 235-236.

desteğini arkasına alan Saddam'ın, İranlı hedeflere de kimyasal saldırılar düzenlemesi, Tahran için işleri içinden çıkılmaz bir noktaya sürüklemiştir. Bunun üzerine İran İslam Cumhuriyeti, 18 Temmuz 1988'de BM güvenlik Konseyi'nin bir yıl önce aldığı 598 sayılı ateşkes çağrısını kabul ettiklerini açıklamıştır⁵¹⁸. Görüldüğü üzere, İran'ın Iraklı Kürtlerle Bağdat'a karşı yaptığı dengeleme, zamanla Irak topraklarında belli bölgelerin kontrolünün ele geçirilmesi gibi bir noktaya ulaşmıştır. Ancak, bu durum Saddam'ın Kürtler ve İran'dan intikam almak için acımasız saldırılar düzenlemesine yol açacak şekilde çatışmaları derinleştirmiştir. Dolayısıyla burada Liberallerin, güç dengesi arayışının savaşı önlemekten çok ona neden olacağını şeklindeki yaklaşımı⁵¹⁹ haklılık kazanmaktadır.

İslam devriminden önce Bağdat'la Kürtler arasındaki çatışma dönemi ve İran-Irak Savaşı yıllarını kapsayan bu iki alt başlıkta İran'ın Irak Kürtlerine silah transferini de içeren dengeleme yöntemlerinden yararlandığı görülmektedir. Irak'ın da İran içindeki farklı unsurları harekete geçirmeye çalışarak karşı bir denge oluşturmaya çalıştığını söylemek mümkündür. Tüm bu süreçlerde, İran'ı Iraklı Kürtler üzerinden farklı aktörlerin gücünü dengeleme arayışına iten motivasyon unsurları ve dengeleme stratejileri bir tablo üzerinde gösterilecektir.

Tablo 3.1. İran'ın Dengeleme Motivasyonları ve Stratejileri-1

TEHDİT	ÖNLEM	YÖNTEM
Kürt grupların sınır aşan faaliyetleri	Sadabat Paketi'nin imzalanması	Asimetrik dengeleme
Barzani ve Bağdat arasında antlaşma	Celal Talabani'nin misafir edilerek desteklenmesi	Böl ve yönet şeklinde dengeleme
Bağdat Paketi sonrası kurulan yeni rejimin söylem ve politikaları	Molla Mustafa Barzani ve Celal Talabani arasında arabuluculuk	Dengeleyici rolü üstlenme
İranlı Kürtlerin faaliyetleri	Barzani'nin desteği ile ayaklanmaları bastırma	Bütünsel dengeleme
Baas'ın ideolojik yönelimi	Barzani'ye silah yardımı	Negatif askeri dengeleme
İran-Irak arasındaki ilişkilere başka sorunların eklenmesi	Irak Kürtleriyle yeniden temas	Dışsal dengeleme
TEHDİT	ÖNLEM	YÖNTEM

⁵¹⁸ Nader Entessar, 1992, s. 136.

⁵¹⁹ Andrew Heywood, *The Key Concepts in Politics and International Relations*, (Second Edition), Palgrave Macmillan, London 2015, s. 12.

Bağdat'ın özerklik planı (Kürtler için)	ABD, İsrail ve İran'dan silah yardımı	Peşine takılma şeklinde karşı dengeleme
Kürt ayaklanması (Irak için)	Şatt-ül Arap Suyu'nun kullanımıyla ilgili haklardan vazgeçmesi	Tazminat ya da bedel ödeme şeklinde dengeleme
İran Kürdistanı'nda otorite kaybı (İ-KDP ve KYB işbirliği)	KDP-Geçici Liderliği ile ittifak	Karşı dengeleme
Irak'ın İran topraklarına saldırması	Kürt ve Şii gruplarla ilişkiler	Uygun dengeleme
Düşmanın güçlenmesi	KYB'ye taraf değiştirmesi için imkanlar sunulması + KYB-KDP barışının sağlanması	Böl ve dengele + Dengeleyici rolü
TR'nin operasyonlarından Kürt müttefiklerin zarar görmesi	Diplomatik yollarla eleştirel yaklaşım	Yumuşak dengeleme
Irak'la Savaş	Askeri ittifaklar (KDP, KYB, Kürt Hizbullah'ı)	Pozitif askeri dengeleme

3.2. Körfez Savaşı Sonrası'nda Iraklı Kürtlerle İlişkiler

Saddam'ın Irak'ın başında bulunduğu 1990'lı yıllarda İran, Kürtlerle ilişkilerini bölgede etkinlik arayışı içinde aktörleri dengeleme hedefi çerçevesinde sürdürmüştür⁵²⁰. Bu doğrultuda ilk olarak, Körfez Savaşı'ndan sonra değişen bölgesel konjonktürde, Kürt siyasal hareketinin bölgesel düzeyde kazandığı ivmeye karşı Türkiye ve Suriye ile bir işbirliği geliştirmeye karar vermiştir. Ancak, Irak Kürtlerinin kazanımlarına rağmen KDP-KYB ilişkilerinde yaşanan gerilim, Kürt hareketlerine karşı bir araya gelmeye çalışan bölge ülkelerini özellikle de İran ve Türkiye'yi farklı dengeleme hesapları yapmaya yöneltmiştir. Bu dönemde Tahran, Kuzey Irak'ta bulunan dini eğilimleri güçlü Kürt gruplardan da faydalanmak istemiştir.

3.2.1. Bölünme Tehlikesine Karşı Bölgesel İşbirliği Girişimi

2 Ağustos 1990'da Irak silahlı kuvvetleri Kuveyt'i işgal etmiş, altı gün sonra hükümet, Kuveyt'in Irak'ın dokuzuncu vilayeti olarak ilhak edildiğini duyurmuştur⁵²¹. Uluslararası toplumun Bağdat'ın bu adımına cevabı oldukça hızlı gelmiş, 3 Ağustos'ta 660 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararında, Irak'ın saldırganlığı kınanmış ve Kuveyt'ten çekilmesi istenmiştir. 6 Ağustos'ta ABD öncülüğünde alınan 661 sayılı kararda ise Irak'la

⁵²⁰ Shwan Zulal, a.g.e., 2012, s. 151.

⁵²¹ William L. Cleveland ve Martin Burton, *A History of the Modern Middle East*, (4th Edition), Westview Press, Boulder 2009, s. 478.

yiyecek, ilaç ve temel yaşam malzemeleri dışında ticaret yasaklanmıştır⁵²². 9 Ağustos'ta alınan 662 sayılı kararla ise bir gün önce Irak'ın duyurduğu ilhak kararı yasa dışı olarak tanımlanmıştır⁵²³. Irak'ın Kuveyt'i işgali devam edince, Güvenlik Konseyi Kasım sonunda 678 sayılı kararı almıştır. Buna göre, Irak 15 Ocak 1991'e kadar kendi iradesiyle Kuveyt'ten çekilmediği takdirde, BM üyeleri Irak birliklerini ülkeden çıkarmak için gereken adımları atacaktır. Saddam Hüseyin, bu uyarıyı dikkate almayınca ABD ve müttefikleri 17 Ocak 1991'de rejim için stratejik öneme sahip hedefleri bombalamaya başlamıştır. Sivil ölümlere ve ülkenin alt yapısını ciddi bir zarar veren bu bombalama eylemi birkaç hafta sürdükten sonra, koalisyon güçleri kara operasyonlarına girmiş, Irak ordusu üç gün içinde Kuveyt'ten çıkarılmış ve 27 Şubat'ta ateşkes ilan edilmiştir⁵²⁴.

Ateşkes ilanının hemen ardından Irak'ın güneyinde rejime karşı bir ayaklanma başlamıştır. Daha çok Şiilerin yoğunlaştığı güney şehirlerindeki isyancılar, Bağdat'a yönelik öfkelerini Baas yetkilileri, güvenlik görevlileri ve onların ailelerini hedef alarak göstermişlerdir. Saddam'a bağlı Cumhuriyet Muhafızları zamanla kontrolü ele almış ve ayırım gözetmeden kitlesel bir cezalandırma yöntemi seçerek yaklaşık 300.000 kişiyi katletmiştir. Bu operasyonlar esnasında Şii türbeleri ve Şiiler için kutsal kabul edilen şehirlerdeki camiler de yerle bir edilmiştir⁵²⁵. Ayaklanma büyük ölçüde Şii bir karaktere sahip olsa da, isyancılar İran yanlısı bir politikadan ziyade Saddam Hüseyin'in bölgelerine yönelik uygulamalarına karşı bir tutum benimsemişlerdir. Aralarında Basra, Necef ve Kerbela gibi şehirlerin olduğu bölgelerde yaşanan bu ayaklanmaların Mart ayının sonlarına doğru bastırılmasını kolaylaştıran en önemli unsur isyancılar arasındaki koordinasyon eksikliğidir. Aynı dönemde Kürt liderler de Irak ordusunun Kuveyt'ten çıkarılmasından sonraki moral bozukluğundan ve ülkenin güneyindeki hareketlilikle meşgul olmasından faydalanmak istemişlerdir⁵²⁶.

Güney bölgelerindeki isyancılarla karşılaştırıldığında daha deneyimli ve daha organize hareket eden Kürtler, Mart ayında iki haftalık süre içinde kuzeydeki bir çok şehir ve kasabanın kontrolünü ele almışlardır. Ancak Irak ordusu dikkatini güneyden kuzeye döndürünce, düzenli birlikler karşısında Peşmerge güçleri dağlara çekilmek durumunda

⁵²² Phebe Marr, *The Modern History of Iraq*, (Third Edition), Westview Press, Boulder 2012, s. 220.

⁵²³ Marion Farouk-Sluglett ve Peter Sluglett, *Iraq Since 1958: From Revolution to Dictatorship*, I.B. Tauris Publishers, New York 2001, s. 281.

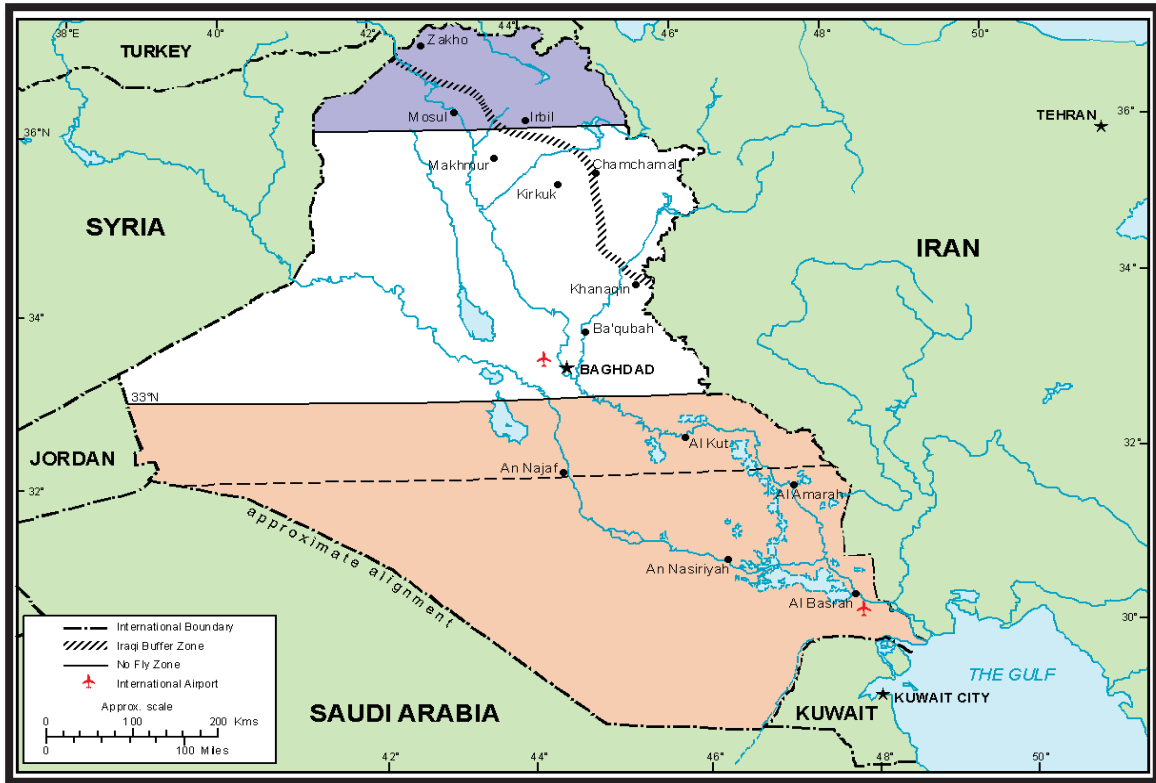
⁵²⁴ A.g.e., s. 283.

⁵²⁵ A.g.e., s. 289.

⁵²⁶ William L. Cleveland ve Martin Burton, a.g.e., s. 485.

kalmıştır. Korumasız kalan sivil halk Halepçe'ye benzer bir katliamla karşılaşma korkusuyla yerleşim yerlerini terk ederek Türkiye ve İran sınırlarına yönelmiştir. Yaklaşık olarak iki milyon insan yollara dökülmüş, bir kısmı dağlarda kendi imkanlarıyla kurdukları kamplarda kalarak dışarıdan gelecek insani yardımı beklemiştir. En az 20.000 bebek, çocuk ve yaşlının hayatını kaybettiği bu trajik tablo karşısında BM Güvenlik Konseyi 687 sayılı kararı almıştır. Uzun müzakereler sonucu 3 Nisan 1991'de alınan bu karar, Körfez Savaşı'nın ateşkes şartlarını ortaya koymuş, Bağdat da üç gün içinde şartları kabul ettiğini açıklamıştır. ABD ve müttefikleri, bir adım daha atarak Saddam'ın Kürtlere yeniden saldırmasını önlemek için 36. enlemin kuzeyini rejime bağlı hava taşıtlarının uçuşuna kapatmıştır. Aynı adım 32. eylemin güneyi için Ağustos 1992'de Şiileri koruma maksadıyla da atılmıştır. Bağdat bu tür adımların ülkenin egemenlik haklarını ihlal anlamına geldiğini vurgulayıp müttefiklerin kararlılığını sınavacak kışkırtıcı hamleler yapsa da bir sonuç alamamıştır⁵²⁷.

Harita 3.3. Irak'ta Uçuşa Yasak Bölgeler

Kaynak: <https://www.globalsecurity.org/military/ops/images/nofly-l.gif> (Erişim Tarihi: 09.08.2019).

⁵²⁷ A.g.e., ss. 486-487.

BM kontrolü altındaki bölgede yaşayanları korumak ve sığınmacıların geri dönüşünü sağlamak için Kuzey Irak'ta kurulan güvenli bölgeye ABD öncülüğündeki koalisyon güçleri tarafından Nisan ayında askeri birlikler de gönderilmiştir. Bu güvence, Türkiye sınırında bekleyen ve İran'a geçiş yapmış olan sığınmacıların başarılı bir insani operasyonla geri dönmelerini sağlamıştır. Sonraki aşamada insanı yardımı düzenleyen küçük bir askeri birlik dışında koalisyon güçleri Haziran ayı içinde bölgeden çekilecektir. Bu arada Peşmerge ve rejim güçleri arasında bazı çatışmalar yaşanmış, Irak hükümeti kendi güvenlik güçlerini 36. enlemin güneyine çekmiş ve Kerkük dışındaki diğer Kürt yoğunluklu şehirlerin kontrolünden vazgeçerek Kürtlerle bir ateşkes imzalamıştır⁵²⁸. Saddam'ın bu geri adımı, Kürtlere ilk defa arzu ettiklerinin tamamı olmasa da Irak'ın merkezi otoritesine çok da bağlı olmadan belli bir toprak parçasını yönetme imkanı vermiştir. Buna karşın Bağdat, kuzeyle ticaretin kesilmesi, buraya giden anayolların kapatılması gibi uygulamalarla Kürtleri tecrit etmeye ve ekonomik olarak ezmeye dönük yaptırımları devreye sokmuştur⁵²⁹.

İran-İrak Savaşı'nın son dönemlerinde rejimin yoğun saldırılarına maruz kalan Kürt Cephesi, ayrışmanın hiçbir fayda getirmediğini görmüş ve tüm enerjisini Kürt meselesinin ve Saddam rejimin kendilerine yönelik eylemlerinin Batı'da anlatılması yönünde kullanmaya başlamıştır. Mesud Barzani, tüm tarafların tek bir siyasi otorite etrafında toplanılması, günlük işlerin yönetim konseyi tarafından yürütülmesi, ortak bir bilgi merkezi kurulması, ortak bir gazete çıkarılması ve yurt dışı ofislerinin de bu doğrultuda açılması konusunda hem fikir olduklarını belirtmiştir. Gerçekten de ilk hedef başarılmış, Irak Kürt bölgesinin neredeyse tamamında etkin bir kontrol sağlayabilen, Cephe'ye bağlı tüm partilerin temsil edildiği, kararların uzlaşma yoluyla alındığı ve partilere de veto hakkı tanınan bir siyasi liderlik tesis edilmiştir. Ancak, bu yapının sürdürülebilir olmadığının da farkında olan Kürt liderler, seçim sürecini hızlandırmak için çaba sarf etmişlerdir. Bu süreçte uluslararası bağlantıları da kuvvetlendirme adına Mart 1992'de Londra'ya giden Mesud Barzani, burada basının yoğun ilgisiyle karşılaşmış, aralarında Başbakan John Major ve muhalefet liderlerinden Beil Kinnock'un da olduğu isimlerle toplantılar yapmıştır. Barzani'nin 1989'daki ziyaretinde Dış İlişkiler Ofisi'nden alt düzey bir görevli

⁵²⁸ Phebe Marr, a.g.e., s. 233.

⁵²⁹ A.g.e., ss. 233-234.

tarafından misafir edildiği ve toplantının bir restoran ortamında yapıldığı hesaba katıldığında gelinen nokta dikkat çekicidir.⁵³⁰

İki büyük Kürt partisi KDP ve KYB kendi kontrolündeki üç büyük şehirde Mayıs 1992’de serbest seçimleri organize etmiş ve Kürdistan Bölgesel Parlamentosu kurulmuştur⁵³¹. Barzani ve Talabani kendilerine bağlı Peşmerge güçlerini, bölgenin barış ve istikrarını sağlayacak bir bölgesel savunma gücüne dönüştürmüştür. Yeni filizlenen Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY), bağımsız bir devlet ilanı yerine, federal demokratik bir Irak’ta kendisine geniş bir özerklik imkanı tanıyan bir anayasanın gerekliliğine işaret etmiştir. Böylece, bölgede yaşanan gelişmelerin Kürtlerin bağımsızlığıyla sonuçlanacağına dair kaygılar taşıyan Irak Araplarını, İran’ı, Türkiye’yi ve komşu Arap ülkelerini ABD’nin baskısıyla yatıştırmaya çalışmıştır⁵³².

Bu açıklamalarla yetinmeyen İran ve Türkiye, Irak’la birlikte 15 Eylül 1993’te yasadışı sınır geçişlerini engellemeye yönelik bir antlaşmaya imza atarken, Suriye ile de 1992 Kasım ayı itibariyle üçlü toplantılar serisi başlatmıştır. Kendi ülkelerindeki Kürt gruplar için olumsuz bir örnek teşkil edeceğini düşündükleri Irak’ın kuzeyinde bağımsız bir Kürt devleti kurulma olasılığının önüne geçmek isteyen bu üç ülke söz konusu toplantıları 1990’lı yılların ortalarına kadar sürdürmüşlerdir⁵³³. Türkiye, İran ve Suriye’nin böyle bir tutum takınmalarını güç dengesinin bazı temel varsayımlarıyla açıklamak mümkündür. Nitekim güç dengesi dış politikada yol gösterici bir rehber olarak ele alındığında, bir devletin büyümesinin önüne geçilmesi için onun gücünün dengelenmesi gerektiğine vurgu yapılır⁵³⁴. IKBY’nin bağımsız bir devlet olma yolunda ilerlemesinin önüne geçmek için atılan adımları da bu perspektiften değerlendirmek mümkündür.

Aslına bakılırsa, Kürt meselesiyle ilgili yapılan güvenlik toplantıları 1937’deki Sadabat Paktı’na kadar uzanmakta olup taraf devletlerin bu konuda ortak bir politika benimseme taahhüdünde buldukları görülür⁵³⁵. Bu dönemde İran, Irak ve Türkiye komşu ülkelerdeki Kürtleri kendi çıkarları doğrultusunda birbirlerine karşı kullanmak yerine, bu

⁵³⁰ Kamran Karadaghi, a.g.e., s. 227.

⁵³¹ Michael M. Gunter, *The Kurdish Predicament in Iraq: A Political Analysis*, St. Martin Press, New York 1999, s. viii.

⁵³² Mohammed M. A. Ahmed, *Iraqi Kurds and Nation-Building*, Palgrave Macmillan, New York 2012, s. 9.

⁵³³ Michael M. Gunter, “Turkey and Iran Face off in Kurdistan”, *Middle East Quarterly*, Vol. 5, No. 1, January 01, 1998, <https://www.meforum.org/articles/other/turkey-and-iran-face-off-in-kurdistan> (Erişim Tarihi: 19.07.2018).

⁵³⁴ Ernst B. Haas, “The Balance of Power: Prescription, Concept, or Propaganda”, *World Politics*, Vol. 5, No. 4, Jul., 1953, s. 457.

⁵³⁵ Ali Rıza Şeyh Attar, a.g.e., s. 279.

grupların neden olduğu anlaşmazlıkların üstesinden gelmek üzere bir uzlaşmaya varmışlardır. Temmuz 1937’de Rıza Şah’ın Sadabat sarayında imzalanan antlaşma ile taraflar var olan sınırlara saygılı olduklarını belirterek iyi komşuluk ilkelerine özen gösterme sözü verirken, kendilerine karşı oluşturulan bu devletler arası iş birliği Kürtler açısından oldukça can sıkıcı olmuştur⁵³⁶.

Körfez Savaşı’ndan sonra ise İran, Türkiye, Suriye ve Suudi Arabistan, Irak’ın kuzeyinde BM tarafından güvenli bölge oluşturulmasından sonraki bir döneme denk gelen 1992 yazındaki İslam Konferansı Örgütü toplantısında ortak bir görüşme yapmışlardır. Sonraki süreçte Suudi Arabistan çekilmesine rağmen Irak’ın toprak bütünlüğü ve Kürt bölgesindeki gelişmelerin ele alındığı bu toplantılar devam etmiştir⁵³⁷. Türkiye ilk etapta bölgeden gelecek göç dalgasının, kendisi için ciddi bir soruna yol açacağını düşünerek İngiltere Başbakanı John Major tarafından yaygınlık kazandırılan güvenli bölge fikrini Cumhurbaşkanı Özal’ın bireysel gayretleriyle ortaya atan ilk ülke olmuştur⁵³⁸.

İran ise güvenli bölgeyi hem bir fırsat hem de bir tehdit olarak algılamıştır. Nitekim Irak ordusunun operasyon kabiliyetinin sınırlanması İran’ın bölgedeki etkinliğini artırmasına imkan sağlayabilecektir. Diğer yandan bu durum, yeni bir Kürt devletinin kurulmasının önünün açılması dolayısıyla da Washington’un İran’ı çevreleme ve İran içindeki ayrılıkçı unsurları destekleme politikasını rahatlıkla devreye sokabilmesi anlamına gelebilecektir⁵³⁹. Bu sebeple adımlarını hızlı atmak isteyen İran, 1993 bahar ve yaz ayları boyunca güvenli bölge sınırları içinde kalan İ-KDP kamplarını bombalamıştır⁵⁴⁰. İran’ın bir diğer endişesi, TSK’nın Kuzey Irak’a girip, güvenlik hattını doğuya ve güneye doğru genişletmesi ihtimali olmuştur. Tahran açısından Ankara’nın bu yönde yapacağı hamle, Kuzey Irak’ın İran’daki Azeri-Kürt nüfuslu bölgeye olan sınırının Türkiye etkisi altına girmesi anlamına gelecektir⁵⁴¹. İran’ın bu kaygılarına rağmen iki devlet, uluslararası bir boyut kazanan Kuzey Irak merkezli Kürt meselesinin kendi ülkelerinde yol açacağı olası gelişmeleri önlemenin ikisinin de çıkarına uygun olacağı kanaatine varmıştır⁵⁴².

⁵³⁶ David McDowall, 2004, a.g.e., s. 311.

⁵³⁷ Ali Rıza Şeyh Attar, a.g.e., s. 279.

⁵³⁸ Robert Olson, *Kürt Meselesi ve Türkiye-İran İlişkileri*, (Çev. Hikmet İlhan), Avesta Yayınları, İstanbul 2010, s. 68.

⁵³⁹ Mohsen Milani, “The Turbulent History Shaping Iran’s Opposition to an Independent Iraqi Kurdistan”, 14.11.2017, <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/23610/the-turbulent-history-shaping-iran-s-opposition-to-an-independent-iraqi-kurdistan> (Erişim Tarihi: 10.01.2019).

⁵⁴⁰ Robert Olson, 2010, a.g.e., s. 68.

⁵⁴¹ A.g.e., s. 58.

⁵⁴² A.g.e., s. 68.

Statükoya ilişkin değişimi gözlemleyen ve yükselen güce karşı bir önlem almak isteyen ülkeler⁵⁴³, güç dengesinin devamını sağlayarak istikrarı sağlama hedefine⁵⁴⁴ ulaşmak isterler. Dolayısıyla tüm bu dengeleme motivasyonlarını taşıyan Türkiye, İran ve Suriye de kolaylıkla bir araya gelmiştir. 14 Kasım 1992’de üç ülkenin dışişleri bakanlarının katılımıyla Ankara’da yapılan görüşmeye Suudi Arabistan da davet edilmiş fakat muhtemelen İran’la aynı masaya oturmamak için bu daveti reddetmiştir. Irak Kürtleri ve yeni oluşturulmuş muhalif Birleşik Irak Ulusal Kongresi ise toplantıya katılmak isteseler de davet edilmemişlerdir. Toplantı sonrasında yapılan açıklamada Iraklı Kürtler, ülkelerini bölmeme ve yeni bir Kürt devleti kurma çabasında bulunmama noktasında uyarılmıştır⁵⁴⁵.

Toplantıya katılan bakanlardan biri olan Suriye Dışişleri Bakanı Faruk eş-Şara, Irak’ın bu fiili bölünüşünün kalıcı hale getirilmesinden endişe duyduklarını ifade etmiştir. Yine bu toplantıda, Mayıs’ta yapılan seçimler sonrasında oluşturulan IKBY parlamentosunun yeni federal Kürt devletini duyurduğu açıklamada Kürtlerin bundan sonra hiçbir şekilde Bağdat’ın bir parçası olmayacağı şeklindeki vurgusu eleştirilmiştir. İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Velayeti de yeni kurulan IKBY hükümetine referansta bulunarak Irak’ın kuzeyinde kaotik bir durum olduğunu ve bunun üç ülkenin de ulusal güvenliğini olumsuz etkilediğini dile getirmiştir⁵⁴⁶. IKBY ve diğer Kürt hareketlerin bir devlet altı aktör olduğu varsayıldığında üç ulus devletin bu adımı tanım gereği asimetrik dengeleme⁵⁴⁷ kapsamına girer.

Ankara’da yapılan bu toplantıda İran, Türkiye ve Suriye, Avrupa ve Ortadoğu genelindeki Kürt milliyetçi hareketlerini sınırlandırma ve bağımsız bir Kürt devletinin ortaya çıkışını engelleme maksadıyla bir dizi güvenlik protokolü de imzalamışlardır. Taraflar arasında varılan anlaşmaya göre, söz konusu ülkelerin dış işleri bakanları altı ayda bir toplanacak, alt düzey yetkililer daha sık bir araya gelecek ve hiçbir devlet, terörist olarak kabul edilen herhangi bir örgütü topraklarında barındırmayacaktır. Bu protokollerden en olumsuz etkilenen Kürt örgüt PKK olmuş, bazı üyeleri İranlı yetkililer tarafından yakalanarak Türkiye’ye teslim edilmiştir. Bu jeste karşılık Türk hükümeti de

⁵⁴³ Ilai Z. Saltzman, *Securitizing Balance of Power Theory: A Polymorphic Reconceptualization*, Lexington Books, Lanham 2011, ss. 19- 20.

⁵⁴⁴ Paul W. Schroeder, “Did Vienna Settlement Rest on a balance of Power?”, *The American Historical Review*, Vol. 97, No. 3, Jun. ,1992, s. 685.

⁵⁴⁵ Michael M. Gunter, 1993, a.g.e., ss. 311-312.

⁵⁴⁶ Chris Hedges, “Kurds in Iraq Warned by Turkey, Iran and Syria”, 15.11.1992, <https://www.nytimes.com/1992/11/15/world/kurds-in-iraq-warned-by-turkey-iran-and-syria.html> (Erişim Tarihi: 14.05.2018).

⁵⁴⁷ Thazha Varkey Paul, 2004, a.g.e., s. 3.

ülke topraklarında faaliyet gösteren Halkın Mücahitleri Örgütü'ne (HMÖ, *Sâzmâne Mócâhedîne Halqe Îrân*) karşı harekete geçmiştir⁵⁴⁸. Bu toplantılar esnasında imzalanan güvenlik protokolleri doğrultusunda, taraflar terörle mücadele konusunda birbirleriyle doğrudan işbirliği yapsa da, bizatihi bu toplantılar karşı tarafı etkileme maksadı taşıdığı için gücün düşünsel boyuta sahip unsurlarıyla yapılabilen dengeleme⁵⁴⁹ bağlamında değerlendirilebilir.

1994'ün sonbahar ayları, Kürtlerin bölgesel arzularını frenleme ortak paydasında bir ittifak kuran Ankara ve Tahran'ı birbirlerine daha da yakınlaştıran bir dönem olmuştur⁵⁵⁰. Nitekim yazın sonlarına doğru Paris'te KDP ve KYB'yi bir araya getirmek için yapılan bir toplantıda Irak'ın toprak bütünlüğüne vurgu yapılmaması İran, Suriye ve Türkiye'yi yeniden endişeye sevk etmiştir⁵⁵¹. Bu tarihlerde yapılması beklenen üçlü görüşmeden önce Ankara, Kürt liderlerin Paris'e transit geçişine izin vermemiş ve Kürtlerin dış dünyayla bağlantı kurduğu en önemli noktalardan biri olan Türkiye sınırını kapatmıştır⁵⁵². Kara, hava ve deniz yollarının kullanımına sınırlama getirilmesi, diğer aktörlere karşı devreye sokulabilecek yumuşak dengeleme mekanizmalarından biridir⁵⁵³. Dolayısıyla Türkiye'nin Paris'te bir toplantıya katılmak isteyen Kürt liderlere ülkeden transit geçiş hakkı vermemesi bu dengeleme yöntemine bir örnek teşkil eder.

İran, Suriye ve Türkiye arasında 1994 yılının sonbaharında yapılan bu toplantıda, ilk olarak 1995'te Kürt bölgesinde yapılacak seçimlerin Irak'ın bölünmesine sebep olacağı iddia edilerek karşı çıkılmıştır. Üç ülke dışişleri bakanları ayrıca Paris'te Kürt meselesiyle ilgili düzenlenecek konferansa davet edilmemeleriyle ilgili duydukları rahatsızlığı da kamuoyu ile paylaşmışlardır⁵⁵⁴. 8 Eylül 1995'te yapılan yedinci üçlü görüşme ise bahar aylarında Türkiye'nin Kuzey Irak'a yaptığı askeri hareketin gölgesinde gerçekleştirilmiştir. Tahran ve Şam, bu operasyonların Irak'ın toprak bütünlüğünü ihlal ettiğini ve ülkenin bölünmesine neden olduğu ifade ederek Ankara'ya bu konuda eleştirel yaklaşmıştır. Taraflar toplantı sonunda yine de Irak'ın bölünmesi ve terörizme karşı olma ve Irak'ın

⁵⁴⁸ Kerim Yıldız ve Tanyel B. Tayşi, 2007, a.g.e., s. 75.

⁵⁴⁹ Kai He, 2012, a.g.e., ss. 162-163.

⁵⁵⁰ Kerim Yıldız ve Tanyel B. Tayşi, 2007, a.g.e., s. 75.

⁵⁵¹ Jülide Karakoç, "The Impact of Kurdish Identity on Turkey's Foreign Policy from 1980s to 2008", *Middle Eastern Studies*, Vol. 46, No. 6, November 2010, s. 922.

⁵⁵² Michael M. Gunter, 1996, a.g.e., s. 234.

⁵⁵³ A.g.e., s. 36.

⁵⁵⁴ Ali Rıza Şeyh Attar, a.g.e., s. 280.

kuzeyinde artan silahlanmadan rahatsızlık noktasında daha öncekilere benzer bir bildiriye imza atmışlardır⁵⁵⁵.

Görülebileceği üzere bu üç ülke, İKBY'nin oluşum sürecine bizzat engel olmak yerine, düzenli görüşmeler sonrası yaptıkları terör karşıtı açıklamalar ve Irak'ın bütünlüğünün ve bölgedeki istikrarın korunmasına yönelik uyarılarla yumuşak dengelemenin bir diğer unsuru olan birlikte hareket etme kararlılığını⁵⁵⁶ göstermişlerdir. Ancak, İran ve Türkiye'nin Irak Kürtleri arasındaki çatışmada farklı hiziplere verdikleri desteği daha da artırmaya başlamasıyla bu toplantılar zamanla işlevsiz hale gelerek son bulmuştur⁵⁵⁷.

KYB ve KDP arasındaki çatışma, bu örgütlerin sırasıyla İran ve Türkiye'ye yakın durmaları gerekliliğini de beraberinde getirdiğinden, her iki ülke de Irak'ın kuzeyinde kendilerine etkinlik alanları oluşturmuştur. Kürt meselesinin bölgesel anlamda çözümüne yönelik üçlü antlaşmalara rağmen, her bir devlet el altından bir şekilde komşu ülkesine yönelik kışkırtıcı faaliyette bulunmuştur. Örneğin Suriye, PKK lideri Abdullah Öcalan'a sığınma hakkı verirken Türkiye, Irak'ta bulunan İ-KDP üslerine yakın noktalara silah bırakmış, İran ise Irak'taki varlığını açık bir şekilde desteklediği PKK'nın kendi sınırları içindeki faaliyetlerini görmezden gelmiştir⁵⁵⁸.

İran'ın asıl endişesi, Türkiye'nin ABD ile yakınlığı ve Kuzey Irak'a askeri müdahaleleri olmuş, tüm bu toplantı ve protokoller PKK ile arasına ciddi bir mesafe koymasını sağlayamamıştır⁵⁵⁹. İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Velayeti'ye göre, Türkiye ve Suriye ile yapılan toplantılarda Irak'ın toprak bütünlüğü esas alınmışsa da Türkiye Kuzey Irak'ta bu ilkeye aykırı faaliyetler yürütmektedir⁵⁶⁰. İran'ın Irak'ın kuzeyinde konuşlanan PKK'yla ilişkileri de bu tehdidi dengeleme⁵⁶¹ amacı taşımıştır. Ankara'nın da karşı dengeleme⁵⁶² gereksinimi duyarak sınırlı da olsa İranlı rejim muhalifi İ-KDP'ye yardımda bulunması aradaki bağları zayıflatmıştır.

İran ve Suriye'nin Türkiye ile ilişkileri genel anlamda dalgalı bir seyir izlese de bölgede bağımsız bir Kürt devleti kurulmaması gerektiği konusundaki ortak kanaat

⁵⁵⁵ Robert Olson, 2010, a.g.e., s. 72.

⁵⁵⁶ Robert A. Pape, a.g.e., s. 37.

⁵⁵⁷ Michael M. Gunter, 1998, a.g.e.

⁵⁵⁸ Kerim Yıldız ve Tanyel B. Tayşi, 2007, a.g.e., s. 75.

⁵⁵⁹ Jülide Karakoç, a.g.e., s. 923.

⁵⁶⁰ Ali Rıza Şeyh Attar, a.g.e., s. 280.

⁵⁶¹ Stephen M. Walt, 1987, a.g.e., s. 5.

⁵⁶² Glenn H. Snyder, a.g.e., s. 17; Richard Little, a.g.e., s. 4; Stephen G. Brooks ve William C. Wohlforth, a.g.e., ss. 24-25.

ilişkilerin kopmasını engellemiştir⁵⁶³. İslam ülkeleri arasındaki işbirliğine önem veren bir lider olarak Necmettin Erbakan, başbakan olduktan altı hafta sonra, ilk yurtdışı gezisini Ağustos 1996'da İran'a düzenlemiş, TSK'nın mesafeli duruşuna rağmen PKK'nın önüne bu şekilde geçilebileceğine inanmıştır. Nitekim Irak Kürtleri arasında bir uzlaşma sağlama maksadıyla toplanan Dgrogheda Konferansı'ndan kalıcı bir çözüm çıkmadığının anlaşılmasıyla birlikte İran ordusunun Erbakan'ın ziyaretinden bir hafta önce Kuzey Irak'ın 90 kilometre kadar içerisine büyük bir askeri operasyon yapabilecek kabiliyette olması Tahran'ın dikkate alınması gereken bir aktör olduğunu göstermiştir. Ziyaret öncesi Erbakan ve yardımcıları da Kürt sorununun ancak Türkiye, İran, Irak ve Suriye'nin işbirliği yapması halinde çözülebileceğinin altını çizmişlerdir⁵⁶⁴. Ziyaret sırasında ise Erbakan, İran doğal gazıyla ilgili 23 milyar dolar değerinde bir antlaşmaya imza atarken; İran, Suriye, Irak ve Türkiye'nin Huzur Operasyonu'nu yürüten ABD uçakları yerine başka bir çözüm bulması gerektiği çağrısında bulunmuş fakat Erbakan'ın çabaları beklenen sonuçları doğurmamıştır⁵⁶⁵.

Türkiye-İran ilişkileri, 1997 yılının ilk yarısında, üst düzey TSK yetkililerinin Tahran'ı ülkedeki İslami hareketleri ve Kuzey Irak'ta PKK'yı desteklemekle suçlaması üzerine daha da kötüleşmiştir. TBMM tarafından kurulan Sınır Güvenliği Araştırma Komisyonu hazırladığı raporda, PKK'nın İran topraklarında kurduğu eğitim kamplarına, buradan aldığı lojistik desteğe, İran'dan sızan PKK'lıların yaptığı saldırılara ve mayın döşeme faaliyetlerine detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Türkiye, 1997 yılının Mayıs ve Ekim aylarında, Kuzey Irak'a askeri müdahalesini daha da artırmış ve KDP'ye verdiği destek doğrultusunda KYB ve PKK'ya ait bazı üsleri bombalamıştır. Sadece hava operasyonlarıyla yetinmeyen TSK, 14 Mayıs'ta PKK'ya ağır bir darbe vurma, örgütün Türkiye'ye yönelik saldırılarına engel olabileceği düşüncesiyle Barzani'yi güçlendirme ve İran'ın KYB ile ilişkilerini dengeleme adına 50.000 civarında askerle Kuzey Irak'a girmiştir. İran'ın Kuzey Irak'ta artan nüfuzundan rahatsız olan ve buna karşı koymak isteyen Ankara, Tahran'ı PKK'ya üs, ulaşım, ilaç, hastane, üniforma ve S-7 füzelerini temin etmekle suçlamıştır. TSK'ya göre bu füzeler, Irak Kürt Bölgesi üzerinde iki Türk helikopterin PKK tarafından düşürülmesine neden olmuştur⁵⁶⁶.

⁵⁶³ Kerim Yıldız ve Tanyel B. Tayşi, 2007, a.g.e., s. 75.

⁵⁶⁴ Robert Olson, 2010, a.g.e., s. 81.

⁵⁶⁵ Michael M. Gunter, 1998, a.g.e.

⁵⁶⁶ A.g.e; Cobra ve Cougar'ı PKK füzesi vurdu, 07.06.1997, <http://arsiv.sabah.com.tr/1997/06/07/p01.html> (Erişim Tarihi: 02.02.2019).

Gelişmekte olan bir devletin bulunduğu bölgede yaşanan gelişmeler, doğrudan beka meselesi olarak algılanabildiği için bu devletlerin liderleri, bütünsel dengelemenin ön gördüğü şekilde, asli düşmana odaklanmak için ikinci olanlarla yakınlaşabilir⁵⁶⁷. İran'ın, Türkiye gibi bölgesel rekabet halinde olduğu bir ülke ile Irak'ın kuzeyinde bağımsız bir Kürt devletinin ortaya çıkışını önleme noktasında kurduğu ittifakın böyle bir boyutu da vardır. Ancak, dışsal dengelemenin bir aracı olan ittifaklar⁵⁶⁸, belli bir güvenlik marjına ulaşmayı hedefler⁵⁶⁹ ve bu hedefe ulaşıldığında çözülme sürecine girer⁵⁷⁰. İran, Suriye ve Türkiye arasında kurulan üçlü mekanizma da zamanla içinde işlevsiz hale gelmiştir. Zira Irak Kürt bölgesi kısa süre içinde, bağımsızlığa doğru yol almak yerine iç savaşa sürüklenmiştir. Bu çatışmalar esnasında İran ve Türkiye, Irak Kürtleri üzerinde etkinlik kurma konusunda rekabet halinde olmuşlar, bir diğerinin Irak'taki Kürt varlığını kendi aleyhine kullanabilme ihtimali karşısında teyakkuz halinde bulunmuşlardır. Dolayısıyla, Ankara ve Tahran üçüncü tarafların bölgedeki faaliyetlerini yakından takip ettikleri gibi birbirlerinin hamlelerine de dikkat kesilmişlerdir.⁵⁷¹

3.2.2. KDP-KYB Rekabetine Yaklaşım

Körfez Savaşı sonrasında ABD önderliğindeki güçler, uluslararası hukuk sınırları çerçevesinde Saddam'ın yerine yeni bir rejim tesis edemeyince, rejimin gücünü sınırlandırma yoluna gitmişlerdir. BM kararlarıyla Bağdat'ın egemenlik alanı, 36. paralelin kuzeyi ile 32. paralelin güneyi arasında kalan bölgeye sıkıştırılmıştır. Saddam'ın olmadığı ama ülke bütünlüğünün korunduğu bir Irak'la karşılaştırıldığında, Saddam'ın olduğu fakat BM sisteminden dışlanmış ve gücü azaltılmış bir Irak, ABD'ye bölgedeki etkinliğini meşru yollarla artırma olanağı sağlamıştır. Nitekim Çekiç Güç ve diğer ABD askeri birliklerinin bölgeye konuşlanmasının yolunu açan bu tablo beraberinde bölgede yeni bir otorite kurmak isteyen Kürt grupların önünün açılmasını da getirmiştir⁵⁷².

İranlı yetkililer de Çekiç Güç aracılığıyla 36. paralelin kuzeyine askeri birliklerini sokan ABD'nin Ortadoğu'daki nüfuzunu daha fazla artırdığını düşünmüşlerdir.

⁵⁶⁷ Steven R. David, a.g.e., s. 235.

⁵⁶⁸ Mark R. Brawley, a.g.e., s. 81; Stephen M. Walt, 2006, a.g.e., s. 120; Joseph M. Parent ve Sebastian Rosato, a.g.e., s. 54.

⁵⁶⁹ Nicholas John Spykman, *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, (2nd Edition), Harcourt, Brace & World, New York 1970, ss. 23-24.

⁵⁷⁰ Michael Sheehan, a.g.e., ss. 56-57.

⁵⁷¹ Bayram Sinkaya, 2018, a.g.e., s. 851.

⁵⁷² Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, (20. Basım), Küre Yayınları, İstanbul 2004, ss. 442-443.

Ayrıca, güvenli bölgenin başta İ-KDP olmak üzere İran muhalifi grupların barınacağı bir yer ve İran'a ABD destekli yapılacak saldırıların merkezi olacağına dair bir endişeye kapılmışlardır⁵⁷³. ABD'nin Saddam'ı zayıflatarak Irak'ta kendine bir müdahale alanı açmasıyla İran, devrim sonrası tüm ilişkilerini kopardığı büyük bir gücün varlığını sınır hattında hissetmiştir. İdeolojik farklılıklar ne kadar fazla ise algılanan tehdidin o kadar yüksek olduğu⁵⁷⁴ hesaba katıldığında İran'ın kaygılarını normal karşılamak gerekir. Bu kaygılara rağmen Tahran, Kürtlerle ilişkilerini geliştirip ticari bağlarını artırmış, Erbil ve Süleymaniye'de yeni konsolosluklar açan ilk ülke olmuştur⁵⁷⁵. Bilhassa İran sınırında yer alan Süleymaniye, İran'ın IKBY ile ekonomik ilişkilerinin en görünür olduğu şehirdir⁵⁷⁶.

İran'ı bu dönemde rahatsız eden gelişmelerden biri de yukarıda bahsedildiği üzere Irak'ın kuzeyinde bağımsız bir Kürt devleti kurulması ihtimali olmuştur. Bu sebeple Suriye ve Türkiye ile birlikte hareket ederek fiili bir Kürt devleti kurma çabalarını kınamış ve Kürt liderlere Irak'ın bölünmesine izin vermeyecekleri noktasında uyarıda bulunmuştur⁵⁷⁷. Ancak, bu üç ülkenin bölgeye yönelik stratejik planları da küçük ölçekli bir güç dengesi yapılanmasının ortaya çıkmasına sebep olmuştur⁵⁷⁸. Bu dönemde Türkiye, Irak'a yönelik BM yaptırımlarının kalkması ve Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının yeniden açılması için gayret gösterirken, Iraklı Kürtlerini de Bağdat ile bir uzlaşmaya varma konusunda cesaretlendirmiştir⁵⁷⁹. İran ve Suriye ise hem Türkiye'nin İsrail ile ittifakını güçlendirmesinden duyduğu rahatsızlık nedeniyle hem de KDP ile çatışma halinde olan KYB'nin elini güçlendirme maksadıyla PKK'dan yararlanmaya çalışmıştır⁵⁸⁰.

Körfez Savaşı sonrası dönemin en önemli meselelerinden biri olan Ortadoğu Barış Süreci'nde ABD'nin Şam üzerinde oluşturacağı baskıyla Suriye devletinin ortak müttefikleri KYB'ye verdiği desteği azaltması ihtimali de Irak'ın kuzeyi ile bağlantılı olarak İran'ı endişelendiren konulardan biri olmuştur⁵⁸¹. Yine bu süreçte, Barzani ve Talabani'nin farklı nedenlerle IKBY yönetim mekanizmalarında yer almayarak

⁵⁷³ Robert Olson, 2010, a.g.e., s. 68.

⁵⁷⁴ Mark L. Haas, a.g.e., s. 717.

⁵⁷⁵ Mohsen Milani, "The Turbulent History Shaping Iran's Opposition to an Independent Iraqi Kurdistan", 14.11.2017, <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/23610/the-turbulent-history-shaping-iran-s-opposition-to-an-independent-iraqi-kurdistan> (Erişim Tarihi: 10.01.2019).

⁵⁷⁶ Darren L. Logan, "Thoughts on Iraqi Kurdistan: Present Realities, Future Hopes", *Iran and the Caucasus*, Vol. 13, No. 1, 2009, s. 179.

⁵⁷⁷ Chris Hedges, a.g.e.

⁵⁷⁸ Ahmet Davutoğlu, a.g.e, s. 443.

⁵⁷⁹ Michael M. Gunter, 1996, a.g.e., s. 234.

⁵⁸⁰ David McDowall, 2004, a.g.e., s. 518.

⁵⁸¹ Robert Olson, 2010, a.g.e., s. 64.

etkinliklerini kendi bölgelerinde artırma yoluna gitmesi KDP ve KYB arasında bir rekabet ortamı oluşturmuştur⁵⁸². İran da tüm bu gelişmeler karşısında bölgede, kendi dışındaki bir aktörün hakim güç haline gelmesini önlemek⁵⁸³ veya başka bir gücün hegemonya oluşturmasını engellemek⁵⁸⁴ istemiştir. Bunun için de kendi ittifaklarını güçlendirip genişletme ve rakip ittifakları zayıflatma⁵⁸⁵ yoluna giderek gerekli gördüğü dengeleme adımlarını atmıştır.

İki büyük partinin rekabet ortamında KDP daha çok Türkiye'ye yakın bir eğilim içindeyken, KYB İran'la iyi ilişkiler geliştirmiştir⁵⁸⁶. Tahran'ın KYB ile sıkı bağları, Irak içinde faaliyet gösteren İ-KDP üyeleriyle mücadelesinde İran'a farklı imkanlar sunmuştur⁵⁸⁷. Bunun yanı sıra İran, KDP'ye şüpheyle yaklaşmıştır. Bunun nedeni, Tahran tarafından İran Kürdistanı'nda ayrılıkçı faaliyetler yürütmekle suçlanan İ-KDP ve KDP arasında yeni oluşmaya başlayan yakınlıktır. İran, KYB'ye destek vererek Saddam'ın HMÖ'ye yaptığı yardıma da karşı koymak istemiştir⁵⁸⁸. İran'ın HMÖ ve İ-KDP faaliyetlerine odaklı adımlarında, gelişmekte olan ülke liderlerinin rejimin istikrarı için çevresiyle kuracağı ilişkilerde ülke içindeki muhalefeti etkisizleştirme hedefi güderek yaptığı bütünsel dengeleme⁵⁸⁹ örneğine rastlamak mümkündür.

İran'ın Talabani'ye askeri yardımı, silah transferi ve Şii Bedir Tugay'larına bağlı militanların KYB yanında yer almasının sağlanması biçiminde gerçekleşmiştir. İran gibi güvenilir bir kaynaktan istikrarlı bir şekilde silah tedariki KYB'ye Saddam kuvvetlerine karşı etkili askeri eylemler yapma olanağı sağlamıştır. İran'ın askeri yardımı KYB'ye ayrıca Kuzey Irak'ın siyasi ve askeri arenasında KDP'yle başarılı bir şekilde rekabet etme imkanı da vermiştir. Karşılığında KYB, İran'ın Irak'taki HMÖ sığınaklarına yaptığı saldırılarda hem savaşçı hem de istihbarat desteği vermiştir. KYB, ayrıca PKK'ya yardım

⁵⁸² Michael M. Gunter, "Unrecognized De Facto States in World Politics: The Kurds", *The Brown Journal of World Affairs*, Vol. 20, No. 11, Spring/Summer 2014, s.168.

⁵⁸³ Morton A. Kaplan, *System and Process in International Politics*, John Wiley & Sons, Inc., New York 1957, s. 30.

⁵⁸⁴ Jack S. Levy, "Balances and Balancing: Concepts, Propositions, and Research Design", *Realism and Balancing of Power: A New Debate*, (Ed. John A. Vasquez, Colin Elman), Prentice Hall, New Jersey 2003, s. 131.

⁵⁸⁵ Kenneth N. Waltz, 2015, a.g.e., ss. 148-149.

⁵⁸⁶ Shwan Zulal, a.g.e., s. 151.

⁵⁸⁷ Alireza Nader vd., *Regional Implications of an Independent Kurdistan*, RAND Corporation, Santa Monica, Calif. 2016, s. 117.

⁵⁸⁸ Meir Javedanfar, a.g.e.

⁵⁸⁹ Steven R. David, a.g.e., ss. 235-236.

ederek, Türkiye'nin Irak'ın kuzeyindeki faaliyetlerini sınırlandırmak isteyen İran'a bu anlamda da bir destek vermiştir⁵⁹⁰.

Harita 3.4. Kuzey Irak'ta Kontrol Bölgeleri

Kaynak: *Kurdish Areas of Northern Iraq*, 2003, https://legacy.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/iraq_kurdish_areas_2003.jpg (Erişim Tarihi: 02.08.2019).

KYB'nin Kuzey Irak'ta kontrol ettiği bölgenin İran'la sınır olması ve Saddam rejimine karşı, İran'la uyumlu bir ilişki geliştirmesi anlaşılabilir bir durumdur. Tahran'ın İslami Kürt gruplara verdiği destek KYB için can sıkıcı olmuşsa da KYB liderliği ilişkileri bozmamaya özen göstermiştir. İran, KDP ile mücadelesinde KYB'ye askeri yardımda bulunarak İ-KDP kamplarına yönelik saldırılarında herhangi bir engellemeyle karşılaşmamıştır⁵⁹¹. Tahran, KYB'ye silah transferi yaparak ve Şii milislerin KYB yanında çatışmalara girmesini sağlayarak orta düzeyli tehditlerde askeri yardımı da içeren negatif askeri dengeleme⁵⁹² yöntemine uygun bir tutum takınmıştır.

⁵⁹⁰ Meir Javedanfar, a.g.e.

⁵⁹¹ Tozun Bahcheli ve Peter Fragiskatos, "İraçli Kurdistan: Fendig off uneasy neighbours", *International Journal of Contemporary Iraqi Studies*, Vol. 2, No. 1, 2008, s. 69.

⁵⁹² Kai He, 2012, a.g.e., s. 171.

KYB, İnan'la yakın ilişkilere sahip olmasına ve Ankara'nın kendisine karşı KDP'ye askeri destek göndermesine rağmen, Türkiye ile de bazı dönemlerde sıcak ilişkiler kurabilmiş ve PKK'nın kendi bölgesindeki varlığını sınırlandırma yoluna gidebilmiştir⁵⁹³. Yine de KYB, Türkiye'nin Kuzey Irak'a yaptığı operasyonları kınama noktasında İnan'la birlikte hareket etmiş, KDP ise kendi etkin olduğu şehirlerdeki davetsiz PKK'lı misafirlerden kurtulmanın bir aracı olarak gördüğü bu operasyonlara genellikle karşı çıkmamıştır. Türkiye teröre karşı ortak mücadele yönünde atılan tüm adımlara rağmen PKK'nın Kuzey Irak'taki faaliyetlerini sürdürmesinin nedeni olarak İnan ve Suriye hükümetlerinden aldığı yardımları göstermiştir⁵⁹⁴. İnan'ın PKK'ya verdiği desteği engellemek için karşı bir adım olarak Ankara, 1993'ten 1995'e kadar İ-KDP'ye sınırlı da olsa bir yardımda bulunmuştur⁵⁹⁵.

Ankara'nın bir diğer önemli hamlesi, KDP'ye PKK'nın etkisizleştirilmesinde yardım edeceği ve tekrar faaliyete geçen Irak-Türkiye petrol boru hattını açık tutacağı umuduyla destek vermesi olmuştur⁵⁹⁶. Tahran, Türkiye'nin İnan-İrak Savaşı sırasında Saddam'dan aldığı PKK'lıları sıcak takip izninin bitmesine rağmen, Huzur Operasyonu bağlamında ABD onayıyla bu yöndeki faaliyetlerini sürdürmesinden de fazlasıyla rahatsız olmuştur. Bu yüzden Kasım 1995'te Irak'ın kuzeyindeki konumunu güçlendirmek için Saddam rejimi muhalifi Bedir Tugayları militanlarından beş bin kişilik bir birliğin Süleymaniye yakınlarında konuşlanmasını sağlamıştır. İnan tarafından atılan bir diğer adım, Temmuz 1996'da üç bin kişi civarındaki askeri bir birliği KYB'nin etkin olduğu topraklara isyancı İnanlı Kürtleri takip etmesi için sokması olmuştur. Bu hamle, KYB'yi güçlendirip KDP'yi zayıflatırken Türkiye ve ABD'nin çıkarlarına zarar vermiştir⁵⁹⁷.

Bilindiği üzere dengeleme devletlerin kendi ülke topraklarına yönelik bir tehlike durumunda ortaya çıkabileceği gibi hayati çıkarları ilgilendiren üçüncü bölgelerde yaşanan gelişmelerde de başvurulabilecek bir stratejidir⁵⁹⁸. İnan ve Türkiye'nin Kuzey Irak'taki dengeleme hamleleri de üçüncü bir bölge üzerinde şekillenen güç mücadelesinde tarafların

⁵⁹³ Tozun Bahcheli ve Peter Fragiskatos, a.g.e., s. 69.

⁵⁹⁴ Michael M. Gunter, 1998, a.g.e.

⁵⁹⁵ Robert Olson, 2010, a.g.e., s. 68.

⁵⁹⁶ Michael M. Gunter, 1998, a.g.e.

⁵⁹⁷ A.g.e.

⁵⁹⁸ Randall L. Schweller, *Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power*, Princeton University Press, Princeton 2008, s. 9.

birbirine yönelik eylemlerine odaklanan Morgenthau'nun rekabet modeli⁵⁹⁹ modelini çağrıştıracak biçimde şekillenmiştir.

Bu rekabete rağmen, İran-Türkiye işbirliği çeşitli şekillerde devam etmiş, ortak bir güvenlik komitesi bilgi alışverişinde bulunarak sınır güvenliğine ilişkin denetimler gerçekleştirmiştir. 1994 sonbaharında Tahran, on dört PKK'lıyı Türkiye'ye teslim etmiş, TSK'nın İran sınırına yakın Zaleh kampını bombalarken 20 İranlı'nın ölümüne sebebiyet vermesine rağmen Ankara'yla diplomatik ilişkilerini sürdürmüştür. Buna karşın Türk hükümeti, İran İslam Cumhuriyeti muhalifi bir örgüt olan HMÖ'nün Türkiye'deki faaliyetlerini yasaklamış ve Amerikan Başkanı Bill Clinton tarafından Mayıs 1995'te İran'a yaptırım uygulanması çağrısına uymamıştır⁶⁰⁰. Karşılıklı bu jestlere rağmen, İran'ın Türkiye'deki İslami hareketlere destek verdiği düşüncesi, 1990'ların ikinci yarısında taraflar arasında iyi bir diyalog kurulmasına imkan vermemiştir⁶⁰¹.

Bu dönemde İran, Türkiye ile ABD'nin sınırdaki artan etkisini sınırlandırma ve uzun yıllardır düşmanı olduğu Saddam rejiminin hakimiyetindeki Irak'a müdahale etme imkanı verdiği için de KYB'ye yardım etmiştir⁶⁰². Buna karşılık KYB, daha önce de olduğu gibi İ-KDP'lilere operasyon düzenlemek için kendi etkin olduğu bölgeler üzerinden Irak topraklarına asker gönderen Tahran'ın yanında yer almıştır⁶⁰³. İran, devletlerin bir tehlikeyi kendinden uzaklaştırmada en az maliyetli ve bu yüzden de en çok tercih edilen yöntem olan üçüncü tarafları ittifak kurmaya teşvik etme⁶⁰⁴ yöntemine benzer bir şekilde PKK ve KYB'nin Türkiye ve KDP'ye karşı birlikte hareket etmesini sağlamıştır. Ancak, KYB'nin İran'la eş güdümlü bu adımlarının faturası ağır olmuş, KDP liderleri Saddam'dan aldıkları askeri yardımla KYB'yi Ağustos 1996'da Erbil'den çıkarmışlardır⁶⁰⁵.

Barzani, bir ihanet olarak görülebilecek bu tutumunu, KYB'nin İran'dan aldığı desteğe referans vererek haklı göstermeye çalışmıştır. Ankara da bu gelişmeler üzerine alarm durumuna geçmiş, Eylül 1996'da PKK saldırılarını önlemek için Irak Kürt Bölgesi'ne müdahalede bulunacağını ve Irak topraklarının iç kesimlerine doğru uzanan bir güvelik bölgesi kuracağını duyurmuştur. Tahran, Türkiye içindeki farklı fraksiyonların Kuzey Irak'a bir saldırı gerçekleştirilmesini arzu ettiğini, Türk hükümetinin bu planı iptal

⁵⁹⁹ Hans J. Morgenthau, a.g.e., ss. 192-193.

⁶⁰⁰ Michael M. Gunter, 1998, a.g.e.

⁶⁰¹ Kerim Yıldız ve Tanyel B. Tayşi, 2007, a.g.e., s. 76.

⁶⁰² Michael M. Gunter, 1998, a.g.e.

⁶⁰³ M. Javedanfar, a.g.e.

⁶⁰⁴ Nicholas John Spykman, a.g.e., s. 23.

⁶⁰⁵ M. Javedanfar, a.g.e.

etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Diğer yandan Saddam ve Barzani yaz aylarında ele geçirdikleri toprakların önemli bir kısmını Ekim 1996'da İran destekli KYB'ye yeniden kaybetmiş, bu süreçte Türkiye ve İran'ın sıcak bir çatışmaya girmesine ramak kalmış, bu iki parti Ankara ve Tahran'ın bölgedeki rekabetinin birer vekili konumuna gelmiştir⁶⁰⁶.

Görüldüğü üzere KDP-KYB rekabeti, diğer bir devletin kabiliyetlerini sınırlama veya bölgesel anlamda bir güç dengesizliğini kendi lehine değiştirme maksadıyla tercih edilen vekaleten dengelemenin⁶⁰⁷ bir parçası haline gelmiştir. Nitekim o dönemde Barzani'ye yakın bir KDP yetkilisi, kendilerinin Türkiye ile olan yakın ilişkileri nedeniyle İran İslam Cumhuriyeti'nin Talabani'nin KYB'sine verdiği destek verdiğini söylemiştir. Bu yetkiliye göre İran, bölgeye yönelik doğrudan müdahalesini arttırmış ve birkaç bin askerini ağır silahlarla donanmış vaziyette sınır hattına göndermiştir. Bu yüzden KDP'nin de Ankara'dan yardım isteyeceğini açıkça beyan etmiştir⁶⁰⁸.

Diğer yandan İran-Irak gerilimi de sona ermiş değildir. Bağdat ve Tahran'ın, Kürtlerin arasındaki çatışmalara taraf olmasının en önemli nedenlerinden biri her ikisinin de Kürt bölgesindeki ABD etkinliğini azaltıp kendi nüfuz alanlarını genişletmek istemesidir. Bağdat Kürt bölgesini yeniden güçlü bir şekilde kontrol etmek isterken, ABD'ye rağmen KYB'ye karşı KDP'nin davetiyle çatışmaya girerek fırsatını bulduğunda bölgede ne kadar etkili bir aktör olabileceğini göstermiştir⁶⁰⁹. Tahran da hem ABD etkisini sınırlandırmak hem de İ-KDP'nin Irak topraklarını kullanmasını engellemek istemiştir. Bunun için KYB'den yardım almış karşılığında KDP'ye karşı ona destek vermiştir. ABD ise Kürt bölgesinde bir istikrar sağlama umuduyla tarafları Ekim 1996'da Ankara'da bir araya getirmiştir⁶¹⁰.

Bu sefer bir barış antlaşmasının yapılmasını sağlayarak taraflar arasında dengeyi sağlayan⁶¹¹ ülke ABD olmuştur. Ancak, KDP'nin KYB ile karşılaştırıldığında sınır kapılarından elde ettiği yüksek kazanç iki taraf arasındaki en tartışmalı mesele olmuştur. Barzani, Talabani'yi tamamen devre dışı bırakmak için Bağdat'la yakınlığını arttırmaya karar verdiğinden Enfal saldırılarının sorumlusu Ali Hasan el-Mecid'le buluşacak kadar ileri gitmiştir. Barzani ayrıca KDP için önemli bir gelir kaynağı olan Hacı Umran sınır

⁶⁰⁶ Michael M. Gunter, 1998, a.g.e.

⁶⁰⁷ Daniel H. Nexon, a.g.e., s. 345.

⁶⁰⁸ Michael M. Gunter, 1998, a.g.e.

⁶⁰⁹ David McDowall, 2004, a.g.e., s. 516.

⁶¹⁰ A.g.e., s. 517.

⁶¹¹ Morgenthau, a.g.e., ss. 213-214.

kapısının açılması için İran'la bir anlaşma yaparak bölgedeki tüm önemli aktörlerle ilişki kurmaya başlamıştır. Mart 1997'de Barzani, KYB'nin KDP'li üç üst düzey askeri öldürdüğünü belirterek Ankara sürecinden çekildiğini açıklamıştır⁶¹².

Özetlemek gerekirse, 1992 ve 1994 yılları arasında şiddeti artan İran ile İ-KDP çatışması, KYB'nin Kuzey Irak'ta etkin olduğu topraklara yönelik İran'ın çeşitli hareketler düzenlemesine neden olmuştur. Temmuz 1995'te İran bu sefer KYB ile birlikte Irak Kürt bölgesine müdahalede bulunmuştur. Bölge partileri arasındaki gerilimlerden en çok PKK faydalanmış, Ağustos 1996'da KYB, İran ve Suriye'nin desteğini arkasına alarak KDP'ye saldırmıştır. Beka kaygısı yaşamaya başlayan Barzani, yardım için Saddam'a başvurmuş, Ağustos ayının sonunda Irak askeri birlikleri KDP ile eşgüdüm halinde KYB etkisine giren Erbil'de kontrolü sağlamıştır. 11 Eylül itibariyle de KDP, İran sınırındaki Kürt bölgesinin tamamında kontrolü ele geçirmiştir⁶¹³.

Bir yıl sonra Ekim 1997'de KYB, KDP'nin İran sınırındaki üslerine saldırılar düzenleyerek stratejik yerleri tekrar geri aldıysa da TSK'ya bağlı savaş uçakları ve askeri birliklerin müdahalesiyle eski mevzilerine geri dönüp KDP ile bir ateşkes imzalamaya razı olmuştur. ABD, KDP ve KYB'yi Eylül 1998'e kadar bir antlaşma yapmaları konusunda ikna etmiş, iki taraf da 1999 baharında geçici bir meclis oluşturma ve 1 Temmuz 1999'da 1995 yılının ertelenen seçimini yapma taahhüdünde bulunmuştur. Taraflar gelirlerin paylaşımı noktasında da bir uzlaşmaya varmış fakat bunu uygulamaya geçirmek mümkün olmadığından 1999 yaz ayları kayda değer bir sonuç alınmadan geçirilmiştir⁶¹⁴. Yine de taraflar arasında ateşkes şartları sürdürülmeye devam etmiştir.

2000'lerin başında Tahran'ın KYB'yle ilişkileri ise normal seyrinde devam etmiş fakat Talabani artık ABD'li yetkililerle de ilişki kurmaya başlayan bir lider haline gelmiştir. KYB ve Washington, Saddam karşıtlığında buluşmuşlardır. Zira o dönemde ABD'li yetkililer Bağdat karşısında ikinci bir cephe açmak için Irak'ın kuzeyinde güvenilir bir müttefike ihtiyaç duymuşlardır. Talabani, Barzani'nin Saddam Hüseyin'le ilişkilerini, Irak'a yapılacak bir müdahalede kendisinin tek güvenilir müttefik olabileceğine dair bir örnek olarak sunmuştur. Talabani aynı zamanda, Aralık 2002 ve Ocak 2003'te Tahran'a iki ziyaret gerçekleştirerek ABD'nin Irak işgali öncesinde Washington ve Tahran arasında bir anlamda arabuluculuk yapmış ve İran hükümetiyle ilişkilerini sağlam tutmuştur. Bu

⁶¹² David McDowall, 2004, a.g.e., s. 517.

⁶¹³ Phebe Marr, a.g.e., s. 247.

⁶¹⁴ David McDowall, 2004, a.g.e., s. 519.

ziyaretlerde İran destekli Saddam muhalifi Şii gruplarla KYB arasındaki koordinasyon konuşulmuş ve ABD'nin İran'a saldırma gibi bir planı olmadığı bilgisi Talabani tarafından Tahran'a ulaştırılmıştır. Burada Talabani, İranlı yetkililere gerçekleşmesi muhtemel Amerikan işgali esnasında Türk ordusunun Irak topraklarına girmemesi için ABD'de gerekli görüşmeleri yapacağı sözünü vermiştir. Talabani işgalden sonra da ABD ile yakın ilişkilerini kullanarak Irak'ın güneyinde bir hapishanede tutuklu bulunan 65 İranlı tutuklunun serbest kalmasını sağlamıştır⁶¹⁵.

KDP, KYB, PKK, İ-KDP gibi tüm bu ulus-altı aktörlerin bölge ülkeleriyle ve hatta ABD gibi Batılı ülkelerle kurduğu ilişkiler, dengeleme gibi dış politika stratejilerini yalnızca devletlerin uygulayabileceğini öngören klasik yaklaşımı⁶¹⁶ aşmanın gerekliliğine işaret etmektedir. Zira bu örgütlerin özellikle ittifak kurma konusundaki esnekliği, etnik muhalif hareketlerin bir dış politikası olabileceğini⁶¹⁷ ve devlet-dışı aktörlerin güç dengesi kuramına dahil edilmesi gerektiğini⁶¹⁸ göstermektedir.

3.2.3. İslami Kürt Gruplara Karşı Belirsiz Tutum

İran-Irak Savaşı yıllarında KDP ile yakın ilişkiler kursa da bu partinin bir yönüyle laik bir kimliğe sahip olması ve Irak Komünist Partisi (IKP) ile işbirliği içinde olması Tahran'ı, ülkede bulunan Iraklı Kürt mülteciler arasından İslami partiler kurarak bunları silahlandırmaya yöneltmiştir. İdeolojik olarak kendisiyle daha yakın örgütlerle çalışmak isteyen İran İslam Cumhuriyeti yetkilileri, yeni oluşturulan bu yapıların önemine basın yoluyla dikkat çektiyse de Şeyh Muhammed Halid Barzani'ye bağlı Kürt Hizbullah'ı dışındaki gruplar Kuzey Irak'ta güçlü bir varlık gösterememişlerdir. 1974 yılından beri İran'da mülteci olarak bulunan Şeyh Halid, Barzani kardeşlerin kuzeni ve Molla Mustafa Barzani'nin büyük kardeşi Şeyh Ahmed Barzani'nin halefidir. Bu yakınlığa rağmen, İran'a geldikten sonra Barzani kardeşlerin siyasi faaliyetlerine mesafeli durmuştur. 1985 yılında İran'dan aldığı silah desteği sonrası müritlerini de yanına alarak Irak Kürt bölgesine geçmişse de kısa süre içinde etkin bir grup olma vasfını yitirmiştir⁶¹⁹.

⁶¹⁵ M. Javedanfar, a.g.e.

⁶¹⁶ Kai He, 2012, a.g.e., s. 161.

⁶¹⁷ Ali Balcı, 2017, a.g.e., ss. 1-3.

⁶¹⁸ Aytaç Denk, Balance of Power Theory Meets Al-Qaeda: Dynamics of Non-State Actor Balancing in Postinternational Politics, Bilkent University, Department of International Relations, Unpublished Master Thesis, Ankara, 2008, ss. 3-5.

⁶¹⁹ Martin van Bruneissen, a.g.e., s. 69.

Güç dengesini sağlamak devlet adamlarının en önemli gündemlerinden biri⁶²⁰ ve karar vericilerin uygulanmasında fayda gördükleri bir dış politika hedefidir⁶²¹. Görüldüğü üzere, İran da Irak'la savaş sırasında KDP ile kurduğu ittifak aracılığıyla Saddam'ın gücünü dengelemeyi yeterli görmemiş ve İran'da bulunan Iraklı Kürt mültecilerden de bu hedef doğrultusunda yararlanmak istemiştir. Bunlardan sahada kısa süre de olsa varlık gösterebilen tek grup olan Kürt Hizbullah'ı bu süreçte silahlandırılmış ve Bağdat'a karşı yakın tehditlerde tercih edilen bir yöntem olan pozitif askeri dengeleme⁶²² yöntemini çağrıştıracak adımlar atılmıştır.

1979'daki İran İslam Devrimi, Şii-Sünni farklılaşmasına rağmen İslamcı Kürtler için de bir ilham kaynağı olmuştur. 1987'nin sonbaharında Bağdat'ın Kürt köylerini yerle bir ettiği saldırılara karşı gösteriler düzenlenmesi gibi siyasal aktivitelere hız veren Halepçe'deki İslamcı liderlere, rejim askeri operasyonlarla karşılık vermiştir. Bu durum söz konusu İslamcı grupları dağlara çekilmeye zorlamış, burada şekillenen Kürdistan İslami Hareketi (KİH/*Bîzûtinewey Îslami le Kurdistan*), Bağdat'a karşı cihat ilan etmiştir. Bir sonraki yıl KİH, Sünni İslamcı bir kimliğe sahip olmasına rağmen, seküler Kürt partiler ve İranlı birliklerin birlikte düzenlediği *Vel Fecr-10* olarak bilinen operasyona katılmıştır. Bilindiği üzere bu ortak operasyon Saddam'ın ciddi bir tepkisine neden olmuş ve 16 Mart 1988'de Halep'e intikam amaçlı kimyasal bir saldırı düzenlenmesine yol açmıştır⁶²³. Sünni İslamcı bir kimliğe sahip olan KİH'in Bağdat'a karşı, seküler eğilimli Kürt partilerle birlikte Şii İran devletinin yanında yer alarak peşine takılma şeklini alan bir dengeleme⁶²⁴ hamlesi yapması, dengelemenin ittifaklar için ideolojiden daha güçlü bir motivasyon olduğunu⁶²⁵ göstermiştir.

Genel olarak, Kürtler arasındaki seküler gruplar, İran'la ilişkilerde İslam'ı öne çıkaran bir anlayışın Kürt milliyetçiliğinin ölümü anlamına geldiğini düşünürken, Sünni muhafazakarlar ise bir Şii hegemonyasına yol açabileceği kaygısını taşımışlardır. İran, İslami devrimden sonra Ortadoğu'daki etkinliğini artırmak için Şiilik'ten faydalansa da Irak Kürtleri arasında Bağdat'taki Feyli Kürtler ve Hanekinliler'den başka Şii unsur

⁶²⁰ Richard Cobden, "The Balance of Power", *Theory and Practice of Balance of Power 1846-1914: Selected European Writings*, (Ed. Moorhead Wright), J.M. Dent & Sons Ltd, London 1975, s. 110.

⁶²¹ Arnold Wolfers, *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*, (Ninth Printing), The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London 1991, s. 117.

⁶²² Kai He, 2012, a.g.e., s. 170.

⁶²³ International Crisis Group, "Radical Islam in Iraqi Kurdistan: The Mouse that Roared", *Iraq Briefing*, 7 February 2003, s. 2.

⁶²⁴ Randall L. Schweller, 2004, a.g.e., ss. 167-168.

⁶²⁵ Stephen M. Walt, 1987, a.g.e., s. 5.

bulunmadığı için bu kartı burada devreye sokmamıştır⁶²⁶. İran'ın ortak kimliğe sahip olmadığı bir toplulukla kurduğu bu ilişkiler, devletlerin dengeleme davranışlarını İnşacı bir perspektiften analiz eden Mark L. Haas'ın dikkat çektiği bir ayrıntıyı akla getirir. Nitekim Haas, ülke liderlerinin ait oldukları iç kimliği yönetim anlayışlarında ön plana çıkarmadığı durumlarda, kimlikle dış politika tercihleri arasında bağlantı kurulamayacağını savunur⁶²⁷. Dolayısıyla İran'ın Irak Kürtleriyle ilişkileri bu perspektifin dışında analiz edilmesi gerekmiştir.

Körfez Savaşı sonrasında KYB ve KDP, Saddam'ın egemenliği dışında kalan, aşağı yukarı İsviçre büyüklüğünde 15.500 kilometre kare bölgeyi kontrol etmeye başlamıştır. Tartışmalı bölgelerin durumuna netlik kazandırmasa da, Kürtler için sağlanan bu fiili özerklik durumu, KDP'ye güvenli bölgenin Türkiye sınırına yakın kuzey kısımlarını, KYB'ye ise güney kısımlarını kontrol etme olanağı sağlamıştır. İran destekli İslami gruplar da, Kürt bölgesinin İran'la sınırındaki küçük bir toprak parçasının yönetimini üstlenmişlerdir⁶²⁸. Tüm iniş çıkışlarına rağmen Tahran ve Irak Kürt partileri arasındaki yakın ilişkiler 1990'lı yıllar boyunca devam etmiştir. Bu dönemde neredeyse tüm Kürt partiler, Tahran'da siyasi bürolarını açmışlar, İran bir anlamda Irak Kürtlerinin dünyaya açılan bir kapısı olmuştur. Bunun karşılığında İran istihbarat ve güvenlik örgütleri Irak Kürt Bölgesi'nde resmi olmayan üsler edinmiş ve Tahran'ın Kürtler üzerindeki etkisi artmıştır.⁶²⁹

1992 yılındaki seçim sürecinde, Irak'ın kuzeyinde KDP-KYB dışında kalan ve sınıf temelli örgütlenen çok sayıda grup vardır. Nitekim Erbil, IKP ve Emekçiler Partisi veya Marksist-Leninist fraksiyonlardan Kürdistan'ın Bağımsızlığı için İşçi Partisi ve Komünist Akım gibi sol eğilimli birçok grubun ofisine ev sahipliği yapmıştır. Bu partiler, siyaseten başarı sağlayabilmek ve büyük partilerin karşısında varlık gösterebilmek için birbirleriyle ittifak yapma gereği duymuşlardır. Irak'ın kuzeyinde faaliyet gösteren bir diğer parti olan Kürdistan Muhafazakar Partisi de sınıf temelli bir yapıya sahiptir. Zira İngiltere'den siyasal ve örgütsel anlamda destek alan Hüseyin Ağa Surçi liderliğindeki bu hareket, KDP-KYB ile mesafeli duran ve ticari kazançlarına odaklanan aşiret liderlerini bünyesinde barındırmıştır. Erbil'de faaliyet gösteren bir diğer parti, Irak Milli Türkmen Partisi (IMTP)

⁶²⁶ Mohammed Salih Mustafa, "Iran's Role in the Kurdistan Region", *Aljazeera Report*, 20 April 2016, s. 3.

⁶²⁷ Mark L. Haas, a.g.e., ss. 717-718.

⁶²⁸ Michael Rubin, "Are Kurds a Pariah Minority?", *Social Research*, Vol. 70, No. 1, Spring 2003, s. 304.

⁶²⁹ Bayram Sinkaya, "Iran-KRG Relations Within the Grip of Distrust", 14.07.2015, <https://orsam.org.tr/en/iran-krk-relations-within-the-grip-of-distrust/> (Erişim Tarihi: 23.07.2018).

olup, Türkiye’den ekonomik ve sosyal yardımlar almıştır. Erbil’de nüfus çoğunluğunun Türkmen bir geçmişe sahip olduğu iddiasını güçlendirmek için okullar ve kültür kurumları açmış, yalnızca kendilerini Türkmen olarak tanımlayanların faydalanabileceği yardım programları başlatmıştır⁶³⁰.

IMTP’nin yanı sıra olumsuz ekonomik koşulları kendi avantajına çeviren bir diğer grup aynı anda İran ve Suudi Arabistan’ın desteğini alan Kürdistan İslami Hareketi olmuştur. Özellikle yetimlere dönük yardım faaliyetleri yürüten KİH, camileri restore etmiş ve İslami eğitimi teşvik edici adımlar atmıştır⁶³¹. KİH, Mayıs 1992’de yapılan parlamento seçimlerinde oyların yüzde 5,1’ini alsa da yüzde yedi barajını geçemediği için temsil hakkı kazanamamıştır⁶³². Bu seçimlerde İslamcı duygunun, muhafazakar ve aşiretlerin yaygın olduğu Duhok ve Erbil gibi şehirlerde zayıf, Süleymaniye ve Kerkük gibi gelişmiş şehirlerde ise daha güçlü olduğu gözlemlenmiştir. Nitekim İslamcı grupların bir konfederasyonu olan KİH, 1992 yılında yapılan seçimlerde Süleymaniye’de oyların yüzde sekizini ve Kerkük’te de yaklaşık yüzde altısını almıştır⁶³³.

KİH’in lideri Halepçeli Molla Osman Abdülaziz de IKBY başkanlık seçimlerinde adaylığını koyarak oyların yüzde dördünü almıştır. Seçimlerden sonra da KDP ve KYB’den bunalan kesimlerin ilgisini çeken KİH, İran’dan aldığı gıda, silah ve farklı türlerde mali yardımla daha da güçlenmiştir⁶³⁴. İran’ın KİH’e bu tür yardımlar yapmasının ardında KİH’in Irak Kürt bölgesinin kötü ekonomik koşullarında yürüttüğü farklı sosyal faaliyetler esnasında Suudi Arabistan’dan da destek alması vardır. Nitekim İran, diğer bir devletin bir bölgedeki veya bir mesele üzerindeki etkisini zayıflatma çabaları sırasında uygulanan kamu mallarını ikame yoluyla dengeleme⁶³⁵ şeklinde bir adım atarak KİH’i Suudi Arabistan etkisinden çıkarmak istemiştir.

KİH lideri Molla Osman Abdülaziz, Londra merkezli bir televizyon kanalına verdiği röportajda hedeflerinin, Türkiye’deki Kürtleri de içine alacak şekilde Irak’ın kuzeyinde İran benzeri büyük bir İslami devlet kurmak olduğunu açıklamıştır⁶³⁶. İran’la

⁶³⁰ Michael Leezenberg, “Urbanization, Privatization, and Patronage: The Political Economy of Iraqi Kurdistan”, *The Kurds: Nationalism and Politics*, (Ed. Faleh A. Jabar, Hosham Dawod), Saqi Books, Beirut 2007, s. 166.

⁶³¹ A.g.e.

⁶³² Michael M. Gunter, 1996, a.g.e., s. 232.

⁶³³ David McDowall, 2004, a.g.e., s. 513.

⁶³⁴ A.g.e.

⁶³⁵ Daniel H. Nexon, a.g.e., s. 129.

⁶³⁶ Michael M. Gunter, 1996, a.g.e., s. 232.

yakınlığın bir göstergesi olarak, Temmuz 1993'te Molla Osman'ın kardeşi Ali, üst düzey liderlerle görüşmek üzere Tahran'a gitmiştir⁶³⁷. Aralık 1993'te, İran destekli fakat sosyalist bir hareketin lideri görünümünde olan Heme Hacı Mahmud, KDP'nin Süleymaniye'deki üssüne saldırmıştır. Bazı ölüm ve yaralanmalara sebep olan bu eyleme verilecek cevap KDP ve KYB'nin arasını açmıştır. Yine de taraflar 20 Aralık'ta Barzani ve Talabani'nin katılacağı bir başkanlık konseyi kurulması için anlaşmaya varabilmişler fakat aynı gün içinde İran destekli KİH ve KYB arasında bir çatışma patlak vermiştir. Barzani'nin meseleyi suhuletle halletme çağrısına rağmen IKBY'nin Peşmerge'den sorumlu bakanı KYB'li Cabbar Ferman KİH'e yönelik güçlü bir saldırı düzenlemiş, bir aydan fazla süren çatışmalarda 200 civarında insan hayatını kaybetmiştir.⁶³⁸

Irak'ın kuzeyinde bir başkanlık konseyinin kurulmasından sonra İ-KDP de İran topraklarına yönelik faaliyetlerini hızlandırmış, Tahran da bu duruma tepki olarak bölgeye yönelik KYB'yi dahi rahatsız edecek şekilde bombalamalar yapmıştır. İran'ın buradaki asıl derdi, IKBY'nin daha fazla güçlenmesini önlemektir. Bunun için KYB karşısında, KİH'e belli bölgelerde destek vermektен geri durmamıştır⁶³⁹. İran'ın İ-KDP'yi bahane ederek bölgeye dönük operasyonlarını yoğunlaştırması ve 1993'teki KİH-KYB çatışmanın KDP ve KYB arasında başkanlık konseyi kurulması noktasında uzlaşmaya vardıkları güne denk gelmesi, Kürtlerin bağımsızlık yönünde adım atmasını önleme kaygısı içinde olduğunu gösterir. Bu yüzden, rakiplerini bölerek veya bölünmüş halde tutarak zayıf kalmalarını arzulayan ülkelerin başvurduğu bir yöntem olan böl ve yönet şeklindeki dengeleme⁶⁴⁰ davranışı doğrultusunda hareket ettiği söylenebilir.

KYB ve KİH arasındaki çatışmanın iç nedeni, KYB'nin doğal nüfuz alanı aynı zamanda Molla Osman'ın memleketi olan Halepçe'de KİH'in etkinliğinin artmasıdır. Çatışma “gericiler” ile “ateistler” arasında yaşanan bir bölgesel üstünlük mücadelesi şeklini almıştır. KYB, askeri kabiliyetlerini kullanarak, KİH'i mağlup ettiyse de KİH'in yakın ilişki içinde olduğu KDP'nin hakemliğini kabul etmiştir. Mayıs 1994'te şiddetlenen KDP-KYB arasındaki çatışmalar esnasında İran'dan destek alan ve KDP ile işbirliği halinde olan KİH de, KYB mevzilerine saldırmış ve Halepçe başta olmak üzere bazı

⁶³⁷ David McDowall, 2004, a.g.e., s. 514.

⁶³⁸ Michael M. Gunter, 1996, a.g.e., s. 232.

⁶³⁹ Arkan H. Muhammad, “Iraklı Kürtlerin Özerklikten De Facto Federalizme Geçiş Aşamaları”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları* Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 18, Güz 2013, s. 110.

⁶⁴⁰ Hans J. Morgenthau, a.g.e., s. 198.

kasabalarda kontrolü ele geçirmiştir⁶⁴¹. KİH'in İran desteğiyle çeşitli kazanımlar sağladığı bu olaylarda yüzlerce Peşmerge hayatını kaybetmiştir. Temmuz ayında Kürt gruplar, Fransa ve ABD'nin arabuluculuk çabalarıyla Paris'te, Ağustos 1995'te de Dublin şehrinin dış tarafında yer alan Drogheda'da bir araya gelmişse de bu iç savaş üç yıl daha sürmüştür⁶⁴².

İran'ın Kürt bölgesindeki İslami grupları desteklemesinin nedeni KYB'nin gücünü sınırlamaktır⁶⁴³. KYB Dış İlişkiler Komitesi de İran'ı doğrudan veya radikal İslami gruplarla KDP içindeki bazı unsurları harekete geçirerek Kuzey Irak'taki çatışmayı daha da körüklemekle suçlamıştır⁶⁴⁴. Nitekim 1997'de Halepçe'de yeniden KYB ve KİH arasında Tahran tarafından kışkırtılmış olma ihtimali yüksek olan ciddi bir gerilim yaşanmış fakat burada iki parti arasındaki arabuluculuk ve hakem rolünü yine bizzat Tahran üstlenmiştir⁶⁴⁵. İran'ın Mayıs 1997'de KYB ve KİH'i bir araya getirmesine neden olan gelişme de o dönemde KDP'nin Türkiye'ye daha fazla yakınlaşma yönünde attığı adımdır⁶⁴⁶.

Tahran böylece, KİH-KYB gerginliğinde ağırlığını önce daha güçsüz taraftan yana koyarak dengeyi tutma⁶⁴⁷ işlevini yerine getirmiştir. Sonrasında ise Türkiye-KDP yakınlaşmasına karşı bir denge oluşturmak için KYB ve KİH arasında barış ortamını tesis edilmesini sağlayan bir dengeleyici⁶⁴⁸ rolü üstlenmiştir. İran'ın arabuluculuğunda KYB ile yaptığı ateşkes sonrasında KİH'e geleneksel etkinlik alanı Halepçe çevresindeki bir bölgede, İslami yasaları uygulayabileceği küçük bir egemenlik alanı bırakılmıştır⁶⁴⁹. Ancak, örgüt içindeki eski Afgan cihatçıları, böyle bir anlaşmanın KİH'e kontrol ettiği bölgelerde, İslam şeriatını uygulama imkanı vermediğini savunarak gruptan ayrılmış ve daha radikal bir karaktere sahip olan Kürt Hamas'ı ve Tevhid adlarını verdikleri iki ayrı parti kurmuşlardır⁶⁵⁰.

⁶⁴¹ David McDowall, 2004, a.g.e., s. 514.

⁶⁴² Marion Farouk-Sluglett ve Peter Sluglett, a.g.e., s. 298.

⁶⁴³ Kerim Yıldız ve Tanyel B. Tayşi, 2007, a.g.e., s. 84.

⁶⁴⁴ Michael M. Gunter, 1996, a.g.e., s. 232.

⁶⁴⁵ David McDowall, 2004, a.g.e., s. 518.

⁶⁴⁶ International Crisis Group, 2003, a.g.e., s. 3.

⁶⁴⁷ Edward Vose Gullick, *Europe's Classical Blance of Power: A Case History of Theory and Practice of One of the Great Concepts of European Statecraft*, W.W. Norton and Company, New York 1955, s. 65.

⁶⁴⁸ Morgenthau, a.g.e., ss. 213-214.

⁶⁴⁹ Michael Leezenberg, a.g.e., s. 179.

⁶⁵⁰ International Crisis Group, 2003, a.g.e., s. 3.

Kuzey Irak'ta faaliyet gösteren bir başka örgüt de radikal Kürt İslamcılarının aktif bir şekilde militanı olduğu Ensar el-İslam'dır. Ensar, El-Kaide ve Baas rejimiyle ilişkilerinin yanı sıra İran içindeki bazı hiziplerden aldığı destekle dikkatleri çekmiştir. Bazı birleşmelerden sonra Ensar el-İslam adını alan örgütün yoğun olarak bulunduğu bölgenin bir tarafında KYB'nin etkin olduğu topraklar, diğer tarafında da İran sınırı vardır. Örgüt militanlarının Afganistan'la bağlantıları İran toprakları üzerinden sağlanmıştır. Sünni bir örgütle Şii bir devlet arasında böyle bir ilişki geçici ve taktiksel bir niteliğe sahiptir. Ensar, bölgede başka bir alternatife sahip olmadığı için, İranlılar da KDP ve KYB'nin bağımsızlık yönünde atacakları adımları frenlemek için bu tarz bir ilişki geliştirmişlerdir⁶⁵¹.

Diğer küçük İslamcı Kürt gruplara da aynı amaçla yaklaşan İran, özellikle ABD'nin KDP ve KYB arasında ateşkesi sağladığı 1998'den sonra bölgedeki Amerikan etkisini sınırlamak için adımlarını sıklaştırmıştır. KYB'ye yakın medyada Ensar'ın roketatar ve havan toplarını da içerecek şekilde İran'dan silah ve mühimmat aldığı ve yaralılarının İran hastanelerinde tedavi edildiğine dair iddialar yer almıştır⁶⁵². İran'ın Ensar ve diğer İslamcı gruplarla kurduğu ilişkilerin niteliği resmi ittifakları içermeyen ve üçüncü tarafa bazı imkanlar sunan vekaleten dengeleme yöntemine uygundur. Nitekim bu tür bir dengeleme davranışının amacı bir devletin kabiliyetlerini sınırlamak veya bölgesel anlamda bir güç dengesizliğini kendi lehine değiştirmektir⁶⁵³.

İran'ın Ensar el-İslam'la ilişkisi çok uzun süreli olmamıştır. Zira 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra bu örgütün El-Kaide ile ilişkisi gündemi fazlasıyla meşgul etmesi ve ABD'nin teröre karşı küresel çapta verdiği başlattığı savaş⁶⁵⁴ bu tür bir ilişkiyi sürdürmeyi imkansız kılmıştır. Eylül 2002'de Tahran'dan Amsterdam'a uçan Ensar'ın lideri Molla Kraker'in İran'dan gelen bir ihbar üzere Hollandalı yetkililer tarafından tutuklanması da İran'ın bu gruba desteğinin sona erdiğinin ya da İranlı kurumlar arasında ciddi bir bölünme yaşandığının göstergesi olmuştur. Bu olaydan sonraki süreçte de Tahran, Ensar'la bağıını tamamen kopartmış, sınırın ötesinde bir geri çekilme alanını kaybeden örgüt de KYB'nin ABD desteğiyle düzenlediği saldırılar sonrasında savaşçı gücünü büyük ölçüde yitirmiştir⁶⁵⁵. Böylece devletlerin güç dengesini korumak için uğraştıkları bir düzende,

⁶⁵¹ A.g.e., s.8.

⁶⁵² A.g.e.

⁶⁵³ Daniel H. Nexon, a.g.e., s. 345.

⁶⁵⁴ Quil Lawrence, *Invisible Nation: How the Kurds' Quest for Statehood Is Shaping Iraq and the Middle East*, Walker & Company, New York 2008, ss. 328-329.

⁶⁵⁵ International Crisis Group, 2003, a.g.e., s. 9.

ittifakların esnek ve geçici olduğu iddiası⁶⁵⁶ bu örnek üzerinden bir kez daha doğrulanmıştır.

Görüldüğü üzere, Körfez Savaşı'ndan sonra ABD'nin Irak işgaline kadar geçen süre içinde İran'ın Irak Kürtlerine yönelik politikalarında bazı konular belirleyici olmuştur. Irak'ta bağımsız bir Kürt devletinin kurulma olasılığı, genel olarak Kürt milliyetçiliğinin yayılması, Iraklı Kürt partiler arasındaki rekabet, İslamcı Kürt grupların güçlenmesi ve farklı ülkelerin Irak Kürt bölgesinde etkinliklerini artırma çabaları bunların başında gelmektedir. Aşağıdaki tablo, bu süreçte İran'ın Iraklı Kürtlerle ilişkilerinde ön plana çıkan motivasyon unsurları ve dengeleme stratejilerini ortaya koymaktadır.

Tablo 3.2. İran'ın Dengeleme Motivasyonları ve Stratejileri-2

TEHDİT	ÖNLEM	YÖNTEM
Bağımsız bir Kürt devletinin ortaya çıkma ihtimali + Kürt milliyetçiliğinin yayılması	Üçlü işbirliği toplantılarıyla birlikte hareket etme kararlılığı	Asimetrik dengeleme + Bütünsel dengeleme
Kürtlerin uluslararası faaliyetleri	Transit geçişi engelleme	Yumuşak dengeleme
İranlı muhalif gruplar + TR-KDP yakınlığı	KYB'yle yakın ilişkiler ve silah transferi	Negatif askeri dengeleme
IKBY'nin kurulması	KİH'i siyasi ve askeri olarak güçlendirme	Böl ve yönet şeklinde dengeleme
Suudi Arabistan'ın Kürt bölgesinde etkinliğini artırması	KİH'e gıda yardımı ve mali destek	Kamu mallarını ikame yoluyla dengeleme
ABD'nin Irak Kürt bölgesinde artan etkinliği	Ensar-el İslam'a destek	Vekaleten dengeleme

⁶⁵⁶ Michael Sheean, a.g.e., ss. 56-57.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

IRAK'TA Şİİ AĞIRLIKLIL BİR YÖNETİMİN İKTİDARINDA KÜRTLERLE İLİŞKİLERDE DENGELEME STRATEJİSİ

2000'li yıllara gelirken İran'ın biri doğu sınırı biri de batı sınırında olmak üzere başlıca iki düşmanı vardır. Doğü sınırındaki düşmanı Afganistan'daki Taliban yönetimi, 2001'de ABD öncülüğündeki uluslararası bir müdahale ile devrilirken, diğör düşman Irak'taki Baas rejimi de 2003 yılındaki ABD müdahalesiyle son bulmuş ve ülkede demografik ağırlığı oluşturan Şiiler iktidara gelmiştir⁶⁵⁷. Böylece İran, Irak'la ilişkileri oldukça iyi bir noktaya getirme olanağı bulmuş ve bu yakınlığı koruyup daha da geliştirmek istemiştir⁶⁵⁸. Bu yüzden, Iraklı Kürtlerle ilişkilerde, Bağdat'ı merkeze alan bir yaklaşım geliştirmeye başlamış ve birini tercih etmek zorunda bırakılırsa IKBY yerine Irak merkezi yönetimini seçecek noktaya gelmiştir. Yine de İran, IKBY ile ilişkilerini geliştirmeye devam etmiş, iki taraf arasında kurulan ekonomik bağlar bu gelişimin bir göstergesi olmuştur⁶⁵⁹.

Bu olumlu gelişmelere rağmen, Bağdat ve Erbil arasında yaşanan yetki paylaşımı sorunu, Kuzey Irak'ta üstlenen PKK-PJAK'ın yeniden eylemlere başlaması, IKBY'nin ABD, İsrail ve Türkiye ile kurduğu ilişkiler, Kürtlerin kendi içinde yaşadığı ayrışma, DAES'in saldırılarını Kürt yoğunluklu şehirlere yoğunlaştırması, İran Kürtlerinin yeniden eylemlere başlaması ve Irak Kürt bölgesinde bir bağımsızlık referandumu düzenlenmesi iki taraf arasındaki ilişkilerin farklı süreçlerden geçmesine yol açmıştır. Bu bölümde tüm bu süreçler İran'ın farklı aktörleri dengeleme stratejileri çerçevesinde ele alınacaktır.

4.1. ABD'nin Irak İşgaliyle Birlikte Ortaya Çıkan Yeni Dengeler

2003'te Saddam rejiminin devrilmesiyle birlikte İran İslam Cumhuriyeti'nin Irak merkezi yönetimiyle arasındaki ilişkiler stratejik bir işbirliği düzeyine gelmeye

⁶⁵⁷ Mahjoob Zweiri, "Arab-Iranian Relations: New Realities?", *Iran's Foreign Policy: From Khatami to Ahmadinejad*, (Ed. Anoushiravan Ehteshami, Mahjoob Zweiri), Ithaka Press, Lebanon 2008, s. 117.

⁶⁵⁸ Hüseyn Bâqrî, "Bâzigerâne dâhlî der sâhtâre sêyâsiye 'Irâq nevin ve te'sîre ân ber emniyete melliye Cumhuri İslâmî İrân", *Feslinâme Afâqe Emniyet*, Cilt: 5, Sayı: 9, Yaz 2013, s. 161. http://journals.ihu.ac.ir/article_200435_af5fd2673f99d2298e771164f13bded9.pdf (Erişim Tarihi: 12.04.2019).

⁶⁵⁹ Mohsen Milani, "The Turbulent History Shaping Iran's Opposition to an Independent Iraqi Kurdistan", 14.11.2017, <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/23610/the-turbulent-history-shaping-iran-s-opposition-to-an-independent-iraqi-kurdistan> (Erişim Tarihi: 10.01.2019).

başlamıştır⁶⁶⁰. Bu komşu ülkede siyasetçiler, siyasi partiler ve silahlı gruplarla uzun yıllara dayanan ilişkilerinin yanı sıra ekonomik ve dini alanlarda sahip olduğu yumuşak güç, Saddam sonrasında İran'a Irak'ta etkinliğini artırma ve ülkede bir güç simsarı olma fırsatı vermiştir⁶⁶¹. 2003'ten beri, IKBY de yeni özerk statüsünün yanı sıra artan güvenlik ve istikrarı ile İran'la ilişkilerini her geçen gün daha da güçlendirmiştir⁶⁶². Ancak, bu statü Erbil'e farklı başkentlerle Tahran'ı rahatsız edecek siyasi ve ekonomik ilişkiler kurma imkanı da sağlamıştır⁶⁶³. Diğer yandan IKBY'nin PKK-PJAK'ın Irak'taki varlığını sonlandırmak için kayda değer bir adım atmaması sonucu bölgede, terör odaklı bir İran-Türkiye işbirliği ortaya çıkmıştır⁶⁶⁴.

4.1.1. Irak'ta Şii Ağırlıklı Hükümetlerin Kurulması

Eylül 2002'de Bush, Irak'ın Kitle İmha Silahları'na (KİS) sahip olduğu iddiasını BM Genel Kurul gündemine taşımıştır. Kısa süre içerisinde konu BM Güvenlik Konseyi'ne intikal etmiş, üye ülkeler oy birliğiyle aldığı 1441 sayılı kararda Irak'ı KİS denetimi konusunda uyarmıştır. Bu arada ABD, İngiltere ile koordineli olarak Körfez'de askeri bir yığınak oluşturmaya başlamıştır. Askeri bir saldırıdan kaçınmak isteyen Saddam, 1441 sayılı karar doğrultusunda yeni bir denetim rejiminin kurulmasını kabul etmiştir⁶⁶⁵. Uluslararası toplum konuyla ilgili ikiye bölünmüştür. Fransa, Almanya ve Rusya'nın öncülük ettiği ülkeler denetimlerin sürdürülmesi gerektiğini düşünürken, ABD ve İngiltere sabırsız davranarak KİS sorununu bir an önce çözme parolasıyla harekete geçmiştir. 18 Mart 2003'te Bush, Saddam'a Irak'ı terketmek için 48 saat süre vermiştir⁶⁶⁶.

20 Mart'ta başlayan ve kısa bir sürede hedefine ulaşan ABD işgalinden sonra Ayetullah Ali Sistani, ABD'ye ülke nüfusunun çoğunluğu oluşturan Şiiilerin hükümeti

⁶⁶⁰ Seyyid Şemsâleddîn Sâdeqî vd., "Îrân-'Iraq çeşme endâziye ber râhberdiye şodene monâsebate dôcânbe", *Feslnâme Pejûheşhâye Revâbete Beynelmêlel*, Cilt: 6, Sayı: 22, 2016, s. 156. http://www.iisajournals.ir/article_45860_551f180814ef42b44e502d5b4651b5e5.pdf (Erişim Tarihi: 23.03.2019).

⁶⁶¹ Michael Eisenstadt vd., "Iran's Influence in Iraq: Countering Tehran's Whole-of-Government Approach", *The Washington Institute for Near East Policy*, Policy Focus 111, Washington Institute for Near East Policy, Washington, DC 2011, s. ix.

⁶⁶² George Richards, "Across the Zagros: Iranian Influence in Iraqi Kurdistan", 21.11.2013, <https://www.theguardian.com/world/2013/nov/21/iran-influence-iraqi-kurdistan> (Erişim Tarihi: 06.09.2018).

⁶⁶³ Bayram Sinkaya, "Iran-KRG Relations Within the Grip of Distrust", 14.07.2015, <https://orsam.org.tr/en/iran-krq-relations-within-the-grip-of-distrust/> (Erişim Tarihi: 23.07.2018).

⁶⁶⁴ Robert Olson, "Relations among Turkey, Iraq, Kurdistan-Iraq, the Wider Middle East, and Iran", *Mediterranean Quarterly*, Vol. 17, No. 4, Fall 2006, s. 44.

⁶⁶⁵ Phebe Marr, *The Modern History of Iraq*, (Third Edition), Westview Press, Boulder 2012, s. 260.

⁶⁶⁶ A.g.e., s. 261.

kontrol edebileceği bir seçim sistemi oluşturması konusunda baskı yapmıştır⁶⁶⁷. İran da, Irak'ta kendi etkisine açık bir federal devlet oluşturmak için Şii ve Kürt partilerle yoğun bir etkileşim içine girmiştir. Irak İslam Devrim Yüksek Konseyi (İİDYK/*El-Meclise el-Âliye el-İslâmî el-İrâkî*), Bedr Örgütü, İslami Dava Partisi gibi yakın müttefiklerini siyasete katılmaları ve Irak'ın yeni kurumsal yapılanmasını şekillendirmeleri yönünde teşvik etmiştir. İran'ın amacı ülke nüfusunun yaklaşık yüzde 60'ını oluşturan Şiilerin demografik ağırlıklarını siyasi bir kazanıma dönüştürmek için Şii partileri bir araya getirmek ve dolayısıyla yeni yönetim mekanizmasını da bu doğrultuda şekillendirmek olmuştur⁶⁶⁸.

Ülke siyasetindeki İran nüfuzu, gerçek anlamıyla Saddam sonrası Irak'ın hem ekonomik hem de siyasi anlamda yeniden inşa sürecinde, Irak hükümetine verilen destekle görülmeye başlanmıştır. İlk aşamada altyapının iyileştirilmesi için 100 milyon dolar katkı yapan İran, yeni Iraklı liderlerle yakın ilişkiler geliştirmeye başlamış, Irak'ta İslami bir hükümet kurma ve ülkeyi bölme gibi bir niyetinin olmadığını iddia ederek muhataplarına güven vermeye çalışmıştır. Diğer yandan İran, düzenli olarak yapılan Irak'a komşu ülkeler toplantısında yeni hükümete ekonomik ve siyasi anlamda destek olunması için çaba göstermiştir.⁶⁶⁹ Tahran, tüm bu uğraşları, ABD eliyle seçilen ve kendisine mesafeli yaklaşan İyad Allavi başbakanlığındaki geçici hükümet döneminde vermiştir⁶⁷⁰.

Ocak 2005 seçimlerinden sonra başbakan olan İbrahim el-Caferi dönemi ise, iki taraf arasında enerji, altyapı ve elektrik enerjisi üretimi gibi alanlarda atılan ortak adımların yanı sıra diğer ekonomik ve siyasi meselelerde işbirliğinin sürekli arttığı bir dönem olmuştur.⁶⁷¹ İbrahim el-Caferi'nin ardından Mayıs 2006'da göreve gelen Başbakan Nuri el-Maliki de ilişkilere verdiği önemi göstermek üzere Eylül ayında İran'a giderken⁶⁷², bu ziyaretten bir ay sonra Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani İran'ı ziyaret etmiştir. Bundan sonraki süreçte, parlamento üyeleri, bakanlar ve askeri yetkililer düzenli olarak İran'a giderek çeşitli temaslarda bulunmuşlardır. İki ülke farklı düzeylerde birçok antlaşma yaparken İran, Necef havalimanının yeniden yapımında ve iki ülke arasındaki ticareti ve dini turizmi arttırmak için demiryolu inşasında Irak'a yardım sözü vermiştir. Yine bu dönemde iki

⁶⁶⁷ Vali Nasr, "Regional Implications of Shi'a Revival in Iraq", *The Washington Quarterly*, Vol. 27, No. 3, Summer 2004, s.16.

⁶⁶⁸ Michael Eisenstadt vd., a.g.e., s. ix.

⁶⁶⁹ Mahjoob Zweiri, a.g.e., ss. 117-118.

⁶⁷⁰ Suzanne Maloney, *Iran's Long Reach: Iran as a Pivotal State in the Muslim World*, United States Institute of Peace Press, Washington, DC 2008, s. 41.

⁶⁷¹ A.g.e., s. 41.

⁶⁷² Tâkide rehber e İrân ber hemâyet ez 'Iraq, 13.09.2006, http://www.bbc.com/persian/iran/story/2006/09/060913_an-iran-iraq.shtml (Erişim Tarihi: 20.02.2019)

taraf, karşılıklı olarak imzaladıkları güvenlik antlaşmasıyla karşılıklı bilgi paylaşımında bulunma kararı almıştır⁶⁷³.

İran, Irak'ta Şii ağırlıklı bir hükümeti desteklese de tüm bu yakın ilişkilere rağmen bu yönetimin tamamıyla İran'ın çıkarlarına uygun davranacağından emin olamamaktadır⁶⁷⁴. Bu yüzden İran için Irak'taki ideal senaryoyu güçsüz ama istikrarlı bir siyasal sistem, İran etkisine açık federal bir yönetim biçimi ve İran mallarının rahatlıkla satın alınabileceği bir ekonomik düzen şeklinde özetlemek mümkündür⁶⁷⁵. Zira uluslararası ilişkiler nihayetinde devletler arasında bir rekabet olup⁶⁷⁶, diğer devletler içlerinden birinin normalden fazla güçlenerek dengeyi bozmasından çekinirler⁶⁷⁷. İran da Irak'ın aşırı güçlenerek uzun vadede kendisinin bir rakibi olmasını veya kendi etkinlik alanının dışına çıkmasını istemez.

İran'ın IKBY'ye yaklaşımı da genel olarak Irak siyasetindeki gelişmeler doğrultusunda şekillenmiştir. Kürtlerin talepleri, Irak'ın toprak bütünlüğünü tehlikeye atmadığı sürece İran tarafından bir tehdit olarak algılanmamıştır. İran hem Irak hükümetiyle hem de IKBY ile yakın ilişkiler sürdürmeye çalışmıştır⁶⁷⁸. Hatta Irak merkezi hükümetinin aşırı güçlenmesi İran'dan bağımsız politikalar izlemesi anlamına gelebileceği için, Kürtlerin Bağdat'ı dengelemek için belli bir güce sahip olması gerektiğine de inanmıştır⁶⁷⁹. Ancak, Irak'ın egemenlik haklarını tehlikeye atacak gelişmeler yaşandığı durumlarda İran, IKBY'ye yaklaşımını değiştirerek, kendi hayati çıkarlarını da etkileyecek olumsuz gelişmelerin önüne geçmek için uğraşmıştır⁶⁸⁰. Irak'ta Kürt meselesi, İranlı Kürtleri de doğrudan etkileme potansiyeline sahip olduğundan Tahran da Bağdat'la işbirliği halinde bulunması gerektiğine inanmıştır⁶⁸¹. Zira bir bölgedeki güç dengesinin bozulmaması için büyüyen aktörlerin önüne geçilmesi gerekir⁶⁸².

⁶⁷³ Mahjoob Zweiri, a.g.e., s. 118.

⁶⁷⁴ Henner Fürtig, "Conflict and Cooperation in the Persian Gulf: The Interregional Order and US Policy", *Middle East Journal*, Vol: 61, No: 4, Fall 2007, s. 636.

⁶⁷⁵ Rime Allaf vd., "Iraq in Transition: Vortex or Catalyst?" *Chatham House Middle East Programme Briefing Paper*, September 2004, s. 13.

⁶⁷⁶ Stanley Hoffmann, "Weighing the Balance of Power", *Foreign Affairs*, Vol. 50, No. 4, 1972, s. 620.

⁶⁷⁷ Paul W. Schroeder, "Did Vienna Settlement Rest on a balance of Power?", *The American Historical Review*, Vol. 97, No. 3, Jun. ,1992, s. 685.

⁶⁷⁸ Nader Entessar, "The Kurdish Factor in Iran-Iraq Relations", 29.01.2009, <https://www.mei.edu/publications/kurdish-factor-iran-iraq-relations> (Erişim Tarihi: 01.06.2019).

⁶⁷⁹ Alireza Nader vd., *Regional Implications of an Independent Kurdistan*, RAND Corporation, 2016, s. 129.

⁶⁸⁰ Nader Entessar, 2009, a.g.e.

⁶⁸¹ Kerim Yıldız ve Tanyel B. Tayşi, *The Kurd in Iran: The Past, Present, and Future*, Pluto Press, London and Ann Arbor, MI 2007, s. 82.

⁶⁸² Nicholas John Spykman, *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, (2nd Edition), Harcourt, Brace & World, New York 1970, s. 20.

Saddam sonrası dönemde Kürtler, ayrı bir devlete sahip olma arzusu taşıdıkları halde geçmiş yılların acı tecrübesi nedeniyle bu aşamada sadece kendilerine üst düzey bir özerklik sağlayan etnik temelli bir konfederasyon oluşması için çaba göstermişlerdir. 1982’de Saddam rejimine karşı kurulan ve Kürtlerin yakın bir müttefiki olan İİDYK da yerinden yönetimi bir diktatörlüğe gidişin önündeki en önemli engel ve yeni rejimde Şiilerin çıkarlarını korumanın en garanti yolu olarak görmüştür⁶⁸³. Dolayısıyla Kürtler ve Şiiler, Irak’ta bir federasyon oluşması için diğer tüm Iraklı topluluklardan daha hevesli olmuşlardır. İran’ın da 2003 işgalinden sonra Irak’taki politikası federalizmi destekleme doğrultusunda şekillenmiştir⁶⁸⁴. Bir devletin gücü, çevresindeki ülkelerin kabiliyetlerindeki artışa veya azalışa göre ölçülebileceğinden⁶⁸⁵ İran, Irak’ta dengeli bir yönetim anlayışını destekleyerek merkezi hükümetin, komşuları için tehdit olabilecek şekilde güçlenen bir rejim haline gelmesi ihtimalinden kaçınmaya çalışmıştır.

Irak Kürdistanı’nın 2005 yılındaki anayasayla federal bir bölge olarak tanınması, İran ve Irak Kürtleri arasındaki ilişkilerde yeni bir dönemin açılmasını sağlamıştır. Zira İKBY’nin 2006 yılında kurduğu dış ilişkiler bölümü, İran ve Türkiye ile ilişkileri koordine etmek üzere iki ayrı alt birim oluşturmuştur. Iraklı Kürt partilerin İran’daki bürolarına ek olarak İKBY, 2007’de Tahran’da bir temsilcilik açmıştır. İran da Erbil ve Süleymaniye’de konsolosluk açan ilk ülke olmuş, Mesud Barzani’yi 2008’de Tahran’da İKBY Başkanı sıfatıyla ağırlamıştır. Böylece Iraklı Kürtlerle ilişkiler siyasi parti düzeyinden bir anlamda hükümetler arası bir seviyeye çıkmıştır. İran ve İKBY arasındaki ekonomik etkileşim de bu süreçte önemli ölçüde artmış ve Türkiye’nin ardından İran İKBY’nin iki büyük ticari ortağı haline gelmiştir⁶⁸⁶.

İran ve Irak Kürt bölgesi arasındaki 600 kilometrelik sınır hattında Başmak, Perviz Han ve Hacı Umran sınır kapıları bulunmaktadır. İran, bölgeye gıda, tekstil malzemeleri, yedek otomotiv parçaları gibi ürünler transfer ederken İranlı şirketler altyapı, baraj, otoyol ve inşaat projelerinde aktif bir biçimde yer almaktadır. Bölgede 500’e yakın kayıtlı İran şirketi bulunurken, 20.000’den fazla İranlı sezonluk veya kalıcı olarak işçi olarak burada bulunmaktadır. Mahan Air isimli İran havayolu şirketi Tahran’dan Erbil’e çeşitli periyotlarda uçuş yaparken, Erbil ve Urumiye gibi sınır hattındaki şehirler arasında düzenli

⁶⁸³ Sean Kane vd., “Iraq’s Federalism Quandary”, *The National Interest*, No. 118, March/April 2012, s. 23.

⁶⁸⁴ Mohammed Salih Mustafa, “Iran’s Role in the Kurdistan Region”, *Aljazeera Report*, 20 April 2016, s. 6.

⁶⁸⁵ Per Maurseth, “Balance-of-Power Thinking from the Renaissance to the French Revolution”, *Journal of Peace Research*, Vol. 1, No. 2, 1964, s. 121.

⁶⁸⁶ Bayram Sinkaya, 2015, a.g.e.

otobüs seferleri yapılmaktadır. Tahran, ikili ticaret işlemlerini, kültürel ve siyasi ilişkileri arttırmak amacıyla İran-İrak sınırındaki idarelere, özellikle de sınıra bitişik olanlara, Iraklı Kürt meslektaşlarıyla doğrudan temas kurma yetkisi de vermiştir⁶⁸⁷.

IKBY'nin bölge diplomasisi, komşularla iyi ilişkiler geliştirme ve bölgesel meselelerde tarafsız bir tutum takınma biçiminde ikili bir hedef doğrultusunda şekillenmiştir. Nitekim iki büyük Kürt siyasi partinin Türkiye ve İran'a yakınlık düzeyleri farklı olsa da IKBY hükümet olarak iki ülkeye de eşit mesafede durma çabası içinde olmuştur⁶⁸⁸. İran, Irak'la sınırının iki tarafında yaşayan Kürtler arasındaki etkileşimden faydalanarak bölgede kendi güvenliğini sağlamaya yönelik istihbarat faaliyetleri yürütme olanağı bulmuştur. IKBY, Tahran'ın bölgedeki bu tür eylemlerinden hoşnutsuzluk duysa da İran'ın bölge için önemli bir yaşam kaynağı olduğunun farkındadır. Bu yüzden, İran'la pragmatik ve dengeli bir ilişki sürdürmeye çalışır⁶⁸⁹. Nitekim karşılıklı ekonomik bağların kuvvetlendirilmesi hem Tahran hem de Erbil'in yararına olduğu anlaşılmıştır. Zira IKBY kara sınırlarıyla çevrili ve nakit sıkıntısı çekerken, İran da uluslararası yaptırımlarla uğraşmak durumundadır⁶⁹⁰. İki taraf da askeri boyut yerine, yumuşak unsurlara dayanan ilişki tarzının, kendileri için daha fazla kazanım anlamına geleceğinin farkına varmıştır⁶⁹¹.

Kurulan bağların tüm bu derinliği ve yakınlığına rağmen, Erbil-Tahran ilişkileri stratejik bir işbirliğine dönüşmemiştir. Zira Irak'ta İran'a yakın bir yönetimin iktidarda olması, Bağdat ve Erbil arasında yaşanan bir gerginlikte Tahran'ın ilkinde öncelik vermesine neden olmuştur⁶⁹². İran, Irak'ta yapılan seçimlerden sonra, yeni hükümet kurma süreçlerine arabuluculuk ederek Kürtlerle Şii partileri bir araya getirmeye çalışsa da kendilerine verilen sözlerin tutulmaması Kürtleri, Tahran'ın Bağdat'a yakın duruşunu sorgulamaya sevk etmiştir. Tahran, Şiiler ve Kürtler arasındaki sorunları merkezi hükümetin lehine bir tablo ortaya çıkardığı için görmezden gelmiş, Bağdat'ın Erbil'e

⁶⁸⁷ A.g.e; Bölgesel idarelerin geliştirdiği bu tür ilişkiler “paradiplomasi” veya “şehir diplomasisi” olarak adlandırılabilir. Konuyu derinlemesine ele alan örnekler için bakınız: André Lecours, “Political Issues of Paradiplomacy: Lessons from Developed World”, *Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael'*, Discussion Papers in Diplomacy, December 2008; Philippe Terruso, “Complementing traditional diplomacy: regional and local authorities going international”, *European View*, Vol. 15, No. 2, December 2016.

⁶⁸⁸ Mohammed Salih Mustafa, 2016, s. 8.

⁶⁸⁹ Darren L. Logan, “Thoughts on Iraqi Kurdistan: Present Realities, Future Hopes”, *Iran and the Caucasus*, Vol. 13, No. 1, 2009, s. 180.

⁶⁹⁰ Michael Eisenstadt vd., 2011, a.g.e., s. 6.

⁶⁹¹ George Richards, 2013, a.g.e.

⁶⁹² Bayram Sinkaya, 2015, a.g.e.

yönelik yaklaşımında hiçbir etkisi yokmuş gibi davranmıştır⁶⁹³. Bu politika, Irak Kürtleriyle kurmaya başladığı yakın ekonomik ilişkilerin bozulmasını istemeyen fakat IKBY'nin İran'a yakın bir Irak yönetiminden bağımsız hareket edecek kadar güçlenmesini de istemeyen Tahran tarafından bilinçli olarak benimsenmiş olup yumuşak dengeleme davranışıyla benzerlik göstermektedir. Nitekim bu dengeleme yönteminin özelliklerinden biri de ekonomik bağımlılık koşullarında, güçlenmesinden endişe duyulan bir aktörün gücünü dengelemek için tercih edilen rasyonel bir strateji olmasıdır⁶⁹⁴.

Tahran'ın IKBY ile karşılaştırıldığında yeni Irak hükümetini önceleyen yaklaşımında içsel faktörlerin de etkisi vardır. Nitekim Neo-klasik Realist perspektiften, devletlerin dış politika tercihlerinin, ülkenin siyasal ve toplumsal yapısından bağımsız olarak belirlenemez⁶⁹⁵. İran da Şii mezhebini anayasasının on ikinci maddesinde resmi olarak benimsemiş bir ülkedir⁶⁹⁶. Amerikan işgali sonrası, iç çatışmanın sürdüğü dönemlerde İran, Şii milis gruplara silah ve para temin ederken, ülkede güvenliği sağlamak isteyen Şii ağırlıklı yeni yönetim için de istihbarat toplayarak İran'a güven duymasını sağlamıştır⁶⁹⁷. Tahran, 2005 ve 2010 yılında yapılan parlamento seçimleriyle 2009'daki eyalet seçimlerinde de kendine yakın gördüğü adayları fonlayıp danışmanlık desteği verirken, Şii oylarının bölünmemesi için ortak listeler oluşturulması noktasında oldukça hassas davranmıştır⁶⁹⁸.

İran, Irak'ın kuzeyindeki etkinliğini korumak için Kürtlerle geleneksel bağlarını devam ettirmiştir⁶⁹⁹. Ancak, konu PJAK gibi İran'ın hayati çıkarları olunca 2010 yılında da bir örneği görüldüğü üzere, Irak Kürt bölgesindeki PJAK hedefleri hava saldırıları ve top atışlarıyla vurulmuştur. İki hafta süren bu hareket esnasında bölgeye kısmi bir kara operasyonu da düzenlenmiştir. Sonraki süreçte İran, daha özgüvenle fakat daha az saldırgan bir biçimde hareket etmeye başlamıştır⁷⁰⁰. Ağustos 2010'da son ABD tugayı

⁶⁹³ Mohammed Salih Mustafa, a.g.e., s. 7.

⁶⁹⁴ Kai He ve Huiyun Feng, "If Not Soft Balancing, Then What? Reconsidering Soft Balancing and U.S. Policy Toward China", *Security Studies*, Vol. 17, No. 2, 2008, s. 365.

⁶⁹⁵ Randall L. Schweller, "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing", *International Security*, Vol. 29, No. 2, Fall 2004, s. 165.

⁶⁹⁶ Kanunê Esasî Cômhûrî İslâmi Îrân, <http://aceproject.org/ero-en/regions/asia/IR/iran-the-constitution-of-islamic-republic-of-iran> (Erişim Tarihi: 08.06.2019).

⁶⁹⁷ Kerim Yıldız ve Tanyel B. Tayşi, 2007, a.g.e., s. 80.

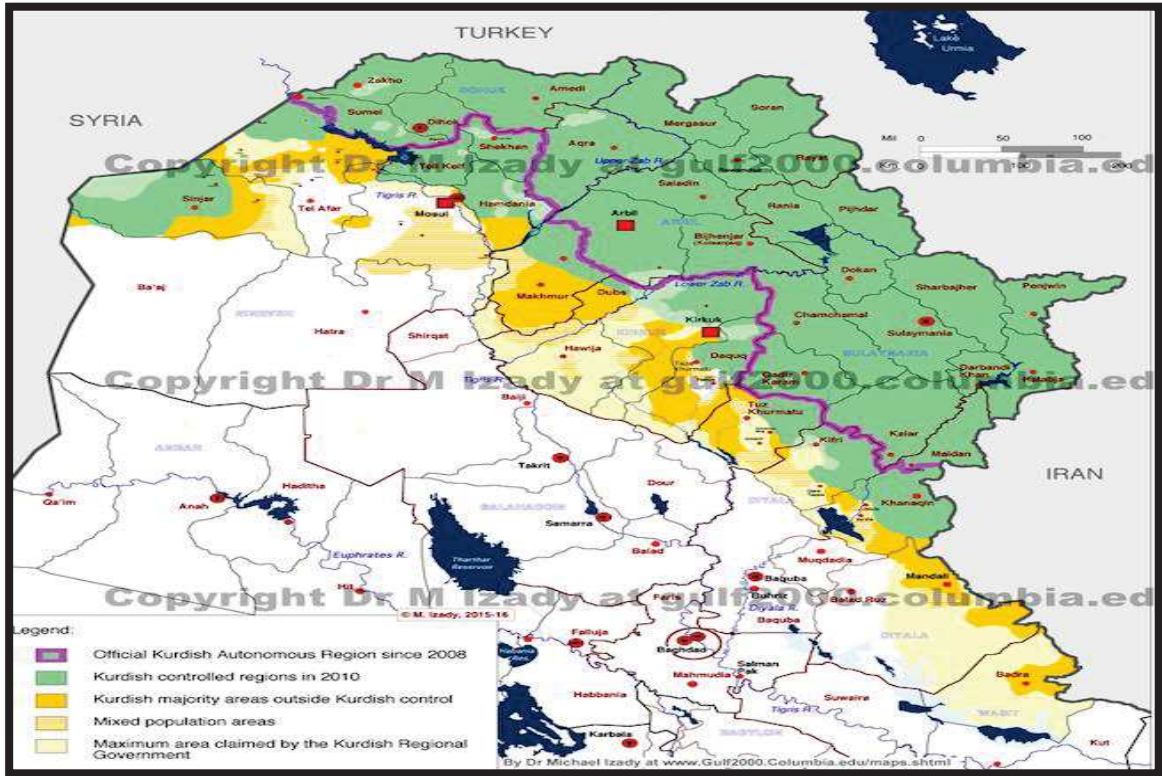
⁶⁹⁸ Michael Eisenstadt vd., 2011, a.g.e., s. ix.

⁶⁹⁹ A.g.e.

⁷⁰⁰ George Richards, 2013, a.g.e.

Irak'tan çekilmiş, aynı yıl yapılan seçimlerden⁷⁰¹ sonra İran, Tahran'da Nuri el-Maliki'nin başbakan olarak atanacağı bir koalisyonun kuruluş sürecine aracılık ve ev sahipliği yapmıştır. Kürtlerin de içinde olduğu bu görüşmeler, Talabani'nin Irak cumhurbaşkanlığına dönüşüyle onların da bir talebinin karşılanmasını sağlamıştır⁷⁰². Dolayısıyla Tahran, istikrarlı bir koalisyon hükümeti için Şii müttefikleriyle Kürt partiler arasında bir ittifakı desteklemiştir⁷⁰³.

Harita 4.1. 2010 Yılı İtibariyle IKYB'nin Resmi Kontrol Bölgeleri

Kaynak: *Kurdish Regions of Iraq: Political Status in 2010*, http://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Kurd_Region_Status_2010_lg.png (Erişim Tarihi: 05.08.2019).

Özetle, Irak'ın komşuları arasında, ülke içinde en fazla bağlantıya sahip olan ülke İran'dır. Şii partiler ve hareketlerle kurduğu yakın ilişki Tahran'a Kürtler üzerinde baskı oluşturmak için farklı imkanlar sağlamaktadır⁷⁰⁴. Buna rağmen İran ve Irak Kürt bölgesi arasındaki ilişki, biri 80 milyon nüfusa sahip ve tartışmalı bir nükleer programa sahip bir ülke, diğeri onun küçük bir komşusu olmasına rağmen oldukça dengeli bir şekilde

⁷⁰¹ Nêgâhî be entehâbâte pârlemânî 'Iraq der 2010, 15.04.2014, <https://www.mashreghnews.ir/news/301100/2010-نگاهی-به-انتخابات-پارلمانی-عراق-در-2010> (Erişim Tarihi: 22.02.2019).

⁷⁰² George Richards, 2013, a.g.e.

⁷⁰³ Michael Eisenstadt vd., 2011, a.g.e., s. 3.

⁷⁰⁴ Henri J. Barkey ve Ellen Laipson, "Iraqi Kurds and Iraq's Future", *Middle East Policy*, Vol. XII, No. 4, Winter 2005, s. 72.

sürdürülmüştür. Tahran, Iraklı Kürtlerle yapılan müzakereler sonunda, onlara devlet başkanlığı pozisyonunun bırakılarak Bağdat'ta kendisiyle yakın ilişkilere sahip bir hükümet tesis edilmesi sürecinde oldukça aktif bir rol üstlenmiştir. İran hem ticari hem de diplomatik ilişkilerde IKBY'e eşit bir partner gibi davranmıştır. Ancak, Tahran'ın İran Kürdistanı'ndaki muhaliflere dönük idama varan cezalandırmaları, özellikle PJAK konusundaki hassasiyeti, IKBY ile yakınlığın ülke içinde hayati görülen meseleler için çok anlam ifade etmediği de açıktır⁷⁰⁵.

Diğer yandan Kürt bölgesiyle ticaret Tahran için önemli olmakla birlikte, Türkiye ile yaşanan rekabet dolayısıyla bölgede ve Irak genelinde stratejik bir etki alanı oluşturmak İran için daha önemlidir⁷⁰⁶. Bu örnekler, Realizm'in konular hiyerarşisi yaklaşımını benimseyen bütünsel dengeleme⁷⁰⁷ davranışını akla getirir. Buna göre, liderler önceliği ekonomik ve sosyal ilişkiler yerine kendi bekalarını ilgilendiren meselelere verirler. Bu arada, Türkiye ile bu rekabet yaşansa da PKK-PJAK terör örgütü konusunda taraflar işbirliği yapabilmıştır.

4.1.2. PKK-PJAK'a Karşı Türkiye-İran İşbirliği

Saddam Hüseyin'in devrilmesinden sonra Iraklı Kürtlerin elde ettiği kazanımlardan sonra İranlı Kürtler arasında da hareketlenme yaşanmıştır. PKK, 1990'lı yıllarda Tahran'dan aldığı destek dolayısıyla İran Kürtlerini görmezden gelmiştir. Bu destek, Abdullah Öcalan'ın 1999'da yakalanmasıyla sona erince örgüt de dikkatini buraya vermeye başlamıştır⁷⁰⁸. Irak'ın kuzeyinde İran'a bitişik dağlarda konuşlanan PJAK, kendini PKK'dan ayırt etmeye çalışsa da ideoloji ve yöntem olarak PKK'yla büyük benzerlikler taşımaktadır. Lider kadro ve üyeler arasındaki geçişliliğin yanı sıra her iki örgüt de coğrafi olarak iç içe geçmiş bölgelerde faaliyet göstermektedir. Nitekim PJAK kampları Kandil'in güney yamaçlarında yer alırken, PKK kampları aynı dağın batı tarafında bulunur. PJAK'ın bulunduğu bölgeye gitmek isteyen gazetecilerin, PKK'nın kontrol noktalarından geçişinden de anlaşılacağı üzere, her iki örgüt de aynı çatı altındadır⁷⁰⁹.

⁷⁰⁵ George Richards, 2013, a.g.e.

⁷⁰⁶ Shwan Zulal, "Survival Strategies and Diplomatic Tools: The Kurdistan Region's Foreign Policy Outlook", *Insight Turkey*, Vol. 14, No. 3, 2012, s. 151.

⁷⁰⁷ Steven R. David, "Explaining the Third World Alignment", *World Politics*, Vol. 43, No. 2, 1991, s. 237.

⁷⁰⁸ Aliza Marcus, "Turkey's PKK: Rise, Fall, Rise Again?", *World Policy Journal*, Vol. 24, No. 1, Spring 2007, s. 76.

⁷⁰⁹ Soner Çağaptay ve Zeynep Eroğlu, "The PKK, PJAK, and Iran: Implications for U.S.-Turkey Relations",

İran, 1990'larda ideolojik olarak tam karşı pozisyonunda yer alan laik Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı PKK'ya topraklarını açmışsa da ABD öncülüğünde Irak işgalinden sonra PJAK'ın İran silahlı güçlerine karşı harekete geçmesiyle Türkiye ile yakınlaşma gereği duymuştur⁷¹⁰. Uluslararası veya bölgesel konjonktürdeki değişimi gözlemlemeyerek dış politika stratejisini belirleyen her aktör gibi⁷¹¹ İran da PKK-PJAK konusuna yaklaşımını yeniden şekillendirmiştir. Tahran'ın bu meseleyi ele alma biçimi bütünsel dengeleme yönteminin önermelerine uygun bir biçimde gelişmiştir. Zira gelişmekte olan ülkelerin hem çevresindeki istikrarsızlık hem de iç siyasi koşulları, kaynakları asli düşmana yoğunlaştırmak için ikincil düşmanlarla yakınlaşmayı gerekli kılar⁷¹². İran da kendi ülke bütünlüğü için hayati önem arz eden bu meselede bölgesel rekabet halinde olduğu bir ülkeyle işbirliği yapmayı tercih etmiştir.

TBMM'nin ABD öncülüğündeki Irak işgaline destek vermeyi reddetmesi de Türkiye ve İran arasında Saddam sonrası çatışmaya sebebiyet verecek bir alanın ortaya çıkışını engellemiştir. Her iki ülke de gelişmelerin Irak'ın kuzeyinde bağımsız bir Kürt devletinin ortaya çıkaracak şekilde ilerlemesinden kaygı duymuşlardır.⁷¹³ Türkiye ayrıca, PKK'nın Kuzey Irak kaynaklı Türkiye'ye yönelik eylemlerinden ve ABD'nin bunları engelleme noktasındaki duyarsızlığından rahatsız olmuştur. Gerçekten de bölgedeki ABD birlikleri, PKK'nın ve İranlı Kürt grupların faaliyetlerini engelleme konusunda hevesli değildir. ABD'nin Irak'ta askeri olarak bulunması, İran ve Türkiye'nin Kuzey Irak'a müdahalelerini azaltmış ve her iki ülkenin istihbarat faaliyetlerini sınırlamıştır. Nitekim Temmuz 2003'te Süleymaniye'de Özel Kuvvetler Komutanlığı'na bağlı bir grup Türk askeri, Amerikan birliklerince gözaltına alınırken, 2007 yılının Ocak ayında bu sefer Erbil'de İran Konsolosluğu'na ABD askerleri bir baskın düzenleyerek⁷¹⁴ istihbarat elemanı olarak gördükleri memurları tutuklamışlardır. Bu yüzden bölgedeki Amerikan varlığı ve

13.06.2007, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-pkk-pjak-and-iran-implications-for-u.s.-turkish-relations> (Erişim Tarihi: 20.07.2018).

⁷¹⁰ A.g.e.

⁷¹¹ Ilai Z. Saltzman, *Securitizing Balance of Power Theory: A Polymorphic Reconceptualization*, Lexington Books, Lanham 2011, s. 20.

⁷¹² Steven R. David, a.g.e, s. 235.

⁷¹³ William Hale, "Turkey and the Middle East in the 'New Era'", *Insight Turkey*, Vol. 11, No. 3, 2009, s. 154.

⁷¹⁴ Ertêşe Âmrîkâ be Konsûl-geriye Îrân der Erbil hemle kerd, 11.01.2007, https://www.radiofarda.com/a/f2_US_raid_Iran_representative/371684.html (Erişim Tarihi: 01.03.2019).

Irak'ta federal bir sistemin kurulması Kürt partilerin ve IKBY'nin özerkliğini fazlasıyla artırmıştır⁷¹⁵.

1990'lı yıllarda sırasıyla Türkiye ve İran'ın yakın müttefiki olan KDP ve KYB de bu iki ülkenin terörle mücadele kapsamında Kürt bölgesine yaptıkları müdahalelere ve kendi ülkelerindeki Kürt politikalarına eleştirel yaklaşma konusunda daha cesur davranmaya başlamışlardır. Ayrıca Irak Kürt bölgesi, milliyetçi propaganda ve yayınların da merkezi haline gelmiş ve Kürtlerle ilgili bölge ülkelerinden de katılımların sağlandığı birçok konferansa ev sahipliği yapmıştır⁷¹⁶. Diğer yandan bu iki parti başka bir Kürt örgütle sıcak bir çatışmadan uzak durmuş, Washington da Kürt müttefiklerinin çekincelerinden dolayı PKK'ya karşı harekete geçmemiştir⁷¹⁷. Devletler, kendi hayati çıkarlarını ilgilendiren konularda dengeleme amaçlı ittifaklar kurma eğilimine sahip olduklarından⁷¹⁸ İran ve Türkiye, Kuzey Irak kaynaklı bir istikrarsızlıktan kaçınmak, Kürt milliyetçiliğinin yayılmasının önüne geçmek ve kendi ülkelerindeki eylemleri önlemek için birlikte hareket etme iradesi ortaya koymuştur⁷¹⁹.

Temmuz 2004'te, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Tahran'a yaptığı ziyarette İran, PKK'yı terör örgütü ilan etmiş ve sınırda yürüttüğü faaliyetleri sona erdirme sözü vermiştir. Yıllardır PKK'yı Ankara'ya karşı bir koz olarak kullanan Tahran için bu dikkate değer bir adımdır⁷²⁰. Bu tarihte Türkiye ve İran, PKK ve onun İran'daki uzantısı olarak görülen PJAK'a karşı ortak askeri operasyon ve istihbarat paylaşımı konusunda uzlaşmışlardır⁷²¹. İki ülke, PKK-PJAK'a karşı IKBY'nin harekete geçmesini istemiş, bekledikleri karşılığı göremeyince de kendileri hava saldırıları ve top atışlarıyla bu örgütlerin kamplarını hedef almaya başlamışlardır. PKK-PJAK'lı da olsa kendi Kürt kardeşlerine dönük sert bir adım daha ciddi bir meşruiyet kaybına yol açabileceğinden IKBY liderliği, Türkiye ve İran operasyonlarını kınamakla yetinmiştir⁷²².

⁷¹⁵ Bayram Sinkaya, "The Kurdish Question in Iran and its effects on Iran-Turkey relations", *British Journal of Middle Eastern States*, Vol. 45, No. 5, December 2018, s. 853.

⁷¹⁶ A.g.e.

⁷¹⁷ Robert Olson, 2006, a.g.e., s. 44.

⁷¹⁸ Randall L. Schweller, *Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power*, Princeton University Press, Princeton 2008, s. 9.

⁷¹⁹ Robert Olson, 2006, a.g.e., s. 44.

⁷²⁰ Kerim Yıldız ve Tanyel B. Tayşi, 2007, a.g.e., s. 76.

⁷²¹ Jülide Karakoç, "The Impact of Kurdish Identity on Turkey's Foreign Policy from 1980s to 2000s", *Middle Eastern Studies*, Vol. 46, No. 6, Dec 2010, s. 926; Môt'afa Heyrî vd., "Meselê Kôrdhâ ve revâbete Cômhuri İslâmî Îrân ve Törkiye (2002-2016)", *Feslenâme Rehyâfethâye Sêyâsi ve Bêynelmêlel*, Cilt: 7, Sayı: 46, Yaz 2016, s. 82. <http://piaj.sbu.ac.ir/article/view/19908/6488> (Erişim Tarihi: 08.04.2019).

⁷²² David Romano, "Iraqi Kurdistan: challenges of autonomy in the wake of US withdrawal", *International*

Türkiye ve İran'ın PKK-PJAK'a yönelik tüm bu hamlelerinde ulus-devletlerin kendileriyle konvansiyonel askeri kabiliyet ve stratejilerle mücadele edemeyen terörist gruplar gibi ulus-altı aktörleri dengelemeye dönük çabaları olarak tanımlanan asimetrik dengeleme⁷²³ davranışına rastlamak mümkündür. Türkiye ile İran'ın bu konuda attığı adımlar, 2005 yılından itibaren Ankara-Washington yakınlaşması ve Türkiye'nin Irak Kürdistanı'nda artan ekonomik yatırımlarıyla birlikte azalmıştır. Ancak, 2006'da durum yeniden değişmiş, her iki ülke de sınırlarına askeri yığınak yaparak gerek duyduğunda Irak'ın kuzeyine çok sayıda askeri operasyon ve havadan bombardımanı gerçekleştirmiştir⁷²⁴. Bu operasyonların en az biri ortak gerçekleştirilmiş, her iki ülke de PKK-PJAK'ı hedef aldığını söylemekle birlikte, Irak Kürt bölgesinin bağımsızlığa doğru gidebilecek adımlarını da önleme gayreti içinde olmuştur⁷²⁵.

Kasım 2007'de, Ankara'nın artan baskısıyla PKK'ya karşı alınacak önlemler için Irak, Türkiye ve Amerikalı temsilcilerden oluşan bir heyet kurulmuştur. Şubat 2008'de Tahran'ın Washington tarafından desteklendiğini iddia ettiği PJAK, ABD tarafından bir terör örgütü olarak tanınmıştır. Ancak bu adımlar, ABD'nin bölge politikalarına duyulan kuşku açısından iki ülkeyi de rahatlatmış değildir⁷²⁶. Temmuz 2004'teki işbirliğinin kapsamı, İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad'ın Ağustos 2008'deki Türkiye ziyaretinde, terörizme, organize suça ve uyuşturucu kaçakçılığına karşı tarafların imzaladıkları bir antlaşmayla daha da genişlemiştir⁷²⁷. Birbirlerinden farklı yönetim anlayışlarına sahip Türkiye ve İran'ın bu yakınlığı, tehdit algılanan bir aktöre karşı kurulan ittifaklarda dengelemenin ideolojiden daha güçlü bir motivasyon faktörü⁷²⁸ olduğunu ortaya koymaktadır.

2011 yılının yaz aylarında İran'ın PJAK'a karşı Kürt bölgesinde yaptığı operasyonların Amerikan birliklerinin çekilmesiyle bağlantılı olduğunu düşünen IKBY Başkanı Barzani, komşu ülkelerle ilişkilerini daha dikkatli bir şekilde yürütmeye başlamıştır. Ancak, Türkiye ve İran'a karşı yapılan PKK-PJAK kaynaklı provakatif eylemleri önlemek istese de bu örgütlerle doğrudan bir çatışmaya girmekten kaçınmıştır.

Affairs, Vol. 86, No. 6, 2010, s. 1359.

⁷²³ Thazha Varkey Paul, "Introduction: The Enduring Axioms of the Balance of Power Theory and Their Contemporary Relevance", *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, (Ed. Thazha Varkey Paul, James Wirtz, Michel Fortmann), Stanford University Press, Stanford and California 2004, s. 3.

⁷²⁴ Kerim Yıldız ve Tanyel B. Tayşi, 2007, a.g.e., s. 84.

⁷²⁵ A.g.e., s. 85; Aliza Marcus, 2007b, a.g.e., s. 76.

⁷²⁶ William Hale, a.g.e., s. 154; Bayram Sinkaya, 2018, a.g.e., s. 853.

⁷²⁷ Jülide Karakoç, a.g.e., s. 926; William Hale, a.g.e., s. 154.

⁷²⁸ Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, New York 1987, s. 5.

Zira genel olarak Irak Kürtleri özel olarak da Peşmerge güçleri, Kürtler arasında böyle bir karşılaşma yaşanmasına sıcak bakmamışlardır⁷²⁹. Mark L. Haas'ın sınırlarını çizdiği İnşacı bir perspektiften, kimlik ve dengeleme gibi dış politika tercihleri arasında bağlantı kurulabilmesi için yönetici sınıfın ait olduğu kimliği önceleyen bir yaklaşım içinde olması beklenir⁷³⁰. İKBY liderlerinin de İran ve Türkiye gibi bölgesel gücün baskısına rağmen böyle bir yaklaşımı benimsemesi, Erbil'in politika yapımında kimliklerin de belirleyici olabileceğini gösterir.

İttifakların amacının belli bir güvenlik marjına ulaşmak olduğu⁷³¹ hesaba katıldığında, İran'ın ve Türkiye'nin terörle mücadele konusunda belli bir aşama katettikten sonra aynı yakınlığı sürdürmemesi normal karşılanmalıdır. Nitekim, Ağustos 2011'de Türk basınında PKK liderlerinden Murat Karayılan'ın yakalanıp serbest bırakıldığına dair iddialar yer almış⁷³², iki ülke konuyu soğukkanlılıkla ele almıştır. Ekim ayında Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştiren İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salihî⁷³³, gazetecilere yaptığı açıklamada bu iddiayı yalanlamıştır⁷³⁴. Salihî ayrıca, PKK ve İran'daki muadili PJAK terör örgütünün iki ülke için de ortak bir problem olduğunu dolayısıyla daha kararlı ve daha koordineli bir şekilde bu örgütlerle mücadele edeceklerini ifade etmiştir⁷³⁵. Türk mevkidaşı Ahmet Davutoğlu da iki ülkenin bu örgütlere karşı en güçlü biçimde karşı koyacağını ve terör tehdidinin tamamıyla ortadan kalkana kadar ortak bir eylem planı üzerinde çalışacaklarını belirtmiştir⁷³⁶. Ancak, iki taraf arasındaki ilişkiler bu açıklamalarda öngörüldüğü gibi pozitif ilerlememiştir.

⁷²⁹ Bill Park, "Turkey, the US and the KRG: Moving Parts and the Geopolitical Realities", *Insight Turkey*, Vol. 14, No. 3, 2012, s. 114.

⁷³⁰ Mark L. Haas, "Ideological Polarity and Balancing in Great Power Politics", *Security Studies*, Vol. 23, No. 4, 2014, ss. 717-718.

⁷³¹ Nicholas John Spykman, a.g.e., ss. 23-24.

⁷³² Murat Karayılan Yaralandı İddiası, 12.10.2011, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/murat-karayilan-yaralandi-iddiasi-12453.html>; Murat Karayılan yakalandı iddiası!, 13.08.2011, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/658707-murat-karayilan-yakalandi-iddiasi> (Erişim Tarihi: 11.10.2018).

⁷³³ İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salihî'nin Ülkemizi Ziyareti Hk., 21.10.2011, http://www.mfa.gov.tr/no_240-iran-disisleri-bakani-ali-ekber-salihu_nin-ulkemizi-ziyareti-hk_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 11.10.2018).

⁷³⁴ İran'dan 'Karayılan' açıklaması, 21.10.2011, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/irandan-karayilan-aciklamasi> (Erişim Tarihi: 11.10.2018).

⁷³⁵ Sâlehî: Hemkâriye İrân ve Tôrkiye 'aleyhê şûrşeyâne Kôrd edâme dâred, 21.10.2014, http://www.bbc.com/persian/iran/2011/10/111021_009-iran-turkey (Erişim Tarihi: 11.10.2018).

⁷³⁶ Turkey and Iran 'collaborating against Kurdish rebels', 21.10.2011, <https://www.bbc.com/news/world-europe-15407142> (Erişim Tarihi: 11.10.2018).

2012 yılında Türkiye'nin İncirlik'te NATO savunma üssü kurulmasını kabul etmesi İran'la ilişkilerin bozulmasına yol açan önemli nedenlerden biri olacaktır⁷³⁷. Diğer bir neden ise Arap Baharı sürecinde Suriye'de yaşanan gelişmeler karşısında iki ülkenin farklı yaklaşımlar geliştirmesi⁷³⁸ ve Irak iç siyasetiyle ilgili farklı pozisyonlar takınması⁷³⁹ olmuştur. Son olarak, İKBY'nin ABD ve İsrail'in yanı sıra Türkiye ile kurduğu ikili ilişkiler de İran tarafından memnuniyetle karşılanmış değildir.

4.1.3. İKBY'nin İran'ı Rahatsız Eden İkili İlişkileri

Irak Kürt Bölgesel Yönetimi, 2005 yılında federal bir hükümet statüsü kazanınca farklı türde ikili ilişkiler geliştirmeye başlamıştır. Bunlar arasında ön plana çıkan ABD, Türkiye ve İsrail'le ilişkiler, İran için rahatsız edici bir boyut kazanmıştır. Nitekim Tahran, ABD ve İsrail'in İKBY ile kurduğu yakın ilişkiler aracılığıyla, Irak Kürt bölgesini kendisine karşı bir operasyon merkezi haline getirmek istediğini düşünmüştür⁷⁴⁰. Türkiye'nin de Barzani'yle kurduğu ilişkiler doğrultusunda Kuzey Irak petrolü üzerinde hakimiyet sağlamaya çalıştığını ve bu adımların Irak'ın bölünmesine neden olacağını savunmuştur⁷⁴¹. Bunlara karşı kendisi de Erbil ile ekonomik temelli bir ilişki geliştirerek İKBY'nin tamamıyla bu aktörlerin nüfuz alanına girmesinin önüne geçmeye çalışmıştır.

4.1.3.1. ABD ile İlişkiler

ABD'nin Türkiye'den Saddam'a karşı Irak'ın kuzeyinden ikinci bir cephe açılması yönündeki talebi TBMM tarafından reddedilince, Kürtler Washington için kritik bir öneme sahip olmuş ve kuzeydeki büyük şehirlerin Amerikan birliklerince ele geçirilmesinde dikkate değer bir rol üstlenmişlerdir. Kürt nüfusun büyük çoğunluğu bölgedeki Amerikan varlığından memnun olmuş, Washington da bu bölgenin güvenliğinin sağlanmasında büyük ölçüde Peşmerge'ye güvenmiştir. Bu dönemde Kürt liderler Washington'un başlıca misafirleri arasındadır. Ekim 2005'te Mesud Barzani Beyaz Saray'da İKBY başkanı sıfatıyla karşılanmıştır. Ancak Kürtler Irak'ın yeniden inşasında ABD'nin Şii'leri daha çok

⁷³⁷ A.g.e.

⁷³⁸ F. Stephen Larrabee ve Alireza Nader, *Turkish-Iranian Relations in a Changing Middle East*, RAND Corporation, Santa Monica, California 2013, s. 9.

⁷³⁹ Hossein Yarmohammadian, "Turkish – Iranian Relations: Prospects and Uncertainty", *The Quarterly Journal of Political Studies of Islamic World*, Vol. 6, No. 1, Spring 2017, s. 21.

⁷⁴⁰ Alireza Nader vd., 2016, a.g.e., s. 129.

⁷⁴¹ Barış Doster, "Ortadoğu'daki Kamplaşma: Bölgesel Görünümlü Küresel Saflaşma", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 5, Sayı: 53, Mayıs 2013, s. 85; Türkiye'nin İKBY ile siyasi ve ekonomik ilişkilerinin İran'a etkilerini kapsamlı bir şekilde ele alan ve Tahran'a bir takım politika önerileri sunan İran kaynaklı bir makale için bakınız: M'ahmud Ketâbî vd., "Berresiyê revâbete sêyâsî-êqtesâdiye Kôrdêstâne 'Iraq bâ Törkiye ve tâsire ân ber sêyâsete hârêciye Îrân", *Feslenâme Tehqiqâte Sêyâsiye Bêynelmêleli*, Cilt: 5, Sayı: 17, Kış 2013. http://pir.iaush.ac.ir/article_552158_c9edce8472c485a34a597c7c04d8c781.pdf (Erişim Tarihi: 24.03.2019).

ön plana çıkardığı gerçeğinin de farkındadır⁷⁴². Yine de Peşmerge güçleri Bağdat'ta ve başka yerlerde Amerikan ve Irak güçlerine yardım etmiş, bazı anlaşmazlıklara rağmen Kürtler, ABD'nin en güvenilir müttefiki haline gelmişlerdir. ABD, Kürtlerin bağımsızlığına karşı çıksa da federal bir Irak'ta Kürtlerin uzun yıllar sonrasında kendi kendilerini yönetebilmesinin yolunu açmıştır⁷⁴³.

Ocak 2007'de İranlı görevlilerin Amerikan askerleri tarafından Irak Kürt bölgesi sınırları içinde tutuklanması ABD ile IKBY ilişkileri üzerinde olumsuz bir etki yapmıştır. Nitekim Erbil, Washington'u 1992 yılından itibaren faaliyet gösteren bir irtibat ofisine saldırmakla suçlamıştır. Ancak, ABD bu tür ikazları dikkate almak yerine bu kez Eylül 2007'de Kürt yetkililerin davetiyle Süleymaniye'de bulunan İran ticaret delegasyonun başındaki isim olan Mahmud Ferhadi'yi⁷⁴⁴ kaldığı otele düzenlediği bir operasyonla göz altına almıştır. Söz konusu heyetin iki taraflı ticari ilişkileri geliştirmek üzere IKBY tarafından bölgeye davet edilmiş olması, Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani'nin devreye girmesine yol açmıştır. ABD'nin bu adımları, Washington-Erbil ilişkilerinde gerginliğe neden olmuşsa da İran bu tepkiyi yeterli görmeyerek Kürt bölgesiyle İran arasındaki bir geçiş noktasını geçici olarak kapatmıştır⁷⁴⁵.

İran, burada IKBY'yi cezalandırmış gibi görünse de asıl maksadı ABD'nin kendisini hedef alan eylemlerine bir son vermektir. Devletlerin büyük güçlere karşı benimseyecekleri sert dengeleme hamleleri, kendileri için ciddi bir risk doğurabileceği için tehdit algılanan hegemonik bir aktöre karşı daha çok yumuşak dengeleme davranışı ön plana çıkar⁷⁴⁶. Nitekim bu dengeleme yönteminin büyük devletleri dizginlemeye yarayan bazı diplomatik ve ekonomik araçları vardır⁷⁴⁷. İran da ABD'yle doğrudan bir ilişkisi olmadığı için onun bir müttefikine karşı ekonomik yaptırım uygulayarak, Erbil'in Washington üzerinde diplomatik bir baskı kurmasını hedeflemiş ve başarılı da olmuştur.

Irak Kürt bölgesindeki temel ihtiyaç malzemelerinin yüzde 50'sinin İran'dan karşılandığı hesaba katıldığında sınır kapılarının kapatılması, IKBY için ciddi bir kriz

⁷⁴² Henri J. Barkey ve Ellen Laipson, 2005, a.g.e., s. 72.

⁷⁴³ Tozun Bahcheli ve Peter Fragiskatos, "İraçî Kurdistan: Fendig off uneasy neighbours", *International Journal of Contemporary Iraqi Studies*, Vol. 2, No. 1, 2008, s. 68.

⁷⁴⁴ Âmrîkâ: Ferhadî ferdandê qerârgâhe zefere nîrûye Qods est, 04.10.2007, https://www.radiofarda.com/a/o2_bergner_iran/414931.html (Erişim Tarihi: 04.03.2019).

⁷⁴⁵ Nader Entessar, 2009, a.g.e.

⁷⁴⁶ Thazha Varkey Paul, 2004, a.g.e., s. 3.

⁷⁴⁷ Robert A. Pape, "Soft Balancing against the United States", *International Security*, Vol. 30, No. 1, Summer 2005, s. 36; Ilai Z. Saltzman, "Soft Balancing as Foreign Policy: Assessing American Strategy toward Japan in the Interwar Period", *Foreign Policy Analysis*, Vol. 8, No. 2, 2012, s. 147.

potansiyeline sahip olduğundan, Kürt yetkililer Washington'dan kendi topraklarında daha hassas bir politika izlemesini talep etmişlerdir⁷⁴⁸. Erbil'den gelen bu talepleri bir ölçüde dikkate alan Washington sonraki süreçte daha çok Amerikan birliklerinin Irak'tan çekilmesiyle ilgili gelişmelere odaklanmıştır. Bu anlamda ABD'li yetkililer, Irak'taki Amerikan askeri varlığının son bulmasıyla IKBY'nin Irak ve komşu ülkelerin toprak bütünlüğüne zarar verecek bir yaklaşım içinde olma ihtimaline karşı teyakkuz halinde bulunmuşlardır⁷⁴⁹.

Çekilme planıyla ilgili tedbiri elden bırakmak istemeyen ABD Başkanı George W. Bush, 29 Ekim 2008'de IKBY Başkanı Mesud Barzani'yi Beyaz Saray'da ağırlamıştır. Petrol yasası ve Irak'taki seçimler hakkında fikir alışverişinde bulunan iki liderin asıl gündem maddesi SOFA (*Status of Forces Agreement*, Kuvvetlerin Statüsü Antlaşması) olmuştur. Bu antlaşma, 31 Aralık 2008'de Irak'taki hukuki varlığı sona erecek olan Amerikan askerlerinin çekilme sürecini belli koşullar altında 2011 yılının sonuna kadar uzatan bir içeriğe sahiptir. Başkan Bush ortak basın toplantısında, Barzani'yi SOFA Antlaşması'na verdiği güçlü destek dolayısıyla takdir ettiğini, antlaşma içeriğiyle ilgili talep edilen değişiklikleri dikkate alacaklarını belirtmiştir. Barzani de Bush'a teşekkür ederek, güzel bir şekilde karşılanmaktan ve yeniden bir görüşme fırsatı bulmaktan duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir⁷⁵⁰.

Diğer yandan, insan hakları aktivistleri ve demokrasi destekçileri Kürt bölgesindeki demokratik işleyişten ve Kürtlerin Kerkük'teki Araplara karşı tutumlarından çok da memnun değildirler⁷⁵¹. Bu yüzden, 2009 yılında göreve başlayan Obama yönetimi, Irak'ın diğer bölgeleriyle karşılaştırıldığında göreceli olarak bir istikrar adasını andıran Kürt bölgesinde demokratik bir yapının gelişmesi için özel ilgi göstermiştir. Bu dönemde Washington'un bir diğer kaygısı da Tahran'ın bölgedeki etkisinin azalmasıdır. Bunun için Ankara'yla Erbil arasındaki ilişkilerin daha da geliştirilmesini istemiştir⁷⁵². Obama ve

⁷⁴⁸ Nader Entessar, 2009, a.g.e.

⁷⁴⁹ Müjge Küçükkeleş ve Jeffrey Mankoff, "The Kurdish Question and US-Turkish Relations in a Changing Middle East", *Issue Brief*, March 2014, s. 3. https://www.atlanticcouncil.org/images/publications/Kurdish_Question_and_US-Turkey_Relations.pdf (Erişim Tarihi: 29.05.2019).

⁷⁵⁰ Mohammed M. A. Ahmed, *Iraqi Kurds and Nation-Building*, Palgrave Macmillan, New York 2012, s. 89; Bush confident of Iraq troop deal, 29.10.2008, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/7698509.stm (Erişim Tarihi: 31.05.2019).

⁷⁵¹ Henri J. Barkey ve Ellen Laipson, 2005, a.g.e., s. 72.

⁷⁵² Henri J. Barkey, "Turkey's New Engagement in Iraq: Embracing Iraqi Kurdistan", *USIP Special Report* 237, May 2010, s. 15.

ekibi, sadece Kürt bölgesi değil Türkiye'nin Irak genelinde artan diplomatik nüfuzunun ve yatırım fonlarının da İran'a karşı önemli bir denge yarattığına inanmıştır⁷⁵³.

Washington'un Tahran'la Erbil arasındaki yakınlıktan rahatsız olduğunu bilen Kürt yöneticiler de Amerikalı muhataplarına, İran'ın ortakları değil sadece komşuları olduğunu hatırlatma gereği duymuşlardır. Ancak, ABD ve Türkiye ile yakınlaşırken İran'ı da kışkırtmamak için özel gayret sarf etmişlerdir⁷⁵⁴. Bu yüzden 2011 yılının başlarında Tahran'dan gelen daveti kabul ederek Ahmedinejad'la görüşmüştür. Böylece Irak'la ilgili meselelerde Kürtler üzerinden ABD'ye rağmen bazı hamleler yapabildiği mesajını veren İran⁷⁵⁵, kendisini sınırlamak isteyen bir güce karşı onun kurduğu yakın bir ittifak ilişkisini zayıflatma⁷⁵⁶ yoluyla bir denge kurmaya çalışmıştır.

İran'ın bu adımına rağmen ABD, Irak Kürtleriyle ilişkilerini daha yakın tutmak durumundadır. Zira Irak'ta hükümetin Sünni muhalifleri etkisizleştirmesiyle, ülkede Şiiilerin iktidarı konsolide olmaya başlamış, İran nüfuzu günden güne artarken Amerikalı yetkililer Bağdat'a sözlerini işgalin ilk günlerindeki kadar dinletemez olmuşlardır. Iraklı siyasetçiler için Amerikan birlikleri sahada bulunduğu sürece Washington'a yakın bir görüntü sunmanın kabul gören bir davranış biçimi olmaması da Kürtlerin, Irak'ta ABD'nin en görünür müttefiki haline gelmesinde önemli bir unsur olmuştur. Amerikan askerlerinin Irak'tan çekilmesi ve Irak ordusunda görev yapan Amerikalı eğitimciler hakkında bir tartışma sürerken, ExxonMobil Bağdat'ı hiçe sayarak IKBY ile Ekim 2011'de bir petrol antlaşması imzalamıştır. Antlaşmanın zamanlaması ve Exxon'un ABD Dış İşleri Bakanlığı ile yakınlığı dikkate alındığında Bağdat ve Tahran'a, Kürtlerin gerekirse daha fazla ön plana çıkarılabileceği gösterilmiştir⁷⁵⁷.

Bölgedeki rakip aktörlere karşı bir mesaj taşıma niteliğine sahip olsa da ABD'li yetkililerin genel eğilimine göre, IKBY'nin uluslararası petrol şirketleriyle yaptığı antlaşmalar, olası bir ayrılık planı için ekonomik altyapıyı oluşturacaktır. Irak'ta yaşanacak olası bir bölünme de Şii yönetimi frenleyen Kürtler gibi bir unsurun kaybolmasına ve

⁷⁵³ Ben van Hevelen, "Turkey weighs pivotal oil deal with Iraqi Kurdistan", 11.12.2012, https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/turkey-weighs-pivotal-oil-deal-with-kurdistan/2012/12/10/2bd7d7e0-3fe9-11e2-ae43-cf491b837f7b_story.html?noredirect=on&utm_term=.899be2824971 (Erişim Tarihi: 18.07.2018).

⁷⁵⁴ Shwan Zulal, a.g.e., s. 155.

⁷⁵⁵ George Richards, 2013, a.g.e.

⁷⁵⁶ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, Reading, Massachusetts 1979, s. 118.

⁷⁵⁷ Shwan Zulal, a.g.e., s. 155.

ülkede İran nüfuzunun daha fazla artmasına yol açacaktır⁷⁵⁸. Kürtlerin Irak'tan kopması ayrıca, Washington'un Bağdat'a karşı elinin zayıflaması ve radikal örgütlerin ülkede güçlenmesi anlamına gelecektir⁷⁵⁹. ABD'nin Kürtlerle ilgili bu hassasiyetine rağmen IKBY'nin İran'la ilişkilerden sorumlu temsilcisi Abdullah Akreyi ile İran'la Irak arasındaki ticareti geliştirme işinden sorumlu isim Rüstem Kasımi, Nisan 2014'te Erbil'de yapılan görüşmede önemli bir enerji anlaşmasına imza atmışlardır. Buna göre, İran'la Irak Kürt bölgesi arasında taraflar arasında biri petrol biri doğalgaz olmak iki boru hattı döşenecek ve IKBY vereceği ham petrol karşılığında İran'dan günlük yaklaşık dört milyon litre rafine edilmiş mazot ve doğalgaz alacaktır⁷⁶⁰.

Bu antlaşmanın yanı sıra IKBY, İran limanlarından birini kullanarak Asya ülkelerine çok yüksek bir miktarda olmasa da ham petrol ihraç etmeye başlamıştır. Bu durum hem Irak merkezi hükümetini hem de ABD'yi rahatsız etmiştir. Amerikan yönetimlerinin İran'a yaptırımları sıkılaştırdığı bir dönemde Washington, IKBY gibi yakın bir müttefikinin böyle bir ticaret içine girmesinden huzursuz olmuş ve bu tür bir ilişkiyi sonlandırmasını istemiştir⁷⁶¹. İran ise ABD'nin tepkisine rağmen, IKBY'ye bahsi geçen imkanları sağlayarak, Irak'taki güç dengesinin kendi aleyhine bozulmasını önlemek istemiştir. Nitekim devletler, bulunduğu bölgede güçlenen bir aktörü zayıflatmak amacıyla onunla ittifak halindeki diğer aktörlere bu ittifaktan ayrılmaları için birtakım mükafatlar vaat ederek güç dengesini korumaya çalışırlar⁷⁶².

4.1.3.2. Türkiye ile İlişkiler

IKBY ile Türkiye arasındaki ilişkilerin temelinde Türkiye'nin Kuzey Irak merkezli güvenlik kaygıları vardır. Zira daha önce yoğunluklu olarak Suriye'de konuşlanan PKK, Saddam Hüseyin'in devrilmesinden sonra Irak'ın kuzeyindeki varlığını güçlendirmiş ve buradan Türkiye'ye yönelik sivil hedefleri de içeren saldırılar gerçekleştirmeye başlamıştır. KDP lideri ve o dönem Kürt bölgesini yönetmek için en güçlü aday olan

⁷⁵⁸ Müjge Küçükkeleş ve Jeffrey Mankoff, a.g.e., s. 3.

⁷⁵⁹ Ranj Alaaldin, "The U.S. and Kurdistan: Revise and rebuild after Kirkuk", 03.11.2017, <https://www.brookings.edu/blog/markaz/2017/11/03/the-u-s-and-kurdistan-revise-and-rebuild-after-kirkuk/> (Erişim Tarihi: 30.05.2019).

⁷⁶⁰ IKBY ile İran arasında enerji antlaşması imzalandı, 27.04.2014, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/ikby-ile-iran-arasinda-enerji-anlasmasi-imzalandi-26305574> (Erişim Tarihi: 10.10.2018).

⁷⁶¹ Isabel Coles ve Daniel Fineren, "Iraqi Kurdistan opens official crude oil trade route via Iran-sources", 07.08.2013, <https://www.reuters.com/article/hold-kurds-oil-iran/iraqi-kurdistan-opens-official-crude-oil-trade-route-via-iran-sources-idUSL6N0FU4LG20130807> (Erişim Tarihi: 01.09.2018).

⁷⁶² Morton A. Kaplan, *System and Process in International Politics*, John Wiley & Sons, Inc., New York 1957, s. 30.

Mesud Barzani, PKK'yı engelleme yönünde güçlü bir adım atmamıştır. Ayrıca Kürt, Arap ve Türkmen karışımı bir şehir olan Kerkük'ün Kürt bölgesine katılımı için sürdürülen ısrarlı tavır, Türkiye'nin IKBY ile arasının daha da açılmasına neden olmuştur. Washington da PKK'nın terörist bir örgüt olduğunu kabul etmekle birlikte, bölgenin Kürtlere belli bir yasa ve düzen doğrultusunda yönetilmesi için devredilmiş olması sebebiyle askeri bir adım atmamıştır⁷⁶³. Kürt liderler, Ankara'nın PKK kadar IKBY'nin de güçlenmesine karşı olduğunu dolayısıyla Irak işgalinden sonra elde ettikleri kazanımların önündeki en büyük engelin Türkiye olduğunu düşünmüşlerdir. Talabani'nin Eylül, Barzani'nin ise Ekim 2004'teki ziyaretlerinden sonra iki lider uzun bir süre Türkiye'ye gelmemişler ve Türk yetkililerle sert polemiklere girmişlerdir⁷⁶⁴.

Türkiye, IKBY'yi Kerkük'ü kendi sınırlarına dahil etmesi durumunda Türkmenler adına müdahalede bulunmakla tehdit etmiştir. Burada Ankara'nın en önemli kaygılarından biri Kerkük'ten sağlanacak petrol gelirleriyle bağımsız Kürt devletine giden yolun açılması ihtimalidir. İran da bu konuda Türkiye ile benzer bir düşünceye sahip olup Aralık 2007 sonunda yapılması planlanan Kerkük'le ilgili referandumun ertelenmesini talep etmiştir. ABD'nin de benzer yöndeki tutumunu dikkate alan Irak Başbakanı Nuri el-Maliki, ülke içinde bir şiddet sarmalına yol açma olasılığı nedeniyle söz konusu referandumun ertelendiğini duyurmuştur⁷⁶⁵. Bu meselede bir ölçüde rahatlayan ve uzun süre IKBY liderliği ile temas kurmaktan kaçınan Ankara, Kürt grupların katkısı olmadan genel olarak Irak politikasında ve özellikle de PKK tehdidini minimize etme anlamında istediği adımları atamayacağını fark etmiştir⁷⁶⁶. Ekim 2007'de PKK tarafından gerçekleştirilen Dağlica saldırısı sonrasında Türkiye'de Kuzey Irak'a sınır ötesi operasyon meselesi yeniden gündeme gelse de sorunun çözümü için başka araçların da ön plana çıkarılması gerektiği dile getirilmeye başlanmıştır⁷⁶⁷.

Diğer yandan, Saddam muhalifi Iraklı gruplara uzun yıllar ev sahipliği yaptığı için 2003 sonrasında iktidara gelen bu gruplarla sıcak ilişkiler geliştiren İran⁷⁶⁸ ile kıyaslandığında Türkiye'nin Irak'ta güçlü bir müttefike sahip olmaması da Ankara'nın Irak

⁷⁶³ William Hale, a.g.e., s. 146.

⁷⁶⁴ Serhat Erkmen, "İç etkenler Açısından Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasının Dönüşümü", *bilig*, Sayı: 72, Kış 2015, s. 175.

⁷⁶⁵ Tozun Bahcheli ve Peter Fragiskatos, a.g.e., s. 72

⁷⁶⁶ Mesut Özcan, "From Distance to Engagement: Turkish Policy towards the Middle East, Iraq and Iraqi Kurds", *Insight Turkey*, Vol. 13, No. 2, 2011, s. 80.

⁷⁶⁷ Serhat Erkmen, 2015, a.g.e., s. 176.

⁷⁶⁸ Henri J. Barkey, a.g.e., s. 6.

politikasını yeniden ele almayı gerekli kılmıştır. Zira Iraklı Türkmenlerle yakın ilişkilere rağmen ülke nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan Şiiler üzerindeki İran nüfuzunu dikkate alan Türkiye, bu açığı kapatmak için Kürtlere yönelmek durumunda kalmıştır⁷⁶⁹. Türkiye bu şekilde İran'a karşı bir denge oluşturmaya çalışmıştır. Nitekim herhangi bir devlet ya da ittifak başka bir devlet ya da ittifakın hayati görünmeyen çıkarlarına⁷⁷⁰ bile olsa tehlike oluşturacak şekilde güçlenirse⁷⁷¹ diğerleri içsel veya dışsal önlemler alarak karşı dengeleme⁷⁷² davranışını benimser.

Türkiye, Kürtlerle kuracağı yakın ilişkiler üzerinden Irak'ta İran'ın artan gücünü dengeleme planları yaparken, diğer yandan da 21-29 Şubat 2008 tarihleri arasında PKK'yı hedef alan kapsamlı bir sınır ötesi kara operasyonu gerçekleştirmiştir. Ancak, bu sefer operasyon devam ederken Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, mevkidaşı Celal Talabani'yi Türkiye'ye davet ederek Iraklı Kürtlerle diyalog kanallarını açmak istemiştir⁷⁷³. Abdullah Gül de Mart 2009'da Bağdat'ı ziyaret etmiş, Haziran ayı itibariyle Kerkük-Ceyhan boru hattına Kuzey Irak'tan çıkarılan petrolün verilmeye başlanması ilişkilerde önemli bir aşamanın kat edilmesini sağlamıştır. Aynı yılın Ekim ayında Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve Dış Ticaretten Sorumlu Devlet Bakanı Zafer Çağlayan'ın birlikte yaptığı Erbil ziyareti de bu düzeyde bir ilk olması sebebiyle oldukça kritiktir⁷⁷⁴.

Türkiye'de 2009 yılının yaz aylarına doğru başlayan demokratik açılım sürecinin sağladığı atmosferin de etkisiyle Erbil'de yapılan bu görüşmenin ardından Barzani, Haziran 2010'da Türkiye'ye bir ziyarette bulunarak Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'la bir araya gelmiştir. Erdoğan da Mart 2011'de Irak Kürt bölgesini ziyaret eden ilk Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı olurken, sonrasında karşılıklı ziyaretler devam etmiştir⁷⁷⁵. Bu işbirliği Türk hükümetinin PKK'yla mücadelede elini güçlendirirken, iç politikada Kürt sorununun barışçıl yollarla çözümü konusunda yapılan açılım da Barzani tarafından memnuniyetle karşılanmıştır⁷⁷⁶. İlişkilerin ekonomik boyutuna bakıldığında 2008 yılının

⁷⁶⁹ Robert Olson, *Koyun ve Kasap: Irak İşgalinden Bu Yana Kürdistan-Irak'ta Milliyetçilik ve Devlet Oluşumu*, (Çev. Muhittin Ataman), Orion Kitabevi, Ankara 2008, s. 17.

⁷⁷⁰ Stephen G. Brooks ve William C. Wohlforth, *World out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy*, Princeton University Press, Princeton and Oxford 2008, ss. 24-25.

⁷⁷¹ Glenn H. Snyder, *Alliance Politics*, Cornell University Press, Ithaca and London 1997, s. 17.

⁷⁷² John M. Owen, IV, "Transnational Liberalism and U.S. Primacy", *International Security*, Vol. 26, No. 3, Winter, 2001-2002, s. 119.

⁷⁷³ Serhat Erkmen, 2015, a.g.e., s. 176.

⁷⁷⁴ A.g.e., s. 177.

⁷⁷⁵ Marianna Charountaki, "Turkish Foreign Policy and the Kurdistan Regional Government" *Perceptions*, Vol. XVII, No. 4, Winter 2012, s. 192.

⁷⁷⁶ Mesut Özcan, "From Distance to Engagement: Turkish Policy towards the Middle East, Iraq and Iraqi

Ekim ayında Habur sınır kapısından 800 kamyonun geçtiği hesaplanmışken, Ocak 2009'da bu rakamın üç bine ulaştığı görülür⁷⁷⁷. Ankara ve IKBY arasında ekonomik bağların kuvvetlenmesiyle, Türkiye'nin Irak Kürt bölgesindeki yatırımları da 16 milyar doları bulmuştur. Kuzey Irak'ta kendisine sunulan ekonomik fırsatların farkına varan Türk hükümeti, 2010'da Erbil'de bir Başkonsolosluk açmıştır⁷⁷⁸.

ABD'nin Irak'tan çekilmesinden sonra, Şii ağırlıklı Irak hükümetinin İran'a daha fazla yaklaşması Türkiye ve IKBY ilişkilerine ivme kazandırmıştır⁷⁷⁹. İran ve Türkiye arasındaki sert rekabet, ABD ve Türkiye'nin gözünde Irak Kürt bölgesinin önemini artırmıştır. Mezhep temelli ayrışmaların Türkiye-İrak ilişkilerini de olumsuz bir şekilde etkilemesiyle Sünni Kürtler, Ankara tarafından oldukça önemli bir unsur olarak görülmeye başlamıştır⁷⁸⁰. ABD sonrası dönemde Türkiye, bölgeye dönük askeri ve siyasi adımlarında Amerikan varlığıyla karşılaşmayacak olmasının avantajlarından yararlanmıştır. IKBY de Ankara ile iyi ilişkiler geliştirmeden bölgede rahat hareket edemeyeceğini fark etmiştir. İran'ın Irak hükümetleri nezdinde artan ağırlığı da iki taraf için bir yaklaşma sebebi olmuştur⁷⁸¹.

Türkiye, Irak Başbakanı el-Maliki'yi Sünni Arapları ve diğer grupları bastırarak iktidarı tekeline almakla suçlarken, Irak'ta terörizmle ilişkilendirilerek tutuklanma aşamasına gelen Sünni Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık el-Haşimi'ye de sığınma hakkı vermiştir. Aynı dönemlerde el-Maliki de Türkiye'nin bölgesel politikalarının düşmanca olduğunu, Davutoğlu'nun Irak dışişleri bakanlığının onayını almadan Erbil ve Kerkük'ü ziyaret ederek Irak iç işlerine karıştığını belirtmiştir. Tepki olarak da Milliyetçi Hareket Partisi lideri Devlet Bahçeli'nin Kerkük'ü ziyaret için yaptığı vize başvurusu reddedilmiştir⁷⁸².

Kurds", *Insight Turkey*, Vol. 13, No. 2, 2011, s. 80.

⁷⁷⁷ Serhat Erkmen, 2015, a.g.e., s. 177.

⁷⁷⁸ Marianna Charountaki, 2012, a.g.e., s. 195.

⁷⁷⁹ Bill Park, *Turkey-Kurdish Regional Governments After the U.S. Withdrawal from Iraq: Putting the Kurds on the Map?*, United States Army War College Press, Carlisle Barracks, PA 2014, s. 32.

⁷⁸⁰ Ofra Bengio, "Will the Kurds Get Their Way?", 10.10.2012, <https://www.the-american-interest.com/2012/10/10/will-the-kurds-get-their-way/> (Erişim Tarihi: 14.07.2018)

⁷⁸¹ A. Sait Sönmez ve Samed Kurban, "Turkey's Northern Iraq Policy Within the Dilemma of National Security Problems and Economic Cooperation (2003-2015)", *European Scientific Journal*, Vol. 3, No. 2, January 2017, s. 25.

⁷⁸² Marianna Charountaki, 2012, a.g.e., s. 192.

Sürekli genişleyen bir ticaret hacmi, finansal işlemler ve enerji emtia akışı, sağlam bir Türk-Kürt ortaklığının temellerini oluşturmuştur⁷⁸³. Kuzey Irak'ın potansiyel enerji kaynakları 45 milyar varil petrol ve üç trilyon metreküp gazı içermektedir. Göreceli olarak düşük üretim maliyeti taşıyan bu kaynaklar, enerji bağımlısı olan ve kaynak çeşitliliği sağlamak isteyen Türkiye için oldukça cazip görünmüştür⁷⁸⁴. 2010 yılına kadar İKBY ile ilişkilerini düzenlerken Bağdat'ı merkeze alan bir politika izleyen⁷⁸⁵ ve Bağdat'ı dikkate almadan Erbil'le doğrudan yapılacak bir enerji antlaşmasının Washington tarafından olumsuz karşılanacağı kanaatini taşıyan Ankara, Amerikan ExxonMobil şirketinin Ekim 2011'de İKBY ile yaptığı enerji antlaşmalarından sonra bu konuda daha rahat hareket etmeye başlamıştır⁷⁸⁶.

Irak merkezi yönetimi, Erbil'in uluslararası petrol şirketleriyle imzaladığı antlaşmaların yasal olmadığını belirtse de Türkiye, özel şirketler aracılığıyla Kuzey Irak'ın enerji kaynaklarından yararlanmanın ve bir enerji transfer merkezi haline gelmenin yollarını aramaya devam etmiştir. Taraflar arasında yapılan görüşmelerde, Bağdat'tan bağımsız bir petrol ve aynı zamanda bir doğalgaz boru hattının inşası da konuşulmuş ve Mayıs 2012'de Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız'ın Erbil'e yaptığı ziyaret sırasında bu konuda uzlaşmaya varıldığı açıklanmıştır⁷⁸⁷. İran, Türkiye ile piyasa fiyatının üzerine uzun dönemli bir gaz tedarik sözleşmesine sahiptir. Son dönemlerde Kürt gazının doğrudan Türkiye'ye satışı, Ankara'nın Tahran'la 2021'de süresi bitecek olan kontratı yenilememesi ya da daha düşük bir fiyat talebiyle pazarlık masasına oturması gibi bir sonuç doğurma potansiyeline sahiptir⁷⁸⁸. İran, bu durumdan kendi ekonomik kazanımlarının doğrudan etkilenme ihtimali ve yakın müttefiki Irak merkezi hükümetinin ülkedeki egemenliğinin sarsılması nedeniyle rahatsızlık duymuştur. Devletler, hayati çıkarı olarak gördüğü farklı meselelerde⁷⁸⁹ ve müttefiklerle ilgili konularda dengeleme stratejisini

⁷⁸³ Emre İşeri ve Oğuz Dilek, "The Nexus of Turkey Energy and Foreign Policy With Iraqi Kurdish Oil: The Iranian Connection", *Ortadoğu Analiz*, Şubat 2013, Cilt: 5, Sayı: 50, s.28.

⁷⁸⁴ A.g.e.

⁷⁸⁵ A. Sait Sönmez ve Samed Kurban, "Turkey's Northern Iraq Policy Within the Dilemma of National Security Problems and Economic Cooperation (2003-2015)", *European Scientific Journal*, Vol. 3, No. 2, January 2017, s. 29.

⁷⁸⁶ Ali Balcı, "Enerji'sine Kavuşan Komşuluk: Türkiye-Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri", *SETA Analiz*, Sayı: 97, Haziran 2014, s. 18.

⁷⁸⁷ A.g.e.

⁷⁸⁸ Shwan Zulal, a.g.e., s. 152.

⁷⁸⁹ Kai He, "Undermining Adversaries: Unipolarity, Threat Perception, and Negative Balancing Strategies after the Cold War", *Security Studies*, Vol. 21, No. 2, 2012, s. 162.

devreye sokabilir.⁷⁹⁰ Tahran'ın da aşağıda görüleceği üzere, Ankara ve Erbil'e karşı bir denge kurmak için ilk olarak Bağdat'ı cesaretlendirdiği anlaşılmaktadır.

İran'la sıkı bir ilişki geliştiren Irak Başbakanı Nuri el- Maliki Türkiye ve İKBY arasındaki yakınlaşmaya tepkisini, Aralık 2012'de bir enerji konferansı için bir kez daha Erbil'e gelen Taner Yıldız'ın uçağının inişine izin vermeme şeklinde göstermiştir⁷⁹¹. Türk ve Kürt yetkililer ise iki taraf arasında yapılan ihracat antlaşmalarının, İKBY'ye merkezi bütçeden ayrılması gereken yüzde 17'lik hidrokarbon gelirleri yükümlülüğü çerçevesinde yürütüldüğü vurgusunu yapmışlardır⁷⁹². Ankara, Washington'dan da gelmeye başlayan uyarılara rağmen Bağdat'ın iznine gerek duymadan İKBY ile doğal kaynaklar üzerinden kurulan ilişkiden hem ekonomik kazanımlar elde etmek istemiş hem de Türkiye'nin Kürt meselesini çözme yolunda Iraklı Kürtlerden faydalanmanın yollarını aramıştır. Nitekim bölgeyle kurulan ticari bağlar, Türkiye'de Kürt nüfusun yoğun olduğu şehirlere de önemli olanaklar sağlamış ve buralarda silahlı eylemlere verilen destek azalmaya başlamıştır⁷⁹³.

İKBY'nin Türkiye'ye ekonomik ve siyasi olarak artan bağımlılığı, Kürt meselesi ve PKK üzerinden şekillenen ilişkilerde de Ankara'nın elini güçlendirmiştir⁷⁹⁴. Böylece Irak Kürtleri, Arap Baharı'yla birlikte Ortadoğu'da yaşanan bölgesel türbülans sonrası Ankara'nın bölgede en istikrarlı ilişkileri kurduğu aktörlerden biri haline gelmiştir. Bu işbirliği, siyasi alana da yansımış 2012 yılının sonuna doğru Türkiye'de başlatılan çözüm sürecine Erbil de destek vermiş ve PKK'lıların silah bırakarak Kuzey Irak'a çekilmesi meselesi müzakere edilmiştir⁷⁹⁵. 2013 yılının başlarında Ankara ve PKK arasında sağlanan ateşkes ve müzakere süreci, Türkiye'nin İran'dan daha arzulu bir şekilde Irak Kürt bölgesine yatırım yapmaya başlamasına neden olmuştur. Irak Kürdistanı'na kayıtlı şirketlerin yarısı Türkiyeli olup, iki taraf arasındaki toplam ticaret hacmi, İran-İKBY arasındaki ticaretin yaklaşık iki katıdır. Petrol zengini olan bölge, aralarında Türk Genel Enerji firmasının da olduğu uluslararası petrol şirketlerini bölgeye çekmeyi başarmıştır. Irak petrolünün düzenli olarak Türkiye'ye taşındığı Kerkük-Ceyhan boru hattından

⁷⁹⁰ Randall L. Schweller, 2008, a.g.e., s. 9.

⁷⁹¹ Emre İşeri ve Oğuz Dilek, a.g.e., s.28.

⁷⁹² Massimo Morelli ve Costantino Pischedda, "The Turkey-KRG Energy Partnership: Assessing its Implications", *Middle East Policy*, Vol. XXI, No. 1, Spring 2014, s. 111.

⁷⁹³ A.g.e., s. 112.

⁷⁹⁴ A.g.e.

⁷⁹⁵ Berkan Öğür vd., "Kuzey Irak-Türkiye İlişkileri: PKK, Güvenlik ve İşbirliği", *ORMER Rapor*, No. 1, Ağustos 2014, ss. 51-52.

faidalanan IKBY, Ekim 2013'ün sonlarında doğrudan bölgeyle Türkiye arasında taşıma işlemi bir boru hattının inşa edileceğini duyurmuştur⁷⁹⁶.

Bulunduğu bölgede güç dengesini koruma kaygısı içinde olan bir devletten komşularının artan gücüne karşı temkinli olması beklenir⁷⁹⁷. İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad da Türkiye'nin bu adımları karşısında devletler arası ilişkilerden sorumlu yardımcısını, 2012 yılında Irak Kürt bölgesinde yapılan ve 100'den fazla İranlı şirketin de katıldığı ekonomik foruma göndermiştir⁷⁹⁸. İran'ın maruz kaldığı yaptırımlar, petrol satışına dönük kısıtlamalar ve ABD'nin bölge ülkelerine İran gazına boykot uygulamaları yönündeki baskısı, IKBY'nin önüne önemli fırsatlar çıkarsa da, İran'ın bölgedeki büyük enerji kaynağı ihracatçısı konumuna zarar vermekten kaçınmıştır. Zira İran'la ilişkilere zarar verebilecek bir politika, Tahran'ın Iraklı İslami Kürt grupları harekete geçirmesiyle bölgede bir istikrarsızlığın önünü açabilecektir⁷⁹⁹.

Erbil, Tahran'la ikili ilişkilere verdiği önemi göstermek için İran'a bakan düzeyinde çeşitli ziyaretler gerçekleştirmiştir. 2013 yılının Temmuz ayında yapılan bu ziyaretlerden birinde açıklamaya göre, yıl sonunda iki tarafın ticaret hacminin dört milyar doları aşması beklendiği söylenmiştir. 2000 yılında bu rakamın 100 milyon dolar⁸⁰⁰ olduğu dikkate alınırsa gelinen nokta oldukça önemlidir fakat Türkiye'yle yapılan ticaretten daha düşük bir seviyededir. Yine de İran ve IKBY ilişkileri ekonomik yönüyle olduğu gibi Ağustos 2013'te Neçirvan Barzani'nin Hasan Ruhani'nin yemin törenine katılmasıyla siyasi boyutuyla da gelişmeye devam etmiştir⁸⁰¹.

Yaşanan gelişmeler göstermektedir ki Irak Kürt bölgesinin güvenli bir şekilde varlığını sürdürebilmesi için IKBY de Türkiye'nin iyi niyetli yaklaşımına ihtiyaç duymuştur. Özellikle Barzani seküler ve sol bir ideolojiye sahip olan PKK'yı kendi konumu için de bir tehdit olarak gördüğünden, Kasım 2013'te Diyarbakır'da Erdoğan'la ortak bir mitinge katılmış ve Türkiye'deki barış sürecini desteklediğini açıklayarak Türklerle Kürtlerin kardeşliğine vurgu yapmıştır⁸⁰². Barzani'nin belli dönemlerde Irak'ta

⁷⁹⁶ George Richards, 2013, a.g.e.

⁷⁹⁷ Inis L. Claude, "The Balance of Power Revisited", *Review of International Studies*, Vol. 15, No. 2, Special Issue on the Balance of Power, April 1989, s. 83.

⁷⁹⁸ George Richards, 2013, a.g.e.

⁷⁹⁹ Shwan Zulal, a.g.e., s. 152.

⁸⁰⁰ Berresiyê revâbete tîcârîye Cumhûriye İslâmî İrân ve Êqlîme Kôrdêstâne 'Iraq, 17.10.2012, <https://donya-e-eqtesad.com/بخش-اندیشه-اقتصاد-23/518549-بررسی-روابط-تجاری-جمهوری-اسلامی-ایران-اقلیم-کردستان-عراق> (Erişim Tarihi: 15.03.2019).

⁸⁰¹ George Richards, 2013, a.g.e.

⁸⁰² Bill Park, "Regional Turmoil, the rise of Islamic State, and Turkey' multiple Kurdish dilemmas",

Kürtler için bağımsızlığın kaçınılmaz olduğu şeklindeki açıklamaları ve IKBY'nin Haziran 2014'teki DAES saldırısından sonra aralarında Kerkük'ün olduğu tartışmalı bölgelere doğru otoritesini genişletmesi karşısında Ankara pasif bir tavır takınmıştır. Ancak, İran'la karşılaştırıldığında Türkiye, DAES'in ilerlemeleri karşısında IKBY'ye yalnızca sınırlı bir yardımda bulunmuş ve muhataplarında ciddi bir hayal kırıklığı yaratmıştır⁸⁰³.

Hevidar Ahmed isimli Kürt yetkili DAES saldırılarından sonra ABD'nin ve Avrupa'nın yardımlarına geldiğini fakat Türkiye'nin acil bir durum olmasına rağmen yardımı cumhurbaşkanlığı seçimi sonrasında erteleyerek beklentilerini karşılamadığını ve Kürt bölgesi tehdit altında olursa gereken müdahaleyi yapacağını belirtmesine rağmen herhangi bir yardımda bulunmadığını ifade etmiştir⁸⁰⁴. İran ve Türkiye'nin genel olarak Irak'ta, özellikle de Kürt bölgesi üzerindeki etkinlik arayışları, rekabet modeli şeklindeki bir güç mücadelesine benzemektedir. Böyle bir modelde taraflar kendi lehine güç dengesi oluşturmak için üçüncü bir bölge üzerinde rekabet halindedir⁸⁰⁵. İran, DAES saldırısına maruz kalan Irak Kürt bölgesinin yardım beklentisine Türkiye'den daha hızlı cevap vererek bu konuda bir adım öne geçmeyi başarmıştır.

4.1.3.3. İsrail ile İlişkiler

İsrail'in Kürt politikası uzun dönemli bir dış politika stratejisinin sonucudur. Zira ilk Başbakan David Ben-Gurion döneminden itibaren ülke, "periferi doktrini" adı altında Ortadoğu'da Arap olmayan ve azınlık konumundaki topluluklarla yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır⁸⁰⁶. Bu pratik yaklaşımın da ötesinde birçok İsraili Kürtlere sempatiyle yaklaşırken, İsrail devleti uzun süre bağımsız bir Kürt devletini desteklediğine dair kamuoyu önünde bir açıklama yapmamıştır⁸⁰⁷. Son dönemlerde görünürlüğü artmışsa da İsrail ve Irak Kürtleri arasındaki ilişkilerin tam manasıyla bir açıklığa kavuşmamış olması beraberinde birçok soruyu ve komplo teorisini getirmektedir. 2003 yılından itibaren Irak'ta

International Journal, Vol. 71, No. 3, 2016, s. 458.

⁸⁰³ A.g.e., s. 460.

⁸⁰⁴ Hevidar Ahmed, "Senior Kurdistan Official: IS Was at Erbil's Gates; Turkey Did Not Help", 16.09.2014, <http://www.rudaw.net/english/interview/16092014> (Erişim Tarihi: 10.04.2018).

⁸⁰⁵ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, (Sixth Edition), Alfred A. Knopf, Inc., New York 1985, ss. 192-193.

⁸⁰⁶ Tamer el-Ghobasy ve Loveday Morris, "Kurds say they have no friends but the mountains. Now they have Israel, and that could cause them grief.", 25.09.2017, https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/09/25/kurds-say-they-have-no-friends-but-the-mountains-now-they-have-israel-and-that-could-cause-them-grief/?noredirect=on&utm_term=.f432f9f895ee (Erişim Tarihi: 16.09.2018).

⁸⁰⁷ Michael B. Bishku, "The Kurdish Spring and Changing Geopolitics of the Middle East", *The Kurdish Spring: Geopolitical Changes and Kurds*, (Ed. Mohammed M. A. Ahmed, Michael M. Gunter), Mazda Publishers, California 2013, s. 81.

yaşanan gelişmeler ve fiili bir Kürt devletinin ortaya çıkışı İsrail ile IKBY arasındaki bağları kuvvetlendirmiştir. Zira bu dönemde, hem yeni Irak yönetimi İsrail konusunda radikal bir karşıtlık içinde değildir hem de IKBY liderliği artık daha güçlü bir aktör konumuna gelmiştir⁸⁰⁸.

Amerikan müdahalesi sonrasındaki süreçte, İsrail gizli servisi ve ordusu Kürt bölgesinde sessizce faaliyet göstermeye başlayarak bazı Kürt askeri birlikleri eğitmiştir. İsrail bu birliklerden, bölgede artan etkinliğinden tehdit hissettiği İran'ın ve onun müttefiki Suriye'nin Kürt bölgelerinde yürütülecek gizli operasyonlarda faydalanmak istemiştir. Bu eğitimlerin varlığını kabul eden eski bir İsrail istihbarat yetkilisi, başlangıçtaki hedefin Şii ve Sünni isyancı grupların arasına sızarak bilgi toplama ve mümkünse liderlerini öldürme gibi eylemler olduğunu iddia etmiştir. Bu yetkiliye göre, zamanla İsrail ve Kürtler arasında işbirliği sahası genişlemiştir. İran nükleer programına sabotaj maksatlı yapılan birçok operasyonun ardında da bu işbirliği vardır. Bazı üst düzey Alman görevliler de İsrail'in Irak Kürt bölgesini merkeze alarak İran ve Suriye içindeki Kürt gruplardan istihbarat ve operasyonel amaçlarla faydalandığını tespit etmişlerdir. Suriye'li ve Lübnan'lı yetkililer de, Mart 2004'te Suriye Kürtlerinin başlattığı bir dizi gösterinin ardında İsrail istihbaratının bulunduğunu düşünmüşlerdir⁸⁰⁹.

İran, İsrail'in bu tür faaliyetleri sonrasında bölgedeki dengelerin kendisi ve müttefiki Suriye'nin aleyhine değişmekte olduğunu fark etmiştir. Güç dengesini koruma hedefi olan bir devlet, askeri kabiliyetlerini artırmakla kalmayıp rakip olarak gördüğü bir aktörün gücünü de kısıtlamayı hedefler⁸¹⁰. İran da Ahmedinejad gibi radikal bir ismin cumhurbaşkanlığında İsrail politikasını bu yönde şekillendirmiştir. İran, burada Kürtlerden ziyade İsrail'in geleneksel düşmanları Hamas ve Hizbullah gibi örgütler üzerinden yol almayı tercih etmiştir. Ahmedinejad'la birlikte İran'da resmi makamlar, 1989 yılından beri dillendirmemeye özen gösterdikleri İsrail'in varlığıyla ilgili düşüncelerini de açığa çıkarmışlardır.⁸¹¹ Ekim 2005'te Ahmedinejad, Humeyni'nin İsrail'in haritadan silinmesi gerektiğine dair yaptığı açıklamaları hatırlatmış ve İsrail'i tanıyan Müslüman ülkeleri uyarmıştır. İsrail devleti, İran Cumhurbaşkanı'nın bu beyanlarını cevapsız bırakmayı tercih

⁸⁰⁸ Ofra Bengio, "Surprising Ties between Israel and Kurds", *Middle East Quarterly*, Summer 2014, s. 8.

⁸⁰⁹ Seymour M. Hersh, "Plan B", 20.06.2004, <https://www.newyorker.com/magazine/2004/06/28/plan-b-2> (Erişim Tarihi: 06.07.2018).

⁸¹⁰ Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, (Second Edition), Macmillan Press Ltd. London 1995, ss. 100-101.

⁸¹¹ Aygül Muran ve Ahmet Gürkan Atay, "Humeyni ve Ahmedinejad Dönemi İran Dış Politikasının Karşılaştırmalı Analizi", *Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 1, Sayı:4, 2009, s. 159.

Netanyahu bağımsız bir Kürt devletinin Ortadoğu'daki ılımlı ülkelerin bir ittifak kurmasında önemli bir katkısı olacağını söylemiştir⁸¹⁸. Devlet davranışlarıyla yakından ilişkilendirildiğinde, güç dengesinin onların tercihleri neticesinde ortaya çıkmış bir durum olduğu kabul edilir⁸¹⁹. İsrail de Irak Kürtleri üzerinden İran'a karşı önlemler alarak bölge genelinde artan gücünü dengeleme arayışı içinde olduğu göstermiştir.

Haziran 2017'de IKBY'nin Eylül ayında bir bağımsızlık referandumu düzenleneceği ilanından sonra, *The Jerusalem Post* gazetesinin ulaştığı bilgiye göre, Netanyahu ABD'li Cumhuriyetçi kongre üyelerinin bir kısmına Irak'ın kuzeyinde bağımsız bir Kürt devletini desteklediklerini zira Kürtlerin cesur ve aynı değerleri paylaştıkları Batı yanlısı bir halk olduğunu beyan etmiştir⁸²⁰. 2017 Eylül ayının başlarında İsrail eski genelkurmay başkan yardımcısı Yair Golan Washington'daki bir konferansta, PKK'yı bir terör örgütü olarak görmemek gerektiğini, İran'ın bulunduğu ve istikrarsızlığın hüküm sürdüğü bir bölgede istikrarlı ve bütünleşik bir Kürt varlığının olumlu bir gelişme olabileceğini ifade etmiştir. Adalet Bakanı Ayelet Şaked de İsrail ve Amerika'nın öncelikli çıkarının Irak'ta kurulacak bir Kürt devletini desteklemek olduğunu belirtmiştir. Son olarak, İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu referandumdan kısa bir süre önce, Türkiye'nin HAMAS'a verdiği desteğe karşı olmakla birlikte PKK'nın terör örgütü olduğunu kabul ettiklerini fakat Kürtlerin kendi devletlerini kurmak için verdiği meşru mücadelenin yanında durduklarını belirtmiştir⁸²¹.

İsrail eski İçişleri Bakanı Gideon Sa'ar, Arap ulus devletleri çökerken İsrail'in sürdürülebilir müttefikler bulması gerektiğini söyleyerek, Netanyahu'ya ABD Başkanı Donald Trump'la yapacağı toplantıda Kürt meselesiyle ilgili daha fazla lobi yapması çağrısında bulunmuştur. Sa'ar ayrıca İran'ın İsrail düşmanlarına verdiği desteğe de dikkat çekerek, İsrail'in yeni dostlar bulmasının ne kadar önemli olduğunu altını çizmiştir⁸²².

⁸¹⁸ Israel's prime minister backs Kurdish independence, 29.06.2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/29/israel-prime-minister-kurdish-independence> (Erişim Tarihi: 30.12.2018); Barak Ravid, "Netanyahu Calls for Kurdish Independence from Iraq", 30.06.2014, <https://www.haaretz.com/.premium-netanyahu-backs-kurdish-independence-1.5253861> (Erişim Tarihi: 30.09.2018).

⁸¹⁹ Peter Gellman, "The Elusive Explanation: Balance of Power 'Theory' and the Origins of World War I", *Review of International Studies*, Vol. 15, No. 2, April 1989, s. 158.

⁸²⁰ Herb Keinon, "Netanyahu to Congressmen: Kurds should have a state", 13.08.2017, <https://www.jpost.com/Middle-East/Netanyahu-to-Congressmen-Kurds-should-have-a-state-502336> (Erişim Tarihi: 16.07.2018).

⁸²¹ Zvi Bar'el, "Netanyahu, Sole Leader to Endorse Independent Kurdistan, Hits Back at Erdogan for Supporting Hamas", 17.09.2017, <https://www.haaretz.com/middle-east-news/netanyahu-hits-back-at-erdogan-for-supporting-hamas-1.5451118> (Erişim Tarihi: 09.01.2018).

⁸²² Tamer el-Ghobasy ve Loveday Morris, a.g.e.

Tüm bu açıklamalar karşısında üst düzey bir Kürt yetkili, İsrail'in bu duruşunu takdir etmekle birlikte kendilerinden özellikle Washington'un desteğini almak için sessiz bir diplomasi yürütmelerini belediklerini söylemiştir. Zira bu yetkiliye göre, bu tür söylemler IKBY'nin komşularıyla fazlasıyla hassas bir dönemden geçen ilişkilerine zarar vermektedir⁸²³.

Kuzey Irak'ta yapılacak referandum öncesinde mavi-beyaz İsrail bayraklarının görünürlüğü artmıştır. Ortadoğu'da normalde bayrakları yakılan bir ülke olan İsrail, Irak Kürtlerinin bağımsızlığının neredeyse tek destekçisi konumunda bulunduğundan bu görüntüler fazlasıyla dikkat çekici olmuştur. Diğer yandan bu tablo, referandum karşıtlarınca İsrail'in Irak'ı parçalama planının bir kanıtı olarak sunulmuştur. İsraili politikacılar, Kürtlerin de kendileri gibi anayurtları için mücadele verdiği şeklinde bir benzerlik kurarak sürece gönülden destek vermişlerdir. Ancak referandum yaklaştıkça Netanyahu bakanlarını meselenin hassasiyeti dolayısıyla kamuoyuna açık bir şekilde yorum yapmamaları konusunda uyarılmıştır⁸²⁴. Nitekim Irak'ın eski Başbakanı Nuri el-Maliki de referandum sürecini İsrail'le ilişkilendirerek Kürt bölgesindeki kurulacak bir devletin İsrail'in uydusu haline geleceğini iddia etmiştir⁸²⁵. İran'ın resmi haber ajansı *IRNA* başta olmak üzere farklı siyasi eğilimlere sahip haber siteleri de İsrail'in bölgeye dönük planlarını ön plana çıkaran eleştirel bir yayın politikası takip etmişlerdir⁸²⁶.

İsrail, Filistin halkının kendi kendini yönetme hakkını inkar etmekle kalmayan, Orta ve Güney Amerika'daki kanlı cuntaları ve Afrika'daki Apartheid rejimi desteklemiş bir ülke olup ulusal kurtuluş hareketlerinden her zaman uzak durmuştur. Böyle bir tablo karşısında İsrail'in bağımsız bir Kürt devletine verdiği desteği jeopolitik sebeplerle açıklamak mümkündür. En önemlisi İsrail, Arap dünyasının ortasında İsrail yanlısı bir devletin kurulmasının istemektedir. Öte taraftan toplam petrol ihtiyacının yüzde 77'sini sağladığı Irak Kürt bölgesiyle arasındaki bu akışın güvenliğini sağlama arayışı vardır. İsrail ayrıca bağımsız bir Kürt devletinin, ordu ve istihbarat için sağlayacağı imkanlarla

⁸²³ Zvi Bar'el, a.g.e.

⁸²⁴ Tamer el-Ghobasy ve Loveday Morris, a.g.e.

⁸²⁵ A.g.e.

⁸²⁶ Çerâ Êsrâîl ez êstêqlâlê rdestân hemâyet mi koned?!, 23.09.2017, <https://www.irna.ir/news/82674202/> چرا-نتانیاهو-استقلال-کردهای-عراق-ذخیره-ای-استراتژیک-برای-Netânyâhû: Êstêqlâlê Kôrdhâye 'Iraq zehîreîye estratejik berâye Êsrâîl est, 25.09.2017, <https://www.isna.ir/news/96070301899/>؛ اسرائیل-از-استقلال-کردستان-حمایت-می-کند؛ اسرائیل-پشت-برده-تحریر-یک-اقلیم-کردستان-توسط-اسرائیل-بر-ای-برگزار-ی-همه-پرسی/723232/ <https://www.tabnak.ir/fa/news/723232/>؛ اسرائیل-پشت-برده-تحریر-یک-اقلیم-کردستان-توسط-اسرائیل-بر-ای-برگزار-ی-همه-پرسی/723232/ <https://www.tabnak.ir/fa/news/723232/>؛ Hemeporsiyê 25 septâmbêr be nâme Kôrdhâ be kâme Êsrâîl, 23.08.2017, <https://www.mashreghnews.ir/news/776999/>؛ اسرائیل-کام-اسرائیل-25-سپتامبر-به-نام-کردها-به-کام-اسرائیل (Erişim Tarihi: 17.03.2019).

Irak, Suriye ve İran karşısında ciddi bir koz elde etme peşindedir. Bağımsız bir Kürt devletinin kurulması, Oded Yinon'un 1982'de Ortadoğu'ya yönelik Arap dünyasını etnik ve mezhepsel fay hatları doğrultusunda bölme şeklindeki planına da uymaktadır⁸²⁷.

İsrail merkezli düşünce kuruluşu Rubin Center'ın kıdemli araştırmacılarından Seth Frantzman, diplomatik ilişkilere sahip olunan Mısır ve Ürdün halkının aksine Irak Kürt bölgesinde sokaktaki insanların İsrail'e sempatiyle yaklaştığını, IKBY'nin bağımsızlığını kazandığı takdirde İsrail'le iyi ilişkilere sahip ülkelerden biri olacağını dile getirmiştir. Frantzman ayrıca, IKBY'nin Irak'ta İran destekli Şii milislerin yol açtığı tehditlerden rahatsız olduğunu dolayısıyla İran'ın artan gücünden rahatsız olan bir devletin doğuşunu sıcak karşılayacağını ifade etmiştir⁸²⁸.

Irak Kürtlerinin yapacağı bağımsızlık referandumuna İsrail'in desteği, bu meselenin bölge veya bölge dışı devletlerin çıkarları doğrultusunda manipüle edilme geleneğinin devam ettiğini göstermektedir. İsrail'de bu devletin kendileriyle ekonomik ve siyasi anlamda bölgesel bir partner olacağı düşüncesi de yaygındır. Diğer yandan İsrail'in varsayımına göre, Kuzey Irak'ta kurulacak bağımsız bir Kürt devleti, İran etkisi karşısında bir tampon bölge şeklini alacağı ve İran, Irak, Suriye ve Lübnan'da Hizbullah'ı birbirine bağlayan “Şii Hilali” hattında bir kesinti oluşturacağı için bölgesel tehditleri hafifletecektir⁸²⁹. Irak Kürt bölgesini sık sık ziyaret eden eski CIA analisti Ulusal Güvenlik Konseyi yetkilisi Kenneth M. Pollack da, İsrail'in İran'la verdiği bölgesel mücadelede bağımsız bir Kürt devletinin değerli bir müttefik olabileceğini ileri sürmüştür. Zira bağımsızlığına kavuşan Iraklı Kürtler, İsrail talep ettiği takdirde İranlı soydaşlarını da bu yönde bir adım atması için teşvik edebilecektir. Pollack, İranlı yetkililerin de bu olasılıktan öfke duyduğunu ve Irak'ta kurulacak bir Kürt devletinin, kendi ülkelerindeki Kürtler aracılığıyla İran'a karşı yapılacak operasyonların merkezi olacağına inandıklarını ifade etmiştir⁸³⁰.

⁸²⁷ Lamis Andoni, “Why is Israel supporting Kurdish secession from Iraq?”, 07.10.2017, <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/israel-supporting-kurdish-secession-iraq-171006105039473.html> (Erişim Tarihi: 14.09.2018).

⁸²⁸ Ian Lee, “Why Israel supports an independent Iraqi Kurdistan”, 02.10.2017, 02.10.2017, <https://edition.cnn.com/2017/10/02/middleeast/iraqi-kurdistan-israel-support/index.html> (Erişim Tarihi: 15.09.2018).

⁸²⁹ Aldo Liga, *The “Israel Factor” and the Iraqi Kurdish Quest for Independence*, IAI Commentaries 17, October 2017, s. 3.

⁸³⁰ David M. Halbfinger, “Israel Endorsed Kurdish Independence. Saladin Would Have Been Proud.”, 22.09.2017, <https://www.nytimes.com/2017/09/22/world/middleeast/kurds-independence-israel.html?smid=tw-share> (Erişim Tarihi: 14.09.2018); İsrail'in Iraklı Kürtlerle ilişkileri üzerinden İran'ın

Güç dengesinin kendi ülkelerinin aleyhine bozulmasını istemeyen liderler, diğer ülkelerin buldukları bölgede artan etkinliğinin önüne geçmesi gerektiğine inanırlar⁸³¹. Bunun için de diplomasi ya da savaş yöntemlerinde birine başvurarak mevcut güç dengesini korumaya yönelik planlı bir stratejiyle hareket ederler.⁸³² İran, İsrail'in kendisini hedef alacak şekilde Kürt bölgesiyle yaptığı planlara karşı, İsrail'le doğrudan çatışmaya girmek yerine, diplomatik yollara başvurarak IKBY ile ikili ilişkileri özellikle ekonomik boyutuyla geliştirmenin yollarını aramıştır. ABD ve Türkiye'nin IKBY ile kurduğu yakın ilişkilere de bir denge oluşturması için devreye sokulan bu hamleler, bir ölçüde başarılı olmuş taraflar arasında ekonomik bağımlılık oluşmaya başlamıştır.

Artan karşılıklı etkileşim sayesinde IKBY ile İran arasındaki ticaret hacmi 2014 yılı itibariyle dört milyar dolara yaklaşmıştır. Bu rakam, DAEŞ saldırılarından sonra dört milyar dolar seviyesine düşmüşse de Tahran, bu pazara ulaşmak için elinden gelen gayreti göstermiştir. Karalarla çevrili bir coğrafyada bulunan Irak Kürt bölgesine yapılan hükümet kaynaklı İran yatırımları yanında, inşaat ve ulaşım gibi sektörlerin de arasında bulunduğu farklı alanlarda faaliyet gösteren yapan beş yüz civarında İran menşeli özel şirket de vardır. İran ayrıca yerel ihtiyaçları karşılamak ve daha karlı olan petrol ihracatını artırmak için IKBY'den günde yaklaşık 50 bin varil petrol almaya başlamıştır⁸³³.

Genel olarak, ABD'nin Irak işgali sonrasındaki dönemde İran açısından en önemli unsur, Irak'ta Şii ağırlıklı bir hükümetin kurulmuş olmasıdır. Bu gelişme, İran'ın Irak'taki güç dengesini korumaya yönelik temel stratejisini değiştirmiştir. Ön plana çıkan diğer gelişmelerin başında ise PJAK'ın İran'da silahlı eylemlere başlaması gelmektedir. Diğer yandan IKBY'nin ABD, Türkiye ve İsrail'le kurduğu ikili ilişkiler de İran için oldukça rahatsız edici olmuş ve Irak Kürtleriyle ilişkilerinde bu aktörlerin gücünü sınırlandırmaya dönük adımlar atmıştır. Bu süreçte İran'ı dengeleme davranışına başvurmaya sevk eden faktörler ve yararlanılan dengeleme araçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

algıladığı tehditler ve hükümete politika önerilerini içeren bir makale için bakınız: Alîrezâ Môsavizâde ve Mehdî Câvdanimeqdem, "Câyegâhe esterejîke Kôrdêstâne 'Iraq der sêyâsete hârêciye Êsrâil ve elzâmâte sêyâsete hârêciye Cumhuri İslâmî Îrân", *Dâneşnâme Hôqôq ve Sêyâset*, Cilt: 5, Sayı: 11, Bahar-Yaz 2009. <https://moussavizadeh.com/wp-content/uploads/2017/09/1020698.pdf> (Erişim Tarihi: 05.04.2019).

⁸³¹ Ernst B. Haas, "The Balance of Power: Prescription, Concept, or Propaganda", *World Politics*, Vol. 5, No. 4, Jul., 1953, s. 457.

⁸³² Andrew Heywood, *The Key Concepts in Politics and International Relations*, (Second Edition), Palgrave Macmillan, London 2015, s. 11.

⁸³³ Revâbete Êqtesâdî dôcânbe Îrân ve Êqlîme Kôrdêstâne 'Iraq, <http://mfa.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=181&pageid=1193>; Kâhêşe kemsâbeqe môbadelâte tecâriye Îrân ve Kôrdêstâne 'Iraq, 24.07.2014, <https://www.dw.com/fa-ir/عراق-و-کردستان-تجاری-ایران-و-کمدستان-عراق/a-17807828> (Erişim Tarihi: 25.03.2019); Mohsen Milani, 2017, a.g.e.

Tablo 4.1. İran'ın Dengeleme Motivasyonları ve Stratejileri-3

TEHDİT	ÖNLEM	YÖNTEM
Erbil'in Bağdat aleyhine güçlenme ihtimali	Ağırlığını merkezi hükümetten yana koyma	Dengeyi tutma
PKK-PJAK'ın faaliyetleri	TR ile istihbarat paylaşımı ve ortak operasyon	Asimetrik dengeleme + Bütünsel dengeleme
ABD'nin Kürt bölgesinde İran'a yönelik adımları	Erbil'e yaptırım + Kürt liderleri Tahran'da ağırlama + IKBY'ye İran limanlarını kullandırma	Yumuşak dengeleme
TR-İKBY enerji antlaşmaları	Bağdat'ı cesaretlendirme + Erbil'le ekonomik ilişkileri geliştirme	Yumuşak dengeleme
İsrail'in Kürt bölgesindeki İran karşıtı eylemleri	Hamas ve İsrail'e askeri destek	Sert dengeleme
İsrail'le IKBY arasında yakın ekonomik ilişkiler	Erbil'le ticaret ve yatırımları artırmaya dönük antlaşmalar	Yumuşak dengeleme

4.2. Arap Baharı'yla Birlikte İlişkileri Etkileyen Temel Parametreler

Arap Baharı'nın Ortadoğu'da yol açtığı değişim dalgası Irak Kürt bölgesine de yansımış, IKBY'nin lider kadrosu protesto edilmiştir. Bundan sonraki süreç, başka faktörlerin de etkisiyle Kürt gruplar arasında ciddi çekişmelere ve parti içi rekabetlere yol açmış, İran da bu durumdan yararlanmaya çalışmıştır. Arap Baharı sürecinin Kürt bölgesini ve İran'ı doğrudan etkileyen sonuçlarından biri de DAES terör örgütünü ortaya çıkaracak bir bölgesel konjonktür yaratmasıdır. DAES saldırıları sonrası Batı'nın desteği alan Kürtler, artan özgüvenleriyle Irak'ta bağımsızlık referandumu düzenlemişler, Suriye'de kantonları birleştirerek kendi yönetebilecekleri bir alan ortaya çıkarmak istemişler, Türkiye'de çözüm sürecine rağmen çatışmaları şehirlere yaymaya çalışmışlar ve İran'da hükümete yönelik saldırılarını yeniden başlatmışlardır. Bu dört ülkede ortaya çıkan gelişmelerden özellikle İran ve Irak'ta yaşananlar, Tahran'ı ciddi bir meydan okumayla karşı karşıya bırakmıştır.

4.2.1. Kürt Partiler Arasındaki Rekabet ve Liderlik Krizleri

Arap Baharı, Irak Kürtlerinin kendi aralarındaki sorunları daha da derinleştirmiştir. Şubat 2011’de Kürt bölgesinin baharı olarak değerlendirilen protesto gösterilerinde⁸³⁴ eylemciler, artan otoriter eğilimlerin yanı sıra ekonomik büyümenin herkese eşit olarak yansıtılmamasına dikkat çekmişlerdir. Şehirleşme ve eğitimde kat edilen tüm mesafeye rağmen Kürt bölgesinde işlerin geleneksel patronaj ilişkileri doğrultusunda yürütülmeye devam etmesi ve KDP ile KYB’nin toplumsal, siyasi ve ekonomik yaşam üzerinde yoğun bir denetim sağlaması halkın diğer kesimlerinde ciddi bir rahatsızlık uyandırmıştır⁸³⁵. 62 gün süren bu gösterilerde, Haziran 2005’ten beri IKBY başkanlığını yürüten Barzani ve 2009’da IKBY başbakanı olan Berhem Salih⁸³⁶ istifa çağrılıyla karşılaşmıştır. Üç protestocunun yaşamını yitirdiği ve çok sayıda göstericinin de yaralandığı eylemler, Nisan 2011’de IKBY güvenlik güçlerinin müdahalesiyle son bulmuştur⁸³⁷.

Bu olayların etkisinin sürdüğü sırada Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani’nin⁸³⁸ ciddi bir hastalıkla karşı karşıya olduğu anlaşılmıştır. Tedavi için Almanya’ya götürüldüğü Aralık 2012 tarihinden itibaren ise partisi KYB içinde bir liderlik krizi yaşanmaya başlamıştır. Bu süreçte aralarında Talabani’nin eşi Hero İbrahim Ahmed ve Talabani’nin halefi olarak görülen Berhem Salih’in de bulunduğu üst düzey KYB yetkilileri İran’a çeşitli ziyaretler gerçekleştirmişlerdir. Tahran, bu sorunun bir sonraki kongreye kadar kolektif bir liderlik konseyi kurularak çözülebileceği yönünde bir tavsiyede bulunmuştur. İsmi Irak Cumhurbaşkanlığı için de ön plana çıkan Berhem Salih’e çekinceli yaklaşan İranlı yetkililer, Salih’in İran’ın genel Irak politikasına uyum sağlama, hükümetle uyum içinde çalışma, Şiiler ve Kürtler arasındaki ittifakı koruma ve ABD’yle Türkiye’ye mesafeli durma gibi konularda garanti verdiği takdirde kendilerinden destek görebileceğini

⁸³⁴ Michael M. Gunter, “Unrecognized De Facto States in World Politics: The Kurds”, *The Brown Journal of World Affairs*, Vol. 20, No. 11, Spring/Summer 2014, s. 170.

⁸³⁵ Denise Natali, “The Kurdistan Region of Iraq: Stabilizer or Spoiler?”, *Georgetown Journal of International Affairs*, Vol. 14, No. 2, Summer/Fall 2013, s. 77.

⁸³⁶ Berhem Salih, 2 Ekim 2018 tarihi itibarıyla Irak Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmuştur. Bilgi için bakınız: Irak’ın yeni cumhurbaşkanı Berhem Salih, 02.10.2018, <https://www.dw.com/tr/irakin-yeni-cumhurbaşkanı-berhem-salih/a-45734185> (Erişim Tarihi: 11.05.2019).

⁸³⁷ Michael M. Gunter, “Arab-Kurdish Relations and the future of Iraq”, *Third World Quarterly*, Vol. 32, No. 9, 2011, s. 1625.

⁸³⁸ Talabani, İran nükleer programının uluslararası kamuoyunda tartışıldığı bir dönem olan Nisan 2012’de, *Al Jazeera* kanalından Jane Arraf ile yaptığı röportajda, İranlıları tanıdığını, liderleriyle defalarca bir araya geldiğini ve İran’ın Müslüman bir ülke olarak önceden beri nükleer silahlara karşı olduğunu söyleyerek bu ülkeyle yakınlığını ve liderlerine olan güvenini ifade etmiştir. Röportaj için bakınız: Q&A: İraqi President Jalal Talabani, 15.04.2012, <https://www.aljazeera.com/indepth/features/2012/04/2012415183347330127.html> (Erişim Tarihi: 14.07.2018).

ifade etmişlerdir⁸³⁹. Böylece Tahran, gelecek planlamasını dahi Irak'taki güç dengesinin kendi aleyhine bozulma ihtimalinin önüne geçecek şekilde yapmıştır.

21 Eylül 2013'te IKBY parlamentosu için yapılan seçimlerde 111 sandalyenin 24'ünü kazanarak Irak Kürt bölgesinin KDP'den sonra ikinci en yüksek oyu alan partisi konumuna yükselen Goran Hareketi, İran'la daha yakın ilişki içinde görünse de Türkiye ile de temasını sürdürmüştür. KDP ve KYB ise, Washington'dan daha çok sırasıyla Ankara ve Tahran'a daha bağımlı hale gelmişlerdir. KDP'ye yakın medya organları Türkiye'nin bölgedeki varlığından memnuniyetlerini gizlemezken, KYB'liler daha çok İran'la yakınlaşma taraftarıdır. Üst düzey KYB yetkililerinden Adel Murad, KYB'nin İran'a bağımlılığını Şii ağırlıklı bir iktidarın hüküm sürdüğü Bağdat'ta elde ettiği kazanımlarla ilişkilendirmiştir⁸⁴⁰. Murad ayrıca, Irak'la ilgili meselelere Türkiye ve Suudi Arabistan'dan ziyade İran'ın müdahil olması yönünde bir tavır ortaya koymuştur⁸⁴¹.

İran, Neo-Osmanlıcı bir perspektifle bölgeye yaklaştığını düşündüğü Türkiye'nin, IKBY ile yakınlaştığı takdirde Irak Kürtlerinin kendisine daha az bağımlı hale gelerek yönünü batıya çevireceğini düşünmüştür⁸⁴². Bu yüzden Tahran, Irak Kürt bölgesinde yoğun bir istihbarat faaliyeti yürütmüş, bölgedeki siyasi partilerin liderlik meseleleri ve hükümet kurulması süreçlerinde de etkili olmuştur. Nitekim 12 Ocak 2014'te IKBY'yi oluşturan KDP ve KYB'li temsilciler, İran'ı ziyaret ederek Eylül 2013'te yapılan seçimlerde Goran'ın KYB aleyhine güçlenmesinden sonra hükümet kurma aşamasında yaşanan kilitlenmeyi aşmanın yollarını aramışlardır⁸⁴³. İran'ın bu ön alan tavrı, bir bölgede nüfuzunu artırmak isteyen bir devletin kendisine yakın bir güce sahip başka bir devlet tarafından dengeleneceğini iddia eden yaklaşımı⁸⁴⁴ doğrulayan bir hamle olmuştur.

İran'ın dikkat çeken bir başka stratejisi de IKBY Başkanı Mesud Barzani'nin 2014 yılında bağımsızlık yönünde bir kampanya başlattığı sırada görülmüştür. Türkiye ve IKBY

⁸³⁹ Hevidar Ahmed, "Iran Calls the Shot on PUK Leadership Issue", 23.05.2013, <http://www.rudaw.net/english/kurdistan/230520131> (Erişim Tarihi: 06.09.2018); Bâzgeşte Tâlebânî be 'Iraq çe ehemmiyetî dâred?', 21.07.2014, http://www.bbc.com/persian/iran/2014/07/140721_139_talebani_kurdistan_kaveh_ghoreishi (Erişim Tarihi: 27.03.2019).

⁸⁴⁰ Kamal Chomani, "Turkey, Iran influence in Iraqi Kurdistan politics", 22.11.2013, <https://www.al-monitor.com/pulse/iw/originals/2013/11/kurdistan-iran-turkey-rivalry-krge-election-cabinet.html> (Erişim Tarihi: 11.10.2018).

⁸⁴¹ George Richards, 2013, a.g.e.

⁸⁴² David L. Philips, a.g.e., s.215.

⁸⁴³ Wladimir van Wilgenburg, "Iranian Kurdish parties prefer dialogue with government", 15.01.2014, <https://ekurd.net/mismas/articles/misc2014/1/irankurd1038.htm> (Erişim Tarihi: 01.09.2018).

⁸⁴⁴ Harrison Wagner, "Peace, War, and the Balance of Power", *The American Political Science Review*, Vol. 88, No. 3, Sep., 1994, ss. 601-602.

arasındaki güçlü ekonomik ilişkiler, Ankara'nın o dönemde bu duruma çok kesin ifadelerle karşı çıkmamasına neden olurken İran, Barzani'yi hedef alan bir yaklaşım benimsemiştir. 6 Temmuz 2014'te İran'ın Irak Büyükelçisi Hasan Danayefar liderliğindeki bir delegasyon, Süleymaniye'de Goran Hareketi temsilcileriyle görüşerek, KYB ile yakınlaşmaları için uğraşmıştır. Böylece hem Barzani'nin bağımsızlık planlarına karşı bir cephe oluşturmayı hem de Nuri el-Maliki'nin hükümette kalmaya devam etmesini sağlamaya çalışmıştır⁸⁴⁵. İran, bu şekilde Irak'ın toprak bütünlüğünü tehdit eden ve dolayısıyla müttefiki Irak merkezi hükümetini zayıflatacak bir süreç karşısında, böl ve dengele davranışını akıllara getiren bir adım atmıştır. Nitekim bu dengeleme davranışında benimsenen başlıca yöntemlerden biri, tehdit algılanan bir aktörün içindeki hizipleri kışkırtmaktır⁸⁴⁶.

Tahran'ın bir diğer dengeleme hamlesi de devletlerin her zaman istedikleri sonucu alamasa da düşük maliyetli olduğu için tercih ettikleri bir yöntem olan üçüncü tarafları ittifak kurmaya teşviktir⁸⁴⁷. Ankara'nın Barzani ile kurulan yakın ilişkiler doğrultusunda Irak Kürt bölgesinde artırdığı etkinliğe karşı koymak için KYB'yi PKK ve PYD ile ilişkilerini derinleştirmeye teşvik etmiştir⁸⁴⁸. Irak Kürt bölgesinde yayın yapan bir gazete, Başbakan Neçirvan Barzani ile kıdemli bir Amerikan diplomat arasında deşifre edilen diplomatik bir yazışmayı yayınlamıştır. Burada geçtiği iddia edilen konuşmaya göre Barzani, Talabani'nin ölmesi halinde İran'ın KYB aracılığıyla bölgedeki gücünü artıracığını bu yüzden KDP üyelerinin Talabani'nin sağlığına duacı olduğunu belirtmiştir. KDP'liler, bölgede yoğun bir istihbarat faaliyeti yürüten, Irak Kürt bölgesinde siyaseti şekillendirme uğraşı veren ve bu süreçte IKBY yöneticilerini fazla umursamayan İran'ı bir tehdit olarak algılamaya başlamışlardır. Buna rağmen, bölgedeki gizli faaliyetlerinde güvenli ev adı verilen yüzlerce hücreye sahip olduğunu düşündükleri İran'ı, kamuoyu önünde eleştirmekten kaçınmış, IKBY üzerinden resmi diplomatik ilişkilerini sürdürmeye devam etmişlerdir⁸⁴⁹.

Normal şartlar altında 20 Ağustos 2015'te IKBY başkanlığı sona erecek olan Mesud Barzani'nin, görev süresi parlamento tarafından iki yıl daha uzatılmıştır.⁸⁵⁰ IKBY

⁸⁴⁵ Kamal Chomani, 2013, a.g.e.

⁸⁴⁶ Daniel H. Nexon, "The Balance of Power in the Balance", *World Politics*, Vol. 61, No. 2, April 2009, s. 345.

⁸⁴⁷ Nicholas John Spykman, a.g.e., s. 23.

⁸⁴⁸ Micha'el Tanchum, "Between Ankara and Tehran: How the Scramble for Kurdistan Can Reshape Regional Relations", *Strategic Assessment*, Vol. 17, No. 3, October 2014, s. 73.

⁸⁴⁹ Bayram Sinkaya, 2015, a.g.e.

⁸⁵⁰ Ceng Sagnic, "Kürdistan'daki Başkanlık Krizi Nedir?", 06.03.2017,

Başbakanı Neçirvan Barzani, bu kararın alınmasına kadar geçen müzakere sürecinde, İran'ın bölgedeki siyasi grupları bir araya getirmek için pozitif adımlar attığını dile getirmiştir. Nitekim KDP'liler bu meselenin görüşüldüğü bir parlamento oturumuna davet edilen İran Başkonsolosu'nun kendi aleyhlerine bir tutum takınacağını düşünmüşlerse de Tahran'ın meseleye genel yaklaşımı, Kürt partilerin iç çekişmeler yerine DAEŞ'le mücadeleye yoğunlaşması gerektiği şeklinde belirginlik kazanmıştır⁸⁵¹. İran, yönetiminde KDP'lilerin ağırlıkta olduğunu bildiği IKBY'nin, Irak'taki güç dengesini merkezi hükümetinin aleyhine bozduğu durumlarda ve ABD, Türkiye ve İsrail gibi ülkelerle fazla yakınlaştığı durumlarda devreye girerek, Irak Kürt bölgesindeki partilerin aralarındaki sorunları kullanacak dengeleme stratejileri benimsemiştir. Ancak, görüldüğü üzere mesele, İran'ın da Irak ve bölge genelinde hayati çıkarlarını tehdit etme potansiyelini taşıyan DAEŞ olunca, Kürt partiler arasındaki bir bütünlük sağlanması için çaba sarf etmiştir.

4.2.2. DAEŞ Saldırılarının Kürt Bölgelerine Yoğunlaşması

6 Ağustos 2014 akşamında Washington ve Erbil arasında yapılan çok sayıdaki telefon görüşmesinin birinde Mesud Barzani, ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden'a DAEŞ'in oldukça gelişmiş silahlarla saldırıya geçtiğini söylemiştir. Başkan Obama da konuyu ciddiyetle ele alarak iki gün içinde DAEŞ'a karşı bir hava saldırısı başlatılmasının talimatını vermiştir. Bu operasyonlarda ilk vurulan hedeflerden biri, DAEŞ'in Irak ordusundan ele geçirdiği 30 kilometre menzilli ve Amerikan menşeli zırhlı bir muharebe aracı olmuştur⁸⁵². DAEŞ'e karşı yürütülen operasyonlar uzun dönemli tarihsel bağlar ve coğrafi yakınlığa göre şekillenmiştir. ABD öncülüğündeki hava operasyonları daha çok KDP güçlerinin kontrol ettiği Irak Kürt bölgesinin kuzeyi ve batısında yoğunlaşırken, KYB'nin etkin olduğu güney ve doğu kesimlerine, merkezi hükümet sınırlı da olsa hava desteği vermiş, İran da askeri mühimmat ve danışmanlık hizmeti sağlamıştır⁸⁵³.

Saddam sonrası dönemde Irak'ta özellikle de Şii yoğunluklu güney bölgelerinde ekonomik ve kültürel varlığını artıran İran, Haşdi Şabi (Halk Seferberlik Güçleri) adı verilen büyük bir Iraklı Şii milis grubunu eğitip silandırmıştır. DAEŞ'le mücadelede önemli bir rol oynayan Haşdi Şabi, 2014'te resmi olarak devlet mekanizması içine dahil

<https://www.kurdistan24.net/tr/opinion/c5959ff0-9620-4e5e-a01b-a12bd775c483/kurdistan-daki-baskanlik-krizi-nedir> (Erişim Tarihi: 25.04.2019).

⁸⁵¹ Mohammed Salih Mustafa, a.g.e., s. 6.

⁸⁵² Hevidar Ahmed, 2014, a.g.e.

⁸⁵³ Shelly Kittleson, "US, Iran woo rival Kurdish factions in battle against IS", 22.09.2014, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/09/peshmerga-iraq-iran-kurd-isis-kr.html> (Erişim Tarihi: 12.01.2019).

edilmiştir.⁸⁵⁴ Haşdi Şabi'nin kurulmasında Ayetullah Ali Sistani'nin cihad çağrısı yapan fetvası oldukça etkili olmuştur⁸⁵⁵. Şiileri Irak'ı savunmaya davet eden bu fetva, Musul'un DAEŞ tarafından ele geçirilmesi üzerine Irak hükümetine danışmanlık yapması için gönderilen General Kasım Süleymani'nin Bağdat'a ulaşmasından bir gün sonra yayınlanmıştır⁸⁵⁶.

Kasım Süleymani, İran Devrim Muhafızları'na bağlı Kudüs Gücü isimli özel kuvvetlerin lideridir. Onun sağ kolu olarak bilinen Ebu Mehdi el-Mühendis kod adlı Cemal Cafer Muhammed, Haşdi Şabi'nin en önde gelen komutanıdır. Haşdi Şabi'nin kurucusu olarak gösterilen isim ise başbakanlığı döneminde İran'la çok yakın çalışan Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı Nuri el-Maliki'dir. İran'ın kamuoyuna yansıyan temel motivasyonu, Irak'ta Şiiler tarafından önemli kabul edilen türbelerin tahrip edilmesi tehlikesidir⁸⁵⁷. Kasım Süleymani'nin Kudüs Gücü tarafından desteklenen Şii milisler de kendilerini Samarra, Kerbela ve Necef'teki türbeleri savunmaya adanmışlardır⁸⁵⁸. İran'ın DAEŞ karşısındaki bu tutumu, tehlikeli bir saldırganla karşı karşıya kalındığı ve bu aktörü dengelemek için askeri yöntemleri devreye sokmaktan başka bir seçeneğin olmadığı durumlarda başvurulmuş uygun dengeleme davranışına⁸⁵⁹ benzemektedir.

Diğer yandan Irak'taki DAEŞ tehdidi, İran ve Batı arasında bir uzlaşma fırsatı ortaya çıkarmıştır⁸⁶⁰. Nitekim örgütün saldırıları sonrası hem ABD'nin hem de İran'ın Peşmerge güçlerine farklı şekillerde yardımda bulunması iki ülkeyi ortak düşman karşısında bir araya getiren bir tablo ortaya çıkarmıştır⁸⁶¹. Bağdat'ın kuzeyindeki 50 bin nüfuslu Şii Türkmen kasabası, DAEŞ kuşatmasından Ağustos 2014'ün sonlarında ABD, Irak hükümeti, IKBY ve İran destekli Şii milislerin koordineli bir operasyonu sonucu kurtarılmıştır. İran, bu süreçte işbirliği yapıldığına dair iddiaları inkar etse de⁸⁶², Amerli örneğinde ortak bir

⁸⁵⁴ Mohsen Milani, 2017, a.g.e.

⁸⁵⁵ Mohammed Salih Mustafa, a.g.e., s. 4.

⁸⁵⁶ David L. Philips, a.g.e., s. 213.

⁸⁵⁷ Ned Parker vd., "Special Report: How Iran's military chiefs operate in Iraq", 24.02.2015, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-committee-specialreport/special-report-how-irans-military-chiefs-operate-in-iraq-idUSKBN0LS0VD20150224> (Erişim Tarihi: 06.09.2018).

⁸⁵⁸ David L. Philips, a.g.e., s. 214.

⁸⁵⁹ Randall L. Schweller, 2004, a.g.e., s. 167.

⁸⁶⁰ David L. Philips, a.g.e., s. 214.

⁸⁶¹ Nour Malas ve Joe Parkinson, "Iraq Crisis: Effort to Aid Kurdish Forces Puts Iran, U.S. on Same Side", 15.08.2014, <https://www.wsj.com/articles/u-s-iran-rush-to-aid-kurdish-peshmerga-forces-1407976463> (Erişim Tarihi: 10.01.2019).

⁸⁶² Tekzibe heber hemkariye İrân bâ Âmrîkâ 'aleyhe Dâ'eş, 05.09.2014, <https://www.irna.ir/news/81300902/تکذیب-خبر-همکاری-ایران-با-آمریکا-علیه-داعش> (Erişim Tarihi: 28.03.2019).

tehdide karşı çıkar birlikteliği gerçekleştiği açıktır⁸⁶³. Ortaya çıkan bu durum, asli düşmana yoğunlaşmak için ikincil düşmanlarla işbirliği yapılabileceği şeklindeki bütünsel dengeleme varsayımına⁸⁶⁴ uygundur.

Bu süreçte ön plana çıkan isim Ulaştırma Bakanı Hadi el-Amiri'dir. El-Amiri aynı zamanda, 1982 yılında İran'ın para ve silah desteğiyle Bedir Tugayları adıyla kurulan ve Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi'nin (İİDYK) silahlı kanadı olarak bilinen Bedir Örgütü'nün lideridir. KYB'li bir yetkili, el-Amiri'nin başında bulunduğu Şii milislere Hanekin'den itibaren eşlik ettiklerini ve Amerli'nin DAEŞ'ten kurtarılmasına yardımcı oldukları halde, el-Amiri'nin Peşmerge'nin bu rolünü küçümsediğini ifade etmiştir⁸⁶⁵. Bağdat'ın bu tavrı, Kürtlerin zaferden kendilerine pay çıkararak belli taleplerde bulunmasının önüne geçmek için takındığı söylenebilir.

İran'ın DAEŞ konusundaki hassasiyetinin en önemli nedenlerinden biri, Saddam'ın 2003'te devrilmesinden sonra Irak içinde yoğun mesai harcayarak kurduğu ittifak ağı sayesinde bir ölçüde sağlama aldığı sınır güvenliğinin tehlikeye girmesi ihtimali olmuştur. İslami devrimden beri çeşitli yaptırımlara maruz kalan bir ülke olan İran'ın uzun yıllar savaştığı sınırdaş bir ülkede dost bir rejimin bulunması göz ardı edilebilecek bir durum değildir. Saddam tehlikesi söz konusu değilse bile Tahran, Sünnilerin yönetebileceği bir Irak'ı siyasi ve askeri bir tehdit olarak görür. Şii ağırlıklı Irak hükümetine ise ABD'nin olası bir İran saldırısı karşısında bir güvence olarak yaklaşılır. İran'da o dönem oluşan kanaate göre, eğer DAEŞ başarılı olsa, sınırlar yeniden çizilip ülke bölüneceğinden Bağdat'taki Şii ağırlıklı hükümet varlığını koruyabilse de eski stratejik etkiye sahip olamayacaktır. Ayrıca düşman bir örgüt İran'ın komşusu haline gelecek, bağımsızlığını ilan eden Kürtler muhtemelen İsrail ve ABD'nin müttefiki olacaktır⁸⁶⁶.

DAEŞ, Suriye'de de diğer muhalif gruplardan daha organize ve etkili bir savaş performansı ortaya koyarak Tahran'la Esed rejimi arasındaki ilişkileri tehdit etmiştir. Petrol kaynağı bakımından zengin bir vilayet olan Musul'un işgalinden sonra örgüt, yürüttüğü operasyonlar ve ağır silahlar için ciddi bir maddi kaynak sağlamıştır. Bu süreçte İranlı yetkililer, DAEŞ'in Irak-Suriye sınır hattından ülkenin içlerine oluşturduğu etkinlik alanıyla Suriye'yi bölünmüş halde tutacağını düşünmüşlerdir. Buna göre, Bağdat'ta olduğu

⁸⁶³ David L. Philips, a.g.e., s. 215.

⁸⁶⁴ Steven R. David, a.g.e., s. 235.

⁸⁶⁵ Shelly Kittleson, "US, Iran woo rival Kurdish factions in battle against IS", 22.09.2014, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/09/peshmerga-iraq-iran-kurd-isis-kr.html> (Erişim Tarihi: 12.01.2019).

⁸⁶⁶ James Devine, "Iran versus ISIL", *Insight Turkey*, Vol. 17, No. 2, 2015, Spring 2015, s. 22.

gibi Şam'da da Baas rejimi varlığını sürdürecektir fakat Tahran için bir müttefik olarak değeri azalacaktır. Diğer yandan DAEŞ, Suriye aracılığıyla Lübnan'daki müttefiki Hizbullah'a yardım ulaştırarak İran'ın önüne ciddi bir set çekecektir⁸⁶⁷. Son olarak, hali hazırda iki milyondan fazla Afgan sığınmacıyı ülkesinde barındıran İran, DAEŞ'in yol açacağı bölgesel istikrarsızlık neticesinde yeni bir göç dalgasıyla karşılaşmak istememektedir⁸⁶⁸.

Bahsi geçen tüm bu nedenlerle İran ilk olarak, 2014 Haziran ayının sonunda DAEŞ'in Musul'u ele geçirmesiyle Ayetullah Sistani'nin Iraklıları ülkelerini savunmaya çağırmasından sonra bir araya gelen gönüllüleri organize etmiştir⁸⁶⁹. Irak Başbakanı Haydar el-İbadi⁸⁷⁰, DAEŞ'le mücadelenin başladığı ilk günden itibaren İran'ın Iraklı güçlere ve gönüllü milislere silah ve mühimmat sağladığına dikkat çekerken, savaş sahasında bazı İranlı birliklerin varlığına da tanık olunmuştur. Bazı Kürt yetkililerden alınan bilgilere göre, DAEŞ'in 2014 yazında kendi sınırına yaklaşma tehlikesine karşı, İran ülkeye topçu birlikler göndermiş, bunlar Iraklı güçlerle beraber çalışmışlardır. Kuzey Irak'ta Kürt Peşmergeler savaş alanındaki hedeflerin belirlenmesi gibi teknik meselelerle ilgilenirken İranlılar roketlerin ve topların ateşlenmesi işleriyle meşgul olmuşlardır. Kıdemli bir Bedir örgütü yetkilisi, İranlı danışmanların paramiliter gruplara basit taktikler vermenin yanı sıra elektronik takip ve telsiz sistemlerini de içeren insansız hava aracı gibi teknolojik araç gereç temini noktasında da yardımcı olduğunu ifade etmiştir⁸⁷¹.

Diyala vilayetine bağlı Kürt kasabaları Celavle ve Sadiye'nin kurtarılması esnasında da İran, Peşmerge güçlerine doğrudan yardım etmiştir⁸⁷². İsminin gizli tutulmasını isteyen bir Kürt yetkili, Celavle kasabasının DAEŞ'ten kurtarılması operasyonuna Irak Kürtleriyle birlikte yüzlerce İran askerinin katıldığını, 22 Ağustos 2014'te sınırı geçen İran birliklerinin bir gün sonra ülkelerine geri döndüğünü iddia etmiştir. İran'ın Irak'taki gelişmelere bu şekildeki doğrudan dahli bir ilk olarak görünmekle birlikte İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Merziye Afham, bu iddiaları reddetmiştir. Buna karşın Afham, Tahran'ın Irak'taki gelişmeleri Bağdat'la karşılıklı

⁸⁶⁷ A.g.e.

⁸⁶⁸ A.g.e., s. 25.

⁸⁶⁹ Ned Parker vd., a.g.e.

⁸⁷⁰ İran, başbakanlık koltuğuna oturması için yardım ettiği, sonrasında DAEŞ'le mücadele doğru kişi olmadığını düşündüğü Nuri el-Maliki'nin yerine Haydar el-İbadi'nin gelmesi sürecinde etkili bir rol oynamıştır. Bilgi için bakınız: James Devine, a.g.e., s. 22.

⁸⁷¹ Ned Parker vd., a.g.e.

⁸⁷² Mohammed Salih Mustafa, a.g.e., s. 5.

işbirliği ve uluslararası yükümlülükler çerçevesinde yakından takip ettiğini de vurgulamaktan geri durmamıştır⁸⁷³. İran'ın Irak Kürt bölgesine yönelik saldırılar karşısında devreye soktuğu tüm bu araçlar pozitif ve negatif askeri dengeleme davranışını benimseyen aktörlerin yöntemleriyle uyumludur. Zira bu iki dengeleme stratejisinde devletler, karşılaştıkları tehditler karşısında askeri ittifaklar kurma⁸⁷⁴, rakibin düşmanına askeri yardım ve müttefiklere askeri teknoloji transferi yaparlar⁸⁷⁵. Yukarıda da görüldüğü üzere İran, DAEŞ'le mücadele esnasında sırasıyla tüm bu hamleleri yapmıştır.

DAEŞ saldırıları sonrası döneme bakıldığında ise Celavle'de ortaya çıkan KYB-PKK işbirliğini, güney ve doğu kesimlerindeki Hanekin'den kuzey batıdaki Sincar vilayetine kadar uzanan tartışmalı bölgelerde, IKBY'nin resmi sınırlarına paralel bir Kürt yapılanmasına yol açabilecek gelişmeleri de beraberinde getirdiği görülür⁸⁷⁶. Bu süreçte Tahran, KYB ve PKK'yla iyi ilişkiler kurmuş, İran sınırından PYD kontrolündeki Rojova'ya uzanan, merkezinde KYB'nin hakimiyetindeki Kerkük'ün bulunduğu böylesi bir alternatif fiili Kürt varlığına ses çıkarmamıştır. Zira Tahran, bu bölgenin KDP liderliğindeki IKBY'nin bağımsızlık yönünde atacağı adımların önünde bir engel olacağını varsaymıştır⁸⁷⁷. Güç dengesini muhafaza etme arayışında olan devletler, tek bir aktör veya koalisyonun baskın olmadığı bir sistem inşa etmeye çalışırlar⁸⁷⁸. Tahran da, Irak'taki gelişmeleri kendi hayati çıkarlarının bir parçası olarak görür. Bu bağlamda, KDP'nin IKBY içinde baskın bir aktör olarak Şii ağırlıklı Bağdat hükümetini zayıflatacak bir kabiliyet kazanmasını istemez. Bu yüzden, IKBY sınırları dışında kalan ve önemli bir oranda Kürt nüfusun yaşadığı bölgelerde KDP dışındaki partilerin etkinlik kurmasına o dönem karşı çıkmamıştır.

İran, KDP konusunda temkinli olsa da Haziran 2014 öncesinde inişli çıkışlı bir seyir izleyen IKBY ile ikili ilişkiler, DAEŞ tehdidiyle birlikte yeni bir aşamaya geçmiştir. 16 Haziran'da Neçirvan Barzani, Tahran'ı ziyaret ederek İranlı yetkililerle görüşmüştür. Mesud Barzani de Ağustos başında İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'ye yazdığı mektupta İran'ın zor şartlar altındaki Irak Kürtlerine yaptığı yardımlardan övgüyle söz

⁸⁷³ Iran 'sent soldiers to fight in Iraq', 23.08.2014, <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/08/iran-soldiers-iraq-islamic-state-2014823161322258630.html> (Erişim Tarihi: 08.07.2018).

⁸⁷⁴ Kai He, 2012, a.g.e., s. 167.

⁸⁷⁵ A.g.e., s. 171.

⁸⁷⁶ Micha'el Tanchum, a.g.e., s. 71.

⁸⁷⁷ A.g.e., s. 72.

⁸⁷⁸ Partha Chatterjee, "The Classical Balance of Theory", *Journal of Peace Research*, Vol. 9, No. 1, 1972, s. 52.

etmiştir. Bu yakınlaşma neticesinde, İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif Ağustos sonunda, İran Meclisi Sözcüsü Ali Laricani de Aralık ayında Erbil'i ziyaret etmiştir. Laricani'yle yapılan toplantıda Mesud Barzani, ziyaretin İran ve IKBY ilişkilerinde yeni bir dönemi başlattığına dikkat çekmiştir. İki taraf arasındaki bu olumlu hava ekonomik ilişkilerin de canlanmasına sebep olmuş, İran-İKBY sınırında yer alan Pencvin kasabasında bir serbest ticaret bölgesi kurulması kararlaştırılmıştır. İran ve Irak arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinden sorumlu Rüstem Kasımi de Şubat 2015'te Erbil'e bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Yapılan görüşmede, İran'ın bölgeden ham petrol ithal etmesi ve işlenmiş petrolü buraya ihraç etmesi konusunda bir uzlaşma sağlanmıştır. Ayrıca, Süleymaniye ve Kirmanşah arasında bir demiryolu inşa projesi üzerine konuşulmuştur⁸⁷⁹.

İKBY Başbakanı Neçirvan Barzani, Ekim 2015'te bir toplantı sebebiyle bulunduğu Tahran'da, İran'ın iki aşamada Irak Kürt bölgesiyle ilgili sorunların çözümüne katkıda bulunduğunu ifade etmiştir. Öncelikle DAEŞ'in Kürtleri hedef aldığında yardım eden ilk ülkenin İran olduğuna dikkat çeken Barzani, sonraki aşamada Irak'taki siyasi gelişmelerde Tahran'ın yapıcı bir rol üstlendiğine işaret etmiştir⁸⁸⁰. DAES'le mücadelede tek bir devletin rolünü ön plana çıkarmamak gerekir. Zira güç dengesinin gözetildiği bir bölgede hiçbir aktör belli dirençle bir karşılaşma ve tehdidin kendisini bulma riskini almadan diğerinin egemenliğini ihlal edemez⁸⁸¹. DAES de Irak ve Suriye'de her iki devletin otoritesini tehdit edecek bir saldırıya geçince karşı bir saldırıya maruz kalmıştır. Devletlerin bir dış politika stratejisi olarak güç dengesini korumaya dönük çabaları⁸⁸², Washington, Bağdat, Tahran ve Erbil'in bu örgüte verdikleri tepkide ortaya çıkmıştır. İran'ı farklı kılan ise DAES'e karşı attığı bu adımla aynı anda farklı kazanımlar elde etmesi olmuştur.

Özetlemek gerekirse, Iraklı Şii milisleri DAES'le mücadeleye cesaretlendiren İran, Irak'taki DAES karşıtı kampanyaya liderlik eden bölgesel aktör rolünü üstlenmiştir. Böylece Tahran, Ortadoğu'daki önemini ve etkinliğini dünya kamuoyuna gösterme imkanı bulmuştur. Gerçekten de İran'ın DAES karşıtı tutumu ilk olarak Iraklılara kendi

⁸⁷⁹ Bayram Sinkaya, 2015, a.g.e.

⁸⁸⁰ KRG Prime Minister: Role of Iran in Iraqi Kurdistan constructive, 17.10.2015, <http://en.mehrnews.com/news/111117/Role-of-Iran-in-Iraqi-Kurdistan-constructive> (Erişim Tarihi: 19.10.2018).

⁸⁸¹ Friedrich von Gentz, "True Concept of A Balance of Power", *Theory and Practice of Balance of Power 1846-1914: Selected European Writings*, (Ed. Moorhead Wright), J.M. Dent & Sons Ltd, London 1975, s. 94.

⁸⁸² Susan B. Martin, "From Balance of Power to Balancing Behavior: The Long and Winding Road", *Perspectives on Structural Realism*, (Ed. Andrew K. Hamani), Palgrave Macmillan, New York and Hampshire 2003, s. 62.

ülkelerindeki en önemli aktörün ABD veya başka bir Arap ülkesi değil İran olduğunu hatırlatmıştır. Yine bu süreçte İran kendisiyle bölgesel rekabet halinde olduğunu Suudi Arabistan, Türkiye ve diğer Sünni devletlere Irak üzerinden kendi kabiliyetlerini göstermiştir. Ayrıca nükleer müzakereleri yürüttüğü Çin, Fransa, Almanya, Rusya, İngiltere ve ABD'ye bölgesel istikrar için kilit önemde bir aktör olduğunu göstererek görüşmeler sırasında elini bir anlamda güçlendirmiştir⁸⁸³. Bunlara ek olarak, uluslararası arenada kendisini kendi terör karşıtı bir müttefik olarak sunma imkanı elde etmiştir⁸⁸⁴. Böylece askeri kabiliyetlerini kullanarak Irak'ta güç dengesini yeniden kendi lehine tesis etmiş olsa da, vermek istediği mesaj ve elde ettiği prestijle gücün etkileme ve meşruiyet gibi düşünsel boyuta sahip unsurlarından⁸⁸⁵ da faydalanmıştır.

4.2.3. İran Kürt Bölgesinde Hareketlenme

Arap Baharı sonrasında İran'ın Irak Kürtleriyle ilişkilerini etkileyen parametrelerden biri de İran Kürt bölgesinde yaşanan gelişmeler olmuştur. Uzun yıllar Irak'ta sürgünde yaşayan Kürt gruplardan İ-KDP ve Komala, kendi hedeflerini IKBY ile Tahran arasındaki ilişkileri hesaba katarak gerçekleştirmek durumunda kalmışlardır. Nitekim Tahran, genel olarak IKBY ve özellikle de bölgenin hakim partisi KDP üzerinde bu grupların faaliyetleri dolayısıyla etkili bir baskı kurmuştur. Saddam sonrasında ise bu yöndeki taleplerini Irak merkezi hükümetine de iletmeye başlamıştır. Tahran'ın bu anlamda iki yönlü bir talebi olmuştur. İlki, Bağdat'ın İranlı Kürt grupların sınır hattında İranlı askeri hedeflere yaptığı saldırıları bizzat kendisinin engelleyecek adımlar atmasıdır. İkincisi ise Erbil'e, bu konuyla ilgili gerekli baskının yapılmasıdır⁸⁸⁶.

Tahran'ın bu talepleri üzerine, Irak parlamentosunun İran yanlısı grubu Kanun Devleti Koalisyonu, hükümetin Kürt bölgesinde konuşlanan İranlı Kürt grupları silahsızlandırması yahut ülke topraklarından çıkarmasını öneren bir teklif sunmuştur. Tahran, KYB ile kurduğu iyi ilişkiler vasıtasıyla da Komala'yı ayrıca sıkıştırmaktadır. Son zamanlardaki bazı istisnai eylemler dışarıda tutulacak olursa, IKBY de 20 yıldan fazla bir süredir bu İranlı Kürt partilerin ciddi bir silahlı saldırı yapmasını engelleyecek önlemler

⁸⁸³ Alireza Nader, *Iran's Role in Iraq: Room for U.S.-Iran Cooperation*, RAND Corporation, 2015, ss. 1-2.

⁸⁸⁴ Mohammed Salih Mustafa, a.g.e., s. 8; Ruhullah Tâlebiyerânî ve Yahya Zerinnegês, "Zohvere Dâ'eş ve degerdisî der refâre Kôrdhâ (Sûriye ve 'Irâq)", *Feslenâme Pejuheşhâye Sêyâsiye Cêhâne İslâm*, Cilt: 6, Sayı: 2, Yaz 2016, s. 145. <http://priw.ir/article-1-402-fa.pdf> (Erişim Tarihi: 04.04.2019).

⁸⁸⁵ Kai He, 2012, a.g.e., s. 162.

⁸⁸⁶ Galip Dalay, Why Iranian Kurdish Groups Remain Politically Weak, 01.09.2017, <https://www.foreignaffairs.com/articles/persian-gulf/2017-09-01/why-iranian-kurdish-groups-remain-politically-weak> (Erişim Tarihi: 09.01.2019).

almıştır. Bu durum söz konusu grupların bir anlamda emekliye ayrılması gibi bir tablo ortaya çıkarmıştır⁸⁸⁷.

İran'ın bu süreçte benimsediği politika bütünsel dengelemenin önermeleri kullanılarak açıklanabilir. Buna göre, gelişmekte olan ülkeler, kendilerine karşı oluşturulan birliktelikleri bölmeye çalışır ve içerideki muhaliflerin dış müttefiklerini yatıştırma politikası ön plana çıkar⁸⁸⁸. Dengelemenin yalnızca güce karşı değil de algılanan tehdide karşı da yapıldığı⁸⁸⁹ dikkate alındığında İran'ın burada önleyici bir diplomasi yürüttüğü görülür. Nitekim Iraklı Kürt partiler, 1980'li yılların başından beri resmi olarak İranlı soydaşlarını destekleyen bir tavır içinde değildirlir. Ancak, IKBY yönetim mekanizmasının diğer Kürt gruplarla doğrudan çatışmaya girmekten kaçınması sebebiyle, bu İranlı Kürt gruplar da Irak'ın kuzeyinde kendilerine bir hareket imkanı bulmuşlardır. İran, hareket serbestisinin olası bir işbirliğine dönüşmesi veya daha fazla artmasının önüne geçmek için diplomatik yollarla hem Bağdat ve Erbil hem de KDP ve KYB üzerinde bir baskı kurmuştur.

Tahran ayrıca IKBY'nin İran'a ekonomik bağımlılığı arttıkça, Erbil'e PJAK veya diğer İranlı Kürt grupların faaliyetlerini kısıtlama konusunda sınırları kapatma kozunu kullanarak baskı yapmıştır⁸⁹⁰. Eylül 2011'den itibaren, PJAK'la bir ateşkes ortamı tesis ederek bir süreliğine bu tehdidi de kendinden uzak tutmayı başarmıştır. Türkiye'nin KDP'yle yaptığı işbirliği neticesinde köşeye sıkışan PKK da bu ateşkes sayesinde bir ölçüde rahatlamıştır. Tahran, Kandil'e Suriye'nin kuzeyine geçişlerini kolaylaştıracağı imasında bulunarak Suriye'de Ankara-KDP-KUK biçiminde gelişen ittifaka karşı bir denge oluşturmak istemiştir⁸⁹¹. Dolayısıyla Suriye'deki gelişmeler, Esed'i iktidarda tutmak isteyen Tahran ve özerk bir bölge arayışında olan PKK'nın Suriye versiyonu PYD arasında bir çıkar birlikteliği kurulmasına sebep olmuştur. Taraflar arasındaki ateşkes de bu yakınlığın bir sonucu olarak Kandil'in PJAK'a yaptığı baskı neticesinde ortaya çıkmıştır. Böylece PKK'nın İran'daki muadili gibi görünse de PJAK, PKK'nın daha büyük jeopolitik hesapları nedeniyle İran Kürdistanı'nda beklediği ilerlemeyi sağlayamamıştır⁸⁹².

⁸⁸⁷ A.g.e.

⁸⁸⁸ Steven R. David, a.g.e., s. 236.

⁸⁸⁹ Stephen M. Walt, 1987, a.g.e., s. 5.

⁸⁹⁰ Michael Eisenstadt vd., s. 13.

⁸⁹¹ International Crisis Group, "Flight of Icarus? The PYD's Precarious Rise in Syria?", *Middle East Report*, No. 151, 8 May 2014, s. 20.

⁸⁹² Galip Dalay, 2017, a.g.e.

2012 yılının sonlarına doğru Ankara'nın PKK'yla başlattığı barış süreci, örgütü Tahran etkisinden çıkarma potansiyeline sahip olmakla birlikte, görüşmelerde yeterli ilerlemenin sağlanamaması Türkiye açısından istenen sonucu doğurmamıştır⁸⁹³. 25 Ekim 2013'te İran'ın iki Kürt aktivisti idam ettiğine dair çıkan haberler sonrasında Irak Kürt bölgesindeki İran Konsolosluğu'nun etrafında Tahran aleyhine ve PJAK lehine sloganlar atılan bir gösteri düzenlenmiştir⁸⁹⁴. Ancak, Arap Baharı ve özellikle Suriye kriziyle birlikte Kandil'le bir ateşkes süreci başlatan İran, bu tür sorunlardan ziyade sınır güvenliğine öncelik vermiştir. Bu sayede bir süre durağan bir seyir izleyen İran-İrak sınır hattı, 2015-2017 yılları arasında İran içinde ve dışında yaşanan gelişmeler doğrultusunda yeniden hareketlenmiştir. Zira PJAK dışındaki İranlı Kürt gruplar, yeniden İran'da faaliyet gösterme motivasyonu bulmaya başlamışlardır⁸⁹⁵. İlk olarak 24 Mayıs 2015'te, İ-KDP militanları PKK kontrolündeki bir bölgeden geçerek İran'a sızmaya çalışınca, sınır üzerindeki Kelaşin bölgesinde iki Kürt grup arasında çatışma çıkmış ve iki İ-KDP'li öldürülmüştür⁸⁹⁶. İran da iki taraf arasındaki bu çatışmadan bir gün sonra bölgeyi bombardımana tutmuştur⁸⁹⁷.

Mart 2016'da İ-KDP yetkilisi Hasan Şerefi, İran halkıyla irtibatlarının kopmaması için kendi Peşmerge güçlerini ülkenin içlerine doğru göndereceklerini, bunun bir savaş ilanı olmadığını fakat kendilerine bir saldırı olması durumunda mukavemet göstereceklerini ifade etmiştir⁸⁹⁸. Aynı günlerde İ-KDP yöneticilerinden Mehmednezif Kadiri de İran Kürdistanı'nda binlerce gencin silahlı mücadeleye hazır olduğunu ifade ederken örgütün lideri Mustafa Hicri, kendilerine bağlı Peşmergeleri bu yıl İran Kürdistanı'na göndereceklerini ve partinin hem kırsalda hem de kentlerde faaliyet göstereceğini söylemiştir. Yapılan planlamaya göre, 20 yıldan fazla süredir İran dışında faaliyetlerini yürüten İ-KDP'nin hem yeni genç kuşakla hem de halkın geneliyle kaynaşması sağlanmaya çalışılacaktır⁸⁹⁹. Bu doğrultuda atılan adımlar, Ağustos 2016'da İ-

⁸⁹³ International Crisis Group, 2014, a.g.e., s. 20.

⁸⁹⁴ George Richards, 2013, a.g.e.

⁸⁹⁵ Zıryan Rojhilati, "PKK ile İran'ın arası bozuluyor mu?", 09.08.2017, <http://www.rudaw.net/turkish/opinion/09082017> (Erişim Tarihi: 05.11.2018).

⁸⁹⁶ Mahmut Bozarlan, "PKK İ-KDP Peşmergesi ile çatıştı", 24.05.2015, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/pkk-i-kdp-pesmergesi-ile-catisti> (Erişim Tarihi: 05.11.2018).

⁸⁹⁷ İran PKK-İKDP mevzilerini bombaladı, 25.05.2015, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/iran-pkk-ikdp-mevzilerini-bombaladi> (Erişim Tarihi: 05.11.2018).

⁸⁹⁸ Barzani'den sürpriz İran hamlesi!, https://www.star.com.tr/dunya/barzaniden-surpriz-iran-hamlesi-haber-1097155/?utm_content=buffera8bca&utm_medium=social&utm_source=twitter.com&utm_campaign=buffer (Erişim Tarihi: 07.11.2018).

⁸⁹⁹ KDP-İ: Savaşa Hazırız!, 23.03.2016, <http://www.rudaw.net/turkish/kurdistan/230320163> (Erişim Tarihi:

KDP'nin ateşkesi bozarak İran güvenlik güçlerine saldırması, Tahran'ın buna karşılık olarak örgüte dönük operasyonlar başlatması ve taraflar arasında yoğun çatışmalar yaşanmasıyla sonuçlanmıştır. Nitekim İ-KDP Genel Sekreteri Halid Azizi, 20 Aralık 2016'da Erbil'e bağlı Köysancak'ta kendilerine yönelik yedi kişinin hayatını kaybettiği dört kişinin de yaralandığı saldırıdan İran'ı sorumlu tutmuştur.⁹⁰⁰.

İran hükümeti de 15 Haziran 2017'de İran Kürdistanı'nda yeniden başlayan çatışmaların ardında İ-KDP'nin bulunduğunu düşünmüş, orduya IKBY'ye bağlı Soran ve Çomar'ın sınır köylerini bombalama talimatı vermiştir. Bunun üzerine Erbil de harekete geçerek, Kürt grupları komşu ülkelere yönelik herhangi bir eylemde bulunmamaları konusunda uyarılmış, Tahran'dan da bombardımanın durdurulmasını istemiştir. İran ise sınır kapılarının denetimini üstlenen Kürt yetkililerden İ-KDP Peşmergelerinin geçişini ve IKBY topraklarından yapılan saldırıların önlenmesini talep etmiştir⁹⁰¹. Bu arada Tahran, Haziran 2016'dan itibaren PJAK'a yönelik tavrını da sertleştirmiş ve askeri operasyonları başlatmıştır. 2011'deki ateşkestten sonra siyasi tutukluların idamını askıya alan İran, 9 Ağustos 2016'da altı yıl önce idam cezası alan bir PJAK üyesinin cezasını infaz etmiştir⁹⁰².

İran'ın İ-KDP'ye yönelik operasyonlarını ve PJAK'a dönük eylemlerini dengeleme stratejisi çerçevesinden değerlendirmek mümkün değildir. Zira bir devlet davranışının dengeleme kapsamına girip girmediği bir tehdit karşısında gösterdiği tepkinin zamanlamasıyla ilgilidir. Bu anlamda, bir saldırıya hemen karşılık vermek dengeleme olarak tanımlanamaz⁹⁰³. Bir devletin saldırgan bir aktör tarafından doğrudan tehdit edildiği durumda aldığı kısa vadeli önlemleri de dengeleme davranışıyla ilişkilendirmek mümkün değildir. Ancak, aynı aktöre karşı uzun dönemli güvenlik çıkarlarını koruma amacıyla planlanan dengeleme kararı bu kapsamda değerlendirilir⁹⁰⁴. İ-KDP'yi hedef alarak IKBY'ye bağlı yerleşim birimlerini bombalaması da Erbil'i bu örgüte karşı harekete geçirmeye yönelik bir hamledir.

07.11.2018).

⁹⁰⁰ Bilgay Duman, "Erbil'de İ-KDP Saldırısı ve Düşündürdükleri", 26.12.2016, <http://orsam.org.tr/erbil-de-i-kdp-saldirisi-ve-dusundurdukleri/> (Erişim Tarihi: 05.11.2018).

⁹⁰¹ Ahmet Aslan, "İran-KDP'si ile İran arasındaki çatışmalar ne anlama geliyor?", 06.07.2016, <https://www.demokrathaber.org/roportajlar/iran-kdp-si-ile-iran-arasindaki-catismalar-ne-anlama-geliyor-h69442.html> (Erişim Tarihi: 05.11.2018).

⁹⁰² Ece Göksedef, "Suriye'de Yeni Denklem", 22.08.2016, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/suriyede-yeni-denkleme> (Erişim Tarihi: 09.01.2019).

⁹⁰³ Randall L. Schweller, 2004, a.g.e., ss. 166-167.

⁹⁰⁴ Randall L. Schweller, "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In", *International Security*, Vol. 19, No. 1, Summer 1994, s. 83.

4.2.4. Bölgesel Yönetimin Bağımsızlık Hedefi

3 Temmuz 2014'te IKBY Başkanı Mesud Barzani, parlamentodan bir bağımsızlık referandumunu organize edecek bir komisyon oluşturulmasını talep etmiştir. Aradan 24 saat geçmeden İran'ın Ortadoğu ve Afrika işlerinden sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Hüseyin-Emir Abdullahiyan Barzani'yi akılsızca davranmakla itham etmiş ve Kürtler arasında Irak'ın parçalanmasına razı olmayacak liderler bulunduğu inandığını söylemiştir. Radikal din adamlarından ve İran'ın önemli kurumlarından Uzmanlar Meclisi'nin kıdemli bir üyesi olan Ahmed Hatemi, bu komplonun önüne geçilmezse bölgenin İsrail gibi diğer bir kanser tümörüyle uğraşmak zorunda kalacağını, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Merziye Afham da referandumun bir Siyonist komplo olduğunu ifade etmiştir⁹⁰⁵. Bağımsız bir Kürdistan meselesi, etnik azınlıklarla devlet arasında sürekli bir gerilimin olduğu İran İslam Cumhuriyeti için oldukça hassas bir konudur. Özellikle Kürt meselesinin kendilerine karşı bir koz olarak kullanıldığına inanan İranlı yetkililerin Barzani'nin Temmuz 2014'teki bağımsızlık referandumu çağrısına sert bir tepki göstermelerinin ardında bu düşünce de vardır⁹⁰⁶.

Başbakan Benjamin Netanyahu'nun bağımsız bir Kürt devletine destek için yaptığı çağrı İranlıları daha da sınırlendirmiş ve Tahran'da Barzani aleyhinde bir hava oluşmuştur. Bu aşamada İran yönetimi, ilgisini bağımsızlık tartışmalarının bir ölçüde dışında kalan KYB'ye yönelmiştir. 18 ayını tedavi maksadıyla yurtdışında geçiren ve 19 Temmuz 2014'te Irak'a dönen Celal Talabani'yle iletişime geçen İranlı liderler, Barzani'nin bağımsızlık çağrısına mesafeli duran Kürt gruplarla da yakın temas kurmuştur. Dolayısıyla Tahran'ın en temel hedefi, Kürtlerin kendi arasındaki uzlaşmazlıklardan faydalanarak bağımsızlık sürecini akamete uğratmaktır⁹⁰⁷. İran'ın bu yaklaşımı, böl ve yönet şeklindeki dengeleme stratejisine benzemekte olup rakiplerini bölerek veya bölünmüş halde tutarak zayıf kalmalarını arzulayan ülkelerin başvurduğu bir yöntemdir⁹⁰⁸.

⁹⁰⁵ Marjan Namazi, "Why Iran Fears Iraq's Kurds", 08.12.2014, <https://www.thedailybeast.com/why-iran-fears-iraqs-kurds> (Erişim Tarihi: 19.07.2018); Êstêqlâlê Êqlîme Kôrdêstâne 'Iraq; ez rûya tâ vaqîyyet, 06.07.2014, https://www.radiofarda.com/a/f4_viewpoints_kurdistan_iraq_iran/25447426.html (Erişim Tarihi: 05.04.2019).

⁹⁰⁶ Alireza Nader vd., a.g.e., s. 101; Esil Rezâyî, "Êstêqlâlê Kôrdêstâne 'Iraq, Kâbûse Îrân", 05.07.2014, <http://almezmaah.com/persian/2014/07/05/استقلال-کردستان-عراق-کابوس-ایران> (Erişim Tarihi: 07.04.2019).

⁹⁰⁷ Alex Vatanka, "Why Iran Fears an Independent Kurdistan", 25.07.2014, <https://nationalinterest.org/feature/why-iran-fears-independent-kurdistan-10950?page=0%2C1> (Erişim Tarihi: 03.10.2018).

⁹⁰⁸ Hans J. Morgenthau, a.g.e., s. 198.

İran'ın Barzani'yi hedef alarak Kürtler arasında bir ayrılık oluşturma çabasına rağmen istediği sonucu alamamıştır. Nitekim Ortadoğu genelinde faaliyet gösteren Kürt hareketlerinin temel meselelerle ilgili ortak bir vizyon geliştirebilmesi maksadıyla kurulan Kürdistan Ulusal Kongresi, İran'ı Irak Kürtlerinin bağımsızlık yönünde attığı adımlara engel olması nedeniyle kınamıştır. Yapılan açıklamada, IKBY tarafından yönetilen topraklarda bir bağımsızlık ihtimalinin ortadan kalkması için İran'ın Kürtleri bölmeye çalıştığına dikkat çekilerek, dünya üzerinde hiçbir ülkenin Kürtlere karışma ve onlar adına karar verme hakkının olmadığı vurgusu yapılmıştır⁹⁰⁹.

Kürt kongresi tarafından yapılan uyarıya rağmen İranlı yetkililer aynı stajetejiyle yollarına devam etmiştir. Kasım 2016'da Tahran'da düzenlenen bir konferansta konuşan İran dini lideri Ayetullah Ali Hamaney'in danışmanlarından Yahya Rahim Safevi öncelikle Irak Kürtleri'nin yarısının Ari ırkından olduğunu ve kendileriyle iyi ilişkilere de sahip olduğunu belirterek başladığı konuşmasında IKBY'yi "Siyonistlerle" işbirliği yapmakla ve Irak merkezi hükümetinden ayrılmakla suçlamıştır. KDP ile karşılaştırıldığında KYB ile daha iyi ilişkiler kurduklarını söyleyerek iki partiyi birbirinden ayıran Safevi, KDP'nin Suudi Arabistan Başkonsolosluğu'nun İran karşıtı muhalif gruplara silah vermesine göz yumduğunu da iddia etmiştir. IKBY tarafından yapılan açıklamada ise bu iddiaların hem asılsız olduğuna hem de Kürt bölgesinin iç işlerine izinsiz bir müdahale olduğuna yer verilmiştir. Ayrıca açıklamada, bu tür ispatlanması mümkün olmayan suçlamaların İran İslam Cumhuriyeti ve Irak Kürdistanı arasındaki dostane ilişkilerin zarar görecebileğine dikkat çekilmiştir⁹¹⁰.

Türkiye resmi olarak Irak Kürtlerinin bağımsızlığına karşı olsa da, 2014 yılındaki referandum tartışmalarının ilk zamanlarında İran'da bunun aksini düşünenler de vardır. Buna göre, Ankara'nın öncelikli gayesi Tahran'ın bölgesel hedeflerine karşı koymaktır. Türkler için Kürtlerin ayrılığıyla parçalanmış bir Irak; federal, Şii ağırlıklı ve Tahran destekli bir merkezi hükümetin bulunduğu Irak'a göre daha tercih edilebilir bir niteliğe

⁹⁰⁹ Kurdish Congress Condemns Iran Interference in Independence Bid, 12.07.2014, <http://www.rudaw.net/english/kurdistan/12072014> (Erişim Tarihi: 30.09.2018).

⁹¹⁰ Tahran'a cevap: Kabul etmiyoruz!, 08.11.2016, <http://www.rudaw.net/turkish/middleeast/081120161> (Erişim Tarihi: 09.09.2018); Heşdâre meşavere nezâmiye Hâmaney be devlete Êqlîme Kôrdêstâne 'Irâq, 07.11.2016, <https://www.dw.com/fa-ir/عراق-هشدار-مشاور-نظامی-خامنهای-به-دولت-اقلیم-کردستان-عراق/a-36291599>; Meşâvere Hâmaney zemen nefiye hoviye Kôrdhâye 'Irâq bâ êstêqlâle anhâ môhâlelefet kerd, 07.11.2016, <https://farsi.alarabiya.net/fa/iran/2016/11/07/مشاور-خامنیه-ای-ضمن-نفی-هویت-گردهای-عراق-بها-استقلال-آن-ها-مخالفت-کرد>; Sohnegûye Êqlîme Kôrdêstân: Sohâne Rehim Sefevî peziroftenî nîst, 07.11.2016, <http://www.bbc.com/persian/world-37895189> (Erişim Tarihi: 10.04.2019).

sahip olacaktır.⁹¹¹ Ancak, iki ülkenin de Irak Kürtlerinin bağımsızlığına ve Suriyeli Kürtlerin statü kazanmasına karşı olduğu zamanla daha iyi ortaya çıkmıştır. Kürtlerin Suriye ve Irak'ta güçlenmeye başlaması Türkiye ve İran arasında işbirliğini mecbur kılmıştır⁹¹².

2014 yılındaki bağımsızlık referandumu girişiminde, Türkiye'nin beklenen sertlikte bir tepki ortaya koymamasının ardında Arap Baharı sonrası oluşan bölgesel konjonktürde yaşadığı yalnızlığın etkisi vardır. Erbil, Ankara'nın yakın çevresinde üstelik güvenliğini ilgilendiren meselelerde, istikrarlı bir ilişki kurabildiği az sayıdaki aktörden biridir. Bir diğer neden de yukarıda bahsedildiği üzere iki taraf arasında artan ekonomik bağlardır. Bu noktada, devletlerin kurduğu ekonomik ilişkiler ile dengeleme tercihleri arasında kurulan bağlantıyı hatırlamak gerekir. Bu önermeye göre, devletler karşılıklı ekonomik bağımlılığa sahip olduğu aktörleri dengelemenin maliyetlerine katlanmak yerine daha uzlaşmacı bir tutum benimserler⁹¹³. Ankara bu dönemde ayrıca, ülkede yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimlerine ve DAEŞ'in Türkiye'nin Musul Konsoloslugu'na yönelik saldırısına odaklanmıştır.

Kuzey Irak'ta da DAEŞ saldırıları sonrası bağımsızlık tartışmaları askıya alınmış konu yaklaşık üç yıl boyunca çok ciddi bir kamuoyu oluşturacak şekilde gündeme gelmemiştir. 2017 yılının başlarından itibaren Mesud Barzani tarafından yeniden dillendirilmesi üzerine General Kasım Süleymani devreye girmiştir. Nisan ayında Süleymaniye şehrine giden Kasım Süleymani, KYB'li yöneticilerden referandum konusunda Barzani'nin karşısında durmalarını istemiştir. İran destekli Irak milis güçleri de Ninova Eyaleti'nin Irak Kürt bölgesine dahil edilmesine hiçbir şekilde izin vermeyeceklerini ilan etmişlerdir⁹¹⁴. İran'ın bu ön alıcı adımlarına rağmen, 7 Haziran 2017'de Mesud Barzani öncülüğünde 16 siyasi partinin katılımıyla yapılan toplantıda, 25 Eylül'de Irak Kürt bölgesinde bir bağımsızlık referandumu yapılması kararı alınmıştır⁹¹⁵.

⁹¹¹ Alex Vatanka, a.g.e.; Erdeşir Peşneg ve Zehrâ Zomerdi, "Berresiye tehvolâte seyâsiye 'Îrâq der perteve seyâsete hârêciyye Îrân, Tôrkiye ve 'Arebêstân", *Feslenâme Sâyâsete Hârêci*, Cilt: 28, Sayı: 3, Sonbahar 2014, s. 494. http://fp.ipisjournals.ir/article_18322_098334549632d755ad41fb1191dbc735.pdf (Erişim Tarihi: 28.03.2019).

⁹¹² Galip Dalay, 2017, a.g.e.

⁹¹³ Paul A. Papayoanou, "Economic Interdependence and the Balance of Power", *International Studies Quarterly*, Vol. 41, Issue 1, 1997, s. 114-115.

⁹¹⁴ Ahmad Mejdyar, "Iran-Allied Iraqi Militia Group Threatens Violence over Kurdistan Independence Plan", 08.08.2017, <http://www.mei.edu/content/io/iran-allied-iraqi-militia-group-threatens-violence-over-kurdistan-independence-plan> (Erişim Tarihi: 16.07.2018).

⁹¹⁵ Salih Bilici ve İdris Okuducu, "IKBY'de Referandum Belirsizliği", 27.07.2017, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/ikbyde-referandum-belirsizligi/870652> (Erişim Tarihi: 09.01.2018).

Bu karardan kısa bir süre sonra KYB lideri Celal Talabani Tahran'a davet edilmiştir. Ancak, o dönem ciddi sağlık sorunları yaşayan Talabani, partisi üzerinde eskisi kadar etkili olamadığından KYB içindeki bazı isimler Tahran'dan bağımsız bir politika izlenmesi gerektiğini savunmuştur. Goran ve Komela İslam gibi partiler ise referandum konusuna mesafeli yaklaşmıştır. Bu partilerin Irak Kürt bölgesinin İran'la sınır hattında yer alan Süleymaniye ve Halepçe kentlerinde etkin olduğu dikkate alınacak olursa, Tahran'ın sürece etki etmeye çalıştığı açık bir şekilde görülür⁹¹⁶. Bir IKBY yetkilisinin aktardığına göre, Temmuz ayında İranlı yetkililerle yapılan bir toplantıda, kendilerine referandumu düzenlemezlerse ödüllendirilecekleri aksi takdirde hayal bile edemeyecekleri bir tepkiyle karşılaçakları söylenmiştir⁹¹⁷. Bir stratejik-diplomatik davranış modeli olan güç dengesini koruma⁹¹⁸ politikasının uygulamadaki en doğru zamanı, gücünü genişleyerek artıran bir aktörün komşu haline gelmesinden önceki dönemdir⁹¹⁹. Tahran da kuvvet kullanma seçeneğine başvurmadan fakat bahsi geçen yetkilinin sözlerinden anlaşılacağı üzere bunu diplomatik bir dille ima ederek olası bir bağımsız Kürdistan tehdidinin önüne henüz doğum aşamasında geçmek istemiştir.

İran'ın bu uyarılara rağmen Iraklı Kürtler, Temmuz 2017'de Washington'da Amerikan hükümetinin Eylül ayında yapılacak bağımsızlık referandumuna destek vermesi için bir kampanya düzenlemişlerdir. Ancak Bağdat'ın bu sürece karşı olması ve ABD'nin de "tek-Irak politikası" (*one-Iraq policy*), bu girişimi boşa çıkarmıştır. IKBY Dış İlişkiler Sorumlusu Falah Mustafa Bekir, Washington'daki bu ziyaret esnasında Amerikalı yetkililere bağımsız bir Kürdistan'ın bölge için bir problem kaynağı olmadığını aksine birçok sorun için çözüm olabileceğini iletmiş, onlardan da Erbil ve Bağdat arasında arabulucuk yapmasını talep etmiştir. Aralarında DAES'le Mücadele Özel Temsilcisi Brett McGurk'un da olduğu bu Amerikalı yetkililer ise güçlü, istikrarlı ve birleşik bir Irak'ın terörizmle mücadelede en iyi seçenek olduğunu belirtmişlerdir. Washington ayrıca, olası bir bağımsız Kürt devletinin ortaya çıkışından hayati bir endişe duyan Ankara'nın ve Tahran'ın vereceği tepkiyi de hesaba katmıştır⁹²⁰.

Referandum kararına İran'ın resmi makamlarından gelen tepkiler, Ankara'nın ve hatta Bağdat'ın tepkisinden bile daha serttir. Zira Tahran, Irak Sünnilerinin de benzer bir

⁹¹⁶ A.g.e.

⁹¹⁷ Ahmad Mejdyar, a.g.e.

⁹¹⁸ Stanley Hoffmann, a.g.e., s. 620.

⁹¹⁹ Nicholas John Spykman, a.g.e., s. 20.

⁹²⁰ B. Allen-Ebrahimian, a.g.e.

referandumu katılacağını beyan etmesi, İran'ın bu konuda Irak Kürt bölgesindeki en önemli müttefiklerinden biri olan KYB'nin üzerinde dahi sınırlı bir etkisi olduğunu göstermiştir⁹²⁶.

İran Savunma Bakanlığı'nın yaptığı açıklamaya göre, 23 Temmuz 2017'de İran ve Irak savunma bakanları, iki ülke arasında bir askeri işbirliği antlaşması imzalamışlardır. Terörizmle mücadele, sınır güvenliği, teknik ve askeri destek gibi konuları da kapsayan bu antlaşmanın zamanlaması da oldukça önemlidir. Antlaşma, Musul'un Irak ordusu tarafından DAESH terör örgütünden kurtarıldıktan sonraki bir döneme denk gelmesi nedeniyle bir zafer niteliği taşıırken, Irak Kürt bölgesinde bir referandum düzenlenmesinden önceki bir tarih olması dolayısıyla da IKBY liderliğine yönelik bir tehdit içermiştir. Zira yapılan görüşmede İranlı bakan, Irak'ın toprak bütünlüğünün tüm etnik grupların yararına olduğunu, Irak'ta bölünmeye dönük bir adımın kesinlikle karşısında duracaklarını belirtmiştir⁹²⁷. İran'ın diplomatik söylemler üzerinden şekillendirdiği yumuşak dengeleme davranışının, Irak merkezi hükümetiyle yapılan böyle bir antlaşma ile sert dengeleme adımına dönüşmeye başladığı görülür. Zira askeri bir ittifak veya askeri teknolojinin bir müttefike transferi gibi yöntemler, bu tür bir dengeleme stratejisinin kapsamına girmektedir⁹²⁸. İran'ın bağımsızlık referandumunu engellemeye yönelik tüm bu dengeleme hamlelerine rağmen IKBY, 25 Eylül'de bu oylamayı gerçekleştirmiştir.

4.2.5. Bağımsızlık Referandumu Sonrası Gelişmeler

Referandumdan sonraki süreçte Tahran, ilk olarak Barzani'den oylamayı iptal etmesini istemiştir. Olumlu bir cevap alamayınca İran medyası Barzani'nin fırsatçı ve otoriter bir lider olduğu, rakiplerini ezerek ömrünün sonuna kadar başkanlık koltuğunda oturmak ve kendi ailesine dayalı bir siyasal sistem kurmak için referandumu araçsallaştırdığını iddia eden bir yayın politikası izlemiştir. İsrail'in referandumu destek veren tek ülke olması nedeniyle de Barzani Siyonist rejimin işbirlikçisi şeklinde resmedilmiştir. Diğer yandan İran, Irak Kürt bölgesiyle olan sınır hattında askeri manevralar yaparken Bağdat'ın talebiyle hava sahasını IKBY'ye kapatmış ve Irak güvenlik

⁹²⁶ Emrah Kekilli ve Bünyamin Keskin, "Kapıdaki Kriz: Barzani'nin Bağımsızlık İsrarı", *SETA Analiz*, Eylül 2017, Sayı: 217, s. 24.

⁹²⁷ İsmail Sarı, "İran ve Irak Savunma ve İşbirliği Antlaşması İmzalandı", 25.07.2017, <https://iramcenter.org/iran-ve-irak-savunma-is-birligi-anlasmasi-imzaladi/>, (Erişim Tarihi: 15.07.2018); Sefere vezire defâ' 'Iraq be Îrân ('eks), 23.07.2017, <https://www.asriran.com/fa/news/550415/-سفر-وزیر-دفاع-عراق-به-ایران-عکس> (Erişim Tarihi: 11.04.2019).

⁹²⁸ Robert A. Pape, a.g.e., s. 36.

güçlerinin sınır hattında kontrolü IKBY'den alma yönündeki hamlesine tam destek vermiştir. Tahran, İran Kürdistanı'na yönelik operasyonlarını da hızlandırmıştır. Zira Kuzey Irak'taki referanduma sempatiyle yaklaşan grupların varlığı, Trump yönetiminin son zamanlarda İran'a karşı benimsemiş olduğu düşmanca tavır da hesaba katıldığında İran'da ciddi bir iç istikrarsızlığa yol açma potansiyeli taşımaktadır⁹²⁹.

Referanduma giden süreçte Ankara ve Erbil arasındaki ilişkilerin bozulmasına paralel olarak iki bölgesel rakip Türkiye ve İran, Irak merkezi hükümetinin IKBY'ye verdiği tepki doğrultusunda hareket ederek, yeni bir işbirliği yapmıştır⁹³⁰. İki ülke böylece, 1990'lı yılların başından itibaren Kürtlerle ilgili meseleler dolayısıyla üçüncü kez birlikte hareket etme kararlılığı göstermiştir. Daha önce de belirtildiği gibi bir ulus devletle bir ulus-altı aktörün başka bir devlete karşı yaptığı ittifak ya da devletlerin bir araya gelerek ulus-altı aktörlere karşı yaptıkları ittifak, güç dengesini sağlama maksadı taşırsa asimetrik dengeleme olarak tanımlanır⁹³¹. Nitekim Ankara ve Tahran, Kürtlerin bağımsızlığa destek yönünde çıkan referandum sonucu doğrultusunda bir adım atmasının önüne geçmek istemiştir. Bunun için Bağdat'ın beklentileriyle uyumlu ve Erbil'in gücünü zayıflatacak şekilde bir dizi önlem almıştır⁹³².

Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, referandumdan sonraki süreçte Tahran'a İran ve Türkiye arasında 2014'te kurulan Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi toplantısının dördüncüsüne katılmak üzere gitmiştir. 4 Ekim'de gerçekleştirilen ziyarette Erdoğan, Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani ve dini lider Ayetullah Ali Hamaney'le görüşmüştür. Ekonomik ve siyasi ilişkilerin yanı sıra başta bağımsızlık referandumu olmak üzere bölgesel gelişmelerin de ele alındığı bu toplantıların ardından kapsamlı açıklamalar yapılmıştır. Bu açıklamalara göre, iki ülke Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması konusunda ve güvenliklerini ilgilendiren meselelerde işbirliğini artırıp özellikle PKK-PJAK'la mücadelede mevcut işbirliği mekanizmalarını güçlendirecektir. Her iki ülke liderleri, mevcut Irak Anayasası'na ve Irak'ın egemenlik haklarına saygının gereği olarak Irak Kürt bölgesinde yapılan referandumu gayr-ı meşru ilan etmişler ve IKBY'den geri adım atmasını talep etmişlerdir. Bu ziyaretin önemli sonuçlarından biri de İran, Irak ve

⁹²⁹ Mohsen Milani, 2017, a.g.e.; Şâhêd 'Alevî, Refrândûme Êstêqlale Kôrdêstâne; tehqêq yâ şekestê rûyâyê târihî?, <http://www.bbc.com/persian/blog-viewpoints-41580828>, 11.10.2017, (Erişim Tarihi: 16.04.2019).

⁹³⁰ Mehmet Uyanık, "Turkey and the KRG After the Referendum: Blocking the Path to Independence", *CSIS Turkey Project*, November 22, 2017, s. 1.

⁹³¹ Thazha Varkey Paul, 2004, a.g.e., s. 3.

⁹³² Sâle 2017 ve pâyâne rûyâyê Êstêqlâlê Êqlîme Kôrdêstân, 31.12.2017, <https://www.irna.ir/news/82781639/اقلیم-کوردستان-استقلال-رویا-پایان-و-پایان-سال-2017> (Erişim Tarihi: 16.04.2019).

Türkiye arasında IKBY'ye karşı uygulanacak yaptırımların koordine edilmesi maksadıyla bir danışma mekanizması kurulması kararının alınması olmuştur⁹³³.

IKBY'ye komşu iki devletin referandum konusundaki bu net tavrının yanı sıra Irak ordusunun referandum kapsamına dahil edilen tartışmalı bölgelere dönük operasyonları, Erbil'i oldukça zor duruma düşürmüştür.⁹³⁴ Kerkük ve diğer bazı tartışmalı bölgelerin yeniden Irak güvenlik güçlerinin kontrolüne geçmesinden hemen önce Kasım Süleymani, IKBY'nin İran destekli Şii milislerin de yardımıyla ilerleyen Irak güçlerine karşı koymasının ölümcül bir hata olacağını söylemiş ve barışçıl bir şekilde Kerkük'ten çekilmelerini istemiştir. İran bu süreçte KDP-KYB ikiliğinden faydalanmış, KYB Peşmergelerinin korumasında olan Kerkük ciddi bir çatışmaya girmeden IKBY kontrolünden çıkmıştır. Barzani de bunun üzerine KYB yetkililerinin büyük bir ihanete imza atarak Bağdat ve hatta Tahran'la anlaştığını ve Peşmerge'nin Kerkük'ten çekildiğini iddia etmiştir⁹³⁵.

Referandum sonrasında Irak Kürt bölgesi, yakın gelecekteki bir bağımsızlık ihtimalinden daha da uzaklaşmıştır. Zira Ankara'nın ve Tahran'ın Bağdat'la eşgüdümlü olarak kararlı bir tutum takınması Erbil'i izole ve savunmasız bırakmıştır. 5 Kasım 2017'de Irak Bakanlar Kurulu tarafından onaylanan 2018'in taslak bütçesinde, IKBY'nin bütçeden elde edeceği gelirin oranı yüzde 17'den 12.6'ya düşürülmüştür. Bu durum kamu sektörü çalışanları ve Peşmerge güçlerinin maaşlarının ödenmesini zorlaştırmıştır. Buna Kerkük'ün kontrolünün elden çıkmasıyla Kürt bölgesinin petrol gelirlerinin yarıdan fazlasının kaybı da eklenmiş ve bölge ekonomik anlamda ciddi bir krizle karşı karşıya kalmıştır⁹³⁶. Görüldüğü üzere Bağdat ve Irak Kürt bölgesine komşu konumunda bulunan iki büyük ülke, IKBY'yi cezalandırma ve geleceğe dönük caydırıcı bir niteliğe sahip olması için ekonomik araçları devreye sokmuştur. Bu üç ülkenin birlikte benimsediği bu yöntemi; ekonomik yaptırımlar, ambargo, işbirliği yapmama ve bir takım kurumsal

⁹³³ Bayram Sinkaya, "Turkish-Iranian Rapprochement and President Erdogan's Visit to Iran", 09.10.2017, <http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/14513?dil=en> (Erişim Tarihi: 23.07.2018); Rehber-e Ênqlâb der didâre Erdogân bergozârîye hemeporsî der Kôrdêstâne 'Irâq heyânet be menteqe est, 04.10.2017, <https://www.mehrnews.com/news/4105049/برگزاری-همه-پرسی-در-کردستان-عراق-خیانت-به-منطقه-است> (Erişim Tarihi: 17.04.2019).

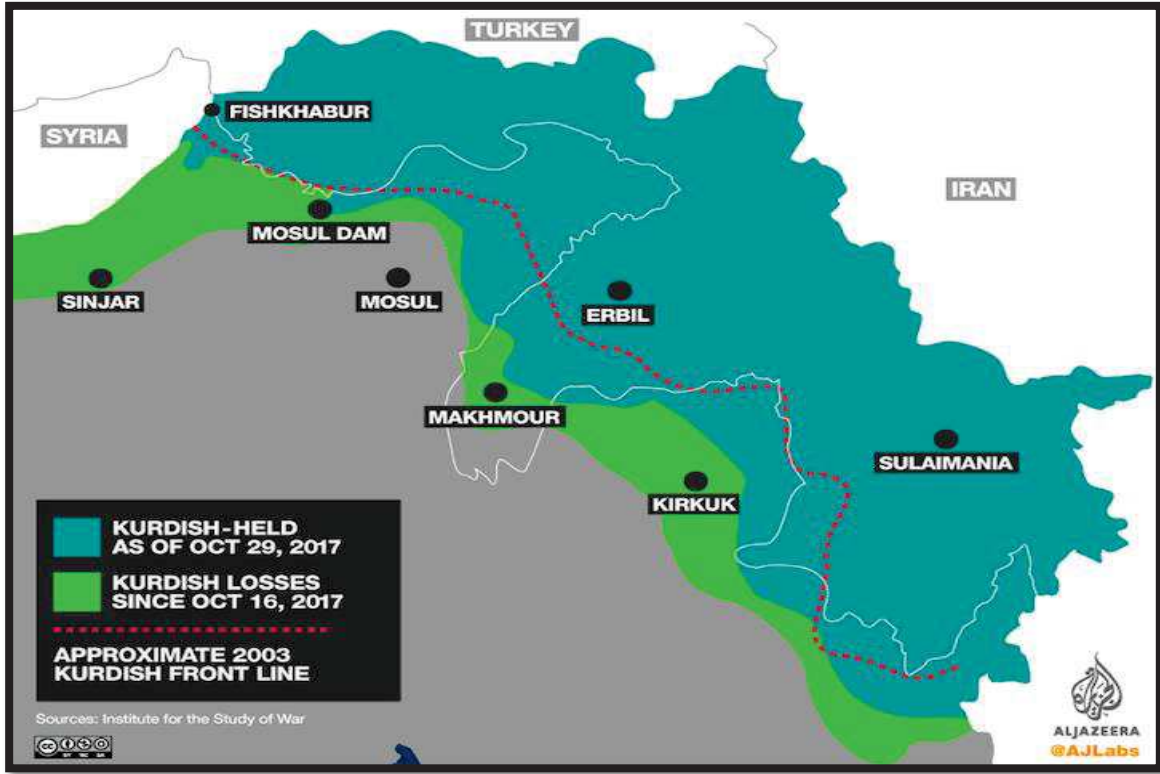
⁹³⁴ Bünyamin Kekilli ve Can Acun, "Referandum Sonrası Kerkük ve Tartışmalı Bölgelerin Durumu: Türkiye'nin Pozisyonu", *SETA Perspektif*, Sayı: 181, Ekim 2017, s. 1.

⁹³⁵ Mohsen Milani, 2017, a.g.e.; Neçirvân Bârzânî: Êqlîme Kôrdêstân âmâde mozâkere bâ Bagdâd est, 24.10.2017, <https://www.dw.com/fa-ir/اقلیم-کردستان-آماده-مذاکره-با-بغداد-است> (Erişim Tarihi: 18.04.2019).

⁹³⁶ Mehmet Uyanık, "Turkey and the KRG After the Referendum: Blocking the Path to Independence", *CSIS Turkey Project*, November 22, 2017, s. 5.

kısıtlamaları içeren negatif askeri olmayan dengeleme⁹³⁷ kapsamında değerlendirmek mümkündür.

Harita 4.2. Merkezi hükümetin kontrolüne geçen tartışmalı bölgeler⁹³⁸

Kaynak: Alia Chughtai, "Territory lost by Kurds in Iraq", 01.11.2017, <https://www.aljazeera.com/indepth/interactive/2017/10/territory-lost-kurds-iraq-171031133441429.html> (Erişim Tarihi: 04.08.2019).

Kendilerini hedef alan tüm bu adımlara rağmen İKBY yöneticileri, referandum sonrasında Bağdat'la yaşanan sorunları aşmanın yolunun İran'dan geçtiğini düşünmüşlerdir. Tahran da Erbil'le ilişkileri tümenden kesmemiş, referandum sonrasında Erbil'e birkaç heyet yollayarak⁹³⁹ yeni süreci yönetmeye çalışmıştır. İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani de 20 Ocak 2018'de Bağdat'ta el-İbadi ile görüştüktan sonra Tahran'a gelen Neçirvan Barzani⁹⁴⁰ ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Ruhani burada, İran'ın Kürtlerle ilişkilerini, tarihi ve derin olarak tanımlamış ve bu ilişkileri geliştirmek için gayret sarf

⁹³⁷ Kai He, 2012, a.g.e., s. 167.

⁹³⁸ Alia Chughtai, "Territory lost by Kurds in Iraq", 01.11.2017, <https://www.aljazeera.com/indepth/interactive/2017/10/territory-lost-kurds-iraq-171031133441429.html> (Erişim Tarihi: 04.08.2019).

⁹³⁹ Deftere Bârzânî didâre bâ Sefire İrân râ tevsif kerd, 22.02.2019, <https://www.irna.ir/news/83218435/-دفتر-بارزانی-دیدار-با-سفیر-ایران-را-مهم-توصیف-کرد> (Erişim Tarihi: 20.04.2019).

⁹⁴⁰ Qovle mosâ'ide Neçirvân Bârzânî be Tehrân: Kontrole fe'aliyete gorûhâye mohâlefe Cômhûrî İslâmî der Êqlîm, 21.01.2019, <https://www.aftabkaran.com/2018/01/21/قول-مساعده-نچيروان-بارزانی-به-تهران-کنت/ولایتی-ایران> (Erişim Tarihi: 20.04.2019).

edeceklerini söylemiştir. Hamaney'in özel temsilcisi Ali Ekber Velayeti, 18 Şubat'ta Irak'ın Kürt Cumhurbaşkanı Fuad Masum ile Bağdat'ta yaptığı görüşmede⁹⁴¹ IKBY ve merkezi hükümet arasındaki ilişkileri güçlendirmek için İran'ın çaba göstereceğini ifade etmiştir. İran, IKBY ile ilişkilerinin tam anlamıyla iyileşmesi için Kürt bölgesinin Irak'tan ayrılık talebinden vazgeçmesi ve İ-KDP'nin İran'daki eylemlerinin engellenmesi için tam bir işbirliği yapılmasını istemiştir⁹⁴².

Taraflar arasındaki görüşmeler bundan sonra da devam etmiş IKBY'li yetkililer, Mayıs 2018'in ilk günlerinde İran hükümetinin ticaret delegasyonunu Erbil'de, iki taraf arasında dördüncüsü gerçekleştirilen ekonomik konferans kapsamında ağırlamışlardır. Bu toplantı esnasında, İran'ın Irak büyükelçisi Iraj Mescidi ile yetkilerini devretmiş olan Mesud Barzani arasında, Irak ve bölgedeki siyasi gelişmeler hakkında fikir alışverişinde bulunduğu bilgisi paylaşılan bir görüşme yapılmıştır. Aynı etkinliğe katılan İran Sanayi, Maden ve Ticaret Bakanı Muhammed Şeriatmedari, Erbil ve Tahran arasında ikili ilişkileri geliştirme amaçlı bir antlaşma imzalandığını ve taraflar arasında ticaretin azalmasına neden olan sorunları araştırmaya dönük bir komite kurulmasının kararlaştırıldığını açıklamıştır⁹⁴³.

İki taraf arasında devam eden sorunların başında ise Haşdi Şabi milislerinin kontrolsüz eylemleri gelmektedir. Bir diğer sorun, İran'ın Irak Kürt bölgesinde bulunan İranlı Kürtlere dönük son iki yılda artan füze saldırıları, suikastler ve adam kaçırmaya gibi eylemleridir. Bunlara rağmen taraflar arasında yoğun temas sürmüştür. Nitekim Kasım Süleymani, Bağdat'a olduğu kadar Erbil'e de resmi olmayan ziyaretler gerçekleştirmeye başlamıştır. Ancak, bugünlerde İran'ın Kuzey Irak'taki siyasi ve askeri etki kurma çabası daha çok kamuya açık olmayan şekilde yürümektedir. IKBY güvenlik güçleri İran'ın

⁹⁴¹ Velâyetî: Îrân der cêhete tehkîm vehdete mêlli der 'Îrâq telâş mi koned, 18.02.2018, <https://www.mashreghnews.ir/news/832576/> (Erişim Tarihi: 20.04.2019).

⁹⁴² Fehim Taştekin, "İran, Kürtleri yakın plana alırken...", 13.03.2018, <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2018/03/12/iran-kurtleri-yakin-plana-alirken/> (Erişim Tarihi: 15.07.2018);

⁹⁴³ Fazel Hawramy, "Iraqi Kurds look to open new chapter with Iran", 15.05.2018, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/05/iran-krq-kurdistan-iraq-trade-militancy-kdpi-barzani.html> (Erişim Tarihi: 07.09.2018); Hemâyeşe Forsethâye Êktêsâdiye Îrân ve Êqlîme Kôrdestâne 'Îraq emrûz âgâz mi şevad, 02.05.2018, <https://www.isna.ir/news/97021206785/> - امروز - عراق - اقلیم - کردستان - ایران - و - اقتصادی - های - عراق - emrûz - âgâz mi şevad, 03.05.2018, <https://www.mojnews.com/بخش-اقتصادی-4/226110-یادداشت-تفاهم-نامه-همکاری-ایران-اقلیم-کردستان-عراق-امضا-شد> (Erişim Tarihi: 17.04.2019).

sahibi belli olmayan ticari araçlarla Kürt bölgesi genelinde bazı milis gruplara mühimmat taşıdığını tespit etmiştir⁹⁴⁴.

İran'ın bu şeffaf olmayan yaklaşımı kamuya açık toplantılarda da görülmektedir. Örneğin 6-7 Mart 2019'da gerçekleştirilen meşhur Süleymaniye Forumu'na Arap, Türk, Amerikan ve Avrupalı birçok isim katılırken, hiçbir İranlı yetkili bu toplantıda yer almamıştır. Zira İran, bu tür etkinliklere diğer ülkelerin ilgisini Irak Kürt bölgesine çekebileceği için sıcak bakmamaya başlamıştır. IKBY ise İran'a karşı olumsuz bir tutum takınmak yerine yapıcı olmaya çalışmaktadır. Bağdat'a ziyaret planı olan İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, Erbil'e de davet edilmiştir. İran'a karşı devreye sokulan Amerikan yaptırımlarına uyulmayacağı da kamuoyuna açık bir şekilde dile getirilmiştir⁹⁴⁵.

İran, Irak Kürt bölgesinde hayati çıkarları olan bir ülkedir. Bunları korumak için aynı anda birden fazla aktörün gücünü dengelemesi gerekebilir. Bu aktörlerden biri de belli dönemlerde IKBY'nin bizzat kendisi olabilmektedir. Tahran, bu dengeleme adımlarını atarken farklı motivasyonlara sahip olmuş ve farklı stratejiler benimsemiştir. Irak'ın işgaliyle Bağdat'ta merkezi bir hükümetin ortaya çıkmasından bağımsızlık referandumuna kadar giden süreçte, Tahran'ın iki taraf arasındaki ilişkilerde en temel işlevi "dengeyi tutan"⁹⁴⁶ rolünü üstlenmektir. Böyle bir rolü üstlenen bir ülke, taraflar arasında var olan dengenin bozulma olasılığıyla karşılaştığı zamanlarda daha zayıf olanın yanında yer alarak harekete geçer. Ancak Tahran, daha zayıf olan taraf Erbil olsa da dengenin sürekli müttefiki Bağdat aleyhine bozulma ihtimalinden çekinerek ağırlığını görece daha güçlü olan tarafa vermiştir. Bunu yaparken, çok sayıda dengeleme yöntemine başvurmuştur.

Bunların bir örneğine, tartışmaya açık bir yanı bulunmakla birlikte Haşdi Şabi ve diğer Şii milislerin eylemleri üzerinden rastlamak mümkündür. Yukarıda da bahsi geçtiği üzere DAESH sonrasında başta Kerkük olmak üzere tartışmalı bölgelerde başlayan IKBY egemenliği, merkezi hükümetin desteğini arkasına alan bu örgütlerin inisiyatifiyle sonlandırılmıştır. Kasım Süleymani'nin bunlarla doğrudan temas eden bir aktör olduğu ve İran kaynaklı silahların Kürt bölgesi içinde belli noktalara ulaştırıldığı bilgisi, Tahran'ın pozisyonu hakkında bir fikir vermektedir. Nitekim burada resmi bir ittifak olmasa da

⁹⁴⁴ David Pollock, "Iraq's Kurds Weigh Their Options, Balancing the United States and Iran", 20.03.2019, <https://www.washingtoninstitute.org/fikraforum/view/iraqs-kurds-weigh-their-options> (Erişim Tarihi: 30.05.2019).

⁹⁴⁵ A.g.e.

⁹⁴⁶ Edward Vose Gullick, *Europe's Classical Balance of Power: A Case History of Theory and Practice of One of the Great Concepts of European Statecraft*, W.W. Norton and Company, New York 1955, s. 65; Hans J. Morgenthau, a.g.e., s. 213.

kaynak transferi veya silah satışı gibi unsurları kapsayan vekaleten dengeleme⁹⁴⁷ davranışına benzer bir yöntem benimsediği izlenimi uyanmaktadır. Diğer yandan, bölgede etkin olmak isteyen farklı aktörleri dengelemede IKBY'den faydalanmak ve yeniden yaptırımlara maruz kaldığı bir dönem ticari faaliyetlerini sürdürmek isteyen Tahran, Erbil'i tümünden kaybedecek bir tutumdan kaçınmaya çalışmaktadır. Arap Baharı'ndan bağımsızlık referandumuna kadar geçen sürede İran'ın bu çabaları yine bir tablo halinde özetlenmiştir.

Tablo 4.2. İran'ın Dengeleme Motivasyonları ve Stratejileri-4

TEHDİT	ÖNLEM	YÖNTEM
Barzani'nin bağımsızlık açıklaması	Goran'la KYB'yi yakınlaştırma	Böl ve dengele
DAEŞ saldırıları	Kudüs Gücü'nün Şii milisler ve Kürt gruplara desteği	Uygun dengeleme + Pozitif-negatif askeri dengeleme
İranlı Kürt grupların eylemlerine başlaması	Dış desteği sonlandırma	Bütünsel dengeleme
Suriye'deki gelişmeler	PJAK'la ateşkes ve militanlarının Suriye'ye geçişi	Bütünsel dengeleme
Bağımsızlık referandumu	Kürtler içinde ayrılık çıkarma + Irak'la Savunma Antlaşması	Böl ve yönet + Sert dengeleme
Referandum sonrası bağımsızlık talebi olasılığı	Tr-İrak-İran işbirliği + Ekonomik yaptırımlar + Şii milislere destek	Asimetrik dengeleme + Negatif askeri olmayan dengeleme + Vekaleten dengeleme

⁹⁴⁷ Daniel H. Nexon, a.g.e., s. 345.

SONUÇ

Bulunduğu bölgedeki güç dengesinin kendi aleyhine bozulmasını istemeyen İran'ın, farklı aktörleri dengeleme motivasyonları ve stratejileri çerçevesinde Irak Kürtleriyle kurduğu ilişkiler bu çalışmanın temel konusudur. İki taraf arasındaki bu ilişkilerin analiz edilebilmesi için ilk olarak, çalışmalarında güç dengesine referans veren düşünürlerin kavramı nasıl tanımladığına tarihsel bir süreçte temas edilmiştir. Ayrıca, Modern Uluslararası İlişkiler teorilerinin güç dengesi hakkındaki yaklaşımlarına da yer verilerek devletlerin, birbirlerini ve diğer aktörlerin gücünü dengeleme motivasyonları değerlendirilmiştir. Buradaki tanım ve yaklaşımlara göre, güç dengesi kavramıyla hem belli prensipler doğrultusunda işleyen bir uluslararası sisteme hem de bir dış politika stratejisine referans verildiği görülmüştür. Bir sistem olarak güç dengesi, devletlerin böyle bir niyet taşımadan yaptığı eylemler sonucunda ortaya çıkar ve devletleri belli sınırlar içinde davranmaya sevk eder. Bir dış politika stratejisi olarak ise, devletlerin güç dengesini korumak için kasıtlı olarak yürüttüğü politikalara referans verir.

Güç dengesini korumak isteyen bir devlet, rakip olarak gördüğü aktörlerin gücünü dengeler. Devletleri bu tür bir davranış benimsemeye sevk eden çeşitli faktörler vardır. Bunların başında tehdit olarak algıladığı aktörlerin ekonomik, teknolojik ve askeri kabiliyetlerinde yaşanan değişim gelir. Kendisinin dışarıda kalacağı şekilde kurulan askeri ittifaklar ve ekonomik işbirlikleri de devletleri dengeleme davranışına sevk eder. Her devletin hayati çıkar olarak gördüğü konular farklıdır. Bazı devletler, uzak bir bölgedeki müttefikini ilgilendiren bir meseleye bu şekilde yaklaşırken bazıları komşusundaki gelişmeleri hayati çıkar alanı olarak görür. Kimisi de kendi ülkesindeki etnik veya dini gruplarla ilgili konuları ya da başka bir ülkede kendisiyle ortak kimliğe sahip olan bir etnik veya dini grubu ilgilendiren hususları dış politika öncelikleri arasına alır. Tüm bunlar devletlerin güç dengesi hakkında kaygı duyabileceği ve onları bir dengeleme stratejisi benimsemeye motive edecek unsurlar arasında yer alır.

Bir devletin, güç dengesinin muhafaza edilmesi için başka bir aktörün dengelenmesi gerektiğine kanaat getirdiği zamanlarda başvurabileceği farklı yöntemler vardır. İlki, içsel dengeleme olarak adlandırılmakta olup ülke içinde kapasite artırımına dönük bir adımdır. Bir diğeri, hedef alınan bir aktöre karşı başka bir aktörle ittifak kurularak yapılan dışsal dengelemedir. Bir devlet, bir ulus-altı aktörle birlikte hareket ederek başka bir devleti veya iki devlet ortak bir politika benimseyerek bir ulus-altı

aktörün eylemleri karşısında güç dengesini sağlarsa bu asimetric dengeleme olur. Birden fazla aktör kendi çıkarları doğrultusunda bir ittifak kurar, diğerleri de bunu kendileri için bir tehdit olarak görüp başka bir ittifak kurarsa bu karşı dengelemedir. Var olan bir dengenin içinde askeri araçlar kullanılmadan güç dengesinin sağlanması ise bir yumuşak dengeleme davranışıdır.

Gelişmekte olan ülkelerin yöneticilerinin kendi liderliklerine yönelik içerideki muhalefetten çekinerek ikincil düşmanlarla da işbirliği yapabilmesi ve bu muhalif unsurların dış müttefiklerini yatıştırma politikası ise bütünsel dengelemedir. Yakın tehditlerde başvurulmuş silahlanma ve askeri ittifak gibi yöntemler pozitif askeri dengeleme olarak tanımlanırken, düşük düzeyli tehditlerde ekonomik yaptırımlar ve ambargo gibi araçların devreye sokulması negatif askeri olmayan dengelemedir. Orta düzeyli tehditlerde, müttefiklere ekonomik ve teknolojik yardım yapılması pozitif askeri olmayan dengeleme; hedefteki aktörün müttefiklerini ondan uzaklaştırma, düşmanlarına askeri yardım ve askeri teknoloji transferi ise negatif askeri dengelemedir. Rekabet edilen aktörleri bölerek veya bölünmüş halde tutarak zayıf kalmalarını sağlama arayışı ise böl ve yönet şeklinde bir dengelemedir.

Bir devletin sahip olduğunu düşündüğü bir haktan, pazarlık sonucu vazgeçmesi, tazminat ya da bedel ödeme şeklinde dengelemedir. Devletlerin bir barış antlaşmasını destekleyerek veya ağırlığını bazen bir tarafa, bazen de başka bir tarafa vererek dengeyi tutan rolünü üstlenmesi de başka bir dengeleme davranışıdır. Tehlikeli bir saldırganla karşı karşıya kalındığında, askeri imkanların kullanılması uygun dengelemedir. Rakip olarak görülen bir aktörün müttefiklerinin, bu ittifakı bırakması için ikna edilmesi ve içerideki hiziplerin harekete geçirilmesi böl ve dengele yöntemidir. Güç dengesi, resmi ittifakları içermeyen ve çok yoğun bir kaynak transferine de ihtiyaç duyulmadan sağlanırsa bu vekaleten dengelemedir. Bir devletin, bir bölgedeki etkinliğini sınırlamak için o bölgenin temel ihtiyaçlarını sağlamaya yönelik faaliyetleri ise kamu ikamesi yoluyla dengelemedir.

İran'ın farklı aktörleri dengelemek için Irak Kürtleriyle kurduğu ilişkiler, Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadığı dört ülkenin iç siyasi gelişmelerinden doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmiştir. Nitekim Türkiye'de Kürt siyasi hareketi, cumhuriyetin ilk yıllarında silahlı ayaklanmalar biçiminde başlamış bu dönemde Tahran, Ankara'ya karşı kısa süreli de olsa bu kozu kullanmıştır. Kürtlerin farklı siyasi partilerde temsil imkanı bulmasıyla silahlı mücadelenin sona erdiği yıllarda konu daha çok Türkiye sınırlarında

kalmıştır. 1980'li yıllardan itibaren PKK'yla birlikte Türkiye'nin Kürt sorunu uluslararası bir boyut kazanmıştır. Ankara'nın bu örgütle mücadele kapsamında benimsediği Kuzey Irak politikası, Tahran'ın buradaki çıkarlarıyla kesişmeye başlamıştır. Bunun üzerine Tahran da örgütün Irak'ın kuzeyindeki ve Türkiye'deki faaliyetlerini yakından izlemeye başlamış, gerek duyduğunda Türkiye'ye karşı bir koz olarak kullanmıştır.

İran'ın Irak Kürtleriyle ilişkilerini şekillendiren en önemli unsurlardan biri de kendi ülkesindeki Kürtlerin içinden geçtiği siyasal süreçlerdir. İlk kez bir Kürt devletinin Mahabad Cumhuriyeti adıyla Irak'tan gelen soydaşlarının da desteğiyle İran toprakları içinde kurduğu ilan edilmiştir. Bu tarihten sonra İranlı Kürtleri temsil eden siyasi partiler ve diğer kuruluşlar Şah rejimi tarafından yakından izlenmiştir. Şah, bu örgütlerin faaliyetlerini sınırlandırmak için Iraklı Kürtlerden yararlanmıştır. İran İslam Devrimi'nden sonra ortaya çıkan yeni yönetim de bu anlamda eskisiyle bir devamlılık göstererek Kürtlerle ilgili meselelerde tavizkar olmamış, Iraklı Kürtler aracılığıyla da İranlı Kürtlerin güçlenmesinin önüne geçmeye çalışmıştır. Tahran, geleneksel Kürt partileri Komala ve İ-KDP'nin yanı sıra, Irak'ın işgalinden sonraki dönemde PKK'nın İran'daki uzantısı PJAK'la da mücadele etmek durumunda kalmıştır.

İran, Suriye'deki Kürt gruplarla dikkate değer bir yakınlık kurmamıştır. Böyle bir tablonun ortaya çıkmasının nedeni, Suriye ile İran'ın birbirine sınırdaş olmaması, İslami devrimden sonra iki ülke yönetimlerinin müttefik hale gelmesi ve iki tarafın Irak'ta aynı aktörle yakın işbirliği yapmasıdır. Arap Baharı'yla birlikte Suriye'de başlayan iç savaş İran'ın dikkatini bu ülkedeki Kürtlere çekmiştir. Suriyeli Kürtler, 1970'li yıllara kadar ülkede yaşanan siyasal rekabet ortamından yararlanarak bazı kazanımlar elde edebilmiştir. Suriye'de Baas rejiminin iktidarından sonra keskinleşen Arap milliyetçiliği ise, Kürtlerin önemli bir kısmının vatandaşlık statülerini bile elinden alacak uygulamaları beraberinde getirmiştir. Ancak, 2011 yılından beri, PYD öncülüğündeki Kürt gruplar, Suriye'nin kuzeyinde Kürtlerin yaşadığı kantonları birleştirerek belli statüye sahip bir yönetim birimi kurmaya çalışmaktadırlar. İran'ın bu gelişmelere yaklaşımı, PYD'nin ABD ile kuracağı yakınlığın boyutu ve Esed rejimiyle kuracağı ilişkilerin niteliğine göre şekillenecektir.

Irak Kürtlerine bakıldığında, İngiliz manda yönetiminin hüküm sürdüğü yıllardan itibaren Irak'ta bir statü arayışında oldukları görülür. Irak'ın bir devlet olarak kuruluş döneminden 1990'lı yıllara kadar merkezi hükümetlerle bu konuyu hem müzakere etmiş hem de onunla silahlı çatışmalara girmişlerdir. Körfez Savaşı'ndan sonra, BM tarafından

Irak'ın kuzeyinde uçuşa yasak bir bölge ilan edilmesiyle Kürtler, fiili olarak özerk bir yönetime kavuşmuşlardır. 2005 yılında kabul edilen yeni Irak Anayasası'nda da "Kürdistan" federal bir bölge olarak tanınmıştır. 2017 yılında düzenlenen referandumla nihai hedefin bağımsızlık olduğu görülmüştür. İran'ın Irak Kürtleriyle ilişkileri, Tahran ve Bağdat arasındaki uyumdan ve sorunlardan doğrudan etkilenmiştir. Aynı şekilde Irak'ın siyasal sistemi, ülkedeki siyasi gelişmeler, Kürtlere tanınan haklar, Kürtlerin merkezi hükümetlerle uzlaşma ve çatışmaları ve diğer uluslararası aktörlerle sahip olduğu bağlar, iki taraf arasındaki ilişkiler üzerinde belirleyici olmuştur. İran'ın Irak Kürtleriyle ilişkilerini etkileyen bir diğer faktör de Kürtlerin kendi arasındaki iktidar mücadeleleri olup, İran yönetimleri bunlardan faydalanmasını bilmiştir.

Türkiye ve Suriye'deki Kürtlerle karşılaştırıldığında İran'ın Iraklı Kürtlerle kurduğu ilişkiler oldukça sistemli ve belli hedefler gözetilerek geliştirilmiştir. Baas rejiminin iktidarda olduğu yıllarda Tahran'ın, Irak Kürtleri üzerinden devreye soktuğu farklı dengeleme stratejilerinde hedef Bağdat'tır. Asli hedef bu olmakla birlikte İran, farklı Kürt grupların arasındaki güç dengesiyle de yakından ilgili olmuştur. Nitekim Rıza Şah'ın 1960'lı yıllarda rejimle yakınlaşma adımları atan Molla Mustafa Barzani üzerinde baskı kurmak için Celal Talabani ve İbrahim Ahmed'e destek vermesi, daha sonra da iki grubun Bağdat'a karşı birlikte hareket etmesi için arabuluculuk yapması, Tahran'ın dengeyi tutan rolünü üstlenerek bir dengeleme yaptığını gösterir. İran'ın Baas rejiminden büyük bir tehdit algılamasının temel nedeni, Irak'ın Arap milliyetçiliği ve Sovyetler Birliği'yle yakınlaşma doğrultusunda gelişen ideolojik yönelimidir. Dolayısıyla burada İnşacı bir perspektiften dengeleme meselesine yaklaşan Haas'ın ideolojik farklılıklar ne kadar büyük olursa algılanan tehdidin o kadar yüksek olacağına dair varsayımı geçerlidir.

Tehdidin dengelenmesi gerektiğini düşünen İran, dışsal dengeleme yönteminin temel aracı olan ittifak olgusuna Barzani ile geliştirdiği ilişkiler doğrultusunda 1970'lerin ilk yarısında yeniden başvurmuştur. Ancak İran'ın Irak'la arasındaki sorunları yapılan bir antlaşma ile çözüme kavuşturmasıyla, hedefe ulaşıldığında ittifakların son bulabileceği şeklindeki düşünce geçerlilik kazanmıştır. Irak'ın bu antlaşmada Kürt ayaklanmasını bastırmak için İran'a Şatt-ül Arap suyu ve diğer meselelerde birtakım tavizler vererek anlaşma yoluna gitmesi de Morgenthau'nun dikkat çektiği bedel ödeme şeklindeki dengeleme adımını çağırır. Antlaşma öncesinde İran'ın Iraklı Kürtlerle ilişkilerine resmi bir ittifak olmaması bağlamında bakılacak olursa, Tahran'ın kendi lehine bölgesel

bir güç dengesi tesis etmek ve rakip devletin kabiliyetlerini sınırlandırmak için üçüncü bir aktöre kaynak transferi yaptığı ve resmi bir ittifak gerektirmeyen vekaleten dengeleme doğrultusunda hareket ettiği görülür.

İslami Devrim sonrasında Tahran'ın Bağdat'a dönük bir dengeleme yaptığını söylemek mümkün değildir zira burada İran'ın "devrim ihracı politikası" gibi öne çıkan uygulamaları ile bir rejim değiştirme kaygısı içinde olduğu görülür. Bu dönemde, İran'ın çeşitli bölgelerinde ortaya çıkan Kürt ayaklanmalarının KYB'nin desteğiyle belli başarılar kazanmaya başlamasıyla Tahran, kendisi için tehdit oluşturan bir ittifaka karşı KDP-Geçici Liderliği ile birlikte hareket ederek karşı dengeleme yönünde bir hamle yapmıştır. Ancak, Barzani kardeşlerin İran'ın kendilerine sağladığı imkanları Bağdat'a karşı da kullanması devrim sonrası zaten gerilimli olan İran-Irak ilişkilerinin bir savaşla neticelenmesinin sebeplerinden biri olmuştur. Böylece devletlerin güç dengesini kendi lehine tesis etme çabalarının savaşlara neden olacağı şeklindeki İdealist kuram bir anlamda doğrulanmıştır.

İran'ın bu yaklaşımlarına karşı Saddam'ın başlattığı savaş sonrasında, Tahran'ın Iraklı Şiiler ve Kürtler üzerinden geliştirdiği hamleler, saldırgan bir güce karşı yapılan uygun dengeleme kapsamına girer. Bu savaş esnasında Tahran, Irak Kürtlerine ülke topraklarını üs olarak kullanarak ve doğrudan silah yardımı yaparak, yakın tehditlerle başa çıkmak için askeri ittifak kurmayı da kapsayan pozitif askeri dengeleme yöntemine benzer bir tercihte bulunmuştur. İran'la Irak'ın aralarındaki sorunları, savaşla çözüme yönündeki iradesi, güç dengesinin iki ülke arasında doğrudan karşıtlık kalıbı şeklinde bir mücadeleyle sağlanmaya çalışıldığını gösterir. Zira bu tür bir denge bir ülkenin kendi politikalarını diğerine benimsetme gayretleri neticesinde ortaya çıkar ve taraflardan biri diğerine boyun eğmezse savaşın meseleyi kökten çözeceğine inanılır.

Güç dengesini muhafaza etme arayışındaki devletler, savaş zamanlarında fazla seçenekleri olmadığından normalde mesafeli durabilecekleri ittifaklara girerler. İran-Irak Savaşı'nda Bağdat'ın İ-KDP ve Komala ile Tahran'ın da yeniden KDP ile ittifak kurduğu görülmüştür. Savaş sırasında Türkiye ve Irak'ın PKK'ya karşı Kürt bölgelerine birlikte düzenledikleri hava operasyonu, KDP'ye de zarar vermiştir. Bu durum KDP'nin peşine takılma şeklinde bir karşı dengeleme stratejisine benzer bir biçimde İran'la ortak operasyonlar yapacak kadar yakınlaşmasına neden olmuştur. KDP'nin Tahran'a bu derece angaje olmasından önceki süreçte KYB ile sağladığı uzlaşma da, Talabani'nin Barzani kardeşlerin artan gücünden duyduğu endişe nedeniyle sona ermiştir. Cephede beklemediği

yenilgiler almaya başlayan Saddam Hüseyin de rakiplerini bölerek veya bölünmüş halde tutarak zayıf kalmalarını arzulayan ülkelerin başvurduğu bir dengeleme yöntemi olan böl ve yönet adımıyla, KYB'yi kendi safına çekmeyi başarmıştır. Ancak, Bağdat'la KYB arasındaki müzakerelerden istediği sonucu alamayan KYB, daha sonra tekrar KDP-İran ittifakına dönmüş, savaş tarafların karşılıklı hamleleriyle devam etmiştir.

İran'ın Irak Kürtleriyle ilişkilerini etkileyen bir önemli dönüm noktası da 1990-91 Körfez Savaşı'dır. Bu savaş sonrasında Kürtlerle ilgili yaşanan gelişmeler, uluslararası toplumun ilgisini buraya çekmiştir. Irak'ın kuzeyinde uçuşa yasak bir bölgenin ilan edilmesi, Irak Kürtlerinin yurtdışında üst düzey ziyaretlerde bulunmaları, aralarındaki ihtilafları büyük ölçüde çözüp parlamento ve başkanlık seçimlerini bir takvime bağlayarak bir Kürt Bölgesel Yönetimi oluşturmaları ve genel olarak Kürt milliyetçi hareketlerinin ivme kazanması, bölgede önemli bir Kürt nüfusa sahip olan üç ülkeyi teyakkuz durumuna geçirmiştir. Güç dengesiyle ilgili en temel önermelerden biri, bir devletin büyümesinin önüne geçilmesi için onun gücünün dengelenmesi gerektiğidir. Ayrıca, statükoya ilişkin değişimi gözlemleyen ve yükselen güce karşı bir önlem almak isteyen ülkelerin, güç dengesini koruyarak istikrarı sürdürmek istediği varsayılır. Dolayısıyla tüm bu dengeleme motivasyonlarını taşıyan Türkiye, İran ve Suriye kolaylıkla bir araya gelebilmiş ve imzaladıkları güvenlik protokolleri doğrultusunda çeşitli konular üzerinde uzlaşmışlardır.

Bu üç ülke, İKBY'nin oluşum sürecine ve bölgede yaşanan gelişmelere bizzat engel olmak yerine, düzenli görüşmeler sonrası yaptıkları terör karşıtı açıklamalar ve Irak'ın bütünlüğünün ve bölgedeki istikrarın korunmasına yönelik uyarılarla yumuşak dengelemenin temel unsurlarından biri olan birlikte hareket etme kararlılığını göstermişlerdir. Diğer aktörlere karşı devreye sokulabilecek yumuşak dengeleme mekanizmalarından bir diğeri de kara, hava ve deniz yollarının kullanımına sınırlama getirilmesi şeklinde bir yöntem olup, Ankara'nın Paris'te bir toplantıya katılmak isteyen Kürt liderlere Türkiye'den transit geçiş hakkı vermemesi bu dengeleme hamlesine bir örnek teşkil etmiştir. Ancak, dışsal dengelemenin bir aracı olan ittifaklar, belli bir güvenlik marjına ulaşmayı hedefler ve bu hedefe ulaşıldığında çözümlene sürecine girer. İran, Suriye ve Türkiye arasında kurulan üçlü mekanizma da zaman içinde işlevsiz hale gelmiştir. Zira Irak Kürt bölgesi kısa süre içinde, bağımsızlığa doğru yol almak yerine iç savaşa sürüklenmiştir. Bu çatışmalar esnasında Türkiye, İran ve Suriye ikilisiyle ayrı taraflarda yer almıştır.

Irak Kürt bölgesindeki iç savaş sırasında KDP-KYB arasında yaşanan rekabette İran, Iraklı Kürtler üzerinden farklı aktörleri dengeleme stratejisi çerçevesinde ağırlığını daha çok KYB'den yana koymuştur. Bunun öncelikli nedeni İ-KDP'ye karşı gereken adımları rahatlıkla atabilmektir. Bu örgüt, KYB kontrolündeki topraklarda faaliyet gösterdiği için Tahran bu noktada KYB'li yetkililerle etkileşim halinde olmuştur. KYB'ye silah transferi yaparak ve Şii milislerin KYB Peşmergeleri yanında çatışmalara girmesini sağlayarak orta düzeyli tehditlerde askeri yardımı da içeren negatif askeri dengeleme yöntemine başvurmuştur. Böyle bir tutum takınılmasının ardında, Irak'taki güç dengesinin Bağdat ve Ankara lehine değişmesinin önüne geçme kaygısı vardır.

Tahran, PKK'ya yönelik operasyonlarda kendisinin yanında yer alması karşılığında KYB'ye karşı KDP'ye destek veren Ankara'nın bölgede artan etkinliğini azaltmak için PKK'nın önünü açmıştır. Nitekim devletlerin bir tehlikeyi kendinden uzaklaştırmada en az maliyetli ve bu yüzden de en çok tercih edilen yöntem olan üçüncü tarafları ittifak kurmaya teşvik etme yöntemini başvurarak PKK'nın ve KYB'nin Ankara'ya ve KDP'ye karşı birlikte hareket etmesini sağlamıştır. KDP de kendi kontrolündeki şehirlerde PKK'nın güçlenmesinden rahatsızlık duyarak örgütün İran ve Suriye tarafından desteklendiğini düşünen Ankara'nın yanında yer almıştır. Böylece KDP-KYB rekabeti, diğer bir devletin kabiliyetlerini sınırlama veya bölgesel anlamda bir güç dengesizliğini kendi lehine değiştirme maksadıyla tercih edilen vekaleten dengelemenin bir parçası haline gelmiştir.

Güç dengesini sağlamak devlet adamlarının en önemli gündemlerinden biri ve karar vericilerin uygulanmasında fayda gördükleri bir dış politika hedefidir. İran Irak'ın kuzeyinde faaliyet gösteren İslami Kürt gruplardan bu hedef doğrultusunda yararlanmak istemiştir. Bunlardan sahada kısa süre de olsa varlık gösterebilen tek grup olan Kürt Hizbullah'ı, İran-Irak Savaşı sırasında Saddam'a karşı silahlandırılmıştır. Aynı dönemde İran'ın ilgisini çeken bir başka dini eğilimli grup da Saddam'ın başlattığı Enfal operasyonlarından ciddi bir zarar gören KİH olmuştur. KİH, Sünni İslamcı bir kimliğe sahip olmasına rağmen, Bağdat'a tepki olarak seküler eğilimli diğer Kürt partilerle birlikte Şii İran rejiminin yanında yer almıştır. Bu durum, dengelemenin ittifaklar için ideolojiden daha güçlü bir motivasyon faktörü olduğunun bir göstergesidir. Irak Kürt bölgesinin kötü ekonomik koşullarında KİH, yürüttüğü farklı sosyal faaliyetler esnasında Suudi Arabistan'dan da destek almıştır. Bunun üzerine İran da, diğer bir devletin bir bölgedeki

veya bir mesele üzerindeki etkisini zayıflatma çabaları sırasında uygulanan kamu mallarını ikame yoluyla dengeleme adımını atarak KİH'e gıda yardımı başta olmak üzere farklı türde mali yardımlar sağlamıştır.

ABD'nin 2003 yılındaki Irak işgalinden sonra, Şii ağırlıklı bir hükümetin ülkede iktidara gelmesiyle birlikte İran'ın da dengeleme motivasyonları ve stratejileri değişmiştir. Tahran, 2003 işgalinden sonra ilk olarak Irak'ta federalizmi destekleme doğrultusunda bir politika benimsemiştir. Bir devletin gücü, çevresindeki ülkelerin kabiliyetlerindeki artışa veya azalışa göre ölçülebileceğinden İran, Irak'ta dengeli bir yönetim anlayışını desteklemiştir. Böylece merkezi hükümetin, komşuları için tehdit olabilecek şekilde güçlenen bir rejim haline gelmesinden kaçınmaya çalışmıştır. Ancak, yeni yönetimle iyi ilişkiler geliştirdikçe, Bağdat ve Erbil arasındaki sorunları merkezi hükümetin lehine bir tablo ortaya çıkardığı zamanlarda görmezden gelmiştir. Aynı dönemde IKBY ile de yakın ekonomik ilişkiler geliştiren bu yüzden Erbil'le arasını bozmak istemeyen Tahran'ın en önemli kaygısı, Irak Kürtlerinin İran'a yakın bir Irak yönetiminden bağımsız hareket edecek kadar güçlenmesidir. Bu yüzden ekonomik bağımlılık koşullarında, güçlenmesinden endişe duyulan bir aktörün gücünü dengelemek için tercih edilen rasyonel bir strateji olan yumuşak dengeleme şeklinde bir strateji benimsemiştir.

Tahran'ı Saddam sonrası dönemde Kuzey Irak'ta yalnızca Bağdat-Erbil hattındaki gelişmeler değil İran'da silahlı eylemlere imza atabilen PJAK'ın faaliyetleri de ilgilendirmiştir. 1990'lardaki ideolojik farklılıklar ve jeopolitik rekabet dolayısıyla Türkiye'ye karşı gerek duyduğunda PKK kartını kullanan İran, yeni dönemde bu ortak tehdit karşısında Türkiye ile yakınlaşmaya başlamıştır. Tahran'ın bu konuya yaklaşımı bütünsel dengeleme davranışının önermelerine uygun bir biçimde gelişmiştir. Zira Üçüncü Dünya ülkeleri tehlikeli bir uluslararası çevreye ve istikrarsız bir iç siyasi konjonktüre sahiptir. Bu şartlar altında, imkanları asli düşmanla mücadelede seferber etmek için ikincil düşmanlarla birlikte hareket edilebilir. İranlı yöneticiler de ülkelerindeki istikrar için hayati bir önem arz eden bu konuda düşmanı değilse bile bölgesel rekabet halinde olduğu bir ülkeyle işbirliği yapmıştır. İki ülke IKBY'den PJAK'ın faaliyetlerini gerekirse güç kullanarak sınırlandırmasını istemiş fakat Kürt liderler kendi soydaşlarıyla çatışmaya girmekten kaçınmıştır. Bu örnek, İnşacı perspektiften politika tercihleriyle yöneticilerin kimliği arasında bir bağ kurulabildiğini gösterir.

Amerikan müdahalesi sonrasında Irak'ta oluşturulan yeni siyasal sistem, İKBY'ye farklı ülkelerle ikili ilişkiler geliştirme olanağı sağlamıştır. Bunlardan ABD, İsrail ve Türkiye ile İKBY arasında kurulan ilişkilerin niteliği İran için rahatsız edici bir boyut kazanmış ve İran'ı farklı dengeleme stratejileri benimsemeye sevk etmiştir. Tahran, Washington'un Kürt bölgesinde kendisine yönelik eylemleri karşısında sınır kapılarını kapatma gibi yöntemlerle İKBY'yi cezalandıracak bir politika izlemiştir. Burada Tahran'ın asıl hedefi Erbil'in Washington üzerinde diplomatik bir baskı oluşturmasıdır. Böylece İran, büyük güçleri dizginlemek için kullanılan bazı diplomatik ve ekonomik araçlara başvurarak yapılan yumuşak dengeleme şeklinde bir adımı tercih etmiştir. Zira devletlerin büyük güçlere karşı benimseyecekleri sert dengeleme hamleleri, kendileri için ciddi bir risk ortaya çıkarabilir. Tahran ayrıca, Washington'un tepkisine rağmen, Erbil'e petrolünü uluslararası pazarlara satabilmesi için İran limanlarını kullanma imkanı tanımıştır. Bu şekilde İran'ın, tehdit algılanan bir devletin ikili ilişkilerini zayıflatmak için onunla işbirliği halinde olan bir aktöre bazı mükafatlar sunma yoluyla sağlanan dengeleme stratejisini devreye soktuğu görülmüştür.

Irak Kürtleriyle ilgili Tahran'ı rahatsız eden bir diğer gelişme de Erbil ve Ankara arasında artan ekonomik ilişkilerdir. Daha çok Irak Kürt bölgesindeki doğal kaynakların, Türkiye'ye merkezi hükümetin onayı olmadan satışından duyulan bu rahatsızlığın temelinde Tahran'ın yakın müttefiki Bağdat'ın egemenliğinin zayıflaması vardır. Diğer yandan İran, Türkiye gibi ciddi miktarlarda doğal gaz ihracatı yaptığı bir ülkeyi uzun vadede kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Devletler, hayati çıkarı olarak gördüğü farklı meselelerde ve müttefiklerle ilgili konularda dengeleme stratejisini devreye sokabildiği için Tahran da Bağdat'ın ağırlığını koymasını sağlayarak Ankara ve Erbil'e karşı yeni bir denge oluşturmak istemiştir. Irak merkezi yönetimi de iki tarafın karşısına çeşitli engeller çıkarmaya başlamıştır. Yine de İran, İKBY'yi kaybetmemek için bölgeye dönük ziyaretlerini sıklaştırmıştır. İran ve Türkiye'nin genel olarak Irak'ta, özellikle de Kürt bölgesi üzerindeki etkinlik arayışları, üçüncü bir bölge üzerinde yürütülen rekabet modeli şeklindeki güç mücadelesine benzemektedir.

İran için fazlasıyla can sıkıcı bir diğer mesele de İsrail'in ABD işgalinden sonra Irak Kürt bölgesinde İran'ı hedef alacak şekilde yürüttüğü istihbarat faaliyetleri ve birtakım operasyonlar olmuştur. Bulunduğu bölgede güç dengesinin kendi aleyhine değişmekte olduğunu düşünen bir devlet, bilinçli bir hedef olarak bu dengeyi yeniden kurmak için

uğraşır. Bunun için de rakip olarak gördüğü bir aktörün gücünü dengelemek ister. Ahmedinejad döneminde İran da, İsrail'e karşı dengeleme hamlelerini daha çok Hizbullah ve Hamas gibi bu ülkenin sınır hattında faaliyet gösteren örgütlere verdiği destekle yapmıştır. Ayrıca, İsrail karşıtlığı şeklinde radikal bir söylem benimseyerek diğer Müslüman ülkelerden ona mesafe koymasını istemiştir. Diğer yandan İsrail'in İKBY'ye farklı ticari olanaklar sağlayarak ve bağımsızlık yönünde attığı adımları destekleyerek kurduğu yakın ilişkiler de İran'ı harekete geçirmiştir. Mevcut güç dengesini korumak isteyen ve bunun için diplomasi seçeneğini kullanan her devlet gibi İran da özellikle Ruhani döneminde, doğrudan İsrail'le zıtlaşmak yerine, diplomatik yollara başvurarak İKBY ile ikili ilişkileri ekonomik boyutuyla geliştirecek adımlar atmıştır.

Arap Baharı'yla birlikte Ortadoğu'da yaşanan bölgesel değişim sürecinin izlerine, Kürtlerin yoğun olarak bulunduğu bölgelerde de rastlamak mümkündür. İKBY'deki yönetim anlayışına karşı başlayan sokak gösterileri, Kürt partiler arasında ciddi bölünmeleri beraberinde getirmiştir. Bu dönemde ayrıca, Talabani'nin hastalığıyla KYB içinde bir liderlik krizi yaşanmıştır. KYB liderinin Irak Cumhurbaşkanlığı için de en güçlü aday olması, bu koltuğun önemini artırmış, Tahran parti içindeki bu gelişmelere müdahil olarak uyum içinde çalışabileceği bir lider üzerinde durmuştur. Böylece Tahran, gelecek planlamasını dahi Irak'taki güç dengesinin kendi aleyhine bozulma ihtimalinin önüne geçecek şekilde yapmıştır. 2014 yılında Mesud Barzani'nin bağımsızlık konusunu gündeme getirmesi üzerine Tahran, Barzani'yi hedef alarak KYB'yi ve Goran'ı KDP'ye karşı birlikte hareket etmeye teşvik etmiştir. İran'ın İKBY içindeki siyasi rekabetten yararlanması, tehdit algılanan bir aktörün içindeki hizipleri kışkırtma gibi yöntemleri içeren böl ve dengele davranışını akıllara getiren bir adımdır. Barzani'nin bağımsızlık yönündeki söylemleri DAESH saldırılarının Kürt bölgelerine de ulaşmasıyla o süreçte rafa kaldırılmıştır.

DAESH'in Irak'ta Kürt bölgelerini de hedef alan saldırıları İran için hem tehdit hem de birtakım fırsatlar sunmuştur. Bu saldırılar, İran'ın 2003 sonrasında Irak genelinde artan etkinliğini sarsılma tehlikesiyle karşı karşıya bıraksa da Kürtlerin aralarında olduğu Iraklı müttefiklerinin yardımına yetişmesi ciddi bir prestij kazanmasına neden olmuştur. Tahran bu süreçte, Şii milislere ve Kürt Peşmergelere askeri danışmanlar, topçu birlikleri ve birtakım askeri teknolojik araç gereç sağlamıştır. Bu yöntemler, pozitif ve negatif askeri dengeleme stratejisini benimseyen aktörlerin davranışlarıyla uyumludur. Zira bu iki

dengeleme hamlesini aynı anda uygulayan devletler, askeri ittifak kurma, düşman unsurun çatışma halinde olduğu aktöre askeri yardım ve müttefik güçlere askeri teknoloji transferi yaparlar. Nüfuzunu artırmak istediği bir bölgede, tek bir aktör veya koalisyonun baskın olmasını istemeyen her devlet gibi İran da Irak Kürtlerinin yoğun olarak yaşadığı yerlerde KDP hakimiyetinin önüne geçmek için DAESH'ten temizlenen tartışmalı bölgelerde KYB-PKK kontrolüne karşı çıkmamıştır. İran'ın bu süreçteki faaliyetlerden asıl kazanımı ise, terörle mücadelede güvenilir bir aktör olduğunu göstererek gücün etkileme ve meşruiyet gibi düşünsel unsurlarından faydalanması olmuştur.

Tahran-Erbil ilişkilerinin en önemli konu başlıklarından biri de Irak Kürt bölgesinde faaliyet gösteren ve son dönemlerde İran güvenlik güçlerine yönelik eylemlerini yeniden başlatan İranlı Kürtler olmuştur. Bütünsel dengeleme davranışı doğrultusunda kendilerine karşı oluşturulan işbirliklerini bozmaya çalışan ve içerideki muhaliflerin dış destekçilerini bu politikadan vazgeçirmeye çalışan gelişmekte olan ülkelere benzer bir şekilde Tahran da Erbil'e bu konuda yoğun baskı uygulamıştır. Aslına bakılırsa IKBY, çok uzun süredir resmi olarak İranlı Kürtleri destekleyen bir tavır içinde değildir. Ancak, İ-KDP, Komala ve PJAK'ın Irak Kürt bölgesi sınırları içinde sahip olduğu hareket serbestisi Tahran'ı endişelendirmiştir. IKBY'nin diğer Kürt örgütlerle çatışmadan uzak durma tavrının bir işbirliğine dönüşme ihtimalinden çekinen Tahran, Bağdat başta olmak üzere bölgedeki tüm etkin aktörlerle ilişkilerinde bu konuya öncelik vermiştir. Dengelemenin yalnızca güce karşı değil de algılanan tehdide karşı da yapıldığı dikkate alındığında, İran'ın olası tehditler için de önleyici bir diplomasi yürütmeye çalıştığı görülmüştür.

Arap Baharı sonrası dönemde Mesud Barzani, iki kez bağımsızlık referandumu meselesini gündeme getirmiş ve Tahran'ın sert bir tepkisiyle karşılaşmıştır. Bunların ilki olan 2014 yılındaki bağımsızlık referandumu girişiminde, Türkiye beklenen sertlikte bir tepki göstermemiştir. Bunun sebeplerinden biri Erbil'in sadece Irak'ta değil Ortadoğu genelinde Ankara'nın kilit bir müttefiki haline gelmiş olmasıdır. Bir diğeri de Türkiye ve IKBY arasında artan ekonomik bağlardır. Nitekim devletler, karşılıklı ekonomik bağımlılığa sahip olduğu aktörleri dengelemenin maliyetlerine katlanmak yerine daha uzlaşmacı bir tutum benimserler. 2017'de bağımsızlık referandumunun yeniden gündeme getirilmesinden sonra İranlı yetkililer, IKBY'li muhataplarına böyle bir adımın silahlı bir müdahaleye yol açabileceğini ima edecek şekilde uyarılarda bulunmuşlardır. Tahran, böyle

yaparak güç dengesini sağlamanın en doğru zamanı olan gücünü genişleyerek artıran bir aktörün komşu haline gelmesinden önceki dönemde konuya müdahil olmaya çalışmıştır. Bu diplomatik temaslar sonuç vermeyince Tahran ve Bağdat arasında bir antlaşma yapılmıştır. Bu antlaşma, içerik olarak askeri işbirliğini kapsamaması nedeniyle İran'ın sert dengelemeye doğru bir eğilim içine girdiğini göstermiştir.

Tahran, Bağdat, Ankara ve hatta Washington'un uyarılarına rağmen 25 Eylül 2017'de gerçekleştirilen bağımsızlık referandumu sonrasında Türkiye ve İran, Irak merkezi hükümetiyle eşgüdümlü bir şekilde IKBY'yi zayıflatacak önlemler almıştır. Böylece iki ülke, 1990'lı yıllardan itibaren bir ulus-altı aktöre karşı asimetrik dengeleme olarak tanımlanacak şekilde üçüncü kez bir araya gelmiştir. Ankara, Tahran ve Bağdat arasında sağlanan koordinasyon sonucu alınan yaptırım kararlarıyla Erbil bir anlamda cezalandırılmış ve bu yönde atacağı diğer adımların maliyeti kendisine gösterilmeye çalışılmıştır. Bu üç ülkenin birlikte benimsediği bu yöntem, negatif askeri olmayan dengeleme kapsamına girer. Zira bu dengeleme davranışı ekonomik yaptırımlar, ambargo, işbirliği yapmama ve bir takım kurumsal kısıtlamaları içerir. Irak merkezi hükümetiyle İran'ın Irak Kültlerine karşı bir diğer hamlesi de Kerkük ve tartışmalı bölgelerde DAESH saldırıları sonrası oluşan ve daha önce göz yumulan fiili Kürt otoritesinin sonlandırılması olmuştur. Haşdi Şabi ve diğer Şii milisler aracılığıyla gerçekleştirilen bu eylemde, söz konusu örgütlerle Kasım Süleymani üzerinden İran arasında kurulan bağlantı, bir yönüyle vekaleten dengeleme yapıldığını gösterir.

Sonuç olarak bu İran'ın Irak Kürtlerle ilişkilerinde en önemli motivasyonunun Irak'ta ve bölge genelinde güç dengesinin kendi aleyhine bozulmasını önlemek olduğu görülmüştür. İran, bu dengeyi bozabilecek aktörlerin gücünü farklı stratejiler çerçevesinde dengelemeye çalışmıştır. Ayrıca belirtmek gerekir ki KDP, KYB, PKK, İ-KDP gibi ulus-altı aktörlerin farklı devletlerle ve kendi aralarında kurduğu ilişkiler, etnik muhalif hareketlerin de bir dış politikası olabileceğini ve devlet-dışı aktörlerin güç dengesi kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini gösterir. Irak'ın kuzeyi gibi küçük bir bölgede tüm bu yaşanan rekabete İdealist kuram çerçevesinden eleştirel bir yaklaşım getirmek gerekirse, güç dengesini sağlama arayışının liderleri, başka ülkeleri küçük parçalara ayırmaya teşvik ettiği söylenebilir. Bu tezde ayrıca, farklı aktörleri dengeleme amacıyla üçüncü bir bölgede atılan adımların da, Liberallerin dikkat çektiği gibi uluslararası rekabeti ve güç eksenli politikaları olağan hale getirip yaygınlaştırdığı gözlemlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Abrahamian, Ervand (2008). *A History of Modern Iran*. New York: Cambridge University Press.
- Ahmed, Mohammed M. A. (2012). *Iraqi Kurds and Nation-Building*. New York: Palgrave Macmillan.
- Ahmadzadeh, Hashem; Stansfield, Gareth (2010). The Political, Cultural, and Military Re-awakening of the Kurdish Nationalist Movement in Iran. *Middle East Journal*, 64(1), 11-27.
- Aktürk, Şener (2013). *Türkiye'nin Kimlikleri: Din, Dil, Etnisite, Milliyet, Devlet ve Medeniyet*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Albert, Craig Douglas (2013). A History of Violence: Ethnic Group Identity and the Iraqi Kurds. *Iran and the Caucasus*, 17(2), 215-234.
- Ali, Ali Abdul Kadir (2015). The Security Gap in Syria: Individual and Collective Security in 'Rebel-held' Territories. *Stability: International Journal of Security and Development*, 4(1), 1-20.
- Allaf, Rime; Ansari, Ali; Azzam, Maha; Hollis, Rosemary; Lowe, Robert; Mekelberg, Yossi; Stansfield, Gareth; Yamani, Mai (2004). Iraq in Transition: Vortex or Catalyst?. *Chatham House Middle East Programme Briefing Paper*, 1-26.
- Arı, Tayyar (2007). *Irak, İran, ABD ve Petrol*. (2. Baskı), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arı, Tayyar (2008). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. Bursa: MKM (Marmara Kitap Merkezi) Yayınları.
- Arjomand, Said Amir (1988). *The Turban for the Crown: The Islamic Revolution in Iran*. New York: Oxford University Press.
- Attar, Ali Rıza Şeyh (2004). *Kürtler: Bölgesel ve Bölge Dışı Güçler*. (2. Basım), (Çev. Alptekin Dursunoğlu), İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları.
- Aydınlı, Ersel; Kurubaş, Erol; Özdemir, Haluk (2015). *Yöntem Kuram Komplo: Türk Uluslararası İlişkilerinde Vizyon Arayışları*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Bahcheli, Tozun; Fragiskatos, Peter (2008). Iraqi Kurdistan: Fending off uneasy neighbours. *International Journal of Contemporary Iraqi Studies*, 2(1), 67-82.
- Bâqrî, Hôseyên (2013). Bâzigerâne dâhlî der sâhtâre sêyâsiye 'Îrâq nevîn ve te'sîre ân ber emniyete melliye Cumhuri İslâmî Îrân. *Feslinâme Âfâqe Emniyet*, 5(9), 135-165.
- Bakhash, Shaul (2004). The Troubled Relationship: Iran and Iraq, 1930-80. (Ed. Lawrence G. Potter, Gary G. Sick), *Iran, Iraq and the Legacies of War*, New York: Palgrave Macmillan.
- Balcı, Ali (2014). Enerji'sine Kavuşan Komşuluk: Türkiye-Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri. *SETA Analiz*, 97, 1-26.
- Balcı, Ali (2017). *The PKK-Kurdistan Worker's Party's Regional Politics: During and the After the Cold War*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Bani-Sadr, Abol Hassan (1991). *My Turn to Speak: Iran, the Revolution & Secret Deals with the U.S.* (Trans. William Ford), New York: Brassey's (US), INC.

- Barkey, Henri J.; Laipson, Ellen (2005). Iraqi Kurds and Iraq's Future. *Middle East Policy*, 12(4), 66-76.
- Barkey, Henri J. (2010). Turkey's New Engagement in Iraq: Embracing Iraqi Kurdistan. *USIP Special Report 237*, 1-20.
- Bayat, Kaveh (2008). Iran and the "Kurdish Question". *Middle East Report*, 47, 28-35.
- Bengio, Ofra (2013). The Kurdish Spring & Its Impact on the Middle East. (Ed. Mohammed M. A. Ahmed, Michael M. Gunter), *The Kurdish Spring: Geopolitical Changes and Kurds*, California: Mazda Publishers.
- Bengio, Ofra (2014a). Ankara, Erbil, Baghdad: Relations Fraught with Dilemmas. (Ed. David Romano, Mehmet Gurses), *Conflict, Democratization, and the Kurds in the Middle East: Turkey, Iran, Iraq, and Syria*, New York: Palgrave Macmillan.
- Bengio, Ofra (2014b). Surprising Ties between Israel and Kurds. *Middle East Quarterly*, 1-12.
- Bishku, Michael B. (2013). The Kurdish Spring and Changing Geopolitics of the Middle East. (Ed. Mohammed M. A. Ahmed, Michael M. Gunter), *The Kurdish Spring: Geopolitical Changes and Kurds*, California: Mazda Publishers.
- Bois, Thomas (1966). *The Kurds*. (Trans. M.W.M. Elland), Beirut: Khayat Book & Publishing Company.
- Borovali, Fuat (1990). Iran and Turkey: Permanent Revolution or Islamism in One Country?. (Ed. Miron Rezun), *Iran at the Crossroads: Global Relations in a Turbulent Decade*, Boulder: Westview Press.
- Bölükbaşı, Süha (1991). Ankara, Damascus, Baghdad, and the Regionalization of Turkey's Kurdish Secessionism. *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, 14(4), 15-36.
- Brandon, James (2006). Iran's Kurdish Threat: PJAK. *Terrorism Monitor*, 4(12), 1-4.
- Brawley, Mark R. (2004). The Political Economy of Balance of Power Theory. (Ed. Thazha Varkey Paul, James Wirtz, Michel Fortmann), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Standford and California: Standford University Press.
- Brooks, Stephen G.; Wohlforth, William C. (2008). *World out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Bruneissen, Martin Van (2015). *Ağa, Şeyh, Devlet*. (9. Baskı), (Çev. Sabiha Banu Yalkut), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bull, Hedley (1995). *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. (Second Edition), London: Macmillan Press Ltd.
- Burdett, Anita L.P. (Ed.) (2015a). *Records of the Kurds: Territory, Revolt and Nationalism, 1831-1979*. British Documentary Resources, Vol. 1: 1831-1855, Cambridge: Cambridge University Press.
- Burdett, Anita L.P. (Ed.) (2015b). *Records of the Kurds: Territory, Revolt and Nationalism, 1831-1979*. British Documentary Resources, Vol. 2: 1856-1879, Cambridge: Cambridge University Press.

- Burdett, Anita L.P. (Ed.) (2015c). *Records of the Kurds: Territory, Revolt and Nationalism, 1831-1979*. British Documentary Resources, Vol. 3: 1879-1899, Cambridge: Cambridge University Press.
- Burdett, Anita L.P. (Ed.) (2015d). *Records of the Kurds: Territory, Revolt and Nationalism, 1831-1979*. British Documentary Resources, Vol. 4: 1900-1914, Cambridge: Cambridge University Press.
- Burdett, Anita L.P. (Ed.) (2015e). *Records of the Kurds: Territory, Revolt and Nationalism, 1831-1979*. British Documentary Resources, Vol. 5: 1914-1920, Cambridge: Cambridge University Press.
- Burdett, Anita L.P. (Ed.) (2015f). *Records of the Kurds: Territory, Revolt and Nationalism, 1831-1979*. British Documentary Resources, Vol. 6: 1921-1927, Cambridge: Cambridge University Press.
- Burdett, Anita L.P. (Ed.) (2015g). *Records of the Kurds: Territory, Revolt and Nationalism, 1831-1979*. British Documentary Resources, Vol. 7: 1927-1930, Cambridge: Cambridge University Press.
- Burdett, Anita L.P. (Ed.) (2015h). *Records of the Kurds: Territory, Revolt and Nationalism, 1831-1979*. British Documentary Resources, Vol. 8: 1930-1939, Cambridge: Cambridge University Press.
- Burdett, Anita L.P. (Ed.) (2015i). *Records of the Kurds: Territory, Revolt and Nationalism, 1831-1979*. British Documentary Resources, Vol. 9: 1941-1946, Cambridge: Cambridge University Press.
- Burdett, Anita L.P. (Ed.) (2015j). *Records of the Kurds: Territory, Revolt and Nationalism, 1831-1979*. British Documentary Resources, Vol. 10: 1945-1950, Cambridge: Cambridge University Press.
- Burdett, Anita L.P. (Ed.) (2015k). *Records of the Kurds: Territory, Revolt and Nationalism, 1831-1979*. British Documentary Resources, Vol. 11: 1951-1965, Cambridge: Cambridge University Press.
- Burdett, Anita L.P. (Ed.) (2015m). *Records of the Kurds: Territory, Revolt and Nationalism, 1831-1979*. British Documentary Resources, Vol. 12: 1966-1979, Cambridge: Cambridge University Press.
- Burdett, Anita L.P. (Ed.) (2015n). *Records of the Kurds: Territory, Revolt and Nationalism, 1831-1979*, British Documentary Resources, Vol. 13: Maps, Cambridge: Cambridge University Press.
- Celep, Ödül (2014). Can the Kurdish Left Contribute to Turkey's Democratization?. *Insight Turkey*, 16(3), 165-180.
- Chaliand, Gerard (Ed.) (1993). *A People Without A Country: The Kurds and Kurdistan*. New York: Olive Branch Press.
- Charountaki, Marianna (2012). Turkish Foreign Policy and the Kurdistan Regional Government. *Perceptions*, 17(4), 185-208.
- Charountaki, Marianna (2015). Kurdish policies in Syria under the Arab Uprisings: a revisiting of IR in the new Middle Eastern order. *Third World Quarterly*, 36(2), 337-356.

- Chatterjee, Partha (1972). The Classical Balance of Theory. *Journal of Peace Research*, 9(1), 51-61.
- Chubin, Shahram (1990). Iran and the War: From Stalemate to Cease-fire. (Ed. Miron Rezun), *Iran at the Crossroads: Global Relations in a Turbulent Decade*, Boulder: Westview Press.
- Chughtai, Alia (2017). "Territory lost by Kurds in Iraq", <https://www.aljazeera.com/indepth/interactive/2017/10/territory-lost-kurds-iraq-171031133441429.html> (Erişim Tarihi: 04.08.2019).
- Claude, Inis L. (1962). *Power and International Relations*. New York: Random House, Inc.
- Claude, Inis L. (1989). The Balance of Power Revisited. *Review of International Studies*, 15(2), 77-85.
- Cleveland, William L.; Burton, Martin (2009). *A History of the Modern Middle East*. (4th Edition), Boulder: Westview Press.
- Cobden, Richard (1975). The Balance of Power. (Ed. Moorhead Wright), *Theory and Practice of Balance of Power 1846-1914: Selected European Writings*, London: J.M. Dent & Sons Ltd.
- Cohen, Michael J. (2005). *Strategy and Politics in the Middle East 1954-1960: Defending the Northern Tier*. London and New York: Frank Cass.
- Cordesman, Anthony H.; Wagner, Abraham R. (1990). *The Lessons of Modern War. Volume II: The Iran-Iraq War*. Boulder: Westview Press.
- Coşkun, Vahap (2015). HDP Torn Between Violence and Politics. *Insight Turkey*, 17(4), 47-55.
- Çağaptay, Soner; Eroğlu, Zeynep (2007). The PKK, PJAK, and Iran: Implications for U.S.-Turkey Relations. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-pkk-pjak-and-iran-implications-for-u.s.-turkish-relations>, (Erişim Tarihi: 20.07.2018).
- Çağaptay, Soner (2009). *Türkiye'de İslâm, Laiklik ve Milliyetçilik: Türk Kimdir?*. (Çev. Özgür Bircan), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çakır, Ruşen (2010). Kurdish Political Movement and the "Democratic Opening". *Insight Turkey*, 12(2), 179-192.
- Çandar, Cengiz (2009). The Kurdish Question: The Reasons and Fortunes of the 'Opening'. *Insight Turkey*, 11(4), 13-19.
- Dahlman, Carl (2002). The Political Geography of Kurdistan. *Euroasian Geography and Economics*, 43(4), 271-299.
- Dareini, Ali Akbar (1999). *The Rise and Fall of the Pahlavi Dynasty: Memoirs of Former General Hussein Fardust*. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Private Ltd.
- David, Steven R. (1991). Explaining the Third World Alignment. *World Politics*, 43(2), 233-256.
- Davutoğlu, Ahmet. (2004). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. (20. Basım), İstanbul: Küre Yayınları.

- Denk, Aytaç (2008). Balance of Power Theory Meets Al-Qaeda: Dynamics of Non-State Actor Balancing in Postinternational Politics. Bilkent University, Department of International Relations, Unpublished Master Thesis, Ankara.
- Devine, James (2015). Iran versus ISIL. *Insight Turkey*, 17(2), 21-34.
- Doster, Barış (2013). Ortadoğu'daki Kamplaşma: Bölgesel Görünümlü Küresel Saflaşma. *Ortadoğu Analiz*, 5(53), 79-86.
- Eagleton, William (1963). *The Kurdish Republic of 1946*. London: Oxford University Press.
- EğİN, Oray (2013). The Game Changer: Syria, Iran, and Kurdish Independence. *World Affairs*, 176(1), 64-72.
- Ehteshami, Anoushiravan (2002). The Foreign Policy of Iran. (Ed. Raymond Hinnebusch, Anoushiravan Ehteshami), *The Foreign Policies of Middle East States*, Boulder and London: Lynne Rienner Publishers.
- Eisenstadt, Michael; Knights, Michael; Ali, Ahmed (2011). Iran's Influence in Iraq: Countering Tehran's Whole-of-Government Approach. *The Washington Institute for Near East Policy*, Policy Focus 111, Washington, D.C: Washington Institute for Near East Policy.
- Ekinci, Tarık Ziya (2010). *Türkiye İşçi Partisi ve Kürtler*. İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.
- Ensaroğlu, Yılmaz (2013). Turkey's Kurdish Question and the Peace Process. *Insight Turkey*, 15(2), 7-17.
- Entessar, Nader (1984). The Kurds in Post-Revolutionary Iran and Iraq. *Third World Quarterly*, 6(4), 911-933.
- Entessar, Nader (1989). The Kurdish of Discord. *Third World Quarterly*, 11(4), 83-100.
- Entessar, Nader (1992). *Kurdish Ethnonationalism*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Entessar, Nader (2010). *The Kurdish Politics in the Middle East*. New York: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Erkmen, Serhat (2008). 1945-89 Yılları Arasında ABD'nin Kuzey Irak Politikası. *Akademik Orta Doğu*, 3(1), 67-96.
- Erkmen, Serhat (2015). İç etkenler Açısından Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasının Dönüşümü. *bilig*, 72, 171-196.
- Ete, Hatem (2009). 22 Temmuz'dan 29 Mart'a Siyasal Partiler: Örgüt ile Parti Olma Geriliminde DTP. *SETA Analiz*, 7, 1-26.
- Farouk-Sluglett, Marion; Sluglett, Peter (2001). *Iraq Since 1958: From Revolution to Dictatorship*. New York: I.B. Tauris Publishers.
- Fekri, Amir A. (2011). *Tarihsel Gelişim Sürecinde İran İslam Devrimi*. İstanbul: Mızrak Yayınları.
- Fürtig, Henner (2007). Conflict and Cooperation in the Persian Gulf: The Interrregional Order and US Policy. *Middle East Journal*, 61(4), 627-640.
- Gambill, Gary C. (2004). The Kurdish Reawakening in Syria. *Middle East Intelligence Bulletin*, 6(4), <https://kurdishissue.wordpress.com/2010/03/22/1-122/>, (Erişim Tarihi: 06.11.2018).

- Gellman, Peter (1989). The Elusive Explanation: Balance of Power 'Theory' and the Origins of World War I. *Review of International Studies*, 15(2), 155-182.
- Gentz, Friedrich von (1975). True Concept of A Balance of Power. (Ed. Moorhead Wright), *Theory and Practice of Balance of Power 1846-1914: Selected European Writings*, London: J.M. Dent & Sons Ltd.
- Ghareeb, Edmund (1981). *The Kurdish Question in Iraq*. New York: Syracuse University Press.
- Goswami, Namrata (2013). Power Shifts in East Asia: Balance of Power vs. Liberal Institutionalism. *Perceptions*, 18(1), 3-31.
- Gullick, Edward Vose (1955). *Europe's Classical Balance of Power: A Case History of Theory and Practice of One of the Great Concepts of European Statecraft*. New York: W.W. Norton and Company.
- Gunter, Michael M. (1990). *The Kurds in Turkey: A Political Dilemma*. Boulder: Westview Press.
- Gunter, Michael M. (1993). A *de facto* Kurdish state in Northern Iraq. *Third World Quarterly*, 14(2), 295-319.
- Gunter, Michael M. (1996). The KDP-PUK Conflict in Northern Iraq. *Middle East Journal*, 50(2), 224-241.
- Gunter, Michael M. (1998). Turkey and Iran Face off in Kurdistan. *Middle East Quarterly*, 5(1), <https://www.meforum.org/articles/other/turkey-and-iran-face-off-in-kurdistan>, (Erişim Tarihi: 19.07.2018).
- Gunter, Michael M. (1999). *The Kurdish Predicament in Iraq: A Political Analysis*. New York: St. Martin Press.
- Gunter, Michael M. (2008). *The Kurds Ascending: The Evolving Solution to the Kurdish Problem in Iraq and Turkey*. New York and Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Gunter, Michael M. (2011a). *Historical Dictionary of the Kurds*. (Second Edition), Lanham, Maryland: The Scarecrow Press, Inc.
- Gunter, Michael M. (2011b). Arab-Kurdish Relations and the future of Iraq. *Third World Quarterly*, 32(9), 1623-1635.
- Gunter, Michael M. (2014a). *Out of Nowhere: The Kurds of Syria in Peace and War*. London: Hurst & Company.
- Gunter, Michael M. (2014b). Unrecognized De Facto States in World Politics: The Kurds. *The Brown Journal of World Affairs*, 20(11), 161-178.
- Gunter, Michael M. (2015). Iraq, Syria, ISIS and the Kurds: Geostrategic Concerns for the U.S. and Turkey. *Middle East Policy*, 22(1), 102-111.
- Haas, Ernst B. (1953). The Balance of Power: Prescription, Concept, or Propaganda. *World Politics*, 5(4), 442-477.
- Haas, Mark L. (2014). Ideological Polarity and Balancing in Great Power Politics. *Security Studies*, 23(4), 715-753.
- Halbfinger, David M. (2017). Israel Endorsed Kurdish Independence. Saladin Would Have Been Proud. <https://www.nytimes.com/2017/09/22/world/middleeast/kurds->

- independence-israel.html?smid=tw-share, (Erişim Tarihi: 14.09.2018).
- Hale, William (2009). Turkey and the Middle East in the 'New Era'. *Insight Turkey*, 11(3), 143-159.
- Hassan-Yari, Houchang (2018). Iran and Iraq-GCC Rapprochement. *Middle East Policy*, 25(4), 56-64.
- He, Kai; Feng, Huiyun (2008). If Not Soft Balancing, Then What? Reconsidering Soft Balancing and U.S. Policy Toward China. *Security Studies*, 17(2), 363-395.
- He, Kai (2012). Undermining Adversaries: Unipolarity, Threat Perception, and Negative Balancing Strategies after the Cold War. *Security Studies*, 21(2), 154-191.
- Hevian, Rodi (2013a). The Main Kurdish Political Parties in Iran, Iraq, Syria, and Turkey: A Research Guide. <http://www.rubincenter.org/2013/08/the-main-kurdish-political-parties-in-iran-iraq-syria-and-turkey-a-research-guide/>, (Erişim Tarihi: 29.10.2018).
- Hevian, Rodi (2013b). The Resurrection of Syrian Kurdish Politics. *Middle East of International Affairs*, 17(3), 45-56.
- Heyrî, Môt'afa; Yezdânî, 'Enâyetullah; Omîdî, 'Ali (2016). Meselê Kôrdhâ ve revâbete Cômhurî İslâmî Îrân ve Tôrkiye (2002-2016). *Feslenâme Rehyâfethâye Sêyâsi ve Bêynelmêlel*, 7(46), 80-109.
- Heywood, Andrew (2015). *The Key Concepts in Politics and International Relations*. (Second Edition), London: Palgrave Macmillan.
- Hilterman, Joost R. (2008). The 1988 Anfal Campaign in Iraqi Kurdistan. *Online Encyclopedia of Mass Violence*, 1-16.
- Hjorth, Ronnie (2007). Hedley Bull's Paradox of the Balance of Power: A Philosophical Inquiry. *Review of International Studies*, 33(4), 597-613.
- Hoffmann, Stanley (1972). Weighing the Balance of Power. *Foreign Affairs*, 50(4), 618-643.
- HRW (1996). Syria: The Silenced Kurds. *Human Rights Watch*, 8(4), 1-49.
- Hume, David (1987). *Essays: Moral, Political and Literary*. (Revised Edition), (Ed. Eugene F. Miller), Indianapolis: Liberty Fund.
- International Crisis Group (2003). Radical Islam in Iraqi Kurdistan: The Mouse that Roared. *Iraq Briefing*, 1-11.
- International Crisis Group (2014). Flight of Icarus? The PYD's Precarious Rise in Syria?. *Middle East Report*, 151, 1-32.
- Irak Anayasası (Taslak Metin) (2005). *Serbesti Siyasi Fikir Dergisi*, 22, 36-51.
- İşeri, Emre; Dilek, Oğuz (2013). The Nexus of Turkey Energy and Foreign Policy with Iraqi Kurdish Oil: The Iranian Connection. *Ortadoğu Analiz*, 5(50), 25-32.
- Jervis, Robert (1997). *System Effects: Complexity in Political and Social Life*. Princeton and New Jersey: Princeton University Press.
- Josselin, Daphné; Wallace, William (Ed.) (2001). *Non-state Actors in World Politics*. New York: Palgrave Macmillan.
- Jwaideh, Wadie (2004). *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi: Kökenleri ve Gelişimi*. (3. Baskı), (Çev. İsmail Çeken, Alper Duman), İstanbul: İletişim Yayınları.

- Kamrawa, Mehran (2011). *The Modern Middle East: A Political History since the First World War*. California: University of California Press.
- Kane, Sean; Hiltermann, Joost R.; Alkadiri, Raad (2012). Iraq's Federalism Quandary. *The National Interest*, 118, 20-30.
- Kaplan, Morton A. (1957). *System and Process in International Politics*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Karadaghi, Kamran (1993). The Two Gulf Wars: The Kurds on the World Stage, 1979-1992. (Ed. Gerard Chaliand), *A People Without A Country: The Kurds and Kurdistan*, New York: Olive Branch Press.
- Karakoç, Jülide (2010). The Impact of Kurdish Identity on Turkey's Foreign Policy from 1980s to 2008. *Middle Eastern Studies*, 46(6), 919-942.
- Kasapoğlu, Can; Ülgen, Sinan (2017). Fırat Kalkanı Harekatı ve El-Bab Operasyonu: Stratejik Bir Değerlendirme. *EDAM Dış Politika ve Güvenlik Kağıtları Serisi*, 1-13.
- Kekilli, Bünyamin; Acun, Can (2017). Referandum Sonrası Kerkük ve Tartışmalı Bölgelerin Durumu: Türkiye'nin Pozisyonu. *SETA Perspektif*, 181, 1-6.
- Kekilli, Emrah; Keskin, Bünyamin (2017). Kapıdaki Kriz: Barzani'nin Bağımsızlık İsrarı. *SETA Analiz*, Eylül 2017, 217, 1-28.
- Kekilli, Emrah (2018). Türkiye-İKBY İlişkilerinin Geleceği: Geçmişin Gölgesinde Geleceği İnşa Etmek. *SETA Perspektif*, 209, 1-4.
- Kerman, İbrahim; Efeğil, Ertan (2017). Terör Örgütü PKK/PYD'nin Suriye'de İzlediği İç Savaş Stratejisinin Değerlendirilmesi. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 162-198.
- Ketâbî, M'ahmud; Dehqân, Yedullah; Heyderî, Sôlmâz (2013). Berresiye revâbete sêyâsî-êqtesâdiye Kôrdêstâne 'Iraq bâ Tôrkiye ve tâsire ân ber sêyâsete hârêciye Îrân. *Feslenâme Tehqiqâte Sêyâsiye Bêynelmêleli*, 5(17), 1-34.
- Khoury, Phlip Shukry (1987). *Syrian and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920-1945*. New Jersey: Princeton University Press.
- Kirişçi, Kemal; Winrow, Gareth M. (1997). *Kürt Sorunu: Kökeni ve Gelişimi*. (2. Baskı), (Çev. Ahmet Fethi), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Koohi-Kamali, Farideh (2003). *The Political Development of the Kurds in Iran: Pastoral Nationalism*. New York: Palgrave Macmillan.
- Kuhkişaf, Nahid; Huşmend, İhsan (2009). Devrimden Önce ve Sonra Kürt Bölgelerinin Gelişim Süreci. (Çev. Hakkı Uygur), (Ed. Hamid Ahmedî), *İran: Ulusal Kimlik İnşası*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Kuzmin, Vadim A. (2018). İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Bölgesel Siyasi Entegrasyonun bir Örneği Olarak 1937 Sadabat Paktı. (Çev. Nedajda Açan), *International Journal of Kurdish Studies*, 4(2), 625-627.
- Küçükkeleş, Müjge; Mankoff, Jeffrey (2014). The Kurdish Question and US-Turkish Relations in a Changing Middle East. *Issue Brief*, https://www.atlanticcouncil.org/images/publications/Kurdish_Question_and_US-Turkey_Relations.pdf, (Erişim Tarihi: 29.05.2019).
- Larrabee, F. Stephen; Tol, Gönül (2011). Turkey's Kurdish Challenge. *Survival*, 53(4),

143-152.

- Larrabee, F. Stephen; Nader, Alireza (2013). *Turkish-Iranian Relations in a Changing Middle East*. Santa Monica, California: RAND Corporation.
- Lawrence, Quil (2008). *Invisible Nation: How the Kurds' Quest for Statehood Is Shaping Iraq and the Middle East*. New York: Walker & Company.
- Layne, Christopher (2004). The War on Terrorism and Balance of Power: The Paradoxes of American Hegemony. (Ed. Thazha Varkey Paul, James Wirtz, Michel Fortmann), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Stanford and California: Stanford University Press.
- Layne, Christopher (2006). The Unipolar Illusion Revisited: The Coming End of the United States' Unipolar Moment. *International Security*, 31(2), 7-41.
- Lecours, André (2008). Political Issues of Paradiplomacy: Lessons from Developed World, *Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael'*, Discussion Papers in Diplomacy, 1-16.
- Leezenberg, Michael (2007). Urbanization, Privatization, and Patronage: The Political Economy of Iraqi Kurdistan. (Ed. Faleh A. Jabar, Hosham Dawod), *The Kurds: Nationalism and Politics*, Beirut: Saqi Books.
- Legro, Jeffrey W.; Moravcsick, Andrew (1999). Is Anybody Still a Realist?. *International Security*, 24(2), 5-55.
- Levy, Jack S. (2003). Balances and Balancing: Concepts, Propositions, and Research Design. (Ed. John A. Vasquez, Colin Elman), *Realism and Balancing of Power: A New Debate*, New Jersey: Prentice Hall.
- Levy, Jack S. (2004). What Do Great Powers Balance Against and When. (Ed. Thazha Varkey Paul, James Wirtz, Michel Fortmann), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Stanford and California: Stanford University Press.
- Lewis, Bernard (2009). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (3. Baskı), (Çev. Boğaç Babür Turna), Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Lieber, Keir A.; Alexander, Gerard (2005). Waiting for Balancing: Why the World Is Not Pushing Back?. *International Security*, 30(1), 109-139.
- Liga, Aldo (2017). *The "Israel Factor" and the Iraqi Kurdish Quest for Independence*. IAI Commentaries 17, 1-5.
- Little, Richard (2007). *The Balance of Power in International Relations: Metaphors, Myths and Models*. New York: Cambridge University Press.
- Logan, Darren L. (2009). Thoughts on Iraqi Kurdistan: Present Realities, Future Hopes. *Iran and the Caucasus*, 13(1), 161-186.
- Malik, Iffat S. (2008). Role of Islam in Post-Revolution Iranian Foreign Policy. *The Institute of Strategic Studies, Islamabad*, http://www.issi.org.pk/old-site/ss_Detail.php?dataId=48, (Erişim Tarihi: 25.08.2017).
- Maloney, Suzanne (2008). *Iran's Long Reach: Iran as a Pivotal State in the Muslim World*. Washington, DC: United States Institute of Peace Press.
- Manafy, Abbas (2005). *The Kurdish Political Struggles in Iran, Iraq, and Turkey: A Critical Analysis*. Lanham: University Press of America.

- Mansfield, Stephen (2014). *The Miracle of the Kurds: A Remarkable Story of Hope Reborn in Northern Iraq*. Tennessee: Worthy Publishing.
- Marcus, Aliza (2007a). *Blood and Belief: The PKK and the Kurdish Fight for Independence*. New York: New York University Press.
- Marcus, Aliza (2007b). Turkey's PKK: Rise, Fall, Rise Again?. *World Policy Journal*, Vol. 24, No. 1, 75-84.
- Marr, Phebe (2012). *The Modern History of Iraq*. (Third Edition), Boulder: Westview Press.
- Martin, Susan B. (2003). From Balance of Power to Balancing Behavior: The Long and Winding Road. (Ed. Andrew K. Hamani), *Perspectives on Structural Realism*, New York and Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Maurseth, Per (1964). Balance-of-Power Thinking from the Renaissance to the French Revolution. *Journal of Peace Research*, 1(2), 120-136.
- Mazeheri, Nimah (2006). State Repression in the Iranian Bazaar, 1975-1977: The Anti-Profiteering Campaign and an Impending Revolution. *Iranian Studies*, 39(3), 401-414.
- McDowall, David (1992). The Kurdish question: a historical review. (Ed. Philip G. Kroyenbroek, Stefan Sperl), *The Kurds: A Contemporary Overview*, London and New York: Routledge.
- McDowall, David (2004). *Modern Kürt Tarihi*. (Çev. Neşenur Domaniç), Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Morelli, Massimo; Pischedda, Costantino (2014). The Turkey-KRG Energy Partnership: Assessing its Implications. *Middle East Policy*, 21(1), 107-121.
- Morgenthau, Hans J. (1985). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. (Sixth Edition), New York: Alfred A. Knopf, Inc.
- Môsavizâde, Alîrezâ; Câvdanîmeqdem, Mehdî (2009). Câvegâhe esterejîke Kôrdêstâne 'Iraq der sêyâsete hârêciye Êsrâîl ve elzâmâte sêyâsete hârêciye Cômhurî İslâmî Îrân. *Dâneşnâme Hôqôq ve Sêyâset*, 5(11), 201-223.
- Muhammad, Arkan H. (2013). Iraklı Kürtlerin Özerklikten De Facto Federalizme Geçiş Aşamaları. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 18, 91-129.
- Muran, Aygül; Atay, Ahmet Gürkan (2009). Humeyni ve Ahmedinejad Dönemi İran Dış Politikasının Karşılaştırmalı Analizi. *Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 1(4), 155-168.
- Mustafa, Mohammed Salih (2016). Iran's Role in the Kurdistan Region. *Aljazeera Report*, 1-14.
- Nader, Alireza (2015). *Iran's Role in Iraq: Room for U.S.-Iran Cooperation*. RAND Corporation, 1-23.
- Nader, Alireza; Hanauer, Larry; Allen, Brenna; Scotten, Ali G. (2016). *Regional Implications of an Independent Kurdistan*. Santa Monica, Calif.: RAND Corporation.
- Nasr, Vali (2004). Regional Implications of Shi'a Revival in Iraq. *The Washington Quarterly*, 27(3), 5-24.

- Natali, Denise (2013). The Kurdistan Region of Iraq: Stabilizer or Spoiler?. *Georgetown Journal of International Affairs*, 14(2), 71-79.
- Nexon, Daniel H. (2009). The Balance of Power in the Balance. *World Politics*, 61(2), 330-359.
- Nye, Joseph S. (1990). *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*. New York: Basic Books.
- Nye, Joseph S. (2009). *Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History*. (Seventh Edition), New York: Pearson Longman.
- Oktav, Özden Zeynep (2003). Water Dispute and Kurdish Separatism in Turkish Syrian Relations. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 34, 2003, 91-117.
- Olson, Robert (2006). Relations among Turkey, Iraq, Kurdistan-Iraq, the Wider Middle East, and Iran. *Mediterranean Quarterly*, 17(4), 13-45.
- Olson, Robert (2008). *Koyun ve Kasap: Irak İşgalinden Bu Yana Kürdistan-İrak'ta Milliyetçilik ve Devlet Oluşumu*. (Çev. Muhittin Ataman), Ankara: Orion Kitabevi.
- Olson, Robert (2010). *Kürt Meselesi ve Türkiye-İran İlişkileri*. (Çev. Hikmet İlhan), İstanbul: Avesta Yayınları.
- Oran, Baskın (1998). "Kalkık Horoz": Çekiş Güç ve Kürt Devleti. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Oran, Baskın (Ed.) (2013). Dönemin Bilançosu. *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ossterveld, Willem Theo; Bloem, Willem (2017). The Rise and Fall of ISIS: From Evitability to Inevitability. *The Hague Centre for Strategic Studies: Annual Report*, 1-23.
- Owen, John M. (2001). Transnational Liberalism and U.S. Primacy. *International Security*, 26(3), 117-152.
- O'Ballance, Edgar (1981). The Kurdish Factor in the Gulf War. *Military Review*, 61(6), 13-20.
- O'Ballance, Edgar (1996). *The Kurdish Struggle 1920-1994*. Hampshire and New York: Palgrave Macmillan.
- Öğür, Berkan; Baykal, Zana; Balcı, Ali (2014). Kuzey Irak-Türkiye İlişkileri: PKK, Güvenlik ve İşbirliği. *ORMER Rapor*, No. 1, 1-59.
- Özcan, Mesut (2011). From Distance to Engagement: Turkish Policy towards the Middle East, Iraq and Iraqi Kurds. *Insight Turkey*, 13(2), 71-92.
- Özcan, Nihat Ali (1999). *PKK (Kürdistan İşçi Partisi): Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Özçelik, Necdet; Acun, Can (2018). *Terörle Mücadelede Yeni Safha: Zeytin Dalı Harekatı*. İstanbul: SETA Yayınları.
- Özhan, Taha; Ete, Hatem (2009). A New Agenda for the Kurdish Question. *Insight Turkey*, 11(1), 97-114.
- Papayoanou, Paul A. (1997). Economic Interdependence and the Balance of Power. *International Studies Quarterly*, 41(1), 113-140.

- Pape, Robert A. (2005). Soft Balancing against the United States. *International Security*, 30(1), 7-45.
- Parent, Joseph M.; Rosato, Sebastian (2015). Balancing in Neorealism. *International Security*, 40(2), 51-86.
- Park, Bill (2012). Turkey, the US and the KRG: Moving Parts and the Geopolitical Realities. *Insight Turkey*, 14(3), 109-125.
- Park, Bill (2014). *Turkey-Kurdish Regional Governments After the U.S. Withdrawal from Iraq: Putting the Kurds on the Map?*. Carlisle Barracks, PA: United States Army War College Press.
- Park, Bill (2016). Regional Turmoil, the rise of Islamic State, and Turkey' multiple Kurdish dilemmas. *International Journal*, 71(3), 450-467.
- Paul, Thazha Varkey (2004). Introduction: The Enduring Axioms of the Balance of Power Theory and Their Contemporary Relevance. (Ed. Thazha Varkey Paul, James Wirtz, Michel Fortmann), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Stanford and California: Stanford University Press.
- Paul, Thazha Varkey. (2005). Soft Balancing in the Age of U.S. Primacy. *International Security*, 30(1), 46-71.
- Peşneg, Erdeşir; Zomerdi, Zehrâ (2014). Berresiye tehvolâte seyâsiye 'Îraq der perteve seyâsete hârêciyye Îrân, Tôrkiye ve 'Arebêstân. *Feslenâme Sêyâsete Hârêci*, 28(3), 477-499.
- Philips, David L. (2016). *The Kurdish Spring: A New Map of the Middle East*. New Brunswick and London: Transaction Publishers.
- Pipes, Daniel (1990). *Greater Syria: The History of an Ambition*. New York: Oxford University Press.
- Pişgâmîferd, Zehrâ; Qâlibâf, Mômehmedbâqer; Yezdânpenâh, Kêyômers; Behrâm, Nesrullâhizâdeh (2016). "Pejuhşî der huze ferhengî ve temdenîye Îrân nemune môrdî: Kôrdêstâne 'Îraq", *Pazhoheşhaye Bâstânşenâsiye Îrân* 5(9), 125-144.
- Radpey, Loqman (2016). Kurdish Regional Self-rule Administration in Syria: A new Model of Statehood and its Status in International Law Compared to the Kurdistan Regional Government (KRG) in Iraq. *Japanese Journal of Social Sciences*, 17(3), 468-488.
- Ramazani, Rouhollah K. (1988). *Revolutionary Iran: Challenge and Response in the Middle East*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.
- Randal, Jonathan C. (1999). *After Such Knowledge, What Forgiveness?: My Encounter with Kurdistan*. Colorado: Westview Press.
- Reeve, Henry (1975). Balance of Power. (Ed. Moorhead Wright), *Theory and Practice of Balance of Power 1846-1914: Selected European Writings*, London: J.M. Dent & Sons Ltd.
- Rieffer-Flanagan, Barbara Ann (2009). Islamic Realpolitik: Two- Level Iranian Foreign Policy. *International Journal of World Peace*, 26(4), 7-35.
- Romano, David (2006). *The Kurdish Nationalist Movement: Opportunity, Mobilization, and Identity*. New York: Cambridge University Press.

- Romano, David (2010). İraçî Kurdistan: challenges of autonomy in the wake of US withdrawal. *International Affairs*, 86(6), 1345-1359.
- Sâdeqî, Seyyîd Şemsâleddîn; Mârâbî, Mehri; Eksâ, Nergês (2016). Îrân-İraç çeşme endâziye ber râhberdiye şodene monâsebate dôcânbe. *Feslnâme Pejûheşhâye Revâbete Bêynelmêlel*, 6(22), 129-162.
- Rubin, Michael (2003). Are Kurds a Pariah Minority?. *Social Research*, 70(1), 295-330.
- Saltzman, Ilai Z. (2011). *Securitizing Balance of Power Theory: A Polymorphic Reconceptualization*. Lanham: Lexington Books.
- Saltzman, Ilai Z. (2012). Soft Balancing as Foreign Policy: Assessing American Strategy toward Japan in the Interwar Period. *Foreign Policy Analysis*, 8(2), 131-150.
- Sancar, Mithat; Akgönül, Samim (2013). İnsan Hakları Konusu. (Ed. Baskın Oran), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sander, Oral (2007). *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*. (16. Baskı), Ankara: İmge Kitabevi.
- Saray, Mehmet (1999). *Türk-İran İlişkileri*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Schmidinger, Thomas (2016). *Suriye Kürdistanı 'nda Savaş ve Devrim: Rojava'dan Sesler, Analizler*. (2. Basım), (Çev. Sevinç Altınçekiç), İstanbul: Yordam Kitap.
- Schroeder, Paul W. (1989). The Nineteenth Century system: Balance of Power or Political Equilibrium?. *Review of International Studies*, 15(2), 135-153.
- Schroeder, Paul W. (1992). Did Vienna Settlement Rest on a balance of Power?. *The American Historical Review*, 97(3), 683-706.
- Schweller, Randall L. (1994). Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In. *International Security*, 19(1), 72-107.
- Schweller, Randall L. (2004). Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing. *International Security*, 29(2), 159-201.
- Schweller, Randall L. (2008). *Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power*. Princeton: Princeton University Press.
- Sheean, Michael (1996). *The Balance of Power: History and Theory*. London and New York: Routledge.
- Sinkaya, Bayram (2018). The Kurdish Question in Iran and its effects on Iran-Turkey relations. *British Journal of Middle Eastern States*, 45(5), 840-859.
- Sîret, Hôseyin Mohemmedî; Behtiyârî, Mohemmed (2011). Ber resiye te'tbikiye 'amlekerde hêzbe demôkrâte Kôrdêstâne Îrân ve 'İraç der defâ'e meqdes. *Dô Feslenâme Mo 'tâle 'ate Ênqêlâbe İslâmî ve Defâ'e Meqdes*, 2(1), 127-154.
- Snyder, Glenn H. (1997). *Alliance Politics*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Sönmez, A. Sait; Kurban, Samed (2017). Turkey's Northern Iraq Policy Within the Dilemma of National Security Problems and Economic Cooperation (2003-2015). *European Scientific Journal*, 3(2), 13-34.

- Spykman, Nicholas John (1970). *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*. (2nd Edition), New York: Harcourt, Brace & World.
- Stansfield, Gareth; Anderson, Liam (2009). Kurds in Iraq: The Struggle between Baghdad and Arbil. *Middle East Policy*, 16(1), 134-145.
- Stansfield, Gareth (2014). The Islamic State, the Kurdistan Region, and the future of Iraq: an assessing UK policy options. *International Affairs*, 90(6), 1329-1350.
- Streich, Philip A. (2010). *The Failure of the Balance of Power: Warring States Japan, 1467-1590*. The State University of New Jersey, Graduate School-New Brunswick Rutgers, Unpublished PhD Thesis, New Jersey.
- Şemsâbâdî, Ali (2018). 'Evâmele Nâkâmiye Cedâeye Êqlîme Kôrdêstâne 'Irâq. *Jeôpolitîk*, 14(51), 63-94.
- Tâlebîyerânî, Ruhullah; Zerinnergês, Yahya (2016). Zohvere Dâ'eş ve degerdisî der reftâre Kôrdhâ (Sûriye ve 'Irâq). *Feslenâme Pejuheşhâye Sêyâsiye Cêhâne İslâm*, 6(2), 127-150.
- Talhami, Ghada Hashem (2013). Diplomacy of the Kurdish territorial nation. *International Journal of Iraqi Studies*, 7(1), 21-42.
- Tanchum, Micha'el (2014). Between Ankara and Tehran: How the Scramble for Kurdistan Can Reshape Regional Relations. *Strategic Assessment*, 17(3), 67-80.
- Tebâr, Mehmet Abbâs; Hôseyinpûr, Hosrev Mohemmed (2017). 'Amelyâte Enfâl (Nesle Keşîye Kôrdhâye 'Irâq) ve Regîme B'aas. *Dô Feslenâme 'Alemî- Torviciye Sohne Târih*, 10(24).
- Tejel, Jordi (2015). *Suriye Kürtleri: Tarih, Siyaset ve Toplum*. (Çev. Burçin Koç), İstanbul: İntifada Yayınları.
- Terruso, Philippe. Complementing traditional diplomacy: regional and local authorities going international. *European View* 15(2), December 2016, 325-334.
- Tripp, Charles (2008). *A History of Iraq*. (Third Edition), New York: Cambridge University Press.
- Uludağ, Mehmet Bülent (2012). *Dünya Siyasi Tarihi*. (2. Baskı), İstanbul: Kriter Yayınları.
- Uyanık, Mehmet (2017). Turkey and the KRG After the Referendum: Blocking the Path to Independence. *CSIS Turkey Project*, 1-6.
- Uz-Zaman, Waheed (1985). *Iranian Revolution: A Profile*. Islamabad: Institute of Policy Studies.
- Ünver, H. Akın (2016). Schröndiger's Kurds: Transnational Kurdish Geopolitics in the Age of Shifting Borders. *Journal of International Affairs*, 69(2), 65-98.
- Vali, Abbas (2010). *Kürdistan Cumhuriyeti: İran'da Kürt Kimliğinin Oluşumu*. (Çev. Zeri İnanç), İstanbul: Avesta Yayınları.
- Vanly, Ismet Chêriff (1992). The Kurds in Syria and Lebanon. (Ed. Philip G. Kroyenbroek, Stefan Sperl), *The Kurds: A Contemporary Overview*, London and New York: Routledge.
- Vasquez, John A.; Elman, Colin (Ed.) (2003). *Realism and Balancing of Power: A New Debate*. New Jersey: Prentice Hall.

- Vatanka, Alex (2011). Probing the Reasons behind Iran's "Pre-emptive" Military Offensive against Kurdish Rebels. *Terrorism Monitor*, 9(36), 2011, 4-6.
- Voller, Yaniv (2014). *The Kurdish Liberation Movement in Iraq: From Insurgency to Statehood*. London and New York: Routledge.
- Wagner, R. Harrison (1994). Peace, War, and the Balance of Power. *The American Political Science Review*, 88(3), 593-607.
- Walt, Stephen M. (1985). Alliance Formation and Balance of World Power. *International Security*, 9, 3-43.
- Walt, Stephen M. (1987). *The Origins of Alliances*. New York: Cornell University Press.
- Walt, Stephen M. (2006). *Taming American Power: The Global Response to U.S. Primacy*. New York and London: W.W. Norton & Company.
- Waltz, Kenneth N. (1979). *Theory of International Politics*. Reading, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company.
- Waltz, Kenneth N. (2000). Structural Realism after the Cold War. *International Security*, 25(1), 5-41.
- Westermann, William Linn (1991). Kurdish Independence and Russian Expansion. *Foreign Affairs*, 70(3), 50-54.
- Whitaker, Beth Elise (2010). Soft balancing among weak states? Evidence from Africa. *International Affairs*, 86(5), 1109-1127.
- White, Benjamin Thomas (2010). The Kurds of Damascus in the 1930s: Development of a Politics of Ethnicity. *Middle Eastern Studies*, 46(6), 2010, 901-917.
- Wirtz, James J. (2004). The Balance of Power Paradox. (Ed. Thazha Varkey Paul, James Wirtz, Michel Fortmann), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, Stanford and California: Stanford University Press.
- Wohlforth, William C.; Kaufman, Stuart J.; Little, Richard (2007). Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems. (Ed. Stuart J. Kaufman, Richard Little, William C. Wohlforth), *The Balance of Power in World History*, New York: Palgrave Macmillan.
- Wolfers, Arnold (1991). *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*. (Ninth Printing), Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.
- Wright, Quincy (1970). *A Study of War*. (Third Impression), Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Yarmohammadian, Hossein (2017). Turkish – Iranian Relations: Prospects and Uncertainty. *The Quarterly Journal of Political Studies of Islamic World*, 6(1), 17-33.
- Yavuz, M. Hakan; Özcan, Nihat Ali (2006). The Kurdish Question and Turkey's Justice and Development Party. *Middle East Policy*, 13(1), 102-119.
- Yesiltas, Ozum (2014). Iraq, Arab Nationalism, and Obstacles to Democratic Transition. (Ed. David Romano, Mehmet Gurses), *Conflict, Democratization, and the Kurds in the Middle East: Turkey, Iran, Iraq, and Syria*, New York: Palgrave Macmillan.

- Yeşiltaş, Murat (2009). Soft Balancing in the Turkish Foreign Policy: The Case of the 2003 Iraq War. *Perceptions*, XIV, 25-51.
- Yeşilbursa, Behçet Kemal (2005). *The Baghdad Pact: Anglo-American Defence Policies in the Middle East, 1950-1959*. London and New York: Frank Cass.
- Yıldız, Kerim (2005). *The Kurds in Syria: The Forgotten People*. London and Ann Arbor, MI: Pluto Press.
- Yıldız, Kerim; Tayşi, Tanyel B. (2007). *The Kurds in Iran: The Past, Present, and Future*. London and Ann Arbor, MI: Pluto Press.
- Yıldız, Kerim (2012). *The Future of Kurdistan: The Iraqi Dilemma*. London: Pluto Press.
- Zeidel, Ronen (2011). The Iraqi Novel and the Kurds. *Review of Middle East Studies*, 45(1), 19-34.
- Zubaida, Sami (1992). Introduction. (Ed. Philip G. Kroyenbroek, Stefan Sperl), *The Kurds: A Contemporary Overview*, London and New York: Routledge.
- Zulal, Shwan (2012). Survival Strategies and Diplomatic Tools: The Kurdistan Region's Foreign Policy Outlook. *Insight Turkey*, 14(3), 141-158.
- Zweiri, Mahjoob (2008). Arab-Iranian Relations: New Realities?. (Ed. Anoushiravan Ehteshami, Mahjoob Zweiri), *Iran's Foreign Policy: From Khatami to Ahmadinejad*, Lebanon: Ithaka Press.

İnternet Kaynakları

- Ahmed, Hevidar (2013). Iran Calls the Shot on PUK Leadership Issue. <http://www.rudaw.net/english/kurdistan/230520131>, (Erişim Tarihi: 06.09.2018).
- Ahmed, Hevidar (2014). Senior Kurdistan Official: IS Was at Erbil's Gates; Turkey Did Not Help. <http://www.rudaw.net/english/interview/16092014>, (Erişim Tarihi: 10.04.2018).
- Ahmedinejad: 'İsrail Haritadan Silinmeli' (2005). <https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-2005-10-26-voa16-87994782/843062.html>, (Erişim Tarihi: 22.05.2019).
- Alaaldin, Ranj (2017). The U.S. and Kurdistan: Revise and rebuild after Kirkuk. <https://www.brookings.edu/blog/markaz/2017/11/03/the-u-s-and-kurdistan-revise-and-rebuild-after-kirkuk/>, (Erişim Tarihi: 30.05.2019).
- 'Alevî, Şâhêd. Refrândûme Êstêqlale Kôrdêstâne; tehqêq yâ şekeste rûyâyê târihi? (2017). <http://www.bbc.com/persian/blog-viewpoints-41580828>, (Erişim Tarihi: 16.04.2019).
- Allen-Ebrahimian, Bethany (2017). Iraqi Kurds Want America as Their Divorce Lawyer. <https://foreignpolicy.com/2017/07/18/iraqi-kurds-want-america-as-their-divorce-lawyer-kurdistan-referendum-independence/>, (Erişim Tarihi: 30.12.2018).
- Âmrîkâ: Ferhadî fermande qerârgâhe zefere nîrûye Qods est (2007). https://www.radiofarda.com/a/o2_bergner_iran/414931.html, (Erişim Tarihi: 04.03.2019).
- Anayasa Değişikliğinin Halkoyuna Sunulmasında İl Seçim Kurullarınca Düzenlenecek Birleştirme Tutanağı (2010). <http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Referandum2010/diyarbakir.pdf>, (Erişim Tarihi: 27.05.2019).

- Andoni, Lamis (2017). Why is Israel supporting Kurdish secession from Iraq?. <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/israel-supporting-kurdish-secession-iraq-171006105039473.html>, (Erişim Tarihi: 14.09.2018).
- Ankara ve Bağdat'tan Iraklı Kürtlerin bağımsızlık referandumu kararına tepki (2017). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40219757>, (Erişim Tarihi: 30.12.2018).
- Arraf, Jane (2012). Q&A: Iraqi President Jalal Talabani. <https://www.aljazeera.com/indepth/features/2012/04/2012415183347330127.html>, (Erişim Tarihi: 14.07.2018).
- Aslan, Ahmet (2015). İran-KDP'si ile İran arasındaki çatışmalar ne anlama geliyor?. <https://www.demokrathaber.org/roportajlar/iran-kdp-si-ile-iran-arasindaki-catismalar-ne-anlama-geliyor-h69442.html>, (Erişim Tarihi: 05.11.2018).
- Âyetullah Hâmeney der dîdâr bâ Heyder el 'Ibâdî: Mohâlêfe hemeporsiye Kôrdêstâne 'Irâq hestîm (2017). <https://iranintl.com/ای-در-دیدار-با-سیاست-آیت-الله-خامنه-پرسی-کردستان-عراق-هستیم>, (Erişim Tarihi: 30.12.2018).
- Baghdad cranks up pressure on Kurds with flight ban (2017). <https://www.thedailystar.net/world/asia/baghdad-cranks-up-pressure-on-kurds-with-flight-ban-1469524>, (Erişim Tarihi: 03.08.2019).
- Bar'el, Zvi (2017). Netanyahu, Sole Leader to Endorse Independent Kurdistan, Hits Back at Erdogan for Supporting Hamas. <https://www.haaretz.com/middle-east-news/netanyahu-hits-back-at-erdogan-for-supporting-hamas-1.5451118>, (Erişim Tarihi: 09.01.2018).
- Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) (2013). <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/baris-ve-demokrasi-partisi-bdp>, (Erişim Tarihi: 21.10.2018).
- Barzani görevi bırakıyor (2017). <https://www.ntv.com.tr/dunya/barzani-gorevi-birakiyor,TmQlHO61XU6TcCROGw2y1Q>, (Erişim Tarihi: 01.01.2019).
- Barzani istifa etti, yetkileri İKBY Parlamentosu'na devredildi (2017). http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunya/855416/Barzani_istifa_etti_yetkileri_IKBY_Parlamentosu_na_devredildi.html, (Erişim Tarihi: 02.01.2019).
- Barzani: Bağımsızlık referandumuna gideceğiz (2014). https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/07/140701_barzani_bagimsizlik, (Erişim Tarihi: 29.12.2018).
- Barzani'den bağımsızlık açıklaması (2017). <https://www.ntv.com.tr/dunya/barzaniden-bagimsizlik-aciklamasi,jeRfqxDJDEWBvSIE6aMMsQ>, (Erişim Tarihi: 30.12.2018).
- Barzani'den geri adım: Referandum sonucu askıya alındı (2017). <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/barzaniden-geri-adim-referandum-sonucu-askiya-alindi-40621676>, (Erişim Tarihi: 02.01.2019).
- Bâzgeşte Tâlebânî be 'Irâq çe ehemmiyetî dâred? (2014). http://www.bbc.com/persian/iran/2014/07/140721_139_talebani_kurdistan_kaveh_g_horeishi, (Erişim Tarihi: 27.03.2019).
- Bengio, Ofra (2012). Will the Kurds Get Their Way?. <https://www.the-american->

- interest.com/2012/10/10/will-the-kurds-get-their-way/, (Erişim Tarihi: 14.07.2018).
- Berresiye revâbete təcâriye Cumhûriye İslamî Îrân ve Êqlîme Kôrdêstâne ‘Iraq, <https://donya-e-eqtesad.com/-بخش-اندیشه-اقتصاد-23/518549-بررسی-روابط-تجاری-جمهوری-اسلامی-ایران-اقلیم-کردستان-عراق>, (Erişim Tarihi: 15.03.2019).
- Bilici, Salih; Okuducu, İdris (2017). IKBY’de Referandum Belirsizliği. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/ikbyde-referandum-belirsizligi/870652>, (Erişim Tarihi: 09.01.2018).
- ‘Bin İŞİD de gelse bağımsızlıktan vazgeçmeyiz’ (2014). <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/bin-isid-de-gelse-bagimsizliktan-vazgecmeyiz-27749742>, (Erişim Tarihi: 29.12.2018).
- Bozarslan, Mahmut (2015). PKK İ-KDP Peşmergesi ile çatıştı. <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/pkk-i-kdp-pesmergesi-ile-catisti>, (Erişim Tarihi: 05.11.2018).
- Bozorgmehr, Najmeh (2014). Iran’s Kurds seek coexistence with Shia as life improves. <https://www.ft.com/content/f37b3d50-6f3f-11e4-b50f-00144feabdc0>, (Erişim Tarihi: 01.09.2018).
- Bush confident of Iraq troop deal (2008). http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/7698509.stm, (Erişim Tarihi: 31.05.2019).
- Chomani, Kamal (2013). Turkey, Iran influence in Iraqi Kurdistan politics. <https://www.al-monitor.com/pulse/iw/originals/2013/11/kurdistan-iran-turkey-rivalry-krge-election-cabinet.html>, (Erişim Tarihi: 11.10.2018).
- Chomani, Kamal (2014). Push for Kurdish Independence divides Iraqi Kurds. <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/07/iraq-kurdistan-barzani-puk-division-independence-iran-turkey.html>, (Erişim Tarihi: 03.10.2018).
- Cobra ve Cougar’ı PKK füzesi vurdu (1997). <http://arsiv.sabah.com.tr/1997/06/07/p01.html>, (Erişim Tarihi: 02.02.2019).
- Coles, Isabel; Fineren, Daniel (2013). Iraqi Kurdistan opens official crude oil trade route via Iran-sources. <https://www.reuters.com/article/hold-kurds-oil-iran/iraqi-kurdistan-opens-official-crude-oil-trade-route-via-iran-sources-idUSL6N0FU4LG20130807>, (Erişim Tarihi: 01.09.2018).
- Council on Foreign Relations (2017). “Interactive: The Time of the Kurds”. <https://www.cfr.org/interactives/time-kurds#!/time-kurds>, (Erişim Tarihi: 10.08.2019).
- Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan flaş referandum mesajları (2017). <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskani-erdogandan-flas-referandum-mesajlari-40590773>, (Erişim Tarihi: 02.01.2019).
- Çerâ Êsrâîl ez êstêqlâle Kôrdêstân hemâyet mi koned?! (2017). <https://www.irna.ir/news/82674202/چرا-اسرائیل-از-استقلال-کردستان-حمایت-می-کند>, (Erişim Tarihi: 17.03.2019).
- Dalay, Galip (2014). Çözüm Süreci’nin Muhasebesi ve 17 Aralık Operasyonu. <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/cozum-surecinin-muhasebesi-ve-17-aralik-operasyonu>, (Erişim Tarihi: 20.10.2018).

- Dalay, Galip (2017). Why Iranian Kurdish Groups Remain Politically Weak. <https://www.foreignaffairs.com/articles/persian-gulf/2017-09-01/why-iranian-kurdish-groups-remain-politically-weak>, (Erişim Tarihi: 09.01.2019).
- Deftere Bârzânî dîdâre bâ Sefîre Îrân râ tevsîf kerd (2019). <https://www.irna.ir/news/83218435/دفتربارزانی-دیدار-با-سفیر-ایران-را-مهم-توصیف-کرد>, (Erişim Tarihi: 20.04.2019).
- Department Press Briefing (2017). <https://www.state.gov/briefings/department-press-briefing-june-8-2017/>, (Erişim Tarihi: 30.12.2018).
- Dolorami, Mewan (2016). Peshmerga and Shia militia agree to withdraw from Khurmatu. <http://www.kurdistan24.net/en/news/5edca9e1-4678-4891-a3f4-23d2b7374a56/Peshmerga-and-Shia-militia-agree-to-withdraw-from-Khurmatu>, (Erişim Tarihi: 22.05.2018).
- Duman, Bilgay (2018). Erbil'de İ-KDP Saldırısı ve Düşündürdükleri. <http://orsam.org.tr/erbil-de-i-kdp-saldirisi-ve-dusundurdukleri/>, (Erişim Tarihi: 05.11.2018).
- El-Ghobasy, Tamer; Morris, Loveday (2017). Kurds say they have no friends but the mountains. Now they have Israel, and that could cause them grief. https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/09/25/kurds-say-they-have-no-friends-but-the-mountains-now-they-have-israel-and-that-could-cause-them-grief/?noredirect=on&utm_term=.f432f9f895ee, (Erişim Tarihi: 16.09.2018).
- Enders, David (2011). Iran-Kurdish Rebel Ceasefire Holds Despite Scepticism. <https://pulitzercenter.org/reporting/iran-kurdish-rebel-ceasefire-holds-amid-skepticism>, (Erişim Tarihi: 14.07.2018).
- Entessar, Nader (2009). The Kurdish Factor in Iran-Iraq Relations. <https://www.mei.edu/publications/kurdish-factor-iran-iraq-relations>, (Erişim Tarihi: 01.06.2019).
- Ertêşe Âmrîkâ be Konsûl-geriye Îrân der Erbil hemle kerd, https://www.radiofarda.com/a/f2_US_raid_Iran_representative/371684.html, (Erişim Tarihi: 01.03.2019).
- Êstêqlâle Êqlîme Kôrdêstâne 'Iraq; ez rüya tâ vaqiyyet (2014). https://www.radiofarda.com/a/f4_viewpoints_kurdistan_iraq_iran/25447426.html, (Erişim Tarihi: 05.04.2019).
- Ezhârâte Ahmedinejad der bâre-ê rejime Sehyunistî, heşme hâmeyâne Sehyunism râ berengiht (2005). <https://www.farsnews.com/news/8408040372%20%20%20%20/-اظهارات> نژاد-دربار-مرژیم-صهیونیستی-خشم-حامیان-صهیونیسم-را (Erişim Tarihi: 22.05.2019).
- Frantzman, Seth J. (2016). With this latest referendum Kurds could stand on their own. <http://nationalinterest.org/feature/2016-the-year-kurdistan-finally-breaks-iraq-15321>, (Erişim Tarihi: 24.05.2018).
- Goran, Baxtiyar (2016). Iraqi government treats Peshmerga with double standard: PM Barzani. <http://www.kurdistan24.net/en/news/556e7bfa-f205-41fd-9ea0-0e5abc10925/Iraqi-government-treats-Peshmerga-with-double-standard--PM-Barzani>, (Erişim Tarihi: 25.05.2018).

- Irak Kürt Bölgesel Yönetimi Kerkük'ü 13 saatte Irak Ordusu'na çatışmasız teslim etti (2017). <https://www.haberturk.com/irak-kurt-bolgesel-yonetimi-kerkuk-u-13-saatte-irak-ordusuna-catismasiz-teslim-etti-1679487#>, (Erişim Tarihi: 02.01.2019).
- Irak Kürt bölgesinde kaybeden KYB (2013). <http://www.aljazeera.com.tr/haber/irak-kurt-bolgesinde-kaybeden-kyb>, (Erişim Tarihi: 24.12.2018).
- Iraklı Kürtlerin bağımsızlık referandumu hakkında bilinmesi gerekenler (2017). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41363443>, (Erişim Tarihi: 02.01.2019).
- Iraklı Kürtlerin referandumunda bağımsızlığa destek yüzde 92 çıktı (2017). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41417088>, (Erişim Tarihi: 02.01.2019).
- Irak'ın yeni cumhurbaşkanı Berhem Salih (2018). <https://www.dw.com/tr/irak%C4%B1n-yeni-cumhurba%C5%9Fkan%C4%B1-berhem-salih/a-45734185>, (Erişim Tarihi: 11.05.2019).
- Irak'ta Kürtler 2017'de bağımsızlık referandumu yapacak (2017). <https://www.ntv.com.tr/dunya/irakta-kurtler-2017de-bagimsizlik-referandumu-yapacak,JdKJXwNvdEq6ZWp2BA8IHg>, (Erişim Tarihi: 30.12.2018).
- Iran Supreme Leader to Iraqi PM: We are opposed to a Kurdish referendum (2017). <http://www.rudaw.net/english/middleeast/iran/20062017>, (Erişim Tarihi: 30.12.2018).
- Iran: Independence referendum will isolate, weaken Kurdistan (2017). <http://www.rudaw.net/english/kurdistan/170720173>, (Erişim Tarihi: 15.07.2018).
- Iran 'sent soldiers to fight in Iraq' (2014). <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/08/iran-soldiers-iraq-islamic-state-2014823161322258630.html>, (Erişim Tarihi: 08.07.2018).
- Iraq's Constitution of 2005. https://www.constituteproject.org/constitution/Iraq_2005.pdf?lang=en, (Erişim Tarihi: 19.03.2019).
- Iraq-Iran War (1980-1988) (2013). <https://fanack.com/iraq-iran-war-1980-1988/>, (Erişim Tarihi: 04.08.2019).
- Israel's prime minister backs Kurdish independence (2014). <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/29/israel-prime-minister-kurdish-independence>, (Erişim Tarihi: 30.12.2018).
- İçişleri Bakanı Selami Altınok'un Basın Toplantısı (2015). <https://www.icisleri.gov.tr/icisleri-bakani-selami-altinokun-basin-toplantisi>, (Erişim Tarihi: 17.05.2019).
- İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salihî'nin Ülkemizi Ziyareti Hk., (2011). http://www.mfa.gov.tr/no_240-iran-disisleri-bakani-ali-ekber-salihî_nin-ulkemizi-ziyareti-hk_.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 11.10.2018).
- İran PKK-İKDP mevzilerini bombaladı (2015). <http://www.aljazeera.com.tr/haber/iran-pkk-ikdp-mevzilerini-bombaladi>, (Erişim Tarihi: 05.11.2018).
- İran'dan 'Karayılan' açıklaması (2011). <http://www.aljazeera.com.tr/haber/irandan-karayilan-aciklamasi>, (Erişim Tarihi: 11.10.2018).

- Kurdish Regions of Iraq: Political Status in 2010. http://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Kurd_Region_Status_2010_lg.png, (Erişim Tarihi: 05.08.2019).
- Kurdish Regions of Iraq: Political Status in 2017. http://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Kurdish_Region_Status_2017_lg.png, (Erişim Tarihi: 05.08.2019).
- Kuzey Irak'ta seçim sonuçları açıklandı (2013). <https://www.dunyabulteni.net/irak/kuzey-irakta-secim-sonuclari-aciklandi-h276182.html>, (Erişim Tarihi: 25.12.2018).
- Kürdistan 25 Eylül'de referanduma gidiyor! (2017). <http://www.rudaw.net/turkish/kurdistan/070620173>, (Erişim Tarihi: 30.12.2018).
- 'Kürt Sorunu Benim Sorunum' (2005). <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kurt-sorunu-benim-sorunum-341847>, (Erişim Tarihi: 19.10.2018).
- Qovle mosâ'ide Neçîrvân Bârzânî be Tehrân: Kontrole fe'aliyete gorûhâye mohâlefe Cômhûrî İslâmî der Êqlîm (2019). <https://www.aftabkaran.com/2018/01/21/-قول-مساعدينچيروان-بارزانی-به-تهران-کنت/ولایتی-ایران-در-جهت-تحکیم-وحدت-ملی-در-عراق-تلاش-می-کند>, (Erişim Tarihi: 20.04.2019).
- Lee, Ian (2017). Why Israel supports an independent Iraqi Kurdistan. <https://edition.cnn.com/2017/10/02/middleeast/iraqi-kurdistan-israel-support/index.html>, (Erişim Tarihi: 15.09.2018).
- Malas, Nour; Parkinson, Joe (2014). Iraq Crisis: Effort to Aid Kurdish Forces Puts Iran, U.S. on Same Side. <https://www.wsj.com/articles/u-s-iran-rush-to-aid-kurdish-peshmerga-forces-1407976463>, (Erişim Tarihi: 10.01.2019).
- Map of the short lived Republic of Mahabad alongside the People's Republic of Azerbaijan (2016). https://www.reddit.com/r/MapPorn/comments/57xx2g/map_of_the_short_lived_republic_of_mahabad/, (Erişim Tarihi: 10.08.2019).
- Mejidyar, Ahmad (2017). Iran-Allied Iraqi Militia Group Threatens Violence over Kurdistan Independence Plan. <http://www.mei.edu/content/io/iran-allied-iraqi-militia-group-threatens-violence-over-kurdistan-independence-plan>, (Erişim Tarihi: 16.07.2018).
- Meşâvere Hâmeney zemen nefiye hoviyyete Kôrdhâye 'Iraq bâ êstêqlâle anhâ môhâlelefet kerd (2016). <https://farsi.alarabiya.net/fa/iran/2016/11/07/-مشاور-خامنه-ای-ضمن-نفی-مشاور-خامنه-ای-ضمن-نفی-عراق-با-استقلال-آن-ها-مخالفت-کرد>, (Erişim Tarihi: 10.04.2019).
- Milani, Mohsen (2017). The Turbulent History Shaping Iran's Opposition to an Independent Iraqi Kurdistan. <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/23610/the-turbulent-history-shaping-iran-s-opposition-to-an-independent-iraqi-kurdistan>, (Erişim Tarihi: 10.01.2019).
- Murat Karayılan yakalandı iddiası! (2011). <https://www.haberturk.com/gundem/haber/658707-murat-karayilan-yakalandi-iddiasi>, (Erişim Tarihi: 11.10.2018).
- Murat Karayılan Yaralandı İddiası (2011). <https://www.trthaber.com/haber/gundem/murat-karayilan-yaralandi-iddiasi-12453.html>, (Erişim Tarihi: 11.10.2018).
- Namazi, Marjan (2014). Why Iran Fears Iraq's Kurds.

- <https://www.thedailybeast.com/why-iran-fears-iraqs-kurds>, (Erişim Tarihi: 19.07.2018).
- Necmettin Kerim: Referandum Kürtler için bir dönüm noktası (2017). <http://www.kurdistan24.net/tr/news/6ff4ec8c-4ebb-4edb-a968-146df3c243ad>, (Erişim Tarihi: 02.01.2019).
- Neçirvân Bârzânî: Êqlîme Kôrdêstân âmâde mozâkere bâ Bagdâd est (2017). <https://www.dw.com/fa-ir/نیچروان-بارزانی-اقلیم-کردستان-آماده-مذاکره-با-بغداد-است/a-41088690>, (Erişim Tarihi: 18.04.2019).
- Neçirvan Barzani için yemin töreni düzenleniyor (2019). <http://www.rudaw.net/turkish/kurdistan/100620197>, (Erişim Tarihi: 11.06.2019).
- Nêgâhî be entehâbâte pârlemânî ‘Iraq der 2010 (2014). <https://www.mashreghnews.ir/news/301100/2010-نگاهی-به-انتخابات-پارلمانی-عراق-در-2010>, (Erişim Tarihi: 22.02.2019).
- Netânyâhû: Êstêqlâle Kôrdhâye ‘Iraq zehîreîye stratejik berâye Êsraîl est, <https://www.isna.ir/news/96070301899/-نتانياهو-استقلال-کردهای-عراق-ذخیره-ای-استراتژیک-برای-اسرائیل>, (Erişim Tarihi: 17.03.2019).
- No-Fly Zone Enforced Over Iraqi Kurdistan, <https://www.globalsecurity.org/military/ops/images/nofly-l.gif>, (Erişim Tarihi: 09.08.2019).
- Parker, Ned; Dehghanpisheh, Babak; Coles, Isabel (2015). Special Report: How Iran’s military chiefs operate in Iraq. <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-committee-specialrepor/special-report-how-irans-military-chiefs-operate-in-iraqidUSKBN0LS0VD20150224>, (Erişim Tarihi: 06.09.2018).
- Patrikarakos, David (2017). In Kurdistan’s Erbil, the Polling Station Head Shouted Out: ‘We are the Second Israel!’. <https://www.haaretz.com/middle-east-news/.premium-in-erbil-the-polling-station-head-shouted-out-we-are-the-second-israel-1.5453872?=&ts=1536932567682>, (Erişim Tarihi: 14.09.2018).
- Pejak bâ êntêşâr beyâneî pîşnehâd âteşbes kerde est (2011). http://www.bbc.com/persian/iran/2011/09/110904_130_pezhak_cessfire, (Erişim Tarihi: 14.07.2018).
- PKK’den bağımsızlık referandumuna “hayır” kampanyası (2017). <http://www.kurdistan24.net/tr/news/68f9e7cf-105b-41cb-81f6-263447e8c7b6>, (Erişim Tarihi: 02.01.2018).
- Pollock, David (2019). Iraq’s Kurds Weigh Their Options, Balancing the United States and Iran. <https://www.washingtoninstitute.org/fikraforum/view/iraqs-kurds-weigh-their-options>, (Erişim Tarihi: 30.05.2019).
- Poşte perde tehrike Êqlîme Kôrdêstân tevessote Êsraîl berâye ber gozâriye hemeporsî (2017). <https://www.tabnak.ir/fa/news/723232/پشت-پرده-تحریک-اقلیم-کردستان-توسط-اسرائیل-برای-برگزاری-همه-پرسی>, (Erişim Tarihi: 17.03.2019).
- Provinces of Iran (2006). http://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Iran_Provinces_2006_lg.png, (Erişim Tarihi: 08.08.2019).
- Ravid, Barak (2014). Netanyahu Calls for Kurdish Independence from Iraq.

<https://www.haaretz.com/.premium-netanyahu-backs-kurdish-independence-1.5253861>, (Erişim Tarihi: 30.09.2018).

Rehberê Ênqlâb der dîdâre Erdogân bergozârîye hemeporsî der Kôrdêstâne ‘Îraq̄ heyânet be menteqe est (2017). <https://www.mehrnews.com/news/4105049/>-همه-برگزاری, (Erişim Tarihi: 17.04.2019).

Revâbete Êqtesâdî dôcânbe Îrân ve Êqlîme Kôrdêstâne ‘Îraq̄, <http://mfa.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=181&pageid=1193>, (Erişim Tarihi: 25.03.2019).

Rezâyî, Esil (2014). Êstêqlale Kôrdêstâne ‘Îraq̄, Kâbûse Îrân. <http://almezmaah.com/persian/2014/07/05/>ايران-كابوس-عراق, (Erişim Tarihi: 07.04.2019).

Richards, George (2013). Across the Zagros: Iranian Influence in Iraqi Kurdistan. <https://www.theguardian.com/world/2013/nov/21/iran-influence-iraqi-kurdistan>, (Erişim Tarihi: 06.09.2018).

Rojhilati, Zıryan (2017). PKK ile Îrân’ın arası bozuluyor mu?. <http://www.rudaw.net/turkish/opinion/09082017>, (Erişim Tarihi: 05.11.2018).

Sagnic, Ceng (2017). Kûrdistan’daki Başkanlık Krizi Nedir?. <https://www.kurdistan24.net/tr/opinion/c5959ff0-9620-4e5e-a01b-a12bd775c483/kurdistan-daki-basbakanlik-krizi-nedir>, (Erişim Tarihi: 25.04.2019).

Salama, Vivian; Janssen, Bram (2015). Uneasy alliance of Kurds, Shiites formed in Northern Iraq. <https://apnews.com/edc37e3673da4e0f890c534217419c09>, (Erişim Tarihi: 01.09.2018).

Sâle 2017 ve pâyâne rûyâyê Êstêqlâle Êqlîme Kôrdêstân (2017). <https://www.irna.ir/news/82781639/>سال-2017-و-پایان-رویای-استقلال-اقلیم-کردستان, (Erişim Tarihi: 16.04.2019).

Sâlehî: Hemkârîye Îrân ve Turkiyye ‘aleyhê şûrşeyâne Kôrd edâme dâred (2014). http://www.bbc.com/persian/iran/2011/10/111021_009-iran-turkey, (Erişim Tarihi: 11.10.2018).

Sarı, İsmail (2017). İrân ve Irak Savunma ve İşbirliği Antlaşması İmzalandı. <https://iramcenter.org/iran-ve-irak-savunma-is-birligi-anlasmasi-imzaladi/>, (Erişim Tarihi: 15.07.2018).

Sefere vezire defâ’ ‘Îraq̄ be Îrân (‘eks) (2017). <https://www.asriran.com/fa/news/550415/>سفر-وزیر-دفاع-عراق-به-ایران-عکس, (Erişim Tarihi: 11.04.2019).

Sinkaya, Bayram (2013). Iran Cautious of Turkey’s Kurdish Approach. <https://bsinkaya.blogspot.com/2013/07/iran-cautious-of-turkeys-kurdish.html>, (Erişim Tarihi: 17.07.2018).

Sinkaya, Bayram (2015). Iran-KRG Relations Within the Grip of Distrust. <https://orsam.org.tr/en/iran-krp-relations-within-the-grip-of-distrust/>, (Erişim Tarihi: 23.07.2018).

Sinkaya, Bayram (2017). Turkish-Iranian Rapprochement and President Erdogan’s Visit to Iran. <https://orsam.org.tr/en/turkish-iranian-rapprochement-and-president-erdogan-s-visit-to-iran/>, (Erişim Tarihi: 23.07.2018).

- Sohnegûye Êqlîme Kôrdêstân: Sohnâne Rehim Sefevî pezîroftenî nîst (2016). <http://www.bbc.com/persian/world-37895189>, (Erişim Tarihi: 10.04.2019).
- Syria at the Beginning of the Govt. Summer Offensive (2019). http://edmaps.com/html/syrian_civil_war_in_maps.html, (Erişim Tarihi: 03.08.2019).
- Syria: Ethnic Composition in 2010 (summary), http://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Syria_Ethnic_summary_lg.png, (Erişim Tarihi: 06.08.2019).
- Tahran'a cevap: Kabul etmiyoruz! (2016). <http://www.rudaw.net/turkish/middleeast/081120161>, (Erişim Tarihi: 09.09.2018).
- Tâkide rehberê Îrân ber hemâyet ez 'Iraq, http://www.bbc.com/persian/iran/story/2006/09/060913_an-iran-iraq.shtml, (Erişim Tarihi: 20.02.2019).
- Tanchum, Micha'el (2015). The Kurds' Big Year: The Political Conditions that Favor Kurdish Independence in Iraq. <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2015-01-12/kurds-big-year>, (Erişim Tarihi: 01.09.2018).
- Taştekin, Fehim (2018). İran, Kürtleri yakın plana alırken... <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2018/03/12/iran-kurtleri-yakin-plana-alirken/>, (Erişim Tarihi: 15.07.2018).
- Tekzîbe heber hemkâriye Îrân bâ Âmrîkâ 'aleyhe Dâ'eş (2014). <https://www.irna.ir/news/81300902/تکذیب-خبر-همکاری-ایران-با-آمریکا-علیه-داعش>, (Erişim Tarihi: 28.03.2019).
- The Baghdad Pact (1955) and the Central Treaty Organization (CENTO) (2001). <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/lw/98683.htm>, (Erişim Tarihi: 16.01.2019).
- The National Security Strategy of the United States of America (2002). <https://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>, (Erişim Tarihi: 14.12.2018).
- Turkey and Iran 'collaborating against Kurdish rebels' (2011). <https://www.bbc.com/news/world-europe-15407142>, (Erişim Tarihi: 11.10.2018).
- United Nations Security Council Resolution 688 (1991). <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/24/IMG/NR059624.pdf?OpenElement>, (Erişim Tarihi: 14.12.2018).
- US, stooges oppose Iraq independence, unity: Ayatollah Khamenei (2017). <https://www.presstv.com/DetailFr/2017/06/20/525966/Iran-Iraq-US-Leader-Ayatollah-Seyyed-Ali-Khamenei-Haider-alAbadi>, (Erişim Tarihi: 30.09.2018).
- Vatanka, Alex (2014). Why Iran Fears an Independent Kurdistan. <https://nationalinterest.org/feature/why-iran-fears-independent-kurdistan-10950?page=0%2C1>, (Erişim Tarihi: 03.10.2018).
- Ve Haşdi Şabi yasallaştı! (2016). <https://www.ilkehaber.com/haber/ve-hasdi-sabi-yasallasti-40957.htm>, (Erişim Tarihi: 30.12.2018).
- Velâyetî: Îrân der cêhete tehkîm vehdete mêllî der 'Îrâq telâş mî koned (2018). <https://www.mashreghnews.ir/news/832576/-ولایتی-ایران-در-جهت-تحکیم-و-وحدت-ملی-در->

عراق-تلاش-می-کند (Erişim Tarihi: 20.04.2019).

Wali, Zhelwan Z. (2015). Gorran positions in KRG cabinet filled by new ministers. <http://www.rudaw.net/english/kurdistan/271020154>, (Erişim Tarihi: 23.05.2018).

Wilgenburg, Wladimir Van (2013). Iranian Kurdish struggle linked to Turkey, Syria. <https://ekurd.net/mismas/articles/misc2013/6/irankurd938.htm>, (Erişim Tarihi: 17.07.2018).

Wilgenburg, Wladimir Van (2014a). Iranian Kurdish parties prefer dialogue with government. <https://ekurd.net/mismas/articles/misc2014/1/irankurd1038.htm>, (Erişim Tarihi: 01.09.2018).

Wilgenburg, Wladimir Van; Saadullah, Vager (2014b). Syrian Kurdish factions unite over Islamic state threat. <http://www.middleeasteye.net/news/syrian-kurdish-factions-unite-over-islamic-state-threat-2082220315>, (Erişim Tarihi: 28.05.2018).

Yâddâşte tefâhome nâme hemkârîye Îrân ve Êqlîme Kôrdêstâne 'Îrâq (2018). <https://www.mojnews.com/بخش-اقتصادی-4/226110-یادداشت-تفاهم-نامه-همکاری-ایران-اقلیم-> کردستان-عراق-امضا-شد (Erişim Tarihi: 17.04.2019).

Yivciger, Gökhan (2017). Beş soruda Kuzey Irak'ta referandum. <https://www.dw.com/tr/beş-soruda-kuzey-irakta-referandum/a-40591020>, (Erişim Tarihi: 02.01.2019).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : Özkan, Muhammet Fatih
 Uyuğu : T.C.
 Doğum Tarihi ve Yeri : 12.03.1988 Biga
 Telefon :
 Faks :
 E-mail : m.f-ozkan@hotmail.com

Eğitim

<i>Derece</i>	<i>Eğitim Birimi</i>	<i>Mezuniyet Tarihi</i>
Yüksek lisans	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	2013
Lisans	Marmara Üniversitesi	2011
Lise	Biga Atatürk Anadolu Lisesi	2006

İş Deneyimi

<i>Yıl</i>	<i>Yer</i>	<i>Görev</i>
2011-	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	Araştırma Görevlisi

Yabancı Dil

İngilizce, Farsça

Yayınlar

Çiçekçi Ceyhun; Özkan, Muhammet Fatih (2012). İslam Devrimi Sonrası İran Dış Politikasında Şii Jeopolitiği. Ortadoğu'da Siyaset ve Toplum Kongresi, Özet Bildiri, Sakarya.

Özkan, Muhammet Fatih (2013). İran'ın Ortadoğu'da Etkinlik Arayışları: Devrim İhracı Politikası'ndan "Şii Hilali" Söylemine. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyoloji Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.

Karagül Soner; Özkan, Muhammet Fatih (2013). Bilgi Teknolojilerinin Uluslararası İlişkilere Etkileri Fırsatlar ve Riskler. Uluslararası 11. Bilgi, Ekonomi ve Yönetim

Kongresi, Tam Metin Bildiri, Valletta-Malta.

- Karagül Soner; Özkan, Muhammet Fatih (2015). Bilgi Teknolojileri ve Uluslararası İlişkilerde Fırsat Tehdit Paradoksu. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 10(1), 115-127.
- Özkan, Muhammet Fatih; Baba, Gürol (2015). Unpredictable Power Broker: Russia's Role In Iran's Nuclear Capability Development". *Ortadoğu Etütleri*, 6(2), 112-134.
- Özkan, Muhammet Fatih (2015). Stratejik İşbirliğinden Sıcak Çatışmanın Eşiğine: Komşularla Sıfır Sorun Politikası Bağlamında Türkiye-Suriye İlişkileri. (Ed. Soner Karagül, İbrahim Arslan), Stratejik Derinlik Ekseninde Dış Politika Uygulamaları İdeal Gerçek İkilemi, Ekin Yayınevi: Bursa.
- Özkan, Muhammet Fatih (2016). Demokratların Dış Politika Gelenekleri Bağlamında Obama'nın Suriye Politikası. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 1-35.
- Özkan, Muhammet Fatih, Alkış Mehmet (2016). İran Yönetim Biçimini Anlamlandırmak. II. Ortadoğu Sempozyumu, Tam Metin Bildiri, Kırıkkale.
- Özkan, Muhammet Fatih (2016). Book Review of the Awakening of Muslim Democracy: Religion, Modernity, and the State. *Insight Turkey*, 18(3), 286-287.
- Özkan, Muhammet Fatih (2017). İslami Devrim İhracı Arayışlarından Pragmatizme Geçiş: İran'ın Orta Asya ve Kafkasya Politikası. (Ed. Filiz Çoban Oran), 21. Yüzyılda Din ve Uluslararası İlişkilerdeki Dönüşüm, Sentez Yayıncılık: Ankara.
- Özkan, Muhammet Fatih (2017). İran'ın Afrika Politikası. Afrika Politikası: 21. Yüzyılda Güvenlik, Refah ve Demokrasi Arayışı. (Ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Huriye Yıldırım Çınar), Beta: İstanbul.
- Özkan, Muhammet Fatih (2018). Filmi Başa Sarmak: Türkiye'nin Irak Kürt Bölgesel Yönetimiyle İlişkileri. II. Modern Türkiye Sosyal Bilimler Gençlik Kongresi, Özet Bildiri, İstanbul.